

Neoliberalizm ve Kentsel Eşitsizlikler

Şerife Geniş-Zafer Çelik
Takdim

Zafer Çelik
Neoliberalizm ve Kentsel Eşitsizlikler Üzerine Prof. Dr. Nezar AlSayyad ile Söyleşi

Nik Theodore - Jamie Peck - Neil Brenner
Neoliberal Kentçilik: Kentler ve Piyasaların Egemenliği

Tahire Erman
Yıkılan Gecekondu, Yapılan TOKİ Toplu Konut Projeleri: Kent Yoksulunun Yeni Yaşam Çevresi Olarak Karacaören-TOKİ Sitesi

Özlem Güney
Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Neo-Liberal Kent Politikaları, Yeni Kentsel Aktörler ve Gecekondu Alanları

Arbil Ötkünç - Burcu Selcen Coşkun
Bir Yaratıcı Küme Örneği: Galata

Esra Banu Sipahi
"Yeni" Liberalizmin "Yeni" Yaşam Alanları Olarak Güvenlikli Siteler: Konya Örneği

Ülke Uysal
Sulukule: Kentsel Dönüşüme Etno-Kültürel Bir Direniş

İhsan Çetin
Kentsel Ayrışma ve Mekânsal Kümelenme Biçimleri

Zafer Çelik
"Neoliberalizmin Kısa Tarihi"

₺12.50

Nezar AlSayyad * Nik Theodore * Jamie Peck * Neil Brenner
Tahire Erman * Özlem Güney * Arbil Ötkünç
Burcu Selcen Coşkun * Esra Banu Sipahi * Ülke Uysal
İhsan Çetin * Şerife Geniş * Zafer Çelik

Neoliberalizm ve Kentsel Eşitsizlikler

Sayı 7 • Eylül 2012

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü Owner and General Director

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. Şti. adına
Emir Osmanoğlu

Editörler Editors*

Mustafa Altunoğlu • Zafer Çelik • Orçun İmga

Hakem ve Danışma Kurulu Advisory Board*

Ahmet Kemal Bayram (Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi), L. Funda Şenol Cantek (Doç. Dr., Ankara Üniversitesi), Tayfun Çınar (Doç. Dr., Ankara Üniversitesi), Şebnem Gökçen Dündar (Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi), H. İbrahim Düzenli (Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi), Tahire Erman (Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi), Şerife Geniş (Yrd. Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi), Kemal Görmez (Prof. Dr., Gazi Üniversitesi), İlhan Kaya (Doç. Dr., Dicle Üniversitesi), Hakan Kaynar (Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi), Ruşen Keleş (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi), Mehmet Ali Kılıçbay (Dr.), Göktuğ Morçöl (Doç. Dr., The Pennsylvania State University), Tuncay Önder (Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi), Metin Sözen (Prof. Dr., Çekül Vakfı Başkanı), Yusuf Şahin (Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi), H. Tarık Şengül (Doç. Dr., ODTÜ), İlhan Tekeli (Prof. Dr., ODTÜ), Korkut Tuna (Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi), Mehmet Tunçer (Prof. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi)

Yayın Danışmanı Publishing Consultant

M. Ali Erdem

* Soyadına göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Abonelik

Yıllık: 30 TL

Kurumsal Yıllık: 50 TL

Yapı Kredi Bankası Kızılay Şubesi

IBAN:TR61 0006 7010 0000 0083 7963 30

Reklam ve Halkla İlişkiler

Bekir Ateş

bilgi@idealkentdergisi.com

İletişim Correspondence

Nasuh Akar Mahallesi 1401. Sok. 11/2 Balgat/ANKARA

Tel: 0312 285 53 59 / Faks: 0312 285 53 99

Web: www.idealkentdergisi.com

E-posta: idealkentdergisi@hotmail.com

Yayıncı Kuruluş Publisher

ADAMOR

Kent Araştırmaları Merkezi

www.adamor.com.tr

Yayın Türü

Dört Aylık, Yerel Süreli Yayın

Baskı

Eylül 2012

idealkent, yılda üç sayı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. © Yayımlanan yazıların telif hakları idealkent'e aittir, yayıncının izni alınmadan yazıların tümü, bir kısmı ya da bölümleri çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

İçindekiler

Takdim	5	<i>Şerife Geniş-Zafer Çelik</i>
Söyleşi	10	<i>Zafer Çelik</i> Neoliberalizm ve Kentsel Eşişsizlikler” Üzerine Prof. Dr. Nezar AlSayyad ile Söyleşi
Makaleler	21	<i>Nik Theodore - Jamie Peck - Neil Brenner</i> Neoliberal Kentçilik: Kentler ve Piyasaların Egemenliği
	38	<i>Tahire Erman</i> Yıkılan Gecekondular, Yapılan TOKİ Toplu Konut Projeleri: Kent Yoksulunun Yeni Yaşam Çevresi Olarak Karacaören-TOKİ Sitesi
	64	<i>Özlem Güney</i> Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Neo-Liberal Kent Politikaları, Yeni Kentsel Aktörler ve Gecekondu Alanları
	84	<i>Arbil Ötkünç - Burcu Selcen Coşkun</i> Bir Yaratıcı Küme Örneği: Galata
	110	<i>Esra Banu Sipahi</i> “Yeni” Liberalizmin “Yeni” Yaşam Alanları Olarak Güvenlikli Siteler: Konya Örneği
	136	<i>Ülke Uysal</i> Sulukule: Kentsel Dönüşüme Etno-Kültürel Bir Direniş
	160	<i>İhsan Çetin</i> Kentsel Ayrışma ve Mekânsal Kümelenme Biçimleri
Kitap Eleştiri	187	<i>Zafer Çelik</i> “Neoliberalizmin Kısa Tarihi”

İçindekiler

<i>Editorial</i>	5	<i>Şerife Geniş-Zafer Çelik</i>
<i>Interview</i>	10	<i>Zafer Çelik</i> Interview with Prof. Dr. Nezar AlSayyad on Neoliberalism and Urban Inequalities
<i>Articles</i>	21	<i>Nik Theodore - Jamie Peck - Neil Brenner</i> Neoliberal Urbanism: Cities and the Rule of Markets
	38	<i>Tahire Erman</i> Gecekondu Destroyed, TOKI Mass Housing Projects Built: Karacaören-TOKI Housing Estate as the New Living Environment of the Urban Poor
	64	<i>Özlem Güney</i> Urban Regeneration Implementations in Turkey: Neo-Liberal Urban Policies, New Urban Actors and Squatter Housing Areas
	84	<i>Arbil Ötkünç - Burcu Selcen Coşkun</i> Galata: An Example of a Creative Cluster
	110	<i>Esra Banu Sipahi</i> Gated Communities as the "New" Living Spaces of "Neo" Liberalism: The Case of Konya
	136	<i>Ülke Uysal</i> Sulukule: An Ethno-Cultural Resistance Against Urban Regeneration
	160	<i>İhsan Çetin</i> Urban Segregation And Spatial Clustering Forms
<i>Book Review</i>	187	<i>Zafer Çelik</i> "A Short History of Neoliberalism"

Takdim

Neoliberalizm, 1970'lerin ikinci yarısından itibaren tüm dünyada hâkim bir ekonomik politik paradigma haline gelmiştir. Bu paradigma, en temelde, özel mülkiyet hakları, girişimcilik, serbest piyasa ve serbest ticaret ile hem toplumsal hem de bireysel refahın ve özgürlüğün artacağını varsaymaktadır. Toplumsal ve bireysel refahın gelişmesi için neoliberalizm, kamu malları ve hizmetlerinin özelleştirilmesini, ticaret düzenlemelerinin gevşetilmesini, devletin sermaye ve emek kontrollerini azaltmasını ve yabancı yatırımlara yönelik her türlü engelin kaldırılmasını önermektedir. Buna ilaveten, neoliberalizm, politik bir ideal olarak her şeyin bir meta olarak değerlendirildiği, alınıp satıldığı piyasa ortamını, en etkin kararların verildiği mekân olarak tanımlamaktadır. Dahası, neoliberalizm daha önce piyasalaşmamış tüm alanlar (su, orman vb.) için piyasaların oluşması gerektiğini vurgulamaktadır. Başka bir ifadeyle, neoliberal ekonomik paradigma tüm beşeri alanların pazarda değeri olan bir meta gibi alınıp satılabileceğini ve piyasanın ilkelerinin de toplumsal ve bireysel eylemler için en uygun rehber olduğunu vurgulamaktadır.

*

Neoliberalizmin küreselleşmeye başlaması ve iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmelerle birlikte üretim ilişkileri ve biçimleri de değişmiştir. Gelişmiş Kuzey ve Batı ülkelerinin önemli şehirlerinde üretim/sanayi merkezli ekonomik faaliyetlerinin yerini finans ve hizmet sektörleri almaya başlamıştır. Sanayi ve üretim hızla Doğu ve Güney ülkelerine doğru kaymıştır. Öte yandan, Doğu ve Güney ülkelerinde de

ulusal ölçekte benzer bir sürecin yaşandığı gözlenmektedir. Üretim ve sanayi merkezden çepere kayarken, eski sanayi merkezleri finans ve sermaye odaklı bir ekonomik ve mekânsal yeniden yapılanma sürecinden geçmektedirler. Dolayısıyla, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin artık finans ve hizmet sektörlerinin hâkim olduğu bu şehirlerde, fabrikalar yerine, finans ve hizmet sektörü için yüksek binalar yapılmakta, fabrikalar sanat galerilerine ve atölyelerine, hatta Türkiye örneğinde olduğu gibi, üniversiteye dönüştürülmektedir. Dahası bu süreçte, ortaya çıkan yeni orta sınıfın yaşam biçimi ve tüketim alışkanlıkları, yeni kentsel alanların oluşmasına neden olmuştur. Yeni eğlence mekânları doğmuş; kentlerin çeperlerinde ya da kent merkezlerinde güvenli yerleşim alanları ortaya çıkmıştır.

*

Neoliberalizm bir yandan yeni kentli zenginlere yeni ve ayrıcalıklı mekânlar sunarken, diğer yandan da kentli yoksulları yeni zenginlerin iş, konut ve eğlence alanlarından uzaklaştırmaktadır. Hatta yoksullar bu yeni mekânların özelleştirilmiş güvenli ve korunaklı yapıları nedeniyle dışarıda kalmaktadırlar. Bu durumun sonucu olarak, yoksulların ve zenginlerin, iş, konut ve eğlence için kullandıkları mekânlar ayrışmakta; kentsel mekân bir bölünme ve parçalanma yaşamaktadır. Bazen bu ayrışma fiziki olarak birbirine çok yakın alanlarda gerçekleşmektedir. Diğer yandan da, kentin merkezinde yoksulların yaşadığı yerler cazibe merkezi haline geldikçe, bu mekânlar soylulaştırma hareketlerine maruz kalmakta, kentsel dönüşüm projeleri ile yoksullar yerlerinden edilmekte ve kentin dışına sürülmektedirler. Neoliberal küreselleşmenin kentsel alanda sebep olduğu bu dönüşümler, kentli yoksullar ile orta ve üst sınıfları, büyük sermaye ile küçük işletmeleri, sanayi sektörü ile yükselen yeni sektörleri kentsel mekânın kullanımı ve yeniden organizasyonu konusunda karşı karşıya getirmekte ve rekabete zorlamaktadır. Bu bağlamda İdealKent olarak bu sayıda neoliberal politikaların kentsel mekânda neden olduğu çatışma, rekabet ve ayrışmayı ele alan yazılara yer verdik.

*

Bu sayımıza Zafer Çelik'in kentleşme, kent tarihi ve mimarlık alanında önemli çalışmaları bulunan Nezar AlSayyad ile neoliberalizm ve kentsel eşitsizlikler üzerine gerçekleştirdiği mülakat ile başlıyoruz. AlSayyad, neoliberalizmin dünyanın farklı yerlerinde nasıl işlediğini ve kentsel eşitsizliklerin nasıl üretildiğini bize örneklerle açıklıyor. Bu sayımızdaki ikinci yazımız ise Şerife Geniş'in çevirisi ile Nik Theodore, Jamie Peck ve Neil Brenner'in Neoliberal Kentçilik: Kentler ve Piyasaların Egemenliği başlıklı yazısıdır. Bu makale, neoliberal politikalar ve kent ilişkisini farklı bir perspektiften ele almaktadır. Yazarlar, neoliberalizmin durağan ve tekil bir yapıya sahip olmadığını, patika bağımlı olduğunu ve dolayısıyla zaman ve mekânda farklı biçimlere büründüğünü vurgulamaktadırlar. Buna ilaveten yazarlar, kentsel sorunlar ve stratejilerin neoliberal kavramlar ekseninde açıklandığını, kentsel mekânların neoliberal politikaların uygulanması için çok önemli bir alan haline geldiğini, dahası neoliberalizmin kentleştiğini ifade etmektedirler.

*

Tahire Erman, Yıkılan Gecekondu, Yapılan TOKİ Toplu Konut Projeleri: Kent Yoksulunun Yeni Yaşam Çevresi Olarak Karacaören-TOKİ Sitesi başlıklı makalesinde kentsel dönüşüm projeleri sonrasında gecekondu yıkılarak yerinden edilen ve TOKİ sosyal konut sitelerine yerleştirilen eski gecekondu halkının yeni çevresindeki yaşantısını etnografik bir çalışma ile çok boyutlu olarak incelemektedir. Erman, yerinden edilme ve maddi ve kültürel alt yapıları olmadan orta sınıfa uygun tasarlanmış bir konut çevresine yerleştirilme pratiklerinin ve daire taksitlerinin aileleri birçok açıdan zor durumda bıraktığını tespit etmiştir. Özlem Güzey, Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Neoliberal Kent Politikaları, Yeni Kentsel Aktörler ve Gecekondu Alanları başlıklı yazısında neoliberal politikaların gecekondu mahallerinin kentsel dönüşüm yoluyla yüksek gelir/statülü alanlar haline dönüştürüldüğünü, bu süreçte gecekondu bölgelerinin olumsuz söylemler ile bu soyulaştırmaya maruz kaldığını belirtmektedir. Güzey, Ankara örneğine bakarak, bu soyulaştırma çalışmalarının neoliberal kent politikaları ve yeniden güçlendirilmiş kentsel aktörlerle gerçekleştiğini vurgulamaktadır.

*

Abril Ötkünç ve Burcu Selcen Çoşkun Bir Yaratıcı Küme Örneği: Galata başlıklı yazısında bir yaratıcı küme kavramı ekseninde Galata'da kültürel ve sanatsal çalışmalar sonrasında gerçekleşen dönüşümü analiz etmektedirler. Yazarlar Galata'da yaşanan mimari ve kentsel dönüşümün sanatçılar eliyle gerçekleştiğini, bu sayede semtin yeni bir biçime sahip olduğunu ifade etmektedirler. Esra Banu Sipahi, "Yeni" Liberalizmin "Yeni" Yaşam Alanları Olarak Güvenlikli Siteler: Konya Örneği başlıklı yazısında neoliberalizm ve küreselleşmenin bir sonucu olarak kentsel mekanda gerçekleşen dönüşümlerden biri olan güvenlikli sitelere odaklanmaktadır. Konya'daki güvenlikli sitelerin, güvenlik ve seçkinlik vurgusuyla, sakinlerine yeni bir yaşam biçimi sunduğunu, alınan güvenlik önlemleri ve inşa edilen sınırlarla, kentin diğer kesimlerinden ayırtıldığını belirtmektedir. Saha çalışmasına dayanan bu makalede güvenlikli sitelerde yaşayanların temel özellikleri ortaya konmaktadır.

*

Ülke Uysal, Sulukule: Kentsel Dönüşüme Etno-Kültürel Bir Direniş başlıklı yazısında neoliberal kentleşme politikaları sonrasında kentsel dokunun korunması, depreme dayanıklı konutların inşa edilmesi, yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve turizme katkı sağlanması gibi olumlu söylemlerle kentsel dönüşüm projelerinin uygulandığını belirtmektedir. Uysal, İstanbul'un tarihi Roman mahallesi Sulukule'de uygulanan kentsel dönüşüm projesi sonrasında ortaya çıkan kentsel toplumsal hareketin doğuşu, gelişimi ve mücadele biçimlerini incelemektedir. Dahası, bu yazıda, Uysal Sulukule Platformu'nun yapısı, talepleri, eylemleri ve stratejileri ile birlikte hareketin Sulukule'deki kentsel dönüşüm süreci üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. İhsan Çetin Kentsel Ayrışma ve Mekânsal Kümelenme Biçimleri başlıklı yazısında kentsel ayrışmayı ve bu ayrışma temelinde ortaya çıkan mekânsal kümelenme biçimlerini incelemektedir. Çetin, ekonomik etnik, dini, siyasal ve kültürel nedenlerle kentsel mekânda bir ayrışmanın yaşandığını; bu ayrışma sonucunda ise sınıf, etnik kimlik, dini kimlik, bölgesel köken gibi farklı unsurlara vurgu

ile slum, getto, enklav ve banliyö gibi kümelenme biçimlerinin ortaya çıktığını belirtmektedir.

*

Son olarak, bu sayıda Zafer Çelik David Harvey'in Neoliberalizmin Kısa Tarihi adlı yapıtı üzerine bir eleştiri yazısı kaleme almıştır. Çelik, Harvey'in bu çalışmasını ayrıcalıklı kılan en temel özelliğinin neoliberalizmin durağan bir yapıya sahip olmadığını, farklı zaman ve mekanlarda farklı biçimlere büründüğünü göstermesi ve neoliberalizmin meşruiyet ve ikna gücünün kaynaklarını ortaya koyması olduğunu belirtmektedir.

Şerife Geniş – Zafer Çelik
Sayı Editörleri

“Neoliberalizm ve Kentsel Eşitsizlikler” Üzerine Prof. Dr. Nezar AlSayyad ile Söyleşi¹

Zafer Çelik

***Zafer Çelik:** Sayın Nezar AlSayyad; öncelikli olarak bize zaman ayırdığınız için teşekkür ediyoruz. Dünkü semineriniz ilgi çekiciydi. Özellikle İslâm şehirleri üzerine, Kahire üzerine fotoğraflarla birlikte anlattıklarınızı oldukça etkileyici buldum. Dünkü sunumunuzdan da yola çıkarak şunu sormak istiyorum. Küreselleşme ve neoliberalizmin kentlerin ve kentsel mekânların dönüşümleri üzerindeki etkilerinden bahsettiniz. Hepimizin bildiği üzere küreselleşme ve neoliberalizm, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik alanda, dolayısıyla da kentlerin ve kentsel mekânların yapılanmasında önemli değişimlere ve dönüşümlere neden olmuştur. Küreselleşme ve neoliberalizm ile birlikte kentlerde, kentsel mekânlarda ne tür sorunlar ve değişimler ortaya çıkmıştır?*

Nezar AlSayyad: Öncelikli olarak şunu belirtmek isterim ki, küreselleşme ve neoliberalizm arasında bir fark vardır. Bu ikisi dünyadaki tüm ülkelerde ne aynı anda ne de aynı derecede/hızda gerçekleşmektedir. Bununla aslında şunu ifade etmek istiyorum: neoliberalizm küreselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Benim için küreselleşme, birçok ülkenin, özellikle dünyada ekonomik bakımdan daha hâkim olan ülkelerin, tüm küreyi tek bir ekonomik alana dönüştürme çabasıdır. Eğer bu şekilde düşünürseniz, küreselleşme, herkesi içermemekte, birilerini dışarıda bırakmaktadır. Bazı ülkeler küresel ekonomi ile aşırı bütünleşmişken bazı ülkeler ise hiç bütünleşmemiştir. Birçok ülkenin küresel ekonomi ile bütünleşmesi farklılık göstermektedir. Örneğin dördüncü

¹ "Bu mülakat Prof.Dr. AlSayyad 'ın Pursaklar Belediyesi ve Yıldırım Beyazıt Üniversitesi arasında 24-25 Mart 2012 tarihinde düzenlenen 4. Şehircilik Konferans ve Çalıştayı kapsamında Ankara'da bulunduğu sürede yüz yüze gerçekleştirilmiş ve görüşme Zafer Çelik tarafından Türkçeye çevrilmiştir."

dünya kavramı, üçüncü dünyanın da gerisinde kalanı içermektedir. Fakat bu kavram da artık işlememekte, yetersiz kalmaktadır. Bazı ülkeler, örneğin Çad, bir dördüncü dünya ülkesidir. Çad, tamamen küreselleşme döngüsünün dışındadır. Küreselleşme Çad’a değmemektedir. Küreselleşmenin Çad’daki şehirlerle bir ilişkisi yoktur. Çad’ın başkentinin küresel dünya ile bir ilişkisi yoktur. Çad, Libya ile ilişki kurmaktadır. Başka bir ifadeyle, Çad küresel ekonomi ile ilişki içinde değil. Kendisinin kuzeyinde yer alan, kendisinden daha güçlü olan bir ülke ile ilişkisi var. Küreselleşme, homojenleştirici bir güç ve ekonomik bir ideoloji olmasına rağmen her ülke küresel dünya ile aynı oranda bütünleşmemektedir. Bazıları küreselleşmenin tam içinde yer alırken bazıları ise bu sürecin dışında kalmaktadır. Neoliberalizm ise daha farklı bir şeydir. Eğer küreselleşme bir sonuç ise neoliberalizm bir ideolojidir. Ekonomik bir ideolojidir. Serbest piyasaya inanan bir ideolojidir; sermayenin sınırlardan bağımsız olarak akışına/dolaşımına inanan bir ideolojidir.

- *Bu anlamda neoliberalizm küreselleşmeyi destekleyen bir şey değil mi?*
- Evet, neoliberalizm küreselleşmeyi destekleyen bir şey; fakat küreselleşme ile aynı şey değildir. Küreselleşme orada bir yerdedir. Neoliberalizm ekonomik bir araçtır, küresel ekonomide yer alanların bazı hedeflerini gerçekleştirmek için kullandıkları bir ideolojidir. Bir bakıma, küreselleşme ve neoliberalizm dünyanın birçok yerinde aynı anda gerçekleşmekte, fakat bu, her ikisinin de aynı süreci tecrübe ettiğini göstermemektedir. Hatta oldukça farklı süreçler takip etmektedirler. Tamamen küreselleşmiş olan fakat neoliberalizme tamamen karşı çıkan, neoliberal politikaları uygulamayan bazı örnekler verebilirim.
- *Çin gibi mi?*
- Kesinlikle. Çin tamamen küreselleşmiş bir ülkedir ve küresel ekonomi ile bütünleşmiştir. Fakat Çin de artık neoliberalleşmiştir.
- *Kesinlikle haklısınız.*

• Yakın zamanlarda Çin’de neoliberalleşme gerçekleşmiştir. Fakat Çin’in neoliberalizmi Dünya Bankası ya da IMF’nin tanımladığı anlamda bir neoliberalizm değildir. Neoliberalizmin gerçekte ne olduğu aslında liberalizmin yeni anlayışına dayanmaktadır. Neoliberalizm bireysel kapasite ve para üzerinde dönmekte ve ulusal sınırlar tarafından sınırlanmamaktadır. Devlet, ekonomide önceleri yönlendirdiği bazı önemli sektörlerle artık meşgul olmamaya başlamıştır. Neoliberalizm temelde devletin ekonomideki rolü ile ilgili bir meseledir ve devletin hiçbir şeyi desteklememesi ile ilişkilidir. Neoliberalizm devletin tamamen elini tüm provizyonlardan çekmesi talebinden doğmuştur: neoliberalizm, devletin konut, sağlık, eğitim, ulaşım gibi çeşitli sosyal hizmetleri desteklemesi anlayışından vazgeçmesi gerektiğini ifade eder. Aslında neoliberalizm hükümetler için oldukça uygun bir ekonomi politikasıdır. Çünkü düşünün siz sadece vergileri ve paraları topluyorsunuz; ama bu parayı herhangi bir hizmet için harcamıyorsunuz. Ve aynı zamanda her şey piyasaya getiriliyor. Neoliberalizm aslında burada devletin rolünü ve görevini oldukça azaltmaktadır. Devletin kontrol ettiği tek alan nerdeyse sadece ulusal güvenliği sağlamaktır. Hatta bazı ülkelerde ulusal güvenlik bile neoliberalleşmiştir. Sorunuzu cevaplamak için şunu diyebilirim: neoliberalizm ve küreselleşme tamamen iki farklı şeydir ve şehirleri tamamen farklı şekillerde etkilemektedir. Bazı şehirleri her ikisi birlikte etkilemiştir. Bazı şehirleri ise farklı biçimlerde etkilemişlerdir.

• *Bu iki kavramı birlikte kullanmamın nedeni, literatürde küresel neoliberalizm ya da neoliberal küreselleşme gibi ifadelerin bazen birlikte kullanılmasıdır. Bundan dolayı bu iki kavramı aynı anda ve eşdeğer olarak kullandım. Ben şunu merak ediyorum ve sormak istiyorum: peki bu süreçler şehirlerin biçimlenilformlarını nasıl etkiledi?*

• Küreselleşme ve neoliberalizm, şehirlerin biçimlerini tüm dünya sahunda farklı şekilde etkilemişlerdir. Fakat ben iki şeyin ortak olduğunu görüyorum. İster Ortadoğu’da, ister Güneydoğu Asya’da, ister Amerika Birleşik Devletleri’nde olsun, iki şey birlikte gerçekleşmiştir. Neoliberalizm şehirleri küreselleşmeden daha fazla etkilemiştir. İlk olarak şehirlerde oldukça geniş çaplı bir ayrışma yaşanmıştır. Ayrışmadan kastım, artık şehirler tek bir entite olarak var olmamaktadır ve artık sa-

dece tek bir kişi/birey tarafından yönetilmemektedir. Bir hükümet ya da bir belediye başkanı olabilir ama bu kişilerin şehirde var olan birçok konu hakkında çok fazla bir gücü ve yetkisi artık yoktur. Şehirde olan birçok şey onların kontrolünün dışında gerçekleşir. Çünkü neoliberalizm, devlette var olan gücü bireylere aktarır. Bu süreçte, hükümet ve yönetimlerin artık çok geniş çaplı bir kontrolü kalmamaktadır. Bir diğer nokta ise, şehirlerin fiziksel formlarında oldukça açık bir şekilde görülmeye başlayan güvenli siteleri ortaya çıkmasıdır. Bu siteler bir enklav gibidir. Şehrin hemen hemen neredeyse içinde bir yerde, ama içinde olanlar ise başka yerdeymişcesinedir. Ve bundan dolayı da artık şehrin bir parçası olarak var olmamaktadır. Bu tür kapalı bir enklavu Manila'da bulabilirsiniz. Jakarta'da bulabilirsiniz. Delhi'de bulabilirsiniz. Kahire'de bulabilirsiniz. Kazablanka'da bulabilirsiniz. Ve tabii California'da da bulabilirsiniz. Güvenli sitelerin mantığı, düzenlemeler ve yasalar bu entitede uygulanır, bu yasalar belli bir hükümet tarafından geliştirilir. Bu konu hakkında Steve Graham'ın *Splintering Urbanism* adlı güzel bir kitabı vardır. “Splintering” den kastı; sizin bir şeyiniz var, o tek bir entite. Sonra bu kırılıyor/ayrışıyor. Bu kırık parçalar birleştirilmeye çalışılıyor, ama parçalar kırık ve artık şehir parçalanmış durumdadır.

- *Bu güvenli siteleri sadece refah düzeyi yüksek insanlar için değil.*
- Kesinlikle değil. Hatta fakirler için bile.
- *Daha somut ifade etmek istiyorum. Daha önce İstanbul'da bulunmuş muydunuz?*
- Birçok defa buldum. Hatta gecekonduları gördüm.
- *İstanbul'un bir yakasında yüksek binaları görüyorsunuz. Diğer yakasında ise oldukça yoksul kesimlere ait yerleşimleri görüyorsunuz.*
- Bu tür bir yerleşim biçimi aslında Latin Amerika'da da görünmektedir. Spesifik olarak Brezilya ve daha spesifik konuşacak olursam Rio de Janeiro'da görebilirsiniz. Rio'nun coğrafi yapısı bu ayrışmayı üretmeye müsait. Rio okyanusun kenarında düz bir alan ile sahilden biraz ötede

birçok tepenin olduğu bir yerde kurulmuştur. Genellikle zengin insanlar tepelerde yaşıyorlar; çünkü tepelik alan güzel bir manzaraya sahip. Aslında Rio'da şöyle bir değişim yaşandı. Önceleri, zenginler, okyanusa yakın düz yerleşim yerlerinde, yoksullar ise tepelerde yaşıyorlardı. Şehrin yüksek yerlerinde yoksulların yaşadığı bu alanda altyapı, kanalizasyon, su tesisatı gibi kamu hizmetleri sağlamak oldukça güçtü. Zamanla bu tepeler, daha cazip yerleşim yerleri oldu ve çok değer kazandı. Ranta ve spekülasyona açık bir hâle geldi. İşte burada neoliberalizmin nasıl işlediğini görebiliriz. Yoksul insanlar kendi evlerini yaptılar, altyapıyı yaptılar; 30 yıl boyunca bu çok değerli alanda oturdular. Peki, bu durumda ne yapacaksınız? Onları kovacak mısınız? Topraklarını mı alacaksınız? Çünkü yoksullar bu yolları ve altyapıyı yaptılar. Bunu ter ve kan ile yaptılar, devletin desteği ya da sübvansesi ile yapmadılar. Sonra devlet geldi, buraları satışa çıkardı. Bunların üzerine yeni binalar yapıldı. Birileri, bir zamanlar yoksullar tarafından yapılanlardan faydalanmış oldular.

- *Benzer şeyler Türkiye'de de görülüyor.*
- Tabii ki. Türkiye'de hatta dünyanın her tarafında bu böyle. Bu, neoliberalizmin etkisi. Yoksullar burada bir şeyleri yapmak için uzun zaman harcamakta ve sonrasında ise zenginler gelip bunları yoksullardan çok az bir paraya, çok düşük bir değere satın almaktalar. Örneğin, Şimdi Rio'daki en temel sorunlardan biri, belki bilirsiniz, Brezilya hem Dünya Futbol Şampiyonası hem de olimpiyatlara ev sahipliği yapacak. Şimdi büyük bir proje var: Tüm bu Favelaları (gecekonduları) kaldırıp, yerlerine yeni parlak yüksek binalar yapmak gibi. Ki bunlar büyük paralara satılacak. Bu süreçte asıl kaybedenler yoksullar. Yoksullar buradan alınıp şehrin dışında başka bir yere yerleştirilmek isteniyor. İş imkânları olmayan, yeterli ev olmayan bir yere. Peki, ne olacak? İşini kaybetmiş, şehre erişimi sınırlanmış... Bu durum aslında fiziksel altyapıdan daha önemli bir sorun.
- *Dün de bize gösterdiğiniz üzere, bundan çok daha önemli olan kültürel bazı unsurlar, yaşam biçimleri değişmiş olacak. Mesela Ankara'da şimdi yüksek binalar var belki göreceksiniz. Gecekonduda, belirli bir kültürel ortamda ve ilişki-*

ler ağında yaşayan kişiler, şimdi bu yeni akıllı binalarda yaşamaya zorlanıyorlar. Genelde bu tür yerleştirme biçimleri kültürel bağları ihmal ediyor gibi değil mi?

• Kesinlikle öyle.

• Şimdi ben şunu sormak istiyorum: siz neoliberalizmin farklı yerlerde farklı biçimlerde işlediğini, Ortadoğu’da ya da Latin Amerika’da neoliberalizmin farklı biçimlerde gerçekleştiğini ifade ettiniz. Neoliberalizmin dünyanın farklı yerlerinde farklı biçimlerde çalışmasını/işlemesini sağlayan temel faktörler nelerdir?

• İlginç bir soru. Örneğin, neoliberalizm ve din arasındaki bağ çok iyi çalışılmış bir konu değil. Fakat din ve neoliberalizm arasında çok güçlü bir bağ vardır. Örneğin Türkiye’de bu baği görebilirsiniz: AK Parti -AK Parti’ye karşı eleştirel pozisyonunuz ne bilmiyorum ama- AK Parti neoliberal bir parti. Daha teorik bakacak olursak, AK Parti neoliberal bir partidir. Ama tam bir neoliberal parti diyemeyiz. Partinin temelleri bazı çok spesifik İslâm yorumları ile ilgili olabilir. Şimdi Mısır’daki Müslüman Kardeşler, AK Parti’ye çok yakın bir anlayış ile hareket ediyorlar. Müslüman Kardeşler ekonomiyi adil bir oyun olarak görüyor. İslâm ve Kur’an’ın ekonomiyi ve girişimciliği teşvik ettiğini belirtiyorlar. Üzerinde ısrarla durdukları tek konu zenginlerin fakirlere zekât vermesidir. Onlar için yoksulluğun devletin sorumluluğunda olması fikri vardır. AK Parti ve Müslüman Kardeşler ekonomik olarak neoliberal politikaları takip ettiklerinden, ekonomik açıdan güçlü bir devletin varlığına inanmazlar. Devletin ekonomide etkin olmasını istemiyorlar. En nihayetinde, Müslüman Kardeşler ve AK Parti’nin politikalarında çelişkiler vardır. Bir yandan güçlü bir başkan ve liderin varlığı istenirken diğer yandan ise bu devletin ekonomiyi kontrol etmesi istenmemektedir. Peki, bu çelişki bize ne göstermektedir? Neoliberalizmin kültürden ne kadar etkilendiğini göstermektedir. Bunun benzerinin Batı dünyasında fundemantalist dini grupların olduğu birçok yerde görüldüğü de söylenebilir. Özellikle, Birleşik Devletler’de, ya da özellikle misyonerlerin gittikleri Afrika ve Latin Amerika ülkelerinde görülmektedir. Bugün Birleşik Devletler’de hızla büyüyen Hıristiyan Pentecostalistler buna uygun bir örnektir. Pentecostalism oldukça spesifik bir Hıristiyan tarikatıdır. Aşırı muhafa-

zakâr bir tarikattır ve insanları Hıristiyanlığa döndürmeye çalışır. Bunu ise mikro girişimcilik projeleri yoluyla yapmaya çalışırlar. Mikro kredi projeleri çerçevesinde yoksullara borç verirler. Bu borç verme biçimi hükümet ya da bankaların verdiği biçimlerden farklıdır. Mikro girişimcilik projesi kredi ve finans sağlar, borç verir. Bu ise dine döndürme ideolojisi ile ilişkilidir. Parayı/krediyi tedarik ediyorsunuz ama sonrasında kiliseye ait oluyorsunuz. Para ekonomiye katılıyor, küçük ekonomilerin oluşmasına izin veriyor, işportacılar ortaya çıkıyor. Bu ise dine döndürme hamlelerinin şemsiyesi altında gerçekleşiyor. Bu durumda kesinlikle şunu söyleyebiliriz: din neoliberalizmi kullanıyor ya da neoliberalizm dini kullanıyor.

• *Peki bu tür çalışmalar/uygulamalar kentsel mekânı nasıl etkiliyor? Kentsel mekânda nasıl bir dönüşüm gerçekleşiyor?*

• Kentin biçimi, şehrin görünümü rahatlıkla okunabilir bir şey değildir. Şehrin görünür biçimleri bize mesajlarını doğrudan anlatmaz. Şehrin üzerindeki katmanlarını iyi bilmeli ve bunları ayıklamalıyız. Bir şehir tarihçisi olarak, kentsel mekânların sosyal olarak gerçekleşen her şeyi yansıttığı görüşüne inanmıyorum. Kentsel biçimler, kentin ekonomik ve sosyal hayatına dair bir şeyler anlatır; ama daima bir boşluk vardır. Fakat iyi analizci nerede bir ayrışma ve yakınsama olduğunu görebilir. Bu tür bir etkiyi en iyi görebileceğimiz yerlerden biri Lübnan'dır. Özellikle Hizbullah'ın Beyrut'taki ve Güney Lübnan'daki kontrolü altındaki bölgelerde görülebilir. Bu bölgelerde Hizbullah'ın ideolojisinin yansıması olarak yeni bir mimari ve kentsel biçim ortaya çıkmıştır. Hizbullah'ın ekonomik görüşüne bakıldığında neoliberal bir parti olduğu görülebilir. Hizbullah ve onun finansal organları dünyadaki en büyük ikinci mikro kredi programını uygulamaktadır. Eğer bu konuya ilgi duyuyor ve daha fazlasını görmek istiyorsanız, Berkeley'deki bir meslektaşımın yazdığı *Yoksulluk Sermayesi* (Poverty Capital) adlı oldukça iyi bir kitap var. Bu kitabın bir bölümü Hizbullah'ın nasıl dünyanın en büyük ikinci mikro kredi, mikro finans sağlayan örgütü olduğunu anlatır. Bu bölgelerdeki mahallelerde cemaatin yapısı, topluluğun yaşamının yapısı, bazı şeylerin yerleşimi tüm bunların hepsi belirli bir politik ideolojinin ürünü ve yansımaları olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun nasıl çalıştığını ve işlediğini

oraya baktığınızda görebilirsiniz. Mesela, *Dahiya*, tamamen Hizbullah’ın kontrolü altında bir bölgedir.

• *Daha kişisel olarak merak ettiğim bir soruyu sormak istiyorum. Batı şehirlerini gördüğümde oldukça iyi organize edilmiş, iyi planlanmış şehirler ve evler görüyorum. Fakat ben ne zaman...*

• Ortadoğu şehirleri ise tam tersi yapıdadır. Oldukça düzensiz.

• *Bunun arkasındaki nedenler nelerdir. Gerçekten merak ediyorum; bu sadece para ile mi ilgili yoksa kültürel yapı ile mi?*

• Bu oldukça zor bir soru ve cevabı kolay verilebilecek bir soru değil. Fakat buna bir cevap olarak ilk önce organize olmuşluk ile neyi kastettiğimizin cevabını vermeliyiz. Organize olmuşluk ile şehirde daha rahat hareket etmeyi mi, şehrin daha temiz olmasını mı, şehrin iyi korunmuş olmasını mı, yoksa insanların kanunlara saygı duymasını ya da her şeyin bir sükûnet içinde akmasını mı kastediyoruz? Birçok organize olmuşluk hâlinde söz edebiliriz. Batıda birçok şehrin hiç de iyi organize edilmediğini biliyorum. Fakat burada daha ayrıcalıklı olan ve şehrin görünümü ile ilgili olan ise, Güney ülkelerine nazaran şehirlerin çok daha güzel bir görünüme ve şekle sahip olmasıdır. Sorunuzun basit ama yanlış olan cevabı ise kültüredir. Bu yanlış bir cevap; çünkü Güney’deki şehirlerin sorunlarını kültüre bağlamak özcü bir yaklaşımın ifadesidir. Bu yaklaşım Güney’dekilerin ihmal eden kişiler olduğunu, kurallara ve yasalara uymadığını, otoriteye saygı duymadığını, şehir yönetiminin kötü olduğunu varsaymaktadır. Fakat bu doğru değil. Güney ülkelerindeki birçok şehir Kuzey’deki diğer şehirlerden çok daha iyi durumdadır. Şehirlerin kötü görünümü için birçok şekilde suçlama yapılabilir. Kıyaslandığı zaman Batı şehirlerinin daha uzun bir şehirleşme süreci, tarihi vardır. Şehirlerini daha iyi hâle getirmek için çok uzun bir süreç ve çabaları olmuştur. Fakat Güney’dekiler uzun bir süre kolonyal yönetim altında kalmışlar ve şehirlerini uzun süre kendileri yönetmemiş, şehirleri çok daha uzaktan başka bir yerden yönetilmiştir. Diğer bir nokta ise, para ile ilgilidir. Yoksul ülkelerde, -tabii para her şey değil ama- şehri daha doğru düzgün yönetmek için para önemli bir unsurdur. Üçüncü bir neden ise, yolsuz-

luk ile ilgilidir. Birçok kişinin rahatlıkla kabul edeceği üzere Güneyde kentsel yolsuzluk oldukça ciddi bir sorundur. Yolsuzluk, belediye başkanlığı, şehir/belediye meclisi düzeyinde yaygındır. Burada para doğru adreslere gitmemektedir. Dördüncüsü ise, koordinasyonla ilgilidir. Şehrin daha işlevsel olarak çalışabilmesi için koordinasyon oldukça önemlidir. Bir hiyerarşi olmak zorundadır. Birçok hükümet organı arasında bir koordinasyon olmak zorundadır. Fakat Güney ülkelerinde kolonyalizmin mirası olarak ciddi bir koordinasyon sorunu vardır. Kolonyalistler birbiri ile çatışan birçok kurum inşa ettiler. Birçok farklı kurumun varlığı ise doğal olarak kurumlar arası anlaşmazlığa ve çıkar çatışmalarına neden olmaktadır. Bir kurum bir şey yaparken, diğer kurum başka bir şey, diğeri bambaşka bir şey yapıyor. Tüm bunlar yapılırken kurumların arasında herhangi bir koordinasyon sağlanmıyor. Dahası bu kurumlar, koordinasyon da sağlamak istemiyor. Çünkü yapılan işi, baştaki kişi -belediye başkanı ya da başkan- kendisinin yaptığını göstermek istiyor. Toparlayacak olursak; koordinasyon eksikliği, para eksikliği, kentsel yönetimde tecrübe eksikliği gibi unsurların sonucu olarak Güney şehirlerinde görünüme yönelik sorunlar vardır. Bu sorunların bir kısmı kültür ile ilgili ama burada bunun ne kadar kültür ile ilgili olduğunu gerçekten bilmiyorum. Kültürü suçlamanın ise oldukça kolay olduğunu biliyorum.

• *Mesela Dresden ya da Varşova gibi kentlere bakıldığında -ki bunlar İkinci Dünya Savaşı'nda tamamen yıkılmıştı ve sonra yeniden inşa edildi.*

• Evet bu şehirler tamamen yıkıldı ve nasıl ise öyle inşa edildiler.

• *Belki İstanbul'da görmüşsünüzdür. Süleymaniye ya da Sultanahmet civarında...*

• Evet, buralarda bazı yerler yeniden yapılırken çok da dikkatli yapılmıyor. Evet haklısınız. Birçok Müslüman ülkede tarihe yeteri kadar saygı gösterilmiyor. Tarihi binalara, eski tarz binalara yeteri kadar değer verilmiyor. Burada bir modernite açlığı var. Fakat modernite henüz yeteri kadar bilinmiyor. Ancak insanlarda modernite açlığı var. Bu bir problem: "istiyorum ama sahip değilim". Fakat sahip olmadığımı istemek

bazen iyi olmayabiliyor. Türkiye’de Mısır’da ya da Fas’ta aslında böyle bir şey olmaktadır. Oysa Avrupa’da bunun tam tersi olmaktadır. Avrupa’nın tarihî seyri daha farklı bir süreç takip etmiş; Avrupa 1920’lerde ve 1930’larda yeni binalar inşa etmiş daha sonra savaş gelmiş ve bu binalar tahrip olmuş. Savaş sonrasında ise artık şehirleri yok olmuş. Sonra bu tahrip olmuş Ortaçağ’dan kalma binaları restore etmeye, yeniden inşa etmeye başladılar. Tekrar dönüp baktığımızda, burada, bu çalışmaların bir kimlik inşa etme ile ilgili bir mücadele olduğu görülmektedir: Geçmişte ne isem o olmak istiyorum!

• *Türkiye’de başka yerlerde de görüldüğü üzere, kentsel dönüşüm projeleri birçok soruna neden olmakta; çünkü yapılan binalar, daha önce gecekonduda tek katlı evlerinde yaşayanların alışık olmadığı yüksek katlı binalar, daha önceki yerleşim yerlerinden oldukça uzaklar. Peki, biz bu insanların kültürel yapısını korumak ya da onların kültürel ortamlarını bozmadan devam ettirmek için neler yapabiliriz?*

• Benim bu konudaki tutumum şu: kültürü koruyamazsın. Eğer kültür kendini yok etmek isterse kendini yok eder; bir şey yapamazsın. Bir plancı ya da politikacı olarak kültürü koruyamazsın. Sadece insanları bilgilendirmeye çalışırsın, neyin kaybolmaya başladığı konusunda farkındalık oluşturmaya çalışırsın. Eğer kendi kendini koruma çabası yoksa hiçbir şey yapamazsın. Burada herkesin bu kültürel yapıyı koruması konusunda bir bilinci olmalı. Mesela dünkü seminerde göstermeye çalışmıştım, Afganistan’da Bamiyan’daki Buda heykelleri. Bunlar şimdiye kadar inşa edilmiş en büyük Buda heykelleri. 40 metre uzunluğunda. Afganistan, ister ortodoks ister fundemantalist bir hükümet olsun, 15 yüzyıl boyunca heykeller oradaydılar. Daha sonra muhafazakâr Taliban hükümeti bunların artık değerli olmadığına karar verdi ve sonrasında heykelleri yok ettiler. Bu bize ne anlatmaktadır? Bazen insanların sahip oldukları şeylerin farkına varmadıklarını göstermektedir. Sahip oldukları konusunda insanları eğitmek, bu tecrübelerin ne olduğunu göstermek oldukça önemli bir tecrübedir. Bu bazen çalışır bazen de çalışmayabilir. Taliban’da bu böyle oldu. Taliban, heykelleri put olarak tanımladı ve İslâm’a aykırı olduğunu söyledi -ki bu doğru değil. Bu onların inancı ve sonrasında bu heykelleri yok ettiler. Burada tekrar kültürü koruma ko-

nusuna dönecek olursak; eğer ki kültür kendini yok etme eğilimindeyse kimse kültürü koruyamaz. Yapılacak şey konu hakkında halkı bilgilendirmek.

- *Sorularım sona erdi. Bize zaman ayırdığınız için tekrar çok teşekkür ederim.*
- Ben teşekkür ederim.

Nezar AlSayyad: Berkeley Üniversitesi'nde Mimarlık, Planlama, Kentsel Tasarım ve Kent Tarihi bölümlerinde profesör olarak çalışmaktadır. Buna ilaveten, Ortadoğu Çalışmaları Merkezi'nin ve Uluslararası Geleneksel Çevre Çalışmaları Derneği'nin başkanıdır. AlSayyad, kolonyalizm, kimlik, mimarlık, İslâm mimarisi, turizm, gelenek, kentleşme, kentsel tasarım, kent tarihi ve çevre konularında birçok kitap yazmıştır. AlSayyad çeşitli alanlarda birçok eğitimci, kitap ve onur ödülleri almıştır. Bunlardan bazıları şu şekildedir: Amerika Birleşik Devletleri Eğitim Bakanlığı, Getty Grant Program, Graham Vakfı, the Pioneer American Society kitap ödülü, the American Institute of Architects Education Honors. Buna ilaveten, AlSayyad Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Mısır'da profesyonel mimar olarak çalışmıştır. Ayrıca, AlSayyad, kent, kentleşme ve kent tarihi üzerine birçok kitap yazmıştır. *Cairo: Histories of a City* (2011), *The Fundamentalist City?* (2010), *Cinematic Urbanism* (2006), *Consuming Tradition, Manufacturing Heritage* (2000) yazdığı kitaplardan bazılarıdır.

Neoliberal Kentçilik: Kentler ve Piyasaların Egemenliği¹

*

Neoliberal Urbanism: Cities and the Rule of Markets

Nik Theodore - Jamie Peck - Neil Brenner
(Çeviren: Şerife Geniş)

Piyananın Egemenliği

Neoliberal ideoloji devletin müdahalesinden ve toplumsal kolektivitelerin eylemlerinden özgürleştirilmiş açık, rekabetçi ve “düzenlenmemiş” piyasaların sosyoekonomik kalkınma için en uygun mekanizma olduğu inancına dayanır. Neoliberalizm, 1970’lerin sonuna doğru kitlesel üretim endüstrilerinin düşen kârlılığın ve Keynesci sosyal refah yapılarının krizine karşı gelişen stratejik bir siyasi tepki olarak önem kazandı. Birikim rejimlerinin ve yerleşik yönetim sistemlerinin dağılmasına tepki olarak, eski sanayileşmiş dünyanın ulusal ve yerel yönetimleri, ilk başta çekingen bir tavırla da olsa, savaş sonrası düzenin yerleşik kurumsal temellerini çözmeyi ve piyasa disiplininin, rekabetin ve metalaştırmanın kapsamını genişletmeyi amaçlayan bir dizi politikayı hayata geçirmeye başladılar. Bu bağlamda, neoliberal doktrinler, başka şeylerin yanı sıra, devletin sanayinin düzenlenmesinden elini çekmesini, örgütlü emeğe karşı saldırıları, sermaye sahiplerinin vergi payının düşürülmesini, kamu hizmetlerinin ve mallarının özelleştirilmesini, sosyal yardım programlarının yürürlükten kaldırılmasını, uluslararası sermaye

Bu makalenin İngilizce orijinali “Neoliberal Urbanism: Cities and the Rule of Markets” başlığıyla Nik Theodore, Jamie Peck, and Neil Brenner tarafından kaleme alınmış ve Gary Bridge ve Sophie Watson’ın derlediği *The New Blackwell Companion to the City*, Oxford: Wiley-Blackwell, 2011 kitabında yer almıştır. Makale yayınevini izni ile çevrilmiş ve basılmıştır. Söz konusu olabilecek olası hatalar çevirmene aittir. (Ş.G.)

hareketliliğinin arttırılmasını ve yerellikler arası rekabetin yoğunlaştırılmasını meşrulaştırmak üzere işe koşuldu. 1980'lerde, neoliberalizm, kapitalist küreselleşmenin egemen siyasi ve ideolojik formu haline geldi.

Neoliberalizmin, piyasa hâkimiyetinin dönüşen stratejileriyle bağlantılı olarak hareket eden, dinamik bir düzen olduğu vurgulanmalıdır. Neoliberal rejim kurumsal engeller, derinlere kök salmış çelişkiler ve 1997 Asya ve 2008–2009 küresel finans krizleri gibi çok sarsıcı konjonktürel olayların karşısında kayda değer bir uyum kabiliyeti olduğunu ispat etti. Bu kriz anlarında ve başka ortamlarda gündeme getirilen neoliberalizmin ölümüne dair değerlendirmeler ise, bir tür dirilme, yeniden yapılandırma ya da yeniden doğmanın ardından şüpheyle karşılandı (Peck vd., 2010). Bu, kuşkusuz neoliberalizmin yenilmez olduğu anlamına gelmez. Fakat neoliberalizmin dinamik evriminin ve dirençli bir şekilde gömülü karakterinin, yalnızca kentsel gelişim süreçleriyle sınırlı olmayan, ciddi bir incelemeyi gerektirdiği anlamına gelir.

Her ne kadar sıklıkla küresel baskılar ve zorunluluklarla özdeşleştirilse de, neoliberalizm her zaman çok ölçekli bir olgu olagelmıştır. Neoliberalizm, yerel devletler ve finanslaşmış sermaye gibi, kurumsal ve ekonomik aktörler arasındaki ölçeklenmiş ilişkiyi yeniden biçimlendirir; riskleri ve sorumlulukları yerel aktörlere ve yönetimlere yüklerken, rekabetçi mantığın yeniden dağıtımcı mantığın yerine geçmesine yol açar. Bu makale, değişen ölçekler arası ilişkilerin bir yönünü –kentsel dönüşüm ve neoliberalleşme arasındaki bağları– ele almaktadır. Tartışmamıza “fiilen var olan neoliberalizm”² adını verdiğimiz coğrafyaları incelemek üzere önerdiğimiz bir yaklaşımın yöntemsel temellerini sunarak başlıyoruz. Piyasa güçlerinin nerede harekete geçirilirlerse geçirilsinler değişmez yasalara göre işlediğini varsayan neoliberal ‘ideolojinin’ aksine, biz neoliberal yeniden yapılandırma projelerinin, devralınan kurumsal çerçeveler, politika rejimleri, düzenleyici pratikler ve siyasi mücadeleler mirası tarafından tanımlanan farklı ulusal, bölgesel ve yerel bağlamlar içinde üretildikleri ölçüde, bağlamsal olarak *gömülü* olduklarını vurguluyoruz. Bu değerlendirmelerimiz, günümüz neoliberalleşme süreçleri-

² “*Actually existing neoliberalism*” kavramı Türkçe yazında yaygın olarak “fiilen var olan neoliberalizm,” “gerçekte var olan neoliberalizm” ya da “reel neoliberalizm” kavramlarıyla karşılanmaktadır. Bu makalede birinci kullanım tercih edilmiştir (Ç.N.).

nin birden fazla coğrafi ölçekte politik-iktisadi mekânın süregiden yaratıcı yıkımının katalizörleri ve dışavurumları olarak kavramsallaştırılmasını beraberinde getirmektedir.

Her ne kadar geçen otuz yılın neoliberal yeniden yapılandırma projeleri sürdürülebilir kapitalist büyüme için tutarlı bir temel üretmekte başarısız oldularsa da, Fordist-Keynesyen kapitalizmin dayandığı kurumsal altyapıyı ve düzenleyici normları çok derinden değiştirmişler, yeniden tanımlamışlardır. Bu koşullar altında kristalize olmaya başlayan coğrafi olarak eşitsiz, toplumsal olarak gerici ve siyasi olarak kırılğan kurumsal/mekânsal değişim yörüngelerini tarif etmek üzere yaratıcı yıkım kavramı ortaya atılmaktadır.

Buna bağlı olarak, makale fiilen var olan neoliberalizmin çelişkili ve kronik olarak değişken coğrafyalarının içinde kent mekânlarının rolünü tartışarak sona ermektedir. Kentler, neoliberalizmin coğrafi olarak değişken, ancak yerel-ötesi bağlantılı bir proje olarak kök saldığı mekânlardan bazılarını tanımlar. Fakat en az bunun kadar önemli olan, kent alanının bir dizi politika başarısızlığının ve dağınık direncin de mevkisi olmasıdır. Bu anlamda, kent alanı neoliberal projenin potansiyel sınırlarına ve çelişkilerine de dikkati çeker.

'Fiilen Var Olan Neoliberalizm'

Neoliberal ideoloji, idealleştirilmiş bir rekabetçi bireycilik anlayışında ve toplumsal dayanışma kaynaklarına karşı derinde yatan bir antipatide kök salmış tümüyle hayali bir piyasa egemenliği vizyonuna dayanır. Öte yandan, bu neoliberalizm *ideolojisi* ile onun gündelik siyasi pratikleri ve toplumsal etkileri arasında ciddi kopukluklar vardır (Harvey, 2005). Her ne kadar neoliberalizm her türlü devlet müdahalesinden özgürleştirilmiş bir serbest piyasalar ütopyası yaratmayı arzulasa da, pratikte piyasa hâkimiyeti biçimlerini *dayatmak*, sonra da piyasalaştırmanın sonuçlarını ve çelişkilerini yönetebilmek için baskıcı, disiplinci devlet müdahalesi biçimlerinin çarpıcı bir biçimde artmasını gerektirmiştir. Dahası, neoliberal ideoloji kendi kendini düzenleyen piyasaların yatırımların ve kaynakların en etkin tahsisine yol açacağını iddia etse de, neoliberal siyasi pratik, yaygın piyasa başarısızlıklarına, yeni kutuplaşma biçimlerine, ekonomik güvensizliğe, çarpıcı bir şekilde yoğunlaşan eşitsiz kal-

kınmaya ve yerleşik devlet düzenleme ve yönetim biçimlerinde sürekli yinelenen krizlere neden olmuştur (Brenner ve Theodore, 2002).

En önemlisi, neoliberalizmin ulus-ötesi yayılmasına eşlik eden – ideoloji ve pratik, doktrin ve gerçeklik, vizyon ve sonuç arasındaki– çok çeşitli bağlantısızlıklar bu disiplinci projenin yalnızca kazaen oluşan yan etkileri değildir. Daha ziyade, bunlar neoliberal projenin olmazsa olmaz ve siyaseten en görünür özellikleri arasındadır. Bu nedenle, neoliberal yeniden yapılandırmanın politik iktisadına özcü ve salt tanımsal bir yaklaşım önemli analitik sınırları da içinde barındırır. Burada söz konusu olan, tutarlı sınırlara sahip bir “izm,” sistem ya da nihai durumdan ziyade eşitsiz, çelişkili ve süregiden bir *neoliberalleşme* sürecidir (Peck ve Tickell, 2002). Dolayısıyla, bugünkü bağlamda, bir çeşit muğlaklık arz eden ve tanımlanması gereken bu olgu, tümüyle hayata geçirilmiş bir politika rejimi, ideolojik aygıt ya da düzenleyici çerçeve olarak değil, tarihsel olarak özgün, değişken ve istikrarsız, piyasa güdümlü bir sosyomekânsal dönüşüm süreci olarak yorumlanmalıdır. Bu anlamda neoliberalleşme, eşitsiz bir kurumsal alan içinde ve gelişen politik-iktisadi süreçler bağlamında hayata geçirilen düzenleyici yeniden yapılandırmanın *baskın örüntüsüne* gönderme yapar. Bu çerçeveden bakıldığında, günümüz neoliberalleşme süreçlerinin lâıykıyla anlaşılması yalnızca politik-ideolojik temellerinin kavranmasını değil, aynı zamanda bu süreçlerin çok çeşitli kurumsal biçimlerinin, bunların gelişim eğilimlerinin, değişik sosyo-politik etkilerinin ve muhtelif çelişkilerinin de sistematik bir analizini gerektirmektedir. Her ne kadar neoliberalizm ideolojisi tek, tarih dışı ve eşsiz derecede etkin bir piyasaya itaat etme fikri üzerine kurulu olsa da, daha karanlık olan hakikat şudur ki, fiilen var olan neoliberalizm programları, bütün türsel özelliklerine, soy benzerliklerine ve yapısal bağlantılarına rağmen, her zaman bağlamsal olarak gömüldürler ve siyaset yoluyla şekillendirilirler. Dolayısıyla, neoliberalizm analizleri bu *zorunlu melezlik* ile yüzleşmek zorundadır. Çünkü neoliberalizmi henüz gelişmekte olan ya da süregelen bir sistemlilik tarafından şekillendirilmiş ideal-tipik terimler içinde düşünmek yalnızca zor değil, belki de, aynı zamanda, analitik ve siyasi olarak da uygunsuzdur.

Dahası, neoliberalizm, tek başına durmak yerine, öteki devlet ve toplum formlarıyla (yeni muhafazakârlık, otoriterlik, sosyal demokrasi, vb.) parazitvâri bir ilişki içinde var olma eğilimindedir, ki kendisine eşlik

eden yeniden yapılandırma stratejilerinin biçimi ve sonuçları da bu melez bağlamda şekillenir (Peck, 2004). Kendi başına var olan, kendi kendini düzenleyen bir piyasa fikrinin tehlikeli derecede üretken bir mit olduğu nasıl açığa çıkarılmışsa (Polanyi, 1944), neoliberalizmin kendiliğinden piyasa düzeni tasavvurunun, hakiki neoliberal devlet yönetme sanatının yaklaşık bir taslağı değil, güçlü bir söylem olduğunu fark etmek de o kadar önemlidir (Bourdieu, 1998). Her ne kadar taraftarlarının söylemsel temsilleri bunu sürekli olarak inkâr etse de, fiilen var olan neoliberalizmler, fiilen var olan piyasalar gibi, kaçınılmaz olarak gömülü ve bağlam bağımlı olgulardır.

Bütün bunlardan çıkaracağımız sonuç, ne neoliberalleşmenin kök salmış biçimlerinin, ne de neoliberalizmin küresel ölçüğe yayılan hegemonyasının düzenleyici pratiklerde ve kurumsal yapılarda basit bir benzeşmeyi zorunlu kılmadığıdır. Aksine, neoliberalleşme hem eşitsiz gelişmeye dayanır, hem de eşitsiz gelişme üzerinden kendini gerçekleştirir –eşitsiz gelişmiş ve devamlı olarak istikrarsız bir topografya neoliberalleşmenin “doğal durumu”nun tanımlayıcı özelliğidir. Birleşik ve tek tip bir nihai neoliberal duruma doğru bir yakınsama beklenmemeli, böyle bir eğilimin neoliberal dönüşümün derecesinin bir tür ölçütü olarak bize yardımcı olacağı da hiç umulmamalıdır. Benzer şekilde, (ticaretin serbestleştirilmesi ya da sosyal refah reformları gibi) herhangi bir neoliberal politika projesinin uzun dönemli sürdürülebilirliği, politika rejimlerinin neoliberalleşmesinden söz edebilmemiz için gerekli değildir. Neoliberalleşme, deneme ve yanılma yöntemleriyle ve çoğu zaman da kriz ortamlarında ilerler. Dolayısıyla, kök salmış neoliberalleşmenin önemli gösterenleri şunları içerir: neoliberal yapıların, söylemlerin, rutinlerin ve dürtülerin devlet formasyonlarında artan etkileri; neoliberal parametreler içinde düzenleyici yeniden yapılandırma çabalarının yoğunlaşması; neoliberal reformlar arasında karşılıklı birbirine nüfuz etme ve artan tamamlayıcılık.

Bu bağlamda, fiilen var olan neoliberalizm kavramı, neoliberal ideolojinin sistematik bir biçimde bu tür politikaların makro kurumsal yapılara ve kapitalizmin evrimsel yörüngelerine yaptığı gerçek etkileri (yanlış) temsil etme biçimlerinin altını çizer. Bu bakımdan, iki konu özellikle önemlidir. Öncelikle, bütün ekonomik ilişkilerin siyaseten kurgulanmış doğasını kabul etmek yerine, neoliberal doktrin devletleri ve piyasaları

sanki toplumsal ve ekonomik örgütlenmenin taban tabana zıt yapıları gibi sunar. İkinci olarak, neoliberal doktrin neoliberal reform girişimlerinin bağlamsal olarak özgün kurumsal yapılara ve politika çevrelerine dayatılmasıyla ortaya çıkan olağanüstü çeşitliliği görmek yerine, piyasa odaklı reformların dayatılmasından benzer sonuçların çıkacağını varsayan politika uygulamasında 'tek beden herkese uyar' modeline dayanır. Neoliberalizm, bu anlamda, sosyo-mekânsal farkı hem istismar eder hem de üretir. Eşitsiz gelişme "tam" neoliberalleşme yolunda bir tür geçici bir evreye, ya da kesintiye işaret etmez. Aksine, eşitsiz gelişme neoliberalleşme sürecinin bizatihi onunla birlikte gelişen ve ona bağımlı yüzünü temsil eder.

Neoliberal yeniden yapılandırma stratejilerinin etkileri, piyasa temelli reform girişimlerinin meziyetlerine ya da belli devlet politikası biçimlerinin iddia edilen sınırlarına dair soyut ya da bağlamından koparılmış tartışmalarla layıkıyla anlaşılabilir. Fiilen var olan neoliberalizmi anlamak için şu konuların incelenmesi gerekir: İlk olarak, Fordist-Keynesyen dönemde belli bölgelerde egemen olan tarihsel olarak özgül düzenleme alanları ve siyasi uzlaşmalar; ikinci olarak, Fordist-Keynesyen kalkınma modelinin sistemik krizini izleyen dönemde bu bölgelerde ortaya çıkan tarihsel olarak özgül kriz, eşitsiz gelişme ve siyasi mücadele örüntüleri; üçüncü olarak, miras alınmış düzenleyici çerçeveler ve bölgesel kalkınma örüntüleri ile piyasa odaklı neoliberal inisiyatiflerin süreç içindeki etkileşimi; dördüncü olarak, neoliberal politika gündemlerinin özgül bağlamlardaki siyasi-iktisadi koşullarla, düzenleme biçimleriyle ve "iktidar-geometrileri"yle çatışmacı etkileşimleri yoluyla geçirdiği eş zamanlı evrimler.

Patika Bağımlı Neoliberalleşme

Fiilen var olan neoliberalizm kavramı, neoliberal yeniden yapılandırma stratejilerinin hâlihazırdaki mekân kullanımı, kurumsal biçimlenmeler ve sosyo-politik iktidar gruplaşmalarıyla *etkileşime* girdiği karmaşık ve çelişmeli yolları aydınlatma amacını gütmektedir. Kapitalist yeniden yapılanmanın neoliberal programları her zaman miras alınmış düzenleme biçimleri, kurumsal pratikler ve siyasi uzlaşmalar tarafından şekillendirilmiş siyasi-kurumsal bağlamlarda devreye sokuldukları için, hiç-

bir zaman saf bir formda, *tabula rasa* üzerine dayatılmazlar. Verili kurumsal düzenlemeler piyasa reformunun alanını, terimlerini ve yörüngesini ciddi bir biçimde şekillendirdiği için, bu süreçte her zaman köklü patika bağımlılıkları vardır. Bu nedenle, neoliberalizm öncesine ait ya da neoliberal olmayan kurumlar geçmişten kalmış ve bu ana ait olmayan kurumsal kalıntılar olarak görülmemelidirler; neoliberal yeniden yapılandırma biçimlerini içlerine aldıkça, bu kurumlar neoliberal yeniden yapılandırmanın izleyeceği yolları ve sonuçlarını ayırt edici, doğurgan ve çelişkili biçimlerde şekillendireceklerdir. Dolayısıyla, her bir melez neoliberalleşme biçiminin –her bir fiilen var olan neoliberal formasyonun– kendi oluşmakta olan özellikleriyle bağlantılı olması beklenebilir. O halde, neoliberalizmin çeşitleri, oluşsal değişkenlikten daha fazlasıdır; farklı neoliberalizmler kendine has ancak birbirine bağlı konjonktürel formasyonları temsil ederler. Bu durum, sözde Amerikan normundan uzaklaşma derecelerinin yüzeysel değerlendirmelerini ya da neoliberalizm tiplerini kataloglamaya yönelik naif egzersizleri değil, *bağlantı içinde olan* özgün melez formasyonların bağlamına yerleştirilmiş analizlerini gerektirir (Peck ve Theodore, 2007).

Neoliberal politika gündemleri, miras alınmış kurumsal alanlar ve iktidar yapılanmaları ile ilişkileri sonucunda son otuz yıl içinde değişmişlerdir. Neoliberalizm görece soyut bir ekonomik doktrinden (1970’lerde ortaya çıkan formu) Keynesyen-refah devleti düzenlemelerini çözenin bir aracına (1980’lerdeki hâkim biçimi) ve yakın zamanda da, yalnızca finansal ekonomik büyüme dalgalarını canlandırmak için değil, aynı zamanda erken dönem neoliberal politika müdahale döngülerinin yarattığı derin sosyo-politik çelişkileri yönetmek için de geliştirdiği piyasa odaklı düzenlemenin yeniden yapılandırılmış bir biçimine evrilmiştir. Tekrarlamak gerekirse, bu güçlü bir şekilde patika bağımlı olan bir yörüngedir: Neoliberal politikalar ilkin önceki politik-ekonomik çerçevenin (Fordist-Keynesyen kapitalizmin) krizine stratejik bir tepki olarak harekete geçirilmişken, izleyen dönemlerde ise, bazıları bir politik-iktisadi düzenleme projesi olarak neoliberalizme içkin ve bazıları da belli melez oluşumların karşı karşıya kaldığı bağlama özgü düzenleyici çelişkilerden doğan çeşitli yönetim başarısızlıkları, kriz eğilimleri ve çelişkileriyle başa çıkmak üzere niteliksel olarak yeniden tanımlanmışlardır. Dolayısıyla, 1980’lerde Reagan ve Thatcher’ın ortodoks, radikal bir biçimde

devlet karşıtı neoliberalizmlerinden 1990'larda Blair, Clinton ve Schröder'in toplumsal olarak daha ılımlı ve iyileştirilebilir neoliberalizmlerine geçiş, içsel çatlaklara ve işlev bozukluklarına tepki olarak neoliberal stratejilerin patika bağımlı ayarlanması ve yeniden yapılandırılması olarak anlaşılabilir. Soyut bir düzeyde, neoliberal projelerin ana hatları bir dizi ayırt edici (ya da tanımlayıcı) özellikler –örneğin ihracat odaklı, finanslaşmış sermaye yönelimi, bürokratik olmayan düzenleme biçimlerinin tercih edilmesi, sosyo-mekânsal yeniden dağıtım karşı bir antipati, piyasa benzeri yönetim sistemlerine ya da özel tekelere doğru yapısal bir yatınlık– gösterebilir bile, bugünün fiilen var olan neoliberalizmleri 1980'lerdeki öncüllerinden belirgin bir şekilde farklıdır. Buna uygun olarak, günümüz neoliberalleşmesinin hedeflerinin, alanlarının, yapılarının ve öznelerinin, örneğin Berlin, Johannesburg ve Chicago'da, anlamlı bir biçimde farklı olmaları beklenebilir. Bu yerel neoliberalleşmelerin her biri içinde buldukları bağlamın günümüze kadar gelen kurumsal düzenlerinin kendine özgü krizlerinde ve bu krizlere verilen tepkilerde gelişmiştir ve her biri benzersiz konjonktürel yörgüleri ifade eder.

Yaratıcı Bir Biçimde Yıkıcı Neoliberalizm

Var olan kurumsal biçimler ile ortaya çıkmakta olan neoliberal projeler arasındaki patika bağımlı ilişkileri kavramanın bir yolu, fiilen var olan neoliberalizmi diyalektik olarak iç içe geçmiş, ancak analitik olarak ayrı iki ana referansla incelemektir –ilk olarak, süregelen kurumsal düzenlemelerin ve siyasi uzlaşmaların piyasa odaklı reform girişimleri yoluyla (kısmen) tahrip edilmesi; ikinci olarak da, piyasa odaklı ekonomik büyüme, metalaştırma ve sermaye merkezli yönetim için gerekli yeni alt yapının (eğilimsel olarak) inşa edilmesi. Somut neoliberal yeniden yapılandırma programları, kolektivist ve kademeli yeniden dağıtım sistemlerin kaldırılması ve ekonomilerin çelişkili deregülasyonu yoluyla aykırı kurumsal formların temizlenmesi ile yeni kurumsal düzenleme ve devlet yönetimi tarzlarının yerleştirilmesini birleştirme eğilimindedirler (Peck ve Tickell, 2002). Bu anlamda, neoliberalizm Fordist ekonomilerdeki Keynesyen-sosyal refahçılığın (ya da benzer şekilde küresel güneyin kalkınmacı devletlerinin) olağan bir ardılı olarak görülmemelidir. Çünkü

pratikte, neoliberal yeniden yapılandırma programları, ilk olarak, uzun vadeli ve hep tamamlanmamış kalan, miras alınmış kurumsal formların yıkılması işinin ve ikinci olarak da, beraberinde gelen ekonomik sonuçları ve toplumsal çöküşü yönetme sorununun içine düşerler.

Neoliberal stratejileri çevreleyen ve meşrulaştıran el değmemiş rekabet ve özgürlük söylemlerinin aksine, yerelde gelişen kurumsal tepki biçimleri, yalnızca daha sıradan bir gerçekliği oluşturmazlar, aynı zamanda kaçınılmaz bir şekilde, neoliberal yeniden yapılandırma stratejilerinin her birinin ve hepsinin kalıcı kurumsal miraslarla ve karşılıklı evrilen koşullara sarmalanmasına da yol açarlar.

Bu, basitçe neoliberal stratejilerin yerli politikaları yansıttığı, bir çeşit oluşsalık içinde patika bağımlı olduklarını ileri sürmek anlamına gelmez. Neoliberal stratejilerin köklü ve silinemez bir biçimde çeşitli kurumsal bozma eylemleriyle şekillendirildiklerine dair daha güçlü bir iddia öne sürüyoruz – basitçe ortalığı süpürme evresinden daha fazlası olan neoliberalizmin alan açma (*rollback*) boyutu onun kökenlerinin, dinamiklerinin ve mantığının ayrılmaz parçasıdır. Fiilen var olan neoliberalizmlerin hepsi neoliberal yeniden yapılandırmanın siyasi kapasitelerini, yönelimlerini ve gelecekte izleyecekleri yolları sürekli bir biçimde şekillendiren geçmiş düzenleyici mücadelelerin parmak izini güçlü bir şekilde taşırlar. Hiç bir izlek ya da model (kendisinden sapmaların ölçülebileceği) paradigmatik bir örnek olarak düşünülmemelidir. Çünkü fiilen var olan neoliberalizmler, konjontürel olarak özgüldürler ve karşılıklı (ya da ilişkisel olarak) yapılandırılmışlardır. Kavramsal olarak bu, neoliberalleşmenin doğasının belirli bir evreden ziyade açık uçlu bir süreç olduğuna işaret eder. Siyasi olarak ise, istikrarlı ve kendinden menkul bir sistemden ziyade, neoliberalleşmenin bir dizi kesişen *yeniden yapılandırma* stratejileri dizgesinden oluşan karakterinin altını çizer.

Neoliberal Kentleşme

Yaratıcı yıkım dinamiği hiç bir zaman “eski düzenin” ani bir şekilde yok edildiği ve “yeni düzenin” tümüyle olgunlaşmış bir bütünlük olarak ortaya konduğu *tabula rasa* üzerinde gerçekleşmez. Daha ziyade, bu dinamik yeni oluşmaya başlayan “tasarlanan mekânların” sürekli ve çatışmalı bir şekilde miras alınan düzenleyici yapılarla etkileşime girdiği

ve bunun sonucunda yeni, görülmemiş ve sıklıkla istikrarsız politik-iktisadi mekân katmanlarının ortaya çıktığı çatışmalı kurumsal alanlar içinde gelişir (Lipietz, 1994). Bu miras edinilen ve yeni oluşmakta olan kurumsal düzenlemelerin birlikte kaynaşmasından ortaya çıkacak formlar aynı zamanda birikimin düzenlemesine ve bununla ilgili çatışmalara dair gelişecek mücadelelerin ekleneneceği ve harekete geçirileceği siyasi alanları ve çıkarları da tanımlarlar.

Açık ki, 1970'lerin ilk yarısında başlayan coğrafi-ekonomik krizlerden beri yukarıda sıralanan yaratıcı yıkım süreçleri farklı coğrafi ölçeklerde ve değişik kurumsal alanlarda yaşanmaktadır. Ancak biz, *kentlerin*, hem neoliberal yaratıcı yıkım biçimleri için, hem de çeşitli türden direniş hareketleri için stratejik öneme sahip alanlar haline geldiğini iddia ediyoruz. Kentlerin Fordist-Keynesyen üretim ve yeniden üretim sistemlerindeki merkezi yeri onları neoliberal alan açma stratejileri için (eğer hedef değilse bile) kilit alanlar haline getirir. Benzer şekilde, yenilik ve büyüme mahalleri ve yerele devredilmiş yönetim ve yerel kurumsal deneme alanları olarak stratejik önemleri de, kentleri neoliberal alan doldurmanın (*roll back*) öncelikli cephesi konumuna sokar. Kentsel alanın, içinde yaşadığımız neoliberal zamanlarda bir çeşit ölçeksel öncelik kazandığını iddia etmiyoruz. Ancak, ölçeksel neoliberalleşme siyasetinde kentlerin kritik düşüm ve gerilim noktaları haline geldiğini ileri sürüyoruz. Tablo 1, son yirmi yılda Kuzey Amerika ve Batı Avrupa kentlerinde neoliberal projelerin öne çıkardığı pek çok siyasi-kurumsal mekanizmadan bazılarını göstermekte ve bu mekanizmaları meydana getiren yıkıcı ve yaratıcı uğrak noktalarını türlerine göre ayırmaktadır.

Kentsel mekânlar birbirini takip eden neoliberalleşme dalgalarında stratejik öneme sahip roller oynamışlardır. Neoliberalizmin ilk yükseliş döneminde, kentler hem büyük ekonomik altüst oluşların, hem de, özellikle toplumsal yeniden üretim alanında, sosyo-politik mücadelelerin alevlenme noktaları haline gelmişlerdir. Kentler, aynı zamanda, Fordist-Keynesyen büyüme rejiminin gecikmiş krizi sırasında ekonomik yeniden yapılanmanın biçimi ve yörüngesi üzerine verilen mücadelelerin de birincil savaş alanları arasındaydılar. Ne var ki, neoliberalizmin alan açma çehresinin çoğu zaman hâkim olduğu 1980'lerde kent politikalarının egemen biçimleri önemli bir değişim geçirdi. 1990'ların ilk yıllarından itibaren alan doldurma neoliberalizminin çeşitli biçimlerinin zaman

içinde pekişmesi ise, kendi içkin çelişkilerine ve kriz eğilimlerine tepki olarak, neoliberal projenin evrimsel yeniden yapılanması olarak görülebilir. Bir yandan, temel neoliberal zorunluluk olan ekonomik mekân kapitalist büyüme, metalaşma ve piyasa disiplini için harekete geçirmek yerel hükümetlerin hâkim siyasi projesi olmaya devam etti. Gerçekten, devlet kurumları her geçen gün yapıları kent çevrelerinin yaratıcı yıkımının daha apaçık biçimlerini benimser oldular (Weber, 2002). Öte yandan da, ekonomik rekabetçiliği teşvik etmek ve korumak için gerekli koşullar seçkinlerin çoğu tarafından farklı yönetsel, toplumsal ve ekolojik kriterleri içerecek şekilde yeniden tasarlanmıştır. Dolayısıyla, 1980'lerin kurumsal olarak yıkıcı neoliberalizmleri yerini eşitsiz bir biçimde piyasa paylarının, rekabetçi servetlerin ve sürekli birikimin korunmasını sağlayacak piyasa-dışı koordinasyon biçimleri inşa etme derdine düşen yeni neoliberal kentleşme biçimlerine bırakmıştır. Bu koşullar altında, kurumsal yaratıcılığın neoliberal biçimleri artık basitçe piyasa odaklı kapitalist büyümeyi teşvik etmeye yönelik değildir. Aynı zamanda, güçlü aktörleri piyasalarda ve yönetim rejimlerinde ortaya çıkabilecek endemik çöküşlerden koruyacak yeni kayırma mekanizmaları ve krizi başka yerlere kaydırma biçimleri geliştirmeyi de hedeflemektedir.

Dolayısıyla, kent ölçeğinde kurumsal mekânın yaratıcı yıkımı türsel bir "refah kenti" modelinden yeni bir "neoliberal kent" modeline doğru düzçizgisel bir geçiş biçiminde olmaz. Daha ziyade, bu çok yönlü yerel kurumsal dönüşüm süreçleri, gelişen deneysel stratejiler repertuarının mekâna özgü biçimler ve bileşimler şeklinde harekete geçirildiği çatışmalı deneme-yanılma arayışlarını gerektirir (Brenner, 2004). Öte yandan, olgun biçimlerinde bile, bu yerelleşme stratejileri görünüşte çözmeyi amaçladıkları düzenlemeye dair sorunları – örneğin ekonomik durgunluk ve eksik istihdam – daha da katmerleştirirler ve böylelikle yeni öngörülemez değişim döngülerine yol açarlar. Sonuçta, neoliberal kentleşmenin değişik biçimleri ve yörüngeleri çağdaş kapitalizmin düzenleyici ikilemelerine ve çelişkilerine tutarlı ve sürdürülebilir çözümler olarak değil, miras alınmış kentsel yönetim biçimlerini istikrarsızlaştıran ve derin çelişkiler barındıran yeniden yapılandırma stratejileri olarak görülmelidirler. Neoliberal kentçiliğin kurumsal manzarası nihayetinde sürtüşmeli ve dinamiktir. Bu manzaranın süregiden türbülansı neoliberalizmin *çelişkili yaratıcılığı*ni yansıtır: neoliberalizmin krizleri

başka yerlere kaydırma stratejileri, hızlı politika ayarlamaları ve deneysel reformlar yoluyla endemik politika tasarım ve uygulama başarısızlıklarına tekrar tekrar karşılık verme kapasitesi. Dolayısıyla, neoliberalleşmenin manzarası –onun topografik “yüzey”i– her zaman eşitsiz ve istikrarsızdır.

Belki de en önemlisi olarak, dananın kuyruğunun koştığı yer kent ölçeğidir. Kaynağı olmayan projeler, düzenleyici risklerin ve finansal disiplinin kentlere yüklenmesi ve sosyal devletin ve yeniden dağıtım sistemlerinin zayıflatılması sonucunda bir dizi karşılanmayan ihtiyaçlar kentler için katlanarak büyüyen olumsuz sonuçlar doğurur. Bu durum ise, bir yanda yerel yönetimlere devredilen sorumluluklar, öte yanda da azalan kentsel kapasiteler arasında genişleyen bir uçuruma yol açar ve kentlerde giderek artan bir çaresizlik içinde yatırım fırsatları ve (sözde) kalkınma çözümleri arayışlarının eşlik ettiği sürekli bir yarışmacı kaygıya neden olur. Pek çoğu bu altta yatan rekabetçi kırılma ve malikurumsal kapasitesizlik koşullarını hem yeniden üreten hem de gizleyen yeni sembolik politika döngüleri hayata geçirilmiştir. Bunlardan birine örnek (ayıpları örtmeye çalışan, ç.n.) incir yaprağı işlevi gören “yaratıcı kent” zikirleridir. Bu durum yavaş yavaş ilerleyen, ancak 2008–2009 küresel ekonomik krizinin olumsuz sonuçlarında da (yeniden) açığa çıkan, bir kentsel kriz anlamına gelmektedir. Finans sektörünün karlılığı yeniden inşa edilmiş ve iktisatçılar pek çok ülkedeki durgunluğun teknik olarak sona erdiğini ilan etmiş olabilirler. Fakat –kentlerin (çoğu için) olumsuz sonuçları beraberinde getirecek– pek çok “gecikmeli gösterge” arasında uzun süreli işsizliği ve eksik istihdamı, sosyal devletin zayıflamasını ve finansal yüklerin alttakilerin sırtına yıkılmasını bekleyebiliriz. Tek tek kentlerin neoliberal yönetimleri *seçip seçmemesinden* bağımsız olarak, kentler her durumda derin bir neoliberalleşmiş işleyiş çevresi ile karşı karşıya kalacaklardır.

Sonuç: Neoliberalleşmiş Kentlerden Neoliberal Kentçiliğe?

Hem kentsel “sorunların” hem de kentsel stratejilerin neoliberal terimler içinde tanımlandığı bir dönemde yaşıyoruz. Ne var ki, neoliberalizmin mantığı durağan değildir. Kentler son otuz yıldır neoliberalizmin yeniden üretiminde, dönüşümünde ve süregiden yeniden yapılandırılma-

sında artan oranda merkezi bir yer işgal etmeye başladılar. Aslında, kentler çeşitlenerek çoğalan neoliberal politika denemelerinin, kurumsal yeniliklerin ve siyasi projelerin stratejik hedefleri ve sınama alanları haline geldikçe, bariz bir *neoliberalizmin kentleşmesi* sürecinin ortaya çıktığını öne sürüyoruz. Bu koşullar altında, kentler yaşayan kurumsal bir rejim olarak neoliberalizmin yeniden üretiminde kuluçka makineleri ve doğurgan düğüm noktaları haline gelmiştir.

Bugünkü kentleşmiş alan doldurma neoliberalizmi formasyonuna içkin olan çok güçlü çelişkiler kent mekânının daha ilerici, radikal-demokratik güçler tarafından yeniden sahiplenilmesine mi açılım sağlayacaklar, yoksa tam tersine, neoliberal gündemler kentsel yönetişimin altta yatan kurumsal yapılarının daha da derinlerine mi sirayet edecekler, bekleyip göreceğiz. Ancak, şunu anımsamakta fayda var: Nasıl ki neoliberalizm Keynesyen refah devletinin krizlerini istismar etmiş ve bunlardan enerji devşirmişse, benzer şekilde neoliberal projenin içinde ve etrafında derinleşen krizler de hem reformist, hem de hegemonyakarşıtı hareketler için stratejik fırsatlar yaratabilir. 2008–2009 krizi, dünya ekonomisinin merkez bölgelerinde neoliberalleşmiş birikim rejimlerinin kaçınılmaz istikrarsızlığını teşhir ederek, böylesi bir an haline gelebilir. Piyasanın egemenliğine karşı mücadele alanlarının ya da zeminlerinin ne olacağı, elbette, önceden belirlenmiş değildir. Ancak, kentsel alanın tayin edici bir savaş meydanı olmaya devam edeceği kesin gibi görünmektedir. Örneğin, erişilebilir konut, yaşanabilir ücret ve çevresel adalet için sürdürülen yerel mücadeleler, her biri kendi farklı yöntemiyle, neoliberalizme kesinlikle anlamlı, ilerici alternatifler ortaya koymaktadırlar. Fakat neoliberalizmi geriletmek, aynı zamanda, kentler arası yarışmanın ve gerici yeniden dağıtım politikalarının aşındırıcı etkileriyle baş edebilmek için geliştirilecek önlemler yoluyla yaygın bir biçimde kenti yeniden düzenlemeyi gerektirecektir. Yerel zaferlerin ötesinde, oyunun kuralları değiştirilmelidir. Dolayısıyla, neoliberalizmi aşmanın anahtarlarından biri, hem kentler arasında hem de kentler içinde, yeni kentsel dayanışma biçimlerinin oluşturulmasıdır.

Tablo 1: Neoliberal kentleşmenin yıkıcı ve yaratıcı uğrakları

Neoliberal kentleşmenin mekanizmaları	'Yıkım' uğrağı	'Yaratma' uğrağı
<i>Devlet yapıları arasındaki ilişkilerin yeniden ayarlanması</i>	<ul style="list-style-type: none"> Merkezi devletin belediye hizmetlerine sağladığı yenden dağıtıcı destek sistemlerinin yıkılması 	<ul style="list-style-type: none"> Görevlerin ve sorumlulukların belediyelere aktarılması Yerel girişimciliği ödüllendirmek ve yerel büyümeyi harekete geçirmek üzere yeni teşvik mekanizmalarının yaratılması
<i>Kamu finansmanının azaltılması</i>	<ul style="list-style-type: none"> Yerel yönetimlere finansal kemer sıkma politikalarının dayatılması 	<ul style="list-style-type: none"> Yeni gelir toplama bölgelerinin yaratılması ve yerel gelirlere, kullanım ücretlerine ve diğer özel finansman araçlarına giderek daha fazla dayanan finansman yöntemleri
<i>Refah devletinin yeniden yapılanması</i>	<ul style="list-style-type: none"> Ulusal refah hizmetleri sunumunu üstlenen yerel kanalların ortadan kaldırılması; yönetsel-sosyal refahçı yerel yönetim aygıtlarına saldırı 	<ul style="list-style-type: none"> Topluluk temelli sektörlerin ve sosyal hizmetlerin sunumunda özel sektör yaklaşımlarının yaygınlaşması Sosyal yardım alanlara zorunlu çalışma gerekliliğinin dayatılması; yeni (yerel) çalışma biçimlerini deneme
<i>Yerel devletin kurumsal altyapısının yeniden tanımlanması</i>	<ul style="list-style-type: none"> Bürokratikleşmiş hiyerarşik yerel kamu yönetim biçimlerinin parçalanması Yerel demokratik hesap verebilirliğin geleneksel kanallarına saldırı 	<ul style="list-style-type: none"> Kamu-özel ortaklıklarına ve 'yeni kamu yönetimi' anlayışına bağlı yeni ağ temelli yerel yönetim biçimlerinin devreye sokulması Seçkin iş dünyası çıkarlarının yerel kalkınmaya dâhil edilmesi
<i>Yerel kamu sektörü ve kolektif altyapıların özelleştirilmesi</i>	<ul style="list-style-type: none"> Belediye hizmetlerinin sunumunda kamu tekellerinin bertaraf edilmesi (örneğin, elektrik, su, altyapı ve toplu taşıma hizmetleri) 	<ul style="list-style-type: none"> Belediye hizmetlerinin özelleştirilmesi Hizmet sunumunda ve altyapı bakımında yeni piyasaların geliştirilmesi
<i>Kentsel konut piyasalarının yeniden yapılanması</i>	<ul style="list-style-type: none"> Kamu konutlarının ve diğer düşük kirali sosyal konutların kaldırılması Kira kontrollerinin ve proje temelli sübvansiyonların kaldırılması 	<ul style="list-style-type: none"> Kent merkezi emlak piyasalarında spekülasyon için yeni fırsatlar yaratma Düşük gelirli hitap eden kentsel konut piyasalarında kira fiyatlarının piyasaya göre düzenlenmeye ve kiracı-senetlerinin uygulanmaya başlanması
<i>Emek piyasası düzenlemesinin yeniden şekillendirilmesi</i>	<ul style="list-style-type: none"> Dezavantajlı işçiler için geliştirilmiş geleneksel, devletçe finanse edilen eğitim, beceri geliştirme ve çıraklık programlarının ortadan kaldırılması 	<ul style="list-style-type: none"> Geçici/düzensiz istihdamı teşvik eden yeni düzenlemeler İşçilerin düşük ücretli işlere zorlanması için çalışmaya-hazır olma programlarının hayata geçirilmesi Enformel ekonomilerin yaygınlaştırılması
<i>Bölgesel kalkınma stratejilerinin yeniden yapılanması</i>	<ul style="list-style-type: none"> Telafi edici bölgesel politikaları azaltma Yerel ve bölgesel ekonomileri artan oranda küresel rekabetçi güçlere açma Ulusal mekân-ekonomilerinin parçalı bölge- 	<ul style="list-style-type: none"> Kentsel bölgelerde serbest ticaret alanlarının, girişim alanlarının ve diğer 'deregüle edilmiş' mekânların yaratılması Yeni kalkınma alanlarının, teknokentlerin ve diğer 'yeni endüstriyel mekânların' yaratılması Ekonomik kapasiteleri ve altyapı yatırım-

	sel sistemlere ayrışması	larını 'küresel bağlantıları olan' sermaye gruplarına yönlendirmek amacıyla yeni 'küyerel' (<i>glocal</i>) stratejilerin seferber edilmesi
<i>Yapılı çevrenin ve kentsel formun dönüştürülmesi</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kamusal alanların ortadan kaldırılması ve/veya artan oranda gözetim altına alınması ▪ İşçi sınıfı mahallelerinin spekülâtif yapılaşmaya yer açmak üzere tahribi ▪ Topluluk-temelli planlama girişimlerinden vazgeçme 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Seçkinlerin tüketimi için özelleştirilmiş mekânların yaratılması ▪ Sermaye yatırımlarını çekmek ve yerel arsa kullanım örüntülerini yeniden şekillendirmek için devasa projelerin inşası ▪ Güvenlikli sitelerin, kentsel kapalı alanların ve diğer 'arındırılmış' toplumsal yeniden üretim mekânlarının yaratılması ▪ Soylulaştırmanın sınırlarının genişletilmesi ve sosyomekansal kutuplaşmanın yoğunlaşması ▪ En önemli arsa kullanım planlama kararlarında 'en yüksek ve en iyi kullanım' prensibine bağlı olma
<i>Kentler-arası politika transferleri</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Yerel politika yapmada bağlama duyarlı yaklaşımların aşınması ▪ Yerel piyasa ve yönetim başarısızlıklarına yönelik 'yöresel' çözümlerin marjinalleşmesi 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Yerel toplumsal sorunlara 'hızlı çözüm' arayışındaki politika yapıcılar arasında 'modernleştirici' reformlara yönelik genel, prototipik yaklaşımların (örneğin çalışma odaklı programlar, sıfır tolerans suç politikaları) yaygınlaşması ▪ Yasal boşluklardan kotarılan, bağlamından kopartılmış 'en iyi örnek' modellerinin dayatılması
<i>Kentli sivil toplumun yeniden düzenlenmesi</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Tüm sakinlerin temel yurttaş özgürlüklerine, sosyal hizmetlere ve siyasi haklara sahip olduğu 'liberal kent' in yıkımı 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 'Kırık pencereler' politikasının³ hayata geçirilmesi ▪ Yeni ayrımcı gözetleme ve toplumsal kontrol biçimlerinin hayata geçirilmesi ▪ Toplumsal 'dışlanma' ile mücadele politikalarının, bireyleri düşük ücretli emek piyasasına yeniden sokarak hayata geçirilmesi
<i>Kentin yeniden temsili</i>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kentsel karmaşa, 'tehlikeli sınıflar' ve ekonomik çöküşe dair gösterişli-ibretlik söylemler 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kentsel yenileme, yatırım ve canlandırılmaya odaklanan 'girişimci' söylemler ve temsiller. ▪ Kendini gerçekleştiren "yaratıcı büyüme"nin övülmesi

³ Kırık pencereler kuramı (*broken windows theory*) 1982'de James Q. Wilson ve George L. Kelling'in kaleme aldığı bir makalenin yayınlanmasıyla popülerlik kazanmış ve Amerikan kriminal politikasında bir dizi reforma öncülük etmiştir. Kırık pencereler kuramına göre, bir kentsel alanın bakımsız halde bırakılması o alanı yağmacılığın ve daha ciddi suçların hedefi haline getirir. Mahalle ya da bölge böylelikle zaman içinde giderek suç yuvasına ve çöküntü alanına dönüşür. Kent alanlarını bakımlı hale getirmek ve sivil sahiplenmeyi güçlendirmek suçluların o alanlara yerleşmesini engelleyebilir ya da oralardan uzaklaşmasını sağlayabilir (Ç.N.).

KAYNAKÇA

- Bourdieu, P. (1998) *Acts of Resistance: Against the Tyranny of the Market*. New York: Free Press.
- Brenner, N. (2004) *New State Spaces*. Oxford: Oxford University Press.
- Brenner, N., ve Theodore, N. (Der.) (2002) *Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europe*. London: Blackwell.
- Harvey, D. (2005) *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Lipietz, A. (1994) The national and the regional: their autonomy vis-à-vis the capitalist world crisis. R. Palan ve B. Gills (Der.) , *Transcending the State-Global Divide* içinde (23-44). Boulder, CO:Lynne Rienner Publishers.
- Peck, J. (2004) Geography and public policy: constructions of neo-liberalism. *Progress in Human Geography*, 28, 392-405.
- Peck, J. ve Theodore, N. (2007) Variegated capitalism. *Progress in Human Geography* 31, 731-772.
- Peck, J., ve Tickell, A. (2002) Neo-liberalizing space. *Antipode*, 34, 380-404.
- Peck, J., Brenner, N., ve Theodore, N. (2009) Postneo-liberalism and its malcontents. *Antipode* 41 (1): 94-116.
- Polanyi, K. (1944) *The Great Transformation*. Boston: Beacon Press.
- Weber, R. (2002) Extracting value from the city: neoliberalism and urban redevelopment. *Antipode* 34, 519-540.

Nik Theodore Illinois Üniversitesi, Chicago kampüsünde Kentsel Ekonomik Kalkınma Merkezi Müdürü (CUED) ve Kentsel Planlama ve Politika bölümünde Doçent Dr. olarak görev yapmaktadır. Ekonomik kalkınma, emek piyasaları, kentsel politika ve neoliberalizm üzerine çok sayıda yayınlanmış makalesi vardır. Kendisi aynı zamanda, *Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europe* (Neil Brenner ile birlikte, Blackwell, 2003) adlı kitabın editörüdür.

Jamie Peck British Columbia Üniversitesi'nde Kentsel & Bölgesel Politik Ekonomi biriminde ve Coğrafya bölümünde Profesördür. Politik iktisat, kentsel ve bölgesel yapılanma, neoliberalleşme konularında çalışmaktadır. Çok sayıda makalenin yanı sıra bir dizi kitabın da yazarı ve editörüdür. Profesör Peck'in yakın zamanda piyasaya çıkan kitapları arasında *The Wiley-Blackwell Companion to Economic Geography* (Derl., T.J. Barnes ve E. Sheppard'la birlikte, Wiley-Blackwell, 2012) ve *Constructions of Neoliberal Reason* (Oxford University Press, 2010) vardır.

Neil Brenner Harvard Üniversitesi Harvard Lisans Sonrası Tasarım Okulu (GSD) ve Kentsel Kuram Laboratuvarı (Urban Theory Lab) Müdürüdür. Harvard'dan önce New York Üniversitesi Sosyoloji bölümünde ve Metropolitan Çalışmaları bölümünde Profesör olarak görev yapmıştır. Profesör Brenner kentsel ve bölgesel yapılanma ve eşitsiz mekânsal gelişme, kapitalist kentleşmenin genelleşmesi, çağdaş neoliberalleştirici kapitalizm altında genel anlamda devletin, özelde de kentsel, metropolitan ve bölgesel yönetim

biçimlerinin yeniden yapılandırılması süreçlerini çalışmaktadır. *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood* (Oxford University Press, 2004) kitabının yazarıdır. Bunun yanı sıra çok sayıda makalesi ve editörlüğünü yaptığı kitap derlemeleri vardır. Brenner'in çalışmaları pek çok dile çevrilmiştir.

Yıkılan Gecekondu, Yapılan TOKİ Toplu Konut Projeleri: Kent Yoksulunun Yeni Yaşam Çevresi Olarak Karacaören-TOKİ Sitesi

*

Tahire Erman

Özet

Bu makale neoliberal kent politikaları ile dönüşen kentlerimizde yaygın bir uygulama haline gelen kentsel dönüşüm projelerinde (KDP) gecekonduları yıkılarak yerinden edilen ve TOKİ sosyal konut sitelerine yerleştirilen eski gecekondu halkının yeni çevresindeki yaşantısının çok boyutlu bir incelemesini yapmayı hedeflemektedir. Makale, Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi'nde 'hazine' kategorisinde olan ailelerin yerleştirildikleri Karacaören-TOKİ sitesinde yürütülen bir saha araştırmasına dayanmaktadır. Araştırma etnografik nitelik taşımaktadır. Altmış derinlemesine mülakat yanında, katılımcı gözlem ve saha notlarından elde edilen bilgiler makaleye temel oluşturmaktadır. Sitedeki yaşam komşuluk, site kuralları, site/bina yönetimi, daire taksitleri, kentle olan ilişki, sitedeki kurum ve kuruluşlar, kimlik ve statü kaygıları başlıkları altında anlatılmaktadır. Sonuç olarak yerinden edilme ve maddi ve kültürel alt yapıları olmadan orta sınıfa uygun tasarlanmış bir konut çevresine yerleştirilme pratiklerinin ve özellikle her yıl iki kez memur maaşı artışına endeksli olarak zamlanan daire taksitlerinin çoğu aileyi çok zor durumlar içine soktuğu söylenebilir. Öte yandan, site içinde AVM, Altındağ Belediyesi'nin Hanımlar Lokali, Gençlik Merkezi gibi oluşumlar eski gecekondu halkında kişisel ve toplumsal dönüşümler yaratmaktadır. Bu dönüşümlerin nasıl bir topluluk yaratmakta olduğu sorusu ise zaman içinde netleşecektir. Şu anda net olarak ortaya çıkan bir sonuç, çoğu eski gecekondu halkının köylü kimliklerini ve alışkanlıklarını sahiplenmede gösterdikleri kararlılıktır.

Anahtar kelimeler: Gecekondu dönüşüm projeleri, Gündelik yaşam, Karacaören-TOKİ sitesi, Kentsel yoksulluk, Kimlik.

Gecekondu Destroyed, TOKİ Mass Housing Projects Built: Karacaören-TOKİ Housing Estate as the New Living Environment of the Urban Poor

*

Tahire Erman

Abstract

Urban transformation projects (UTP) have become a common practice in our cities under transformation by neoliberal urban politics. This article aims to examine the everyday lives and practices in their new environment of the ex-gecekondu residents, who were displaced when their gecekondu were demolished in UTPs and were relocated in TOKİ's social housing estates. It is based upon a field study carried out in the Karacaören-TOKİ housing estate where the families without title deeds to their gecekondu land in the Northern Ankara Urban Transformation Project were located. Sixty in-depth interviews were conducted, complemented by the information obtained through participant observation and from the analyses of field notes. The everyday life in the housing estate is presented under the titles of neighborliness, rules of the housing estate, housing estate/block management, monthly apartment installments, interaction with the city, institutions and establishments in the housing estate, and identity and status concerns. As the conclusion, we can say that many of the families are put into a difficult situation when they were displaced from their gecekondu and were relocated in a housing environment designed to fit middle-class life when they lack the material and cultural resources to sustain it, and especially when their monthly installments increase twice a year, indexed to the raise in the salaries of civil servants. On the other hand, the new developments in the housing estate, such as the shopping mall and the Altındağ Municipality's 'Ladies Club' and 'Youth Center' tend to bring personal and social transformations in the ex-gecekondu people. The question of what kind of a community will emerge will clarify in the course of time. What is clear now is the determination of the ex-gecekondu population to keep their rural identities and habits.

Keywords: Gecekondu transformation projects, Everyday life, Karacaören-TOKİ housing estate, Urban poverty, Identity

Giriş

AKP'nin neoliberal politikaları çerçevesinde kentlerimiz büyük bir dönüşüm içine girmiştir (Karaman, 2008; Öktem, 2006; Ünsal ve Kuyucu, 2010). Yıllardır kendi haline bırakılmış gecekondular bu süreç içinde belediyelerin müdahale alanları haline gelmiş; belediyeler TOKİ ile kurdukları işbirliği ile 'kentsel dönüşüm projeleri'ni (KDP) uygulamaya başlamışlardır. KDP'ler ile gecekonduların yıkılarak, gecekonduda yaşayanların çok katlı bloklardan oluşan TOKİ sitelerine yerleştirme pratikleri yaygın bir hal almıştır. TOKİ'nin gecekonduların dönüşüm projelerinde yaptığı toplu konut sitelerine önemli eleştiriler gelmiştir. Söz konusu sitelerin şehrin dışına, uzak yerlere yapılması, böylece iş olanaklarına uzak düşmesi (Rroma Foundation, 2008; Sakızlıoğlu, 2006); yarattığı çevre özellikleri sonucu buraya yerleştirilen nüfusun yeni çevrelerine uyum sağlamasını zorlaştırması ve kültürel mağduriyete yol açması (Erman, 2011; Schäfers, 2010; Uzunçarşılı-Baysal, 2009); bu yerlerin zamanla gettolaşması (Kolluoğlu, 2011); ve yeniden iskan edilen nüfusların önemli bir bölümünün konut taksitlerini ödeyemediklerinden satmak zorunda kalmaları (Baysal, 2010; Uzunçarşılıoğlu-Baysal, 2010) bu eleştiriler arasındadır. Ayrıca, kentsel dönüşüm projeleriyle insanların yerlerinden edilmesi (Sakızlıoğlu, 2007; Bartu ve Kolluoğlu, 2008), böylece yerleşik komşuluk ağları ve mekân ile olan ilişkilerin tahrip olması (Erman, 2008; Wilcox, 1998), yerinden edilme ile bir kültürün ya da bir etnik topluluğun ortadan kalkma tehlikesiyle karşı karşıya kalması (Fullilove, 2004; Klein, 2008; Rroma Foundation, 2008; Sakızlıoğlu, 2006) ve bu uygulamaların yeni dışlanma pratiklerini ortaya çıkarması da hem dünya genelinde hem de Türkiye özelinde eleştiri konusu olmaktadır.

Bu makale, gecekondusu yıkılarak TOKİ toplu konut bloklarına yerleştirilen ailelerin yeni çevrelerindeki gündelik yaşamları sosyal ve fiziksel çevre ile ilişkilerine odaklanmaktadır. Tek ya da iki katlı, genelde bahçe içindeki evlerinden çok katlı bloklara çıkınca 'köylü göçmen'lerin yaşamlarında ne gibi değişiklikler olmaktadır? Ne gibi faaliyet ve ilişkiler yeniden üretilmekte, hangileri ortadan kaybolmaktadır? Komşularla ve fiziksel mekânla kurulan ilişkiler nasıl ve ne yönde dönüşmektedir? Tüm bunların sonucunda nasıl bir yaşam çevresi ortaya çıkmaktadır? Ve bunun toplumsal sonuçları neler olabilir? Makale bu sorulara

Karacaören-TOKİ sitesi örneği üzerinden cevap aramaktadır. Böylece KDP'deki TOKİ toplu konut projelerine yönlendirilen eleştiriler Karacaören-TOKİ örneğinde araştırılmakta ve bahsi geçen sorunların nedenleri tartışılmaktadır.

Makaleye konu olan araştırma TÜBİTAK 1001 projesi çerçevesinde yürütülen bir saha çalışmasına dayanmaktadır.¹ Saha çalışması Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi'inde tapusu bulunmayan, yani 'hazine' kategorisinde olan gecekondu sahiplerinin yerleştirildiği Karacaören-TOKİ sitesine odaklanmaktadır. Sitede 60 derinlemesine mülakat yapılmıştır. Mülakatlar 90 dakika ile 150 dakika arasında sürmüştür. Araştırma etnografik nitelik taşımaktadır: aileler birden fazla kez ziyaret edilerek yaşamlarına dâhil olunmuş, uzun süreli sohbet edilmiş, telefonda uzun süreli konuşmalar yapılmış, birlikte kahvaltı-yemek yendiği olmuş, komşu ziyaretlerine gidilmiştir. Söz konusu araştırmanın öncesi vardır. Araştırmaya dâhil olan ailelerin bazıları ile daha önceden, daire inşaatları tamamlanuncaya kadar Mamak-Araplar lojmanlarında geçici olarak yaşadıkları süre içinde, TÜBİTAK Hızlı Destek Programı kapsamında yürütülen bir araştırma çerçevesinde görüşülmüş (Haziran 2007-Eylül 2008), belli ilişkiler oluşturulmuştur. Dolayısıyla, kimi aileleri uzun süre tanımak, yaşamlarındaki değişikliklere tanık olmak mümkün olmuştur. Katılımcılarla olan ilişki araştıran-araştırılan ilişkisini aşarak bir tanıdık ilişkisine dönüşmüş, kaygılar paylaşılmış, mümkün olduğunca destek vermeye çalışılmıştır. Kısacası, araştırma derinlemesine mülakatların içerik analizleri yanında, katılımcı gözlem ve her sahaya gidiş sonrası alınan saha notlarının analizini de içermektedir. Siteye yapılan birçok ziyaret sırasında fotoğraflar çekilerek insan-çevre ilişkisi ve yeni çevrenin site sakinleri tarafından kullanılma biçimleri saptanmıştır. Ayrıca, onay alınmak kaydıyla, insanların fotoğrafları da çekilmiştir. Özellikle çocukların fotoğraflarının çekilmesi ilgi görmüştür. Böylece hem katılımcılara teşekkür edilmiş, hem de onları bir kez daha ziyaret etme fırsatı yaratılmıştır. Mülakatlar 222 kişiyle yapılan anket çalışması ile desteklenmiştir. Site sakinleri yanısıra, sitedeki yönetim ve Altındağ Belediyesi'ne bağlı Hanımlar Lokali ve Gençlik Merkezi yöneticileri, muhtar ve AVM'deki iş sahipleri ile de görüşülmüştür.

Aşağıda Karacaören-TOKİ sitesindeki yaşam, toplanan tüm bu veriler çerçevesinde çeşitli boyutları ile analiz edilmektedir. Burada amaç, ko-

nuyu rakamlarla ilişkişel olarak analiz etmek yerine, çok kapsamlı olarak betimleyerek okuyucunun konuyu kavramasını sağlamaktır.

Karacaören-TOKİ Sitesindeki Yaşam: Taşınmanın Hemen Ardından

Gecekondualarını bırakıp, Karacaören-TOKİ sitesindeki dairelerine yerleşen ailelerin yaşamında ani ve radikal bir değişiklik olması kaçınılmazdır. Site gecekondu mahallelerinden çok farklı bir çevredir: 12 katlı 34 blok, 15 katlı 4 blok ve 4 katlı 38 binadan oluşmaktadır. TOKİ site içine iş merkezi, ilköğretim okulu, lise, sağlık merkezi ve cami inşa etmiştir. Zamanla bu binalar işlevlerine kavuşmuşlardır. İlk zamanlar şehirle bağlantıda büyük zorluk yaşanmış, seyrek gelen otobüslerle ulaşım sağlanmaya çalışılmıştır. Pursaklar'daki Yunus Market'in bedava servisleri bu dönem çok işe yaramış, insanlar dolmuş gibi bu servisleri kullanmaya başlamışlardır. Ancak durumun farkına varan Yunus Market yöneticileri servise binenlerden Market'den alınan alışveriş fişlerini göstermelerini zorunlu kılmış, yine de servis popülerliğini kaybetmemiştir.

Resim 1: TOKİ Camii¹

¹ Bu çalışmada kullanılan resimler Tahire Erman'ın kişisel koleksiyonundan alınmıştır.

İş merkezindeki işyerlerinin açılması zaman almış, Karacaören Köyü tarafında açılan 'TOKİ bakkalı' günlük alışveriş ihtiyacını karşılamıştır. İş merkezinde Makro Market'in açılması üzerine Yunus Market'in müşteri servisi uygulamasına son verilmiş; insanlar, ifade ettikleri üzere, Makro Market'in pahalı mallarına mahkûm bırakılmışlardır. Bu durum zaman içinde iş merkezinde yeni süpermarket ve marketlerin açılması ile değişmiştir.

Sitenin planına bakıldığında, gecekondu halkının yapmaya alışık olduğu birçok faaliyet için yer yoktur. Örneğin, kadınların halılarını yıkayacakları ve kurutacakları, yatak yünlerini kabartıp havalandıracakları, kış yufkası/ekmek yapacakları alanlara site tasarımında yer verilmemiştir. Kadınların gecekondu önünde ya da bahçe içinde toplanmasının yaygın olmasına karşın, sitede buna imkân veren mekânlar da yoktur. Sadece çocuk oyun aletlerinin bulunduğu birkaç alan ve bu alanlarda bir iki kameriye mevcuttur. Bu durum çoğunlukla gecekonducularını bırakmak zorunda olan ailelerde sıkıntı yaratmış, gecekonducularına olan özlemi ve gecekonducularının yıkılmasından dolayı duydukları üzüntüyü körüklemiştir. Özellikle gecekonduadaki bahçe, doğaya olan yakınlık, hareket özgürlüğü ve az yoğunluklu fiziksel çevrenin getirdiği rahatlık çok aranmıştır.

Resim 2: Karacaören genel görünüm

Ayrıca, daire planları da gecekondunun sağladığı imkânlardan yoksundur. Örneğin, depo ve kiler gibi depolama mekânları hiç yoktur. Bunun yerine 'Amerikan mutfağı' tasarlanmıştır, yani salon ile mutfak duvarının ortası açık bırakılmıştır. Bu mutfak tipi standart TOKİ daire planlarından kaynaklanabileceği gibi, bir katılımcının ifade ettiği gibi, "biraz modernlik katim diye" de düşünülmüş olabilir. Aileler, imkânları olduğu sürece, Amerikan mutfağını, kimisi daha taşınmadan önce, ortadan kaldırmışlardır. Aile bireyleri arasında inşaat ustalarının bulunması bu sorunu kendi içlerinde çözümlenmelerine imkân tanımıştır. Diğer ailelerde ise usta tutularak aradaki boşluk duvar olarak ördürülmüş, bir ailede ise boşluk bir perde ile kapatılmıştır.

Kısacası, site ve daireler gecekondudan gelen bu halkın temel birtakım alışkanlık ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tasarlanmamıştır. Bu durum TOKİ tarafından bilinçli bir seçim sonucu olabileceği gibi, TOKİ'nin çok sayıda konut birimini en kısa zamanda üretme kaygısından da kaynaklanıyor olabilir.

Çok katlı ve kalabalık bir çevre olan Karacaören-TOKİ sitesinde gecekonduda olan komşuluk ilişkilerini de kurmak söz konusu değildir. Dairelerine taşınmaları ilk zamanlarda özellikle kadınlarda yalnızlaşmayı getirmiştir. Daire sahipliği Altınpark'ta Büyükşehir Belediye Başkanı M. Gökçek'in de katılımıyla gerçekleşen kura ile saptanmıştır ve komşuların kim olacağı tesadüfe bırakılmıştır. KDP ile buraya aktarılan ailelerin çoğunun aynı yörelerden olması (örneğin, Ankara'nın ilçelerinden Kalecik ve Çubuk'un köyleriyle, Ankara'ya yakın illerden Çankırı, Çorum ve Yozgat'ın köylerinden göç edenler) bir derece yabancılık hissini azaltmış olsa da, hiç tanımadık ailelerle fiziksel bir aradalık yadırganmıştır. Altı-üstlü oturmak ve dolayısıyla birbirinin gürültüsünden etkilenmek ilk zamanlarda tartışmalara ve hatta bıçaklı kavgalara yol açmıştır.

TOKİ site yönetimi (Emlak Yönetim A.Ş.) tarafından dayatılan kurallar da bu insanların yaşamlarını kısıtlamıştır. Örneğin, balkondan aşağı çamaşır asmak, kapı önünde oturmak, daire kapısı önüne ayakkabı bırakmak yasak olmuştur. Ama daireler küçüktür (brüt 90 m²), dairelerde depo ve kiler yeri yoktur, ama balkonları depo olarak kullanmak da yasaktır.

Siteye taşındıktan sonra karşılaşılan bu fiziksel ve sosyal kısıtlamalara ek olarak, belki de ailelerin yaşamlarındaki en önemli zorluk maruz bırakıldıkları ekonomik kısıtlamalardır. Bu ailelerin 15 yıllık bir konut ipotek sistemi ('mortgage system') içinde her ay taksit ödeyerek daire sahibi olması ve aylık taksitlerin yılda iki kez memur maaşı artışına endeksli olarak artması planlanmıştır. İlginç olarak, bu aileler arasında memur olan son derece azdır; araştırmada görüşülen 60 kişiden sadece ikisi memurdur. Aidat da ayrı bir maddi yük olarak ailelerin yaşamlarına girmiştir. Gecekonduya iken kendilerinin yaptıkları çevre temizliği, dışarı çöp çıkartmak, bahçe bakımı gibi işleri sitede para karşılığı yaptırmak ailelerin bütçelerini olumsuz etkilemiş; dahası bu duruma pek de anlam verememişler ve gereksiz bulmuşlardır.

Siteye taşınalı dört yıl geçtikten sonra ne tür değişiklikler yaşanmıştır? Aşağıda bu konu irdelenmektedir.

Resim 3: Kıracıören sitesi ana cadde

Kurulan Yaşam, Yerleşilen Site Komşuluk

İlk dört yıl içinde görülen önemli değişikliklerden biri kattaki komşularla kurulan samimi ilişkilerdir. Zamanla, özellikle kadınlar, karşı komşularıyla 'çat kapı' komşuluk ilişkileri içine girmişler, birbirlerine teklifsiz/habersiz gitmeye, birbirlerinden öteberi ve hatta az miktarda borç para istemeye başlamışlardır. Böylece 'gecekondu komşuluğu'nu kendi katlarında yaratmışlardır. Ancak bu durum herkes için geçerli değildir. Karşı komşusu anlayamadığı birisi olduğunda, yalnızlaşma ve mutsuzlaşma söz konusudur; gecekondu komşuluğu hasreti çekilmektedir: "Çok güzel bir komşuluğu vardı, öldürdüğü de bu oldu (daire yaşamının). İnsanları özleyorsun." Aynı kattaki komşularla kurulan samimi ilişkiler yine de gecekondu komşuluğunun yerini dolduramamıştır. Bugün bile gecekondudaki komşular özlemle hatırlanmaktadır:

Gecekondu kapını açık koy, konu komşu gelsin. Aynı böyle bir aile gibiyiz, ev adamı gibiyiz. Güveniyon. Aile gibiyiz, sere serpe oturmak, beraber yemek, içmek, tepelerin üzerinde oturmak. Çocuklar da beraber büyüyor. Komşunun çocuğunu da kendi çocuğun gibi görüyorsun.

Apartman sakinleri binada kendi katları ve bazen de bir üst ve bir alt kat dışındaki insanları, kendi akraba ve eski komşuları değilse, tanımadıklarını söylemektedirler. Hatta eski komşuları ile mesafeli ilişkiler içine girmeye başlamaları da söz konusudur; sık sık ifade ettikleri gibi, gördüklerinde 'merhaba merhaba' demekte, ancak birbirlerinin evlerine pek gitmemektedirler.

Zaman içinde kiraya verilen daireler artmış ve kiracıların sık değişmesi söz konusu olmuştur. Bu durum komşuluk ilişkilerini zedelediği gibi, bina içi kontrolün sağlanmasında da zorluk yaratmıştır.

Site kuralları ve güvenlik

Yaşanan bir diğer bir değişiklik ise site kurallarının gevşetilmesi, ya da rastgele uygulanması durumudur. Konulan kuralların delinmesi yaygın bir durumdur (Erman, 2011). Siteye yerleştikten kısa bir süre sonra

aileler eski alışkanlıklarını yeni çevrelerinde de yapmaya başlamışlardır: “Bizim halkımız alışmış, herkes bildiğini okuyor.”

Resim 4: Sitede yatak diken kadınlar

Resim 5: Kurutulan yünler

Sonuç, balkonlardan sarkan bisikletler, kaldırımlarda oturan kadınlar, boş alanlara ve hatta park edilmiş arabaların üzerine havalanması için serilen yünler, bina önlerinde yıkanan halılar olmuştur. Bu durum bir yandan insanların ‘dönüştürme gücü’nü (*agency*) mümkün kılması aç-

sından olumlu bir gelişme olarak yorumlanabilir: insanlar daire planları ve site tasarımı ile kendilerine dayatılan yapılı çevreyi, dolayısıyla bir yaşam biçimini, kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda dönüştürebilmektedir. Öte yandan, mevcut mekanın kendisine aykırı gelen faaliyetler yolu ile dönüştürülmesi, ki bu aykırılık işlevsel olduğu kadar sosyal tasavvur sonucudur, siteye olumsuz bir imaj getirmekte, Karacaören-TOKİ sitesi 'gecekonduyan'/'dönüşümden' gelenlerin, 'köylülerin' sitesi olarak tanınmaya başlamaktadır. Bir zamanlar 'kentteki köylü' olarak damgalanan köyden göç edenler (Erman, 2001, 2004), şimdi yeni mekânlarının damgalanmasına yol açmaktadır. Bu damgalama durumu sadece siteyi ve insanlarını olumsuzlamamakta, aynı zamanda dairelerin emlak değerini de düşürmektedir. Bunun farkında olan bazı daire sahipleri bu imajı engellemek için komşularının davranışına karışabilmekte, 'ortak yaşam kuralları'na uymaları için onları uyarmaktadır. Bu uyarılar genelde uyarı yapılanlar tarafından hiç hoş karşılanmamaktadır: gecekonduyan daireye çıkan bu aileler kendilerine söz söylenmesini kabul edecek durumda değildir; kim oldukları konusunda çok hassastırlar. Kendilerine yapılan bir uyarıyı, kişiliklerine karşı bir tecavüz, küçümseme olarak algılamakta ve sert tepkiler verebilmektedirler. Bu da komşu kavgasının önünü açmaktadır. Yine de bir arada yaşama zorunluluğunun giderek farkındadırlar ve bu bilinçle komşularına hoşgörü göstermeye çalışmakta, örneğin yukardan gelen gürültü üzerine hemen yukarı koşup uyarı yapmayı alışkanlık haline getirmektedirler.

Açık hava düğünleri de tartışmalı bir diğer konudur. Açık havada düğün yapmak resmen yasaktır. Ancak jandarmanın denetimi altındaki bu sitede kimi zaman düğünlere izin verilmezken, kimi zaman ise göz yumulmaktadır. Lisenin spor salonu düğün için kiralanabilmektedir ve alınan kira parası okul bütçesine katılmaktadır. Ancak düğün yeri için para harcamak istemeyen kimi aileler binaların sığınaklarında ya da boş olan kapıcı dairelerinde düğünlerini yapmaya çalışmaktadırlar. Son zamanlarda açık hava düğünleri çok sıklaşmış, Ramazan öncesi yapılması için düğünler dar bir zaman aralığına sıkıştırılmıştır. Aynı gün birden fazla düğün olabilmektedir. Sabahtan başlayan ve hoparlörlerle yayın yapılan müzik eşliğindeki düğünler geç saatlere kadar sürebilmekte, kimi zaman komşuların jandarmaya şikâyet etmesiyle sonlandırılmaktadır. Ama genelde site halkı bu konuda olay çıkartmak istememekte, sü-

rekli gürültü haline dönüşen müzikten dolayı yaz sıcağında pencerelerini kapalı tutmak zorunda kalsalar bile sabretmektedirler. Düğünlerde kurusıkı silah da atılabilmektedir, ancak jandarma bu konuda sıkı bir uygulama başlatmıştır. Düğünler yanında 'asker uğurlama' törenleri de yine müzik eşliğinde açık havada yapılmakta, böylece site büyük bir eğlence alanına dönüşmektedir. Tatsız bir olay olma durumunda jandarmanın keyfi uygulamasının sertleşmesi söz konusudur.²

Resim 6: Açık hava düğünü

Seyyar satıcılara da sitede izin verilmemektedir. Ama yine bu durumda da kuralsızlık/keyfiyet vardır. Kimi zaman sebzeçiden sütçüye, mutfak eşyasından kumaşçıya kadar birçok seyyar satıcı sitede görülürken, kimi zaman ise belediyenin zabıta ekipleri satıcıları siteden çıkmaları için uyarmaktadır. Site halkı seyyar satıcılardan memnundur. Üst katlardan bile domatesçinin geçtiği duyulmakta, kadınlar aşağı inerek ucuz alışverişlerini yapmaktadırlar. Ancak kapıya gelen ve tencere setinden masaj aletine kadar çeşitli ürünleri kontrat imzalatarak satan pazarlamacılar sorun yaratmaktadır. Satın alınan ürünlerin yanında bedava hediyesi de olması kadınların bu tuzağa düşmesine yol açmaktadır. Gereksiz harcamalar yapan, kimi zaman da dolandırılan kadınlar kocalarının sert tepkisine maruz kalmakta, neredeyse aile faciaları ortaya çıkmaktadır.

Seyyar satıcıların arasında 'çürükçü' de vardır. Çürükçü, pazardan ve marketlerden topladığı artık sebze ve meyveleri site içinde satmakta, kadınlar sıraya girerek ucuza sebze-meyve temin etmektedir. Gecekondu bahçelerinde kendilerinin yetiştirdiği taze sebze ve meyvelerin yerine 'çürükçü'den aldıklarını tüketmek zorunda olmak bu insanlarda öfke yaratmaktadır.

Sitede, birkaç katılımcının ifade ettiği şekilde, 'güvenlik zaafı' vardır. Jandarmanın polis kadar etkili olmadığından şikâyet edilmektedir. Site-nin etrafı açıktır. Site sakinleri, "madem burası site, girişlerinde güvenlik olsun," demektedir. Şehirden uzak konumundan dolayı bazı kişiler arabalarıyla bu tarafa içki içmek için gelmekte, arabalarında müzik çalarak etrafı rahatsız etmekte, endişe yaratmaktadırlar. Bloklar kendi kamera sistemlerini, kendi aralarında para toplayabildikleri durumda, kurma eğilimindedirler. Sitede hırsızlık vardır: bina önlerinden araba, araba içinden teyp ve radyo hatta kapı önlerinden ayakkabı çalınmaktadır. Tiner-bali/uyuşturucu kullanımı da olan gençler, genelde geceleri AVM etrafında toplanmaktadırlar. Site içine dağılmış olan ve içinde çocuk oyun aletleri bulunan küçük parklar zaman içinde büyük oranda tahrip edilmiştir. Altındağ Belediyesi tarafından yeni açılan parkta ise belediyenin özel güvenliği görev yapmaktadır. Ancak bu park bile geceleri güvenli görülmemektedir.

Site/bina yönetimi

Site kurallarının zaman içinde gevşetilmesi TOKİ site yönetim şirketi olan Emlak Yönetim A.Ş.'nin pasifize edilmesinden de kaynaklanmaktadır. Dört etaptan oluşan Karacaören-TOKİ'nin 2. ve 3. etapları TOKİ site yönetimine dâhil olmak istememişlerdir. Bu istekleri TOKİ tarafından kabul görmüştür. Bu etaplarda sadece apartman yöneticisi vardır. 1. etapta ise halkın bir grup MHP'linin liderliğinde kurduğu site yönetimi mevcuttur. Öte yandan, 'memurlar blokları' olarak bahsedilen, TOKİ'nin satışa çıkararak elden çıkardığı bloklarda TOKİ'nin Emlak Yönetim A.Ş.'si görevdedir.

Apartment yöneticilerinin kimisi komşularıyla takışmak istemediği için kuralları uygulamakta ısrarcı olmamakta, kimisi ise kurallar konusunda sıkı davranmaktadır. Hatta örneğin kapıda bırakılan ayakkabıları

ya da poşetleri toplayıp götürme konusunda tehditkar davranmaktadır. Bir katılımcının ifade ettiği gibi, yöneticiler daire sakinleri arasında da ayrımcı uygulamalar yapabilmektedir: “Herkes kafasına göre bir şey yapıyor, her yönetici kafasına göre kural koyuyor. Garibanlar varsa uygulatıyorlar. Diğerlerine bir şey diyemiyorlar, tamam deyip geçip gidiyorlar.” Böylece kimi bloklarda kadınların bahçede oturmasında bir sakınca görünmezken, kimisinde apartman yöneticisi bahçe kapısını kilitleyerek kadın ve çocukların girmesini engellemektedir. Yine kimi bloklarda kadınlar kendi katlarındaki komşularıyla anlaşarak kat hollelerinde ya da bina sığınaklarında sacta yufka yapmakta, gözleme pişirmekte, erişte kesmektedir; kimi bloklarda ise bu faaliyetler tamamen yasaklanmıştır.

Tüm bloklarda uygulanan bir kural balkonlardan aşağı halı silkmenin yasak olmasıdır. Haftanın bir günü buna ayrılarak, halılar yangın merdiven sahanlığından silkelenmektedir. Yine de, eskiye oranla azalmasına karşın, yer sofrasında yenen yemekten sonra pencerelerden sofranın silkelenmesi, sigara izmaritlerinin atılması olasıdır.

Resim 7: Bina holü

Resim 8: Sitedeki bir bloğun genel görünümü

Site ve binaların 'olumlu' bir imaj sergilemesi için kurallara uyulması kadar, bina ve çevre bakımının yapılabilmesi için aidatların toplanması da çok önemlidir. Yine kuralların farklı yönetimlerce farklı uygulanması durumunda olduğu gibi, aidat toplanması konusu da binadan binaya farklılık göstermektedir; keyfiyet söz konusudur. Genelde apartman yöneticileri aidat toplama konusunda sert davranmamakta, kapı kapı dolaşarak aidat toplamaya çalışmaktadır. Ödeme zorluğu olanlara hoş-görü gösterilmekte, birçok ailenin 'içerde kalan' aidatı bulunmaktadır. Ancak bu durum birtakım sorunlara neden olmaktadır. Bir yandan aidatını zamanında ödeyenlerde ödemeyenlere karşı bir tepki oluşurken, öte yandan yeterli para toplanmaması sonucu binaya gerekli bakım yapılmamaktadır. Sonuçta ortaya kırık camlar, her an bozulacak hissini veren asansörler, pis ve bakımsız bina içleri çıkmaktadır.

Bazı yöneticiler ise aidat toplamada daha katı ve başarılıdır. Bina sakinleri bir yandan bu sıkı uygulamaya kızarken, bir yandan da bina ve çevresine yapılan bakımdan memnundur. Özellikle aidat dışında toplanan para ile binanın etrafının çevrilmesi, giriş kapılarına güvenlik kamehalarının takılması memnuniyet yaratmaktadır. Bazı yöneticiler sorumluluklarını yönetici sınırlarını aşan bir şekilde önemsemekte, kendi para ve emeklerini katarak bina ve çevresini geliştirmeye çalışmaktadırlar; bahçe çimlerini kendileri biçmekte, çiçek ve ağaç fideleri satın alarak dikmekte, kapı ve asansörlere çeşitli uyarı ve ilanlar asarak bina içinde bir düzen sağlama çabası içine girmektedirler. Büyük projeler ile kurulan 1. etap site yönetimi ise pes etmiş durumdadır: aidatların toplanamaması sonucu büyük borçlar içine girmiştir. Artık hiçbir hizmet götüremeyeceğini dillendirmeye başlamıştır. TOKİ Emlak Yönetim A.Ş.'de aidat toplamadaki uygulama ise aidatların bankaya yatırılması şeklindedir. Zamanında aidatlarını yatırmayanlar avukata verilmektedir. Sonuçta ya faiziyle ödemek zorunda kalmaktadır ya da haciz gelmektedir. Bundan dolayı, diğer etaplar TOKİ site yönetimine dâhil olmak istememiştir. Ayrıca, TOKİ site yönetiminde aidatlar yüksektir (45 TL; diğer etaplarda değişmekle beraber yaklaşık 25 TL), ama bunun karşılığında verilen hizmet fazladır (örn., sürekli kapıcı, düzenli bina temizliği, peyzaj).

Resim 9: Yöneticinin çabası ile oluşturulan bahçe

Daire Taksitleri

Araştırmada karşılaşılan diğer önemli bir değişim ise aylık daire taksitlerinin memur maaşı artışına endekslilik olarak yükselmesi sonucu (örneğin, bir taksit ilk başta 220 TL iken bugün 415 TL olmuştur) bu konuda bir şey yapma gereği düşüncesinin güçlenmesidir. Bazı daireler şimdiden el değiştirmiştir; 'devren satılık' ilanları birçok yerde asılıdır. Son zamanlarda ise bazı aileler enkaz fiyatları konusunda belediyeye dava açmışlardır. Ancak iş işten geçmiştir; bu davaların site halkı lehine sonuçlanma olasılığı son derece düşüktür: Belediye, 775 sayılı Gecekondu Kanunu'nu dayanak alarak hazine kategorisinde olanlara enkaz parasının %10'unu ödemiştir; enkaz fiyatlarını düşük tutmasında yasal dayanağı vardır. Derinlemesine mülakatlarda ve sohbetlerde en önde gelen ve en çok bahsedilen bu taksitlerin yılda iki kez zamlanma konusudur. Birçok katılımcı dairelerinden bazı şikayetleri olmasına karşın yine de genelde memnun olduklarını, ancak taksitlerdeki artışın bütçelerini çok zorladığını ifade etmekte, çaresizlik içinde çare bulmaya çalışmaktadır. Bu gidişle birçok daire sahibi dairelerini elden çıkartmak, borcu ile başkasına devretmek zorunda kalacak, dairelerin çoğu el değiştirecek, sitede yaşayanlar büyük ölçüde değişecektir. Şimdiden bazı daire sahipleri dairelerini kiraya vererek daha ucuz yerlere çıkmakta, böylece taksitlerini ödeme şanslarını arttırmaya çalışmaktadırlar.

Yine de tüm maddi olanaksızlıklarına karşın çoğu aile taksitlerini ödeyerek dairelerine sahip olma çabası ve kararlılığı içindedir; bunun için de aileler şartlarını zorlamaktadırlar. Bu yüzden 'çama-çime' gitmeye başlayan kadınlar vardır. Sabah çok erken saatlerde toplanarak, belediyenin taşeron şirketlerinde ya da özel şirketlerde yevmiye usulü çalışarak, çam dikmekte, çim tabakaları sermekte, çiçek ekmektedirler. Ne yazık ki, günlük 25-30 TL olan ücretleri düzenli ödenmemekte, paralarını alabilmek için kimi zaman aylarca beklemektedirler. Kadınlar arasında çalışmak isteyenlerin sayısı artmaktadır; ev temizliği ve çocuk bakıcılığı en çok aradıkları işlerdir. Ancak orta sınıfla belli bir ilişki ağı içinde olmadıklarından bu tür işlere erişim çoğu için mümkün değildir.

Okuldan alınıp OSTİM'de ya da Pursaklar'da bir ticaret yerinde çırak olarak işe sokulan çocuklar da vardır. Erkekler arasında birkaç işi bir arada yapmaya çalışan, örneğin hafta içi formal işi yanında hafta sonları

ek işler (örn., boya-badana, fayans döşeme) olarak gelirlerini arttırmaya çalışanlar vardır. Sitede düzenli işi ve geliri olanlar sınırlıdır; mevsimlik işçi olan (inşaat, bahçecilik) ve kışın iş olanağını kaybedenlerin sayısı azımsanmayacak kadar yüksektir.

Kentle İlişki

Siteye dolmuş ve otobüs vardır. Sabah iş saatlerinde dolmuş sık gelmekte, ancak daha sonraları iyice seyrekleşmektedir. Bentderesi-Ulus'dan ancak 10 kişi bindikten sonra kalkan dolmuşlar, dolmuşa yeteri kadar talep olmadığından iyice azalmış durumdadır. Siteden Pursaklar'a kadar dolmuş 1 TL'dir. Bu parayı vermek istemeyenler-özellikle okul zamanında öğrenciler site ile-Pursaklar arasındaki 2.5 kilometrelik dik yolu yürümektedirler. Günde gidiş-dönüş 2 TL ve ayda 60 TL olacak bu yol parası, dar gelirli aileler için kolayca gözden çıkarılacak bir miktar değildir. Otobüs ise saat başı gelmekte ve Ulus ile Site arasında çalışmaktadır. Muhtarın büyük uğraşları ile site etrafına otobüs durakları Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılmıştır.

Sitenin Pursaklar'a yakın olması ve zor da olsa yürüyerek erişilebilmesi site sakinlerinin site içine hapsolmasını engellemektedir. Pursaklar hizmet sektöründe site halkına kısıtlı da olsa iş olanağı sağlanmaktadır. Pursaklar 1987 yılında belediye ve 2008'de Büyükşehir Belediyesine bağlı ilçe belediyesi olmuştur ve büyük bir gelişme içerisinde. Muhafazakâr bir sosyokültürel yapıya sahip olan belediyenin birçok projesi mevcuttur (Pursaklar Belediyesi, 2011).

OSTİM de işçileri istihdam etmektedir ve ulaşımı göreceli olarak kolaydır. Site yanında Karacaören sanayi sitesi mevcuttur ve orada çalışan site sakinleri de vardır.

Sitedeki kurumlar, kuruluşlar ve sosyal faaliyetler

Sitede günlük yaşamı etkileyen temel bir faktör fiziksel mekân ve onun getirdiği kısıtlamalar ise, diğer bir faktör de kurumlar ve sundukları faaliyetlerdir. Karacaören Altındağ Belediyesi'ne bağlanmıştır ve belediye sitede aktiftir. 2010 yılında 'Hanımlar Eğitim ve Kültür Merkezi' ('Hanımlar Lokali') ve 2011 yılında Gençlik Merkezi ve hemen yanında

spor aletleri olan bir park açılmıştır. Belediyenin bu kurumlarında çeşitli kurslar (örn., Hanımlar Lokalinde dikiş-nakış gibi geleneksel kadın faaliyetleri yanında İngilizce, aile içi iletişim, çocuk psikolojisi, kadın hakları, ve hatta diksiyon kursları) ve geziler (örn., şehir içinde Anıtkabir, Hamamönü, Mavigöl, ve şehir dışı olarak Çanakkale, Konya, İstanbul, Adıyaman, Kızılcahamam) düzenlenmektedir. Tüm bunlar kadınların kendi imaj ve rollerinde farklılıklar meydana getirmektedir. Örneğin, kadınlar bedenleriyle daha çok ilgilenmekte, zayıflamak için site etrafını yürümekte, parktaki ya da Lokal'deki spor aletlerini kullanmaktadır. Araştırmadaki birkaç genç kadın ise çocuklarına kurslarda öğrendikleri bilgiler ışığında terbiye vermeye çalışmaktadır. Site sakinleri genelde bu hizmetlerden memnundur: "Kıyıya atıldık, kenara çıkarıldık gibi değil, belki Çankaya'yla eşdeğer hizmet görüyoruz. Takdir etmek lazım." Niye bu kadar hizmetin bu siteye getirildiği sorusuna ise bir kadın, dairelerin tapularının oturanlara henüz verilmediğini, dairelerin devlete geri dönme olasılığının olduğunu, bu yüzden devletin sitenin değerinin düşmesini istemediğini söylemiş, şöyle demiştir: "Bizim evler devletin hala, kontrolü altında tutulması bu yüzdendir. Bizde değil yani (dairelerin tapusu). Biz evimiz diyoruz ama kimimiz ölür kimimiz kalır."

Bugün iş merkezi çoğu site halkının günlük ihtiyaçlarını karşıladığı ve sosyalleştiği bir mekana dönüşmüş durumdadır. İş merkezinin adı 'Karacaören AVM' olarak değiştirilmiştir ve giriş kapısında büyük harflerle bu isim yazılı olarak bulunmaktadır. AVM'nin içindeki dükkânlar sık sık el ve işlev değiştirmektedir. Dükkânların çoğu kiralanmıştır; dükkân sahipleri ihale ile bunları TOKİ'den satın almışlardır, aralarında İstanbul'da yaşayanlar vardır. Üç katlı olan binada Makro Market, yeni açılan A.101 Market, gecekondudan gelen bakkalın açtığı Tekbir Market, dondurması popüler olan Kervan pastanesi, pideci, iki eczane, yeni açılan PTT, 1 milyoncu, tuhafiyeci, kırtasiyeci, emlakçı, Internet kafe, çocuk ve kadın kıyafetleri satan birer dükkân, bir ayakkabıcı ve hatta '5D film' (5 dakikalık çok boyutlu animasyon filmleri) gösteren bir odalık bir sinema salonu bulunmaktadır. Site halkı özellikle pastaneye dondurma almak için gitmekte, böylece etrafı da dolaşmış olmaktadır. Cuma namazından çıkan erkekler de AVM'yi turlamadan evlerine gitmemektedirler. Arabası olan ailelerin daha ucuz ve kaliteli olduğunu söyledikleri Pursaklar'daki marketlerden alışveriş etmelerine karşın, diğerleri

Karacaören AVM'sindeki marketleri dolaşarak, hangisinde en ucuzunu bulurlarsa oradan alışveriş etmektedirler. Karacaören'de Pazartesileri pazar kurulmakta, taze sebze ve meyvenin yanında birkaç kıyafet ve mutfak eşyası da satılmaktadır. Site halkı Pursaklar pazarına göre kendi pazarlarını pahalı bulmaktadır.

Resim 10: Karacaören AVM

Resim 11: Karacaören AVM iç görünüm

Sitenin hemen yanı başında bir de kahvehane bulunmaktadır. Çoğu işsiz ya da emekli erkekler sigara dumanı içinde okey oynayarak zamanlarını geçirmektedir.

Karacaören'deki lise 2010-2011 öğretim yılında 'Anadolu Öğretmen Lisesi' olarak değiştirilmiştir ve sitedeki öğrencilerin alamayacağı puanlarla okula öğrenci alınmaya başlanmıştır. Site öğrencileri ise çoğu zaman yürüyerek Pursaklar'daki okula ya da Solfasol'daki İmam Hatip Lisesi'ne devam etmektedir.

Bu formal kurum ve kuruluşların yanında tarikatlar da site yaşamını biçimlendirmede etkilidir. Nakşibendi tarikatının bir kolunu temsil eden ve merkezi Adıyaman-Menzil'de bulunan tarikatın sitede geniş bir tabanı vardır. Bu tarikat Semerkand adı altında örgütlenmektedir. Kiraladıkları bir dairede toplanmakta, 'sohbet' etmekte, bir katılımcının ifade ettiği gibi "dini öğrenmektedirler." Öte yandan, camide kuran kursu açılması istendiği halde kadınlar için hâlâ kurs açılmamıştır. Ama yetişkin erkek ve erkek çocukları Cuma namazına gitmekte, Ramazan ayında teravih namazı büyük bir cemaatle kılınmaktadır. Bu site dindar insanların sitesidir: büyük çoğunluk oruç tutmakta, namaz kılmaktadır. Bu ortam sitede küçük bir azınlık olan Alevileri zor durumda bırakmakta, kadınları kapalı giyinmeye zorlamakta, Sünni dini gerekleri yerine getirme baskısı altına sokmaktadır. Bunun sonucunda imkânı olan Alevi aileler siteden taşınmakta, diğerleri ise çoğunlukla kendi içlerine çekilmekte ve yalnızlaşmaktadır.

Karacaören köyünde olan muhtarlık, TOKİ sitesi kurulduktan sonra, siteden birisinin muhtar seçilmesi sonucu buraya taşınmıştır. Muhtar özellikle gıda yardımlarında aktiftir.

Kimlik ve Statü Kaygıları

İlginç olarak, kimlik ve geçmişlerine olan sadakatleri değişmemektedir. Köylü olduklarını, daireye geçtikleri için şehirli ve/veya 'moderen' olmadıklarını, asla değişmeyeceklerini vurgulamaktadırlar: "Ben neysem oyum, değişmem. Nerden geldik? Köyden geldik, köylü halimizi devam ettiriyor." "Aynıyım, neysem oyum." Değişmek onlar için aslını unutmak, dejenere/sosyetik olmak anlamına gelmektedir: "Taş yerinde

ağırdır. Bunu söylemek lazım. Bunu benim çoluğa çocuğa aşılammam lazım. Çocukların geldiği yeri unutmaması lazım.”

Ayrıca kendilerinde olacak bir değişime direnmekle, içine itildikleri yarışmacı – bireyci yaşama da karşı durmaktadırlar. ‘Havalanan’ komşularını eleştirmekte, kim olduklarını unuttukları için onlara kızmaktadırlar. ‘Havalanan’ az sayıda kişi ise daireye taşındıkları için giyim ve davranışlarına özen göstermek gerektiğini, diğerlerinin ‘sabit fikirli’ olduklarını, kendilerini değişime kapattıklarını, ama bunun yanlış olduğunu, artık kendilerini eğitmek ve geliştirmek konusunda bir şeyler yapmaları gerektiğini söylemektedirler.

Yoksulluk da ‘modern’ ‘şehirli’ olma konusunda önemli bir etkidir. Daire taksitlerini ödeme derdinde olan çoğu aile için kimliklerinde modern/şehirli olma yönünde değişiklik yapmak lükstür. Bir yerlerden para bulabilenler bunu çocuklarının eğitime harcamak istemektedirler. Bazı aileler çocuklarını okuldan çekip OSTİM’deki atölyelere çırak olarak yerleştirmektedir. Sitede ‘bayat ekmek’ ‘çürükçü’ sıraları olmakta, insanlar en ucuzunu kullanarak ihtiyaçlarını karşılamakta, hatta bunlara en az para vererek diğer harcamaları için para sağlamaya çalışmaktadır.

Maddi olanaksızlıklar yine de çoğu aileyi dairelerinin içini yeni eşyalarla, en son teknoloji ürünleri ile döşemekten alıkoymamaktadır. Salonlarına büyük özen göstermektedirler: sadece satın alınan oturma takımları değil, kadınların el ürünleri de daireleri süslemektedir. Dairelerin kapıları da çiçekler ve yazılarla (kimisi Arapça) süslenmekte, kapı önlerine gösterişli paspaslar yerleştirilmektedir.

Sonuç Yerine: Karacaören-TOKİ Nasıl bir Yaşam Çevresi?

Tüm bu bilgiler ışığında Karacaören-TOKİ sitesini değerlendirdiğimizde bir takım özelliklerin ön plana çıktığını görmekteyiz. İlk olarak, burası dar gelirlilerin, hatta yoksulların yeridir. Bu aileler dar gelirli olmaktan öte, her yıl artan daire taksitleriyle baş etme durumundadır. İkinci olarak, binaların bakımı için gerekli olan para, aidat yolu ile toplanamadığı için binaların eskime durumu söz konusudur; binalar bakımsız kalmaktadır. Öte yandan, ‘daire sahipliği şansı’nı yakalamış hissi içindeki bazı aileler, binalarını sahiplenme çabası içindedirler. Kendi emekleri ve güçleri yettiğince bina ve bahçelerini güzelleştirmeye çalışmaktadırlar.

Üçüncü olarak, site yaşamı ile özdeşleşen 'ortak yaşam kuralları'nın binalarda tam olarak işlememesi sonucu, fiziksel olarak bakımsız binaların yanında, sosyal olarak site ve daire yaşamına yakışmayan davranış ve faaliyetlerin yer aldığı bir site görünüşü ortaya çıkmaktadır. Burası dönüşümden gelen gecekonduların, köylülerin sitesidir. Burada şunu ifade etmekte yarar vardır, bu 'site yaşamına yakışmayan faaliyetler' toplumsal kurgu ürünüdür; birtakım işlevsel içeriği olsa da (örn., 12. kattan aşağı çöp atmak) çoğunlukla hegemonik söylem içinde oluşturulmuştur (örn., kapı önüne ayakkabı bırakmak). Dördüncü olarak, suç ve şiddetin varlığını hissettirdiği bir sitedir. Gerçi bazı katılımcıların belirttiği gibi, site ilk yıllara göre daha oturmuş durumdadır ve site halkının birbirine şiddet kullanarak karşılık verdiği vakalarda azalma vardır. Ancak şehre uzaklığı ve تنها bir ortam içinde göreceli olarak korumasız oluşu, yasa dışı faaliyetleri buraya çekme riskine sahiptir. Ve son olarak da site yeni faaliyet ve anlayışların eski gecekondulu insanının yaşamına sokulduğu bir çevredir. Terk edilmiş değildir; belediye özellikle kadın ve gençlere yönelik faaliyetleri ile site sakinlerinin yaşamına yeni boyutlar getirmektedir. AVM de çeşitli tüketim mallarını site sakinlerinin ayaklarına kadar getirerek, tüketime teşvik etmektedir.

Kısacası, farklı unsurlar site halkını farklı yönlere çekiştirmektedir: bir yandan taksit ödemek için harcamalarını kısıtlamak zorunda kalırken, öbür yandan tüketim yolu ile yeni statüler kazanma yoluna itilmektedirler. Bir yandan eski kimlik ve alışkanlıklarına sahip çıkmaya çalışırken, öbür yandan daire yaşamının toplum içindeki statü kurgusuna da tamamen kayıtsız kalamamaktadırlar. Yine de bu site onlarıdır, sahiplenme duygusu vardır; bu sitenin terk edilen bir yer haline dönüşmemesi için önemli bir faktördür. Fakat yılda iki kez zamlanan daire taksitleri site halkı için önemli bir sorundur.

Oluşmakta olan TOKİ'nin gecekondulu dönüşümünden gelen aileler için inşa ettiği bu siteyi bu konudaki literatürde ortaya çıkan görüş ve bilgilerle karşılaştırdığımızda, yerinden edilme ve maddi ve kültürel alt yapıları olmadan bu ailelerin orta sınıf bir yaşam biçimi içine sokulma durumunun literatürde bahsedilen olumsuz sonuçları Karacaören-TOKİ örneğinde karşımıza çıkmaktadır. Araştırmada birçok insan eski yaşam çevrelerini ve komşuluk ilişkilerini hala özlemekte, mümkün olsa gecekondularına geri döneceklerini ifade etmektedir. Gecekondulu, kent yok-

sulunun bireyci ve rekabetçi kent yaşamına karşı bir nevi kalkanıdır. Tabii gecekondu da zamanla rekabetçi ilişkilerin içine girmiştir, ama yine de karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma üzerine kurulu olan 'gecekondu ruhu' varlığını sürdürmektedir. TOKİ sitesine geçmek kurulu olan bu düzeni allak bullak etmiştir. Öte yandan, yeni imkânlar da yeni yaşam çevrelerinde ortaya çıkmaktadır. Bu imkânlardan kimlerin yararlanabileceği ve toplum içinde 'fırsat' olarak tanımlanan 'Hanımlar Lokal' gibi yeni oluşumların eski gecekondu halkını ne yönde dönüştürecek/dönüştürmekte olduğu soruları kritik konulardır.

Karacaören-TOKİ sitesinin şehrin dışına doğru bir tepe üzerine inşa edilmiş olmasının site halkının şehirle ilişkisini bir derece kısıtlamasına karşın, Ankara'nın, bu konudaki çoğu araştırmanın yürütüldüğü, İstanbul'dan farklı olarak daha kompakt olması, şehirle olan ilişkiyi kolaylaştırmakta, ya da daha az zorlaştırmaktadır.

Sitenin zamanla Batı'daki gibi suçun yuvalandığı gettolar haline dönüşüp dönüşmeyeceği sorusuna ise şu anda net bir cevap verilememektedir, ancak bu risk olasılık dışı da bırakılamamaktadır. Sitedeki gecekondu dönüşümünden gelen kimi ailelerin daire ve binalarını sahiplenme durumları, bu tehlikeyi engelleyici bir faktör olarak ortaya çıkarmaktadır, ancak bu ailelerin ne derece başarılı olabilecekleri soru işaretidir. Hızla elden çıkartılan ya da kiraya verilen daireler ve dolayısıyla sürekli değişen site sakinleri sitenin sahiplenilmesinde bir engel teşkil etmektedir.

Resim 12: Karacaören TOKİ sitesi genel görünüm

Notlar:

1. Nisan 2010'da başlayan proje 36 aylıktır, ve Nisan 2013'de sona erecektir. Araştırma sürmektedir. Zaman boyutlu (*longitudinal*) olan saha araştırmasının 2. tur mülakatlarına başlanmıştır.
2. Açık hava düğünlerinin rahatça yapıldığı bir dönem, kalabalık bir düğün sahibi ailesinin, jandarmanın geç saatte havaya kurusıkı tabanca atılmasını engellemeye kalkışmasına tepki olarak jandarmaya saldırması sonucu sona ermiş, jandarma düğünleri kesinlikle yasaklamıştır. Zamanla bu yasak delinmeye başlamış ve bugüne gelindiğinde bu yasaktan iz kalmamıştır.

KAYNAKÇA

- Bartu, A. ve Kolluoğlu, B. (2008). Emerging Spaces of Neoliberalism. *New Perspectives on Turkey*, 39, 5-46.
- Baysal, C. (2010). From Ayazma to Bezirganbahçe: The Aftermath of Relocation. T. Korkmaz ve E. Ünlü Yücesoy (der.) *Istanbul: Living in Voluntary and Involuntary Exclusion* N.p.: Diwan Publications.
- Erman, T. (2001). The Politics of Gecekondu (Squatter) Studies in Turkey: The Changing Representations of Rural Migrants in the Academic Discourse. *Urban Studies*, 38 (7), 983-1002.
- Erman, T. (2004). Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondu Kurguları. *European Journal of Turkish Studies*, 1. <http://ejts.revues.org/index58.html>.
- Erman, T. (2008). Kentsel Dönüşüm Projeleri ve Yer Değiştirme: Uygulamalar, Söylemler, Deneyimler. TÜBİTAK Projesi (107K151).
- Erman, T. (2011). Mekansal Dönüşüm, Kültürel Dönüşüm: Kentsel Dönüşüm Projeleri. E. Onaran İncirlioğlu ve B. Kılıçbay (der.), *Mekan ve Kültür* içinde (ss. 309-317). İstanbul: Tetragon.
- Fullilove, M. T. (2004). *Root Shock*. New York, NY: Random House.
- Karaman, O. (2008). Urban Pulse- (Re)making Space for Globalization in Istanbul. *Urban Geography*, 29 (6), 518-525.
- Klein, J. (2008). A Community Lost: Urban Renewal and Displacement in San Francisco's Western Addition District. Tez ön araştırma yazısı. University of California, Berkeley.
- Kolluoğlu, P. (2011, 14 Ağustos). TOKİ Gettoları ve Neo-liberal Gentrifikasyon. *BirGün Gazetesi*.
- Öktem, B. (2006). Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri. *Planlama Dergisi*, 2, 53-63.
- Reoma Foundation. (2008). *Urban Renewal or Ethnic Relocation*. <http://www.rroma.org/reports/reports-nav/sulukule.html>

- Sakızlıoğlu, B. (2006). Bir Senti Geleceğe Taşımak ya da Sulukule'de Neler Oluyor? *İstanbul*, 57, 40-44.
- Sakızlıoğlu, N. B. (2007). Impacts of Urban Renewal Policies: The Case of Tarlabası-Istanbul. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Schäfers, E. M. (2010). A Reformed *Habitus*? Everyday Life in a Public Housing Estate in Istanbul. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Cambridge Üniversitesi, Antropoloji Bölümü, Cambridge.
- Uzunçarşılı Baysal, C. (2009). Ayazma'dan Bezirganbahçe'ye: Yeniden İşkânın Yaratığı Kültürel Mağduriyetler ve Yeni Kimlik İnşası. *Dosya*, 16, 35-41.
- Uzunçarşılıoğlu Baysal, C. (2010). İstanbul'un Küresel Kent Yapma Aracı Olarak Kentsel Dönüşüm ve Ardındaki Konut Hakkı İhlalleri: Ayazma(n)'dan Bezirganbahçe'ye Tutunamayanlar. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hukuk Anabilim Dalı, İstanbul.
- Wilcox, R. F. (1998). Home, Neighborhood, and Renewal: Resident Perceptions of Forced Relocation. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Harvard Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Cambridge.

Doç. Dr. Tahire Erman: Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde öğretim üyesidir. Doktorasını 1993'de City University of New York'ta tamamlayan Dr. Erman'ın ilgi alanları arasında göç, kentleşme, gecekondu gelişimi ve dönüşümü; küreselleşme, neoliberalizm ve kent; metropollerde toplumsal ve mekansal çeper ve dönüşümü; kent yönetişimi ve sivil toplum örgütleri; mekan ve kimlik; kentsel eşsizlikler; kentsel yoksulluk; ve kentsel direniş konuları bulunmaktadır. Aralarında *Urban Anthropology, Environment and Planning A, International Journal of Urban and Regional Research, Urban Studies, Gender & Society, Women's Studies International Forum, International Journal of Middle East Studies, Middle Eastern Studies, Environment and Behavior*, ve *Habitat International*'ın bulunduğu çeşitli uluslararası dergilerde makaleleri ve birçok kitap bölümü yayınlamıştır. Dr. Erman 2001 yılında *Urban Studies* dergisi tarafından verilen en iyi makale ödülüne sahiptir ve 2005-2006 akademik yılında Harvard Üniversitesi'nde Fulbright bursiyeri olarak akademik çalışmalar yapmıştır.

Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları: Neo-Liberal Kent Politikaları, Yeni Kentsel Aktörler ve Gecekondu Alanları

*

Urban Regeneration Implementations in Turkey: Neo-Liberal Urban Policies,
New Urban Actors and Squatter Housing Areas

Özlem Güzey

Özet

Türkiye’de kentsel dönüşüm, kentsel alanların ve özellikle kent merkezlerindeki gecekondu alanlarının yenilenerek kentsel arsa pazarına kazandırılmasında başlıca araç olarak öne çıkmaktadır. Bu süreçte gecekondu alanlarında konutun azalan değeri ile kentsel arsanın merkezi konumundan kaynaklı artan değeri arasındaki rant farkının kentsel aktörler arasında paylaşımı, dönüşümün motivasyonunu belirlemektedir. Kentsel dönüşüm gecekondu alanlarının yüksek gelir/statü alanlarına dönüştürülmesi temelinde neo-liberal kent politikalarının uygulama aracı olmaktadır. Arz ve talebin bir üst ölçekte neo-liberal politikalar ile belirlenmesinin en açık göstergesi dönüşüm ve sonrasında gelişen soylulaştırma sürecinin yasal mevzuat ile meşrulaştırılmasıdır. Gecekondu alanlarının dönüşümü, gecekondu alanlarının sağlıklı yaşam koşulları ve yüksek suç potansiyeli ile eşleştirilmesine dayandırılmaktadır. Böylece sağlıklı kentsel parçalar kentlerin yeniden yapılandırılması sürecinde başlıca odak noktaları olurken, gönüllü ya da gönülsüz dışlanma/dışlama kendiliğinden oluşmakta, soylulaştırma dile getirilmeyen ancak beklenen sonuç olmaktadır. Dönüşümün toplum tarafından yüksek kabul edilebilirlik düzeyi ile meşrulaştırılması devletin yasal yaptırımlar ve güçlü kamu kurumları ile yeniden kimlik kazanmasını gerekli kılmakta, bu yeni kimlik ise neo-liberal kent politikaları ve yeniden güçlendirilmiş kentsel aktörler ile şekillenmektedir. Bu çalışmanın çıkış noktası kentsel dönüşüm ve soylulaştırma girişimlerinin neo-liberal kent ve konut politikalarının araçları olduğu hipotezinin Ankara kenti kentsel dönüşüm uygulamaları özelinde değerlendirilmesidir.

Anahtar kelimeler: kentsel dönüşüm, neo-liberal politikalar, Ankara, TOKİ

Abstract

Regeneration in Turkey is defined as an essential tool in the transformation of inner-city areas and especially the squatter housing areas, within the framework of neo-liberal policies in the way to reacquire the rent gap between the decreasing value of squatter houses and the increasing value of land in the cities’ most appealing locations and creating of high-income/status housing areas within a re-organized open market economy. Demand and supply are determined with neo-liberal policies and this becomes clear with the legitimization of regeneration and gentrification process with legal arrangements. New laws are centred on the unhealthy living conditions and the crime potential of squatter housing areas. Thus as unhealthy urban parts become the focus of urban restructuring, voluntary or involuntary dislocation appears to be the hidden goal. Legitimization of regeneration with high level of society’s acceptability, necessitates the state’s restructuring with legal arrangements and powerful state institutions and this new state identity is structured neo-liberal urban policies and powerful urban actors. The starting point of this study is evaluation of the hypothesis that urban regeneration and gentrification attempts are the tools of neo-liberal urban and housing policies, giving special emphasis to urban regeneration implementations in Ankara.

Keywords: Urban regeneration, neo-liberal policies, Ankara, TOKİ

1. Giriş

Kentsel dönüşüm, literatürde, küresel kentler sistemi içerisinde yeniden tanımlanan kentlerin fiziksel mekânda yeniden yapılandırılmasının bir gerekliliği olarak tanımlanmaktadır (Hall ve Hubbard, 1998). Hall ve Hubbard’a (1998) göre, küreselleşmiş ekonomide kentlerin rekabet edebilmesinin tek yolu, diğer kentler içinde rekabet avantajlarını koruyacak özel stratejiler geliştirebilmesidir. Bu yeniden yapılanma içinde sermaye akımının hızlandırılması ve uluslararası sermayeye cazip yatırım ortamlarının yaratılması gerekmektedir. Bu süreçte kentsel alan bazlı ekonomik strateji üretimi, kentlerin fiziksel mekânının da bu oluşumları destekleyici tüketim mekânları ve küresel sermayenin iç dinamikleri ile şekillenmesine temellendirilmektedir. Böylece sermayenin akışkanlığı yeni kentsel tüketici beklentileri ile şekillenen gayrimenkul piyasasına yönelmektedir.

Ancak bu oluşumun iç tutarlılığının sağlanması ve toplum gözünde yüksek kabul edilebilirlik düzeyi ile sağlamlaştırılması önemli bir gerekliliktir. Bir noktada girişimlerin “küreselleşen dünyanın kendi iç dinamikleri ile şekillendiği” söylem olarak yayılırken, diğer noktada çöküntüleşme süreci sosyal kaygılar temelinde görünür kılınmaktadır. Böylece dönüşüm, olmazsa olmaz olarak kabul görmektedir. Bu süreçte sosyal refah devleti geçekundu alanlarının sağlıklı kent parçalarına dönüştürülmesi, yüksek afet riski taşıyan alanların –deprem, sel, erozyon riski-yeniden inşa edilmesi için yeniden yapılandırılmaktadır. Ancak bunun temelinde, devletin küresel sistemin bir parçası olma çabaları çerçevesinde neo-liberal politikalar ile yeniden yapılandırılması ve bu yeniden yapılanmanın yasal ve yönetsel yaptırımlar ile meşrulaştırılması yatmaktadır.

Türkiye’de 1980’lerde başlayan bu süreç, 2000’lerde daha da pekişmiştir. Tüm dünyada 2000’lerin devleti, sosyal amaçlı dağıtım politikaları ve Keynesci talep-odaklı müdahalelerden vazgeçerek, mekânsal odaklı sosyal politikalar ve girişimcilik, serbestleştirme ve yatırım ortaklıklarının özendirilmesi ve desteklenmesine yönelik yeni bir yapılanmaya yönelmiştir (Hubbard, 2004; Lovering, 2007; Peck ve Tickell, 2002; Swyngedouw vd., 2002). Bu yeniden yapılanmada en kârlı alan ise eskiyen kent parçaları, tarihi değeri yüksek bölgeler, afete maruz kalan ve

kalmaları olası yerleşim alanları ve gecekondular gibi müdahale edilebilirliği ve toplum tarafından kabul görebilirliği yüksek olan gayrimenkul piyasasıdır. Böylece devletin bu genel çerçeve içerisinde, gayrimenkul piyasasının güçlendirilmesi ve kentsel alanın pazarlanabilirliğinin artırılmasında yönlendirici olması, kentsel mekânın neo-liberal kentleşme dinamikleri ile yeniden şekillendirilmesini olanaklı kılmaktadır. Hedeflenen ve büyük ölçüde ulaşılan sonuç, yatırımların hızlanması ve sermayenin arazi ve mülke kayması ile yeni kentsel aktörlerin bu yenden değerlendirilen pazardan en yüksek düzeyde yararlanma ortamlarının yaratılmasıdır (Eisenschitz, 2010; Gunder, 2010; Lovering, 2007; Lovering ve Evren, 2011; Peck ve Tickell, 2002; Swyngedouw vd., 2002;) ki bu yeni aktörler küresel rekabet düzeyinin artırılmasında birincil önem taşıyacaktır.

Bu süreçte kentsel işletim sistemlerinin yeniden yapılandırılması, ekonomik büyüme ve rekabetçi yeniden yapılanma stratejilerine odaklanırken (Eisenschitz, 2010; Fyfe, 2005; Swyngedouw vd., 2002; Theodore ve Peck, 2011), piyasa odaklı kamu-özel sektör ortaklıkları, girişimci yönetim sistemlerinin merkezine yerleşmektedir (Hubbard, 2004). Piyasanın canlandırılması, kentlerin rekabetçiliğinin artırılması çerçevesinde değerlendirilmekte ve gayrimenkul piyasası en hızlı geri dönüşü veren ve kentlerin çöküntüleşmesi gerçeği ile toplum gözünde meşrulaşan niteliği ile en yüksek faydayı sağlayan arsa pazarında kimlik kazanmaktadır. Bu bağlamda kentsel dönüşüm, mekânın küresel sermayeye çekici alanlara dönüşümünde etkin rolü ile küresel ölçekte kentsel hiyerarşiyi belirleyen önemli bir müdahale biçimi olmakta, büyüme/gelişme arayışları kentsel dönüşümü ekonomik dönüşüm için başlıca belirleyici kılmaktadır (Lovering, 2007; Swyngedouw vd., 2002).

Ekonomik gelişmenin kentsel alanın şekillenmesinde birincil öneme sahip olması, bir yanda “piyasa odaklı” dönüşümü gerekli kılarken, girişimcilik ile donatılmış yönetim sistemleri kentsel aktörleri yeniden tanımlamaktadır. Günümüze kadar kentsel alanın şekillenmesinde kamu yararı adına söz sahibi olan yerel yönetimler ve plancılar artık girişimciliğin etkin hale getirilmesinin baş aktörleridir. Yerel yönetimleri ve özellikle plancıları kamu yararından piyasa ortamına taşıyan bu yeni nitelik özel sektörün yapabilir kılınması ile tanımlanmaktadır. Yerel yönetimler ve plancılar daha aktif ve girişimci görev tanımları ile artık piyasa fırsat-

larını değerlendirecek, özel sektörün bu fırsatlardan en yüksek faydayı sağlamasında yapabilirliğini belirleyecektir. Ancak bu noktada önemli olan yerindenlik ilkesi doğrultusunda 2000'lere kadar her türlü plan yapma yetkisi ile donatılmış olan yerel yönetimlerin yetkilerinin merkezileştirilmesi ve kentlerin ekonomik ve siyasal elitlerinin kentsel arsanın yeniden değerlendirilmesi ve kentsel rantların bölüşülmesinde birincil role sahip olmasıdır. Türkiye’de bu yeni aktörlerin başında yeni görev tanımları ile etkinliği artırılan ve kentsel dönüşüm konusunda tek söz sahibi olan Toplu Konut İdaresi (TOKİ) gelmektedir. Diğer aktörler ise Özelleştirme İdaresi, yeni profesyoneller ve orta-üst sınıflardır. Kentsel müdahale alanları ise çöküntüleşme sürecinin görülebilir olduğu ancak bu görülebilirlik yanı sıra nüfusunun sosyal ve ekonomik alanlarda toplumsal uyum süreçleri içerisinde kabul edilebilirliğinin azaldığı, toplum tarafından zararlı görüldüğü, sosyal hastalıkların kaynağı olarak görülen gecekondular alanlarıdır.

Kentsel gelişmeyle birlikte artan merkezi konumları nedeniyle en yüksek ranta sahip gecekondular alanları, sağlıksız yaşam koşulları ve yoksul nüfusunun suç potansiyeli ile dönüşümün toplum gözünde kabul edilebilirliğini artırırken, alanın soylulaştırılması neredeyse bir gereklilik olarak görülmektedir. Bu çerçevede talep sadece yeni elitlerden değil tüm toplumdan gelirken, arzın talep odaklı şekillendirilmesi meşru zemine devlet müdahaleleri –yasal düzenlemeler- ile taşınmaktadır. Aslında sağlıksız kentsel parçalar kentlerin yeniden yapılandırılması sürecinde başlıca odak noktaları olurken, hemen hemen her projede mevcut nüfusun dışlanmaması bir hedef olarak alınmaktadır. Ancak zaman içerisinde gönüllü ya da gönülsüz dışlanma/dışlama kendiliğinden oluşmakta, bu anlamda soylulaştırma dile getirilmeyen ancak beklenen, hatta istenen sonuç olmaktadır. Bu süreçte planlama belirleyici niteliğini kaybetmekte, neo-liberal söylemler çerçevesinde otoriter devlet sistemi içerisinde talebi izler yeni bir konuma taşınmaktadır (Lovering ve Evren, 2011). Arz ve talebin bir üst ölçekte neo-liberal politikalar ile belirlenmesinin en açık göstergesi dönüşüm ve sonrasında gelişen soylulaştırma sürecinin yasal mevzuat ile meşrulaştırılmasıdır.

2. Türkiye’de neo-liberal söylemin etkileri ve girişimci kent planlamasının meşruiyet sınırları

Türkiye’de devletin neo-liberal politikalarla yeniden yapılandırılması Thatcher benzeri popülist kapitalizmin öncüsü olan Turgut Özal dönemine, 1980’lere kadar gitmektedir (Emini, 2009; Lovering ve Türkmen 2011; Öniş, 2004;). Özal’ın 24 Ocak 1980’de dönemin Başbakanı Demirel tarafından reform programlarını uygulamak üzere atanması ve 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrası bu sürecin devamındaki anahtar teknokrat olarak çalışması neo-liberalizmin Türkiye’deki önemli dönüm noktalarındandır (Öniş, 2007). Bu süreç üç döneme ayrılmaktadır: 1980’ler liberalizasyon dönemi, 1990 sonrası neo-liberal reformların uygulanması ve 2000’lerle birlikte yeni bir piyasa-odaklı düzenleyici devlet oluşumu (Dinçer, 2011).

1980’lerde ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik tedbirler piyasanın serbestleştirilmesi ve kamu sektörünün daraltılmasına odaklanmaktadır. Bu tedbirlerin mekâna etkilerinin başlıcası plan yapma ve onama yetkisinin 1986’da İmar ve İskân Bakanlığında alınarak belediyelere devredilmesidir (Dinçer, 2011). Önceleri yerindenlik ilkesi ile kamu yararı adına yapılan her türlü işlemin kamuya en yakın noktaya yani yerel otoritelere devri, devletin küçültülerek halkın katılım ortamlarının genişletilmesi adına önemli bir adım olarak görülürken, bugün gelinen nokta belediyelerin yetki donanımları ile birer yerel devlet niteliği kazanmasıdır. Bu bağlamda planlama halka inmekten öte kuralsızlaştırılmakta ve piyasa odaklı uygulamalara zemin hazırlayan yeni bir rol üstlenmektedir.

1990’lara gelindiğinde ise piyasa destekli reformlar yönetim sisteminin belirleyicisi olmaktadır. Bu düzenlemeler ile devletin küçültülmesinin kamu yararının sınırlarını genişleteceği ve halkın katılımını artıracığı söylemi yine aynı yanlıyı beslemekte ve bu yanlı 2000’lerle birlikte tüm düzenlemelere yüksek kabul edilebilirlik düzeyi kazandırmaktadır. Böylece modern planlama yaklaşımını yansıtan tüm kurumlar daha da küçülmekte (Dinçer, 2011), plan yapma ve karar verme yetkisi daha önce etkin olmayan kurumlara kaymaktadır. Kurumsal düzenlemeler ise kentsel rantların artırılması motivasyonu ile biçimlenen neo-liberal söylem ardında mülkiyete dayalı gelişim destekli yeni bir kentsel

koalisyon tanımlamaktadır. Bu koalisyonun en büyük destekçileri olan müteahhitler, arazi sahipleri, danışmanlar, profesyoneller ve medya gibi özel sektör aktörlerinin yetkileri ve/veya gücü, yasal düzenlemeler ve TOKİ ve Özelleştirme İdaresi gibi devlet kurumlarının artan inisiyatifi ile daha da belirginleşmektedir (Türkün, 2011). Bu bağlamda planlamanın değişen rolü özel sektörün yetki alanını genişleten ve kentsel aktörlerin yapabilir kılındığı yeni bir devlet aracı ile tanımlanmaktadır (Swyngedouw vd., 2002; Taşan-Kok, 2010; Gunder, 2010). Planlamanın müdahale alanları ise kamu yararının en yüksek olduğu alanlar değil, en yüksek ekonomik fayda mantığı ile kentsel elitlerin yatırım sermayesinin çekim alanlarını belirleyeceği mega projelerdir (Lovering, 2007; Peck ve Tickell, 2002; Swyngedouw vd., 2002).

Ancak bu oluşum devletin küçülmesi ile açıklanamaz. Gerçekte devlet daha da güçlenmekte ve otoriter yapısı daha da belirginleşmektedir (Smith, 2002). Bu süreçte planlama, devlet ve özel sektör aktörleri arasında sermayenin tanımladığı mülkiyet haklarının bölüşümü görevini üstlenmektedir (Lovering, 2007). Planlamanın kurumsal yapısı ise artık daha az demokratik ve daha az katılımcıdır (Purcell, 2006). Bu noktada bir sonraki adım bu oluşumun meşruiyetinin yasallaşması, diğer bir deyişle tüm müdahalelerin yasal zemine oturtulmasıdır ki, böylece koalisyonun gücü artacak ve yeni kentsel politikaların önündeki engeller kalkacaktır. Böylece her türlü müdahale önceden yasa ile tanımlanan gerekçeleri ile “planlı” gelişim içerisine alınmaktadır (Türkün, 2011). Planlamanın bütünselliği, üst ölçek-alt ölçek ilişkisi gibi kent planlamanın özünü tanımlayan kriterler ise sermayenin belirleyiciliği karşısında geçersiz kalmaktadır.

3. Türkiye’de Kentsel Dönüşüm

Kentsel dönüşümün Türk planlama literatüründe tartışılmaya başlaması, yukarıda kısaca açıklanan 1980’lerin dışı dönük, küreselleşen dünyada bir yer edinme çabaları ile şekillenen hükümet politikalarının bir uzantısıdır (Dündar, 2001). Bu gelişme bağlamında kavramın yerel gündemlere taşınması İstanbul’da yapılan Habitat II toplantısı ile gerçekleşmiş ve kentsel dönüşüm ulusal rapora sürdürülebilir ve güvenli kentler yara-

tilmasında yeni bir yerel politika olarak girmiştir. Meşruiyet sınırlarının çizilmesinde ilk adımı böylece atılan Türkiye'nin yeni neo-liberal kentleşme aracı kentsel dönüşüm, kentsel rant piyasasının en yüksek faydayı tanımladığı konut alanlarına ve özellikle gecekondu alanlarına yönelmekte ve kentlerin en cazip alanlarında (merkezi alanlar, gelişme koridorları, vb.) rantın yeniden kazanılması ve alt-gelir grubu konut kullanıcılarının yoğunlaştığı kentsel çöküntü/gecekondu alanlarında üst-gelir grubu konut alanları yaratılması için kullanılmaktadır.

Bu dönemde kentsel dönüşüm projeleri hemen hemen tüm büyük belediyelerin başlıca gelir kaynağı hâline gelirken, yasal düzenlemeler uygulamaları desteklemek ve kolaylaştırmak adına yeni oluşumlar arayışındadır. Bu nedenle Türkiye'deki kentsel dönüşümün gelişimini *devlet eliyle piyasa-odaklı* olarak tanımlamak doğru olacaktır. Desantralizasyon ve piyasa odaklı özelleştirme politikaları altında yerel yönetimler, siyasal oluşumlar yanı sıra ekonomik oluşumlar olarak da güçlenmekte ve ulusal ve yerel güçleri kentsel yeniden geliştirme için güçlendirmektedir. Bu süreçte mülk piyasasının desteklenmesi, sermayenin dolaşımı ve kentsel gelişme için tercih edilen müdahale biçimidir. Ancak bu noktada kentsel dönüşümün toplum açısından kabul edilebilirliğinin de artırılması gerekmektedir. Bu noktada gayrimenkul piyasasının yeniden şekillendirilmesi, kamu yararı kavramının, kentsel alanların müdahale gerekçelerinin doğru ve geçerli tanımı ekseninde yeniden yapılandırılmasıyla mümkün olacaktır. Böylece Habitat II toplantısında sürdürülebilir ve güvenli kentler yaratılmasında yeni bir yerel politika olarak kabul görmesi ile meşruiyet sınırlarının temeli atılan kentsel dönüşüm, müdahale alanlarının kentsel sorun alanları olarak tanımlanması ile yasal düzenlemelere de konu olabilecektir.

3.1. Kentsel Dönüşümün Meşruiyet Sınırlarının Tanımlanması

1990'larla birlikte Belediyeler ve TOKİ başta olmak üzere kentsel alan ile ilgili tüm kurumlar gecekondu alanları aleyhine propagandaya başlamışlardır. İstilacı olarak tanımlanan gecekondu nüfus, artan kentsel suçlar ve politik aşırılıkların kaynağıdır ve bu nedenle bu alanlar yenilenmeli ve nüfusu dışlanırken fiziksel mekân sağlıklı hâle getirilmelidir (Kurtuluş, 2006; Türkün, 2011).

Kurtuluş (2006) bu oluşumu şu şekilde açıklamaktadır: Kentsel dönüşüm çerçevesinin gelişim sürecinde merkezi ve yerel yönetimlerin gerçekleştirdiği yasal reformlar üretim sermayesinin yanında yeni bir sermaye sınıfı yaratmakta ve bu sınıfı güçlendirmektedir. Bu dönemde neo-liberal politikaların uygulayıcısı olan yerel ve merkezi siyasi otorite, yabancı sermaye yatırımlarını teşvik söylemiyle kentsel mekândaki kullanım ve mülkiyet hakları esasında bu yeni yerli sermaye lehine yeniden düzenlenmektedir. Bu düzenlemeler kentsel topraklardaki kullanım ve mülkiyet haklarında alt sınıflardan üst sınıflara doğru ve kamusal mülkiyetten özel mülkiyete doğru radikal bir transferin gerçekleşmesini mümkün kılmaktadır. Kentsel alanda coğrafi açıdan tekel rantlarına sahip bölgelerde kalan gecekondu mahalleleri ile eski kent merkezlerindeki çöküntü alanları bu transferin ana kaynaklarından bazılarıdır. Gecekondu alanlarında tam olarak düzenlenemeyen mülkiyet hakları ve imar sorunları bu transferler için meşruiyet zeminini oluştururken; eski kentsel çöküntü alanlarında da zaten çok parçalı mülkiyet hakları ve ağırlıklı kiracılık statüsü ile barınan en yoksul toplumsal sınıfların sağlıksız yaşama koşulları ve şiddet potansiyeli, bu alanlarda dönüşüm projelerini meşrulaştırarak bu transferi mümkün kılmaktadır (Foto 1).

Foto 1: Gecekondu-sağlıksız yaşam koşulları
Kaynak: Güzey, 2009

Böylece suçla bütünleştiği varsayılan kentsel çöküntü alanlarında, kentsel dönüşüm sürecinde bozulacak mülkiyet, kiracılık, komşuluk ve dayanışma ilişkilerinin, varsayılan suçun organizasyonunu bozacağı ve dolayısıyla kentsel şiddeti azaltacağı iddiası ile kentsel dönüşüm kavra-

mına olumlu anlamlar da yüklenmektedir (Kurtuluş, 2006). Bu açıdan bakıldığında, dile getirilmemekle birlikte mutenalaştırma kentsel dönüşümün beklenen ve arzu edilen sonucu olmakta, planlama bu ideolojik görevin tamamlanmasında (Gunder, 2010), sürdürülebilirlik, gelişim ve iyileştirme hedeflerinin gölgesinde devletin eli olmaktadır. Oysa aynı bakış açısı tersine çevrildiğinde alışılan ve özellikle iş alanına yakın yaşam alanından uzaklaşmanın içsel çatışmaya neden olacağı ve bunun da sosyal dışlanma ve şiddeti körükleyeceği savı öne sürülebilir (Kurtuluş, 2006).

3.2. Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de kentsel dönüşüm, 2000’lerle birlikte hızlanan ve piyasa ekonomisinin işlerliğini artırıcı yasal düzenlemeler ile yeni bir nitelik kazanmaktadır. Bu yeni yasal düzenlemeler örgütlü ve planlı gelişmeyi desteklemeleri, mega projelerin önündeki engelleri ve gelişme planlarına entegrasyon zorunluluğunu kaldırmaları ile kabul görmektedir (Türkün, 2011).

Türkiye’de dönüşüm adına yapılan yasal düzenlemelerin başında “Dönüşüm Alanları Hakkında Yasa Tasarısı” gelmektedir. Yasanın gerekçesi olarak, yakın dönemde çıkarılan 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmazların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanununun ve 5393 sayılı Belediyeler Kanununun eskiyen tarihi mekânların ya da afet ve riske açık kent parçalarının yenilenmesine olanak sağlayan 73. madde hükümlerinin, mekânsal sınırları ve uygulamayı kolaylaştıracak eksiklikleri sunulmaktadır (TMMOB Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu, 2006). Ancak bu yasa tasarısı yoğun eleştiriler nedeniyle yürürlüğe konamamıştır.

Bununla birlikte 5366 sayılı yasada yıpranan ve özelliğini yitirmiş kent bölgelerinin nasıl ve hangi ölçütlere göre belirleneceği açıklanmazken, 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 73. maddesi Belediyelere her konum ve özellikte ve neredeyse her büyüklükte alanı dönüşüme konu edebilme olanağı tanımakta (Uzun, 2006) ve kentsel dönüşümü olanaklı kılan en güçlü yasal düzenleme olarak hâlen yürürlüktedir. Yasa maddesi şu şekildedir:

Belediye, kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, tek-

noloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak veya kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir.

Bu bağlamda kent bütününe gözetir hiç bir karara referans vermeyen 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 73. maddesinin temel amacı kentsel yenilemeyi 3194, 2863 vb. tüm hukuksal bağlardan kurtarmak ve kentleri mevzi planlardan oluşan bir “yap-boz”a dönüştürmektir. Ayrıca bu yasa, kentsel gelişme ile ilgili tüm müdahale hakkını Belediyeler ve TOKİ’ye devretmektedir.

2005’den günümüze TOKİ’nin kentsel gelişme ile ilgili yetki alanı, konut sektörü ile ilgili şirket kurmadan her türlü gelişme planı yapma ve gecekonduların dönüşümü projelerine kredi olanağı sağlamaya kadar hızla genişletilmiştir. 2007 yılında çıkarılan 5609 sayılı yasa ile de TOKİ artık gecekonduların rehabilitasyon, yıkım ve önleme alanlarının sınırlarını belirlemekle yetkili tek kurumdur (Türkün, 2011).

2003’den bu yana TOKİ, devletin “planlı kentleşme ve konut üretimi politikaları” çerçevesinde farklı belediyeler ile birlikte toplam 162.886 konut sayısına ulaşan kentsel dönüşüm projesi hazırlamıştır (Kara ve Palabıyık, 2009). Ulusoy (2008) ve Işık ve Pınarcıoğlu (2001), bunu kentlerin merkezi alanlarının dönüşümü için yaratılan piyasa odaklı ortaklıkları destekleyen sürecin bir parçası ya da yeni elitler için arsa pazarlama stratejisinin bir uzantısı olarak tanımlamaktadır. Böylece TOKİ bir ticaret organı gibi davranırken, kuruluş amacı olan yoksullara konut üretimini bu süreç içinde yeniden oluşturmaktadır. Sosyal projelerin amacı dönüşen alanların nüfuslarının yeniden konutlandırılmasıdır. Böylece TOKİ artan konut üretim sayısı ile yeterli konut ürettiğini ve konut açığının kapandığını vurgulamaktadır. Ancak üretilen konutlar geri ödeme zorlukları, merkezi alanlara uzaklıkları, yapı kaliteleri ile ancak sayı açısından yeterli olmaktadır. Yaşanabilirlik ve/veya kullanılabilirlik düzeyleri düşük olan bu konut alanlarının gelecekte yeni çöküntü alanlarına dönüşmesi kaçınılmazdır. Ancak TOKİ’nin sıklıkla dile getirdiği sosyal projelerin artan sayısı toplumun bakış açısını şekillendirilmesinde önemli bir etken olmaktadır. Kentsel alanlar sağlıklı hâle getirilirken, “problemlili” nüfus kent dışına atılmakta, kentler “temizlenmektedir.” Bu oluşum, dönüşümün toplum açısından kabul edilebilirliğini arttırmaktadır.

2003'den 2012'ye TOKİ'nin aktiviteleri "planlı kentleşme ve konut üretimi kampanyasına" odaklanmaktadır. İdarenin web sitesinde (www.toki.gov.tr) 81 ilde 535.794 konut üretildiği, bunun da 100.000 üzeri nüfuslu 21 şehir anlamına geldiği vurgulanmaktadır. Üretilen konutun 62.961'i büyük ölçekli kentsel yenileme programı kapsamında belediyelerle ortak çalışılan gecekondu dönüşüm alanlarındadır. Bu web sitesinde, kentsel dönüşüm, yaşanabilirlik kriteri üzerinde durularak bu alanlar için tek çözüm yolu olarak tanıtılmakta ve kentsel dönüşümün artık bir devlet politikası olduğu vurgulanmaktadır .

2011 yılında Hükümetin devlet sistemini yeni 11 bakanlık ile yeniden yapılandırması da otoriter devlet kurumunun oluşumunda önemli bir adım olmuştur. Bu bağlamda kurulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 17.08.2011 tarihinde çıkarılan 648 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Belediyelerin tüm planlama yetkilerini eline almıştır. Bu düzenlemenin 4. maddesi, kentsel dönüşüm alanı ilan etme ve bu alanlarda imar planı uygulama ve proje yapma yetkisini de Bakanlığa devretmektedir.

Kentsel dönüşüm alanında yapılan son yasal düzenleme ise 16.05.2012 tarihinde çıkarılan Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanundur. Bu kanunun amacı; "afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemektir." Bu tür riskli alanlar Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TOKİ ya da Belediyeler tarafından belirlenirken tüm yetki yine bu kurumlara devredilmektedir.

2000'li yıllarla birlikte hızlanan yasal düzenlemeler özellikle akademik çevrelerce şiddetle eleştirilmektedir. Bu eleştirilerin başında yenilemeye ihtiyaç duyulan kentsel mekânların sosyal, kültürel ve ekonomik köklerinden soyutlanarak değerlendirilmesi ve kentsel yenilemenin fiziksel yenilemeye indirgenerek piyasanın işleyişine terk edilmesi gelmektedir. Böylesine geniş ve olağanüstü yetkilerle donatılmış yasal mevzuat, ne dönüşüm alanları olarak tanımlanacak bölgelerde yaşayan halkın sosyal, kültürel ve ekonomik koşullarına değinmekte, ne de halkın katılımı/talepleri ile işleyecek bir dönüşüm süreci öngörmektedir. Konu ile ilgili sivil toplum kesimlerini, yerel inisiyatifleri ve meslek oda-

larını baştan yasa yapım sürecinde dışlayan düzenlemeler, hak sahiplerinin itirazlarını da sadece kamulaştırma bedeli ile sınırlamakta (TMMOB Şehir Plancıları Odası Yönetim Kurulu, 2006) böylece tüm katılım olanaklarını yok etmektedir.

Diğer bir açıdan değerlendirildiğinde bu uygulamalar özel sektör-kamu ortaklıkları, kent işletmeciliği, proje ortaklığı, vb. sermayenin akışkanlığını hızlandıracak örgütlenmeleri desteklemekte ve böylece kentsel mekânın yeniden yaratılmasında kentsel arazi rantının kazanımı yolları aranmaktadır (Dünder, 2003). Bu nedenledir ki tüm uygulamalarda müdahale rant alanlarına yönelirken, dönüşüm yerel otoritelerin desteği ile özel sektör elinde, çöküntü alanlarından ofis ve prestijli konut alanlarına doğru şekillenmektedir. Amaç, dönüşümü sağlanacak alanda yaşayan nüfusun problemlerine çözüm bulmak ya da bu alanı ıslah etmek değil, kentsel arazi rantını en iyi şekilde kullanarak bundan pay almaktır. Bu çerçevede mevcut nüfus hemen hemen tüm projelerde katılım odaklı yeniden yerleştirme politikaları ile destekleniyor görünse de, zaman içinde dışlanmakta ve alanı terk etmektedir.

Bununla birlikte bir diğer eleştiri proje alanlarının seçimi ile ilgilidir. Proje alanlarının seçimi tamamıyla Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve TOKİ eline bırakılarak özel sektör yatırımları ve piyasa mekanizması canlandırılmaktadır (Dinçer, 2011). Bu koşullar altında müdahale alanlarının rant alanlarına yöneleceği açıktır (Türkün, 2011), ki kentlerin merkezi alanlarında kalmış gecekondu alanları en güçlü çekim alanları olurken kentsel dönüşüm projeleri hemen hemen tüm belediyelerin başlıca gelir kaynağı hâline gelecektir.

Tüm bu gelişmeler ile birlikte devletin otoriter kimliğini tanımlayan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile birlikte yeni yetkilerle donatılan TOKİ elinde kentsel dönüşümün gelişimini devlet eliyle piyasa-odaklı olarak tanımlamak doğru olacaktır. Bu açıdan Türkiye’de yaşanan süreç oldukça ilginçtir. Türkiye bir yanda ademi merkezîyetçilik ilkesini benimser ve piyasa güçlerinin dengelenmesini belediyeler ve TOKİ gibi kurumlara bırakırken, diğer yanda onama yetkisini tek bir kurumda, Çevre ve Şehircilik Bakanlığında toplamaktadır. Ademi merkezîyetçi ve piyasa odaklı özelleştirme politikaları altında yerel yönetimler siyasal oluşumlar üzerinde ekonomik oluşumlar olarak da güçlenmekte ve ulusal ve yerel güçleri kentsel yeniden geliştirme için harekete geçirmektedir. Bu

süreçte mülk piyasasının desteklenmesi sermayenin dolaşımı ve kentsel gelişme için tercih edilen müdahale biçimidir.

Türkiye’de tüm dünya ülkelerinden farklı geliyor gibi görülen bu süreç aslında ademi merkezîyetçiliğin yönetilebilirliğinin güçlendirilmesi amaçlıdır. TOKİ ve belediye gibi kurumlar devletin elinin her alana ulaşmasını olanaklı kılacaktır. Yukarıda da açıklandığı üzere, piyasa odaklı yeniden yapılanmalar devletin yok olduğu anlamına gelmemektedir. Devlet artık proje üretmemekte fakat proje üretilmesini yapabilir kılan süreçlerin işlerliğini artırmaktadır. Ayrıca pek çok oluşumdan çekiliyor gibi görünse de, denetim gücünü yasal yaptırımlar ile daha da geniş bir alana yaymaktadır. Belde belediyelerinin kapatılarak yetkinin toplanması ve sürecin daha kontrol edilebilir hâle getirilmesi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nun planların yapım yetkisini belediyelerde bırakırken, onama yetkisinin son adımını kendisine alması bunun en açık örnekleridir.

648 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Bakanlığın görevleri şu şekilde tanımlanmaktadır (<http://www.resmigazete.gov.tr>):

Her tür ve ölçekteki fiziki planlara ve bunların uygulanmasına yönelik temel ilke, strateji ve standartları belirlemek ve bunların uygulanmasını sağlamak, Bakanlar Kurulunca yetkilendirilen alanlar ile merkezi idarenin yetkisi içindeki kamu yatırımları, mülkiyeti kamuya ait arsa ve araziler üzerinde yapılacak her türlü yapı, milli güvenliğe dair tesisler, askeri yasadak bölgeler, genel sığınak alanları, özel güvenlik bölgeleri, enerji ve telekomünikasyon tesislerine ilişkin etütleri, harita, her tür ve ölçekte çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını, parselasyon planlarını ve değişikliklerini resen yapmak, yaptırmak, onaylamak ve başvuru tarihinden itibaren iki ay içinde yetkili idarelerce ruhsatlandırma yapılmaması halinde resen ruhsat ve yapı kullanma izni vermek.

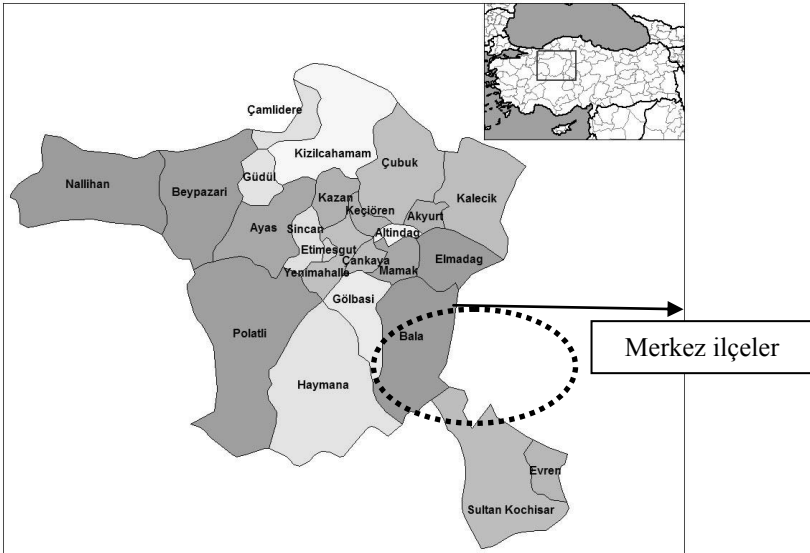
Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan veya mülkiyeti Hazineye, kamu kurum veya kuruluşlarına ya da kişilere ait olan taşınmazlar üzerinde yapılacak yatırımlara ilişkin olarak ilgilileri tarafından hazırlanan veya hazırlattırılan ancak yetkili idarelerce üç ay içerisinde onaylanmayan etüt, harita, her tür ve ölçekte çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını, parselasyon planlarını ve değişikliklerini ilgili idarelerin başvurusu üzerine yapmak, yaptırmak, onaylamak ve başvuru tarihinden

itibaren üç ay içinde yetkili idarelerce ruhsatlandırma yapılmaması hâlinde resen ruhsat ve yapı kullanma izni vermek.

3.3. Ankara’da Kentsel Dönüşüm Uygulamaları

1990’larla birlikte Ankara kenti kentsel dönüşüm projeleri ile yeniden şekillenmektedir. Bu oluşumda öncelikle Büyükşehir Belediyesi olmak üzere tüm belediyeler aktif bir rol üstlenirken, yasal düzenlemeler her türlü dönüşümü olanaklı kılmaktadır.

2005’den sonra kentin merkezi alanlarında toplam 46 kentsel dönüşüm projesi Büyükşehir Belediyesi tarafından onanmıştır. Bu alanlarda üretilen konutun % 39,13’ü kentin en prestijli bölgesi olan Çankaya İlçesi, % 19,57’si Yenimahalle İlçesi, % 10,87’si Altındağ İlçesi, % 10,87’si Keçiören İlçesi, % 8,70’i Mamak İlçesi, % 10,86’sı ise diğer ilçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Tüm bu ilçeler merkezi ilçelerdir (Şekil 1). Bu projelerin % 50’si 2005 yılında, 30,50’si 2006 yılında, % 19,50’si ise 2007 yılında 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 73. maddesi gereğince onanmıştır. 2006 yılı ile birlikte onanan projelerin çoğunda TOKİ proje ortağıdır (Güzey, 2009).

Şekil 1. Ankara İli Merkez İlçeleri

Kaynak: <http://www.turkcebilgi.com/harita/ankara/ankara-ilceleri>

Altındağ ve Mamak Belediyeleri artan TOKİ ortaklı kentsel dönüşüm projeleri ile Büyükşehir Belediyesi'ni takip etmektedir. Günümüz itibari ile Altındağ İlçesi sınırları içerisinde, 4 adet 2005 yılı onaylı, 1 adet 2006 yılı onaylı, 3 adet 2008 yılı onaylı ve 3 adet 2011 yılı onaylı olmak üzere 11 adet kentsel dönüşüm projesi bulunmaktadır.

Çankaya Belediyesi Dikmen Vadisi ve Portakal Çiçeği Vadisi Projeleri ile Türkiye'nin kentsel dönüşüm tarihinde ilklere imza atmakla birlikte, etkinliğini yitirmiş görünmektedir. Bu geri çekilme Çankaya Belediyesi ile Hükümet ve Büyükşehir Belediyesi'nin farklı politik yaklaşımları ile açıklanabilir. Çankaya İlçesi sınırları içerisindeki tüm kentsel dönüşüm alanları Büyükşehir Belediyesi tarafından işlem görmekte ve çoğunlukla ilçe belediyesinin karşı görüşü ile karşılaşmaktadır.

Bu yeniden geliştirme uygulamaları yerel yönetim tarafından oluşturulur ve desteklenirken özellikle rantı yüksek merkezi alanlarda TOKİ ile birlikte özel sektör başlıca yatırımcılar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle son yıllarda sayısı hızla artan konut üreticileri kentsel aktörler arasında en etkili profesyonelleri tanımlamaktadır. Küresel uyum politikaları ile biçimlenen rekabet ortamı ile normlar ve beklentiler sınırlar ötesine taşınırken odak noktası özel sektörün canlandırılmasıdır. Yerel yönetimlerin tek başına büyük ölçekli konut ve dönüşüm projeleri gerçekleştirmesi özellikle Türkiye gibi sınırlı kaynakları olan ülkeler için oldukça zor görünmektedir. Bu nedenle arazi ve finansal yardımlar özel sektörü dönüşüm alanlarına çekmede önem kazanmaktadır. Girişimci yaklaşımlar öncelikle kamu-özel sektör ortaklıkları ile biçimlenirken, kullanılan yöntem kısa vadede rant aralığının değerlendirilmesi, uzun vadede ise gecekondü nüfusunun alan dışı bırakılarak ekonomik ve sosyal dönüşümün (?) sağlanmasıdır.

Bu ortamda gayrimenkul piyasası odaklı gelişen hemen hemen tüm projelerde çıkış noktası kamu yararı değil, orta ve üst gelir grubu kullanıcı beklentileri olmakta ve soylulaştırma kentsel mekânın yeniden yaratılmasında bir araç olarak benimsenmektedir. Bu nedenle Ankara'da uygulanmakta olan kentsel dönüşüm projelerini devlet destekli yeniden yapılanma ve soylulaştırma sürecinin bir uzantısı olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Özellikle Ankara, kentsel mekânda önemli yer tutan

merkezi konumdaki gecekondular alanları ile böylesi bir dönüşüm baskısına iyi bir örnek oluşturmaktadır.

1996 yılında Çankaya Belediye Başkanı şöyle demiştir:

Uyguladığımız kentsel dönüşüm modeli başarılı olacaktır çünkü inanıyoruz ki mevcut konut kullanıcıları evlerini satmayacaktır. Bu insanların önceki evlerine olduğu gibi projeye de bağlılıklarını artırmak için haftada 2-3 kere pek çok toplantı yaptık. Planlamanın sosyal yönlerini de ele aldık ve bu kooperatifler eliyle projeye yansıdı. Ayrıca belediye olarak dışlanmayı önlemek amacıyla dönüştürülecek alandan pay da verdik. (GEÇAK , 1996)

Ancak araştırmalar bu beklentinin gerçekleşmediğini ve mevcut nüfusun alanı terk ettiğini göstermektedir. Örneğin GEÇAK alanında üç yıl içerisinde Koza sokakta mevcut nüfusun % 89,5’i, Küpe sokakta ise % 93,3’i alanı terk etmiştir. Yine aynı örnek üzerinden her iki sokakta da yerleşik yeni nüfus incelendiğinde mevcut nüfustan farklılıklar soylulaştırmayı doğrulamaktadır.

Gecekondular alanlarında aile büyüklüğü beş ve üzeri iken Koza sokakta ailelerin % 52,6’sı iki, % 47,4’ü ise üç kişiden oluşmaktadır. Her iki sokakta da erkek nüfusun geneli üniversite mezunudur (% 84,2 Koza, % 90 Küpe), Koza sokakta % 79, Küpe sokakta % 80 bir yabancı dil bilmektedir. Yine benzer bir dağılım ile kadın nüfusun Koza sokakta % 57,9’u, Küpe sokakta ise % 56,7’si, üniversite mezunu iken, % 36,8 ve %36,7 lise mezunudur ve Koza sokakta % 52,6, Küpe sokakta % 53,3 bir yabancı dil bilmektedir. Oysa gecekondular alanlarında nüfus ya hiç okula gitmemiştir ya da en fazla ilkokul mezunudur (Erder, 1996: 95).

Ekonomik yapıya gelindiğinde gecekondular nüfusu genellikle kamuda ve marjinal işlerde çalışırken, Koza ve Küpe sokaklarda erkek nüfusun geneli yöneticidir (% 89,5 ve % 72) ve özel sektörde çalışmaktadır (% 89,5 ve % 85,7). Kadın nüfusun ise Koza sokakta % 42,1’i, Küpe sokakta ise % 43,4’ü çalışmaktadır. Koza sokakta % 60, Küpe sokakta % 70 kamu personelidir. Çalışan kadınların Küpe sokakta % 57,1’i, Koza sokakta ise % 25’i yöneticidir. Bu veriler de ya marjinal sektörde çalışan ya da ev hanımı olan gecekondular kadın nüfusundan farklılaşmaktadır.

Bu veriler Koza ve Küpe sokaklarda yerleşik yeni nüfusun gecekondular nüfusundan farklı bir üst-gelir ve statü grubu ifade ettiğini ve dönüşüm

sürecinin soylulaştırma ile sonuçlandığını göstermektedir. Bu bağlamda soylulaştırma talep ve arz odaklı yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirildiğinde devlet desteği ve yerel yönetimlerin dönüşümün biçimlenmesindeki etkinliği ön plana çıkmaktadır.

Araştırmalar Ankara'da merkezi alanlara talebin hızlanarak arttığını göstermektedir. Özellikle üst gelir ve/veya statü grubu nüfusun yeniden yapılandırılan alanlara talebi politik ve finansal destek mekanizmaları ile belirleyici olmaktadır. Kentsel dönüşümü kolaylaştırıcı yasal düzenlemeler yanı sıra konut piyasasındaki canlandırma çabaları (artan inşaat faaliyetleri, konut kredisi uygulamaları) kentsel mekânın ve imajın yeniden şekillendirilmesinde yerel yönetimlerin birincil hedefleri olmaktadır.

4. Sonuç

Türkiye'de devlet ve yerel otoriteler yasal düzenlemeler ile sadece konut arzını şekillendirmemekte, aynı zamanda talebin biçimlendirilmesi ve yönlendirilmesinde de etkin rol oynamaktadır. Devlet son dönemde benimsediği piyasa odaklı yaklaşım çerçevesinde yaptığı piyasa reformları ve politik inisiyatif ile orta ve üst gelir ve/veya statü grubu tüketici taleplerini de şekillendirmektedir. Başarılı kentler oluşturulması hedefi ile güç kazanan bu yaklaşım ile piyasanın canlandırılması ve kentsel alana yönelmesi neo-liberal ekonomi içerisinde soylulaştırma sürecinin aktif hale getirilmesini de zorunlu kılmaktadır.

Bu noktada devletin talep odaklı yaklaşımları aslında karşılıklılık ilkesi ile şekillenmektedir. Talep üst düzey tüketici beklentileri ile şekillenirken, devlet bu beklentilerin karşılanmasını yasal düzenlemeler temelinde neo-liberal kentsel politikalar ile olanaklı kılmaktadır. Devlet ile birlikte TOKİ, Özelleştirme İdaresi gibi kurumlar ve özelinde yerel yönetimler sadece arzı biçimlendirmekle kalmaz talebin şekillenmesi ve yönlendirilmesinde de birincil rol alır. Öncelikle devlet üst ve orta gelir grubu konut kullanıcılarının tüketim taleplerini piyasa reformları ve politika inisiyatifleri ile biçimlendirir. Bu bağlamda sermayenin yeniden yapılandırılması ve ekonomik yeniden oluşumlar özellikle gayrimenkul piyasasının canlandırılması, konut kredisi ve konut sahipliliğinin özendirilmesi talebin şekillendirilmesinde önemli adımlardır. Kentsel dönüşü-

me konu olacak alanların seçimi de bu tartışmaları doğrulamakta, projeler en prestijli, rant aralığı en yüksek alanlara yönelmektedir. Ancak bu tür uygulamalar ile ortaya çıkan gelir kutuplaşması ve konut piyasasından dışlanma gibi olası sonuçların göz ardı edildiği açıktır.

Bu noktada getirilen düzenlemelerin meşruiyeti ise sosyo-ekonomik istikrar süreci ile sağlanmaktadır. Sosyo-ekonomik istikrarın sağlanması zorunluluğu bu noktada ekonomik çöküş ve buna bağlı olarak geliştiği varsayılan artan suç oranları ile ilişkilendirilmekte ve meşruiyetin sınırları toplum tarafından yüksek kabul edilebilirlik düzeyi ile çizilmektedir.

Kısacası, kentsel dönüşüm daha geniş bir ekonomik, sosyal ve mekânsal yeniden yapılanmanın sadece bir yüzüdür. Soylulaştırma ise bu sürecin devlet eliyle şekillendirilmesinde önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda devlet desteği, bireysel konut tüketiminin finans kapitali ve devlet müdahalesi ile yapılandırılması, konutun metalaştırılması, konut sahipliğinin özendirilmesi ve gayrimenkul piyasasının canlandırılması ile birlikte, üst gelir grubu taleplerine yeni ulaşım, rekreasyon, vb. uygulamalar ile cevap verilmektedir. Ayrıca devlet, sermaye dolaşımı için gerekli ortamı yaratmakta ve siyasal zemini hazırlarken gerekli yasal düzenlemeleri de getirmektedir. Bu düzenlemeler çerçevesinde yerel yönetimler girişimcilik ile donatılmaktadır. Devlet kademelemedeki ikincil rolleri yerel gelişme stratejileri oluşturulmasında daha aktif bir nitelik kazanmaktadır (He, 2007). Motivasyon, merkezi alanların yeniden geliştirilmesi bazında kent imajının yenilenmesidir (He, 2007). Türkiye’de bu oluşum, ademi merkezizetçilik ilkesinin yeniden yapılandırılması ve yetkilerin merkez kontrolü altında girişimciliğin desteklenebileceği alt birimlere aktarılması ile şekillenmektedir. TOKİ ve belediyeler güçlü devletin piyasadaki en etkin yetki araçlarıdır.

KAYNAKÇA

- Dinçer, İ. (2011). The Impact of Neoliberal Policies on Historic Urban Space: Areas of Urban Renewal in Istanbul. *International Planning Studies*, 16(1), 43-60.
- Dündar, Ö. (2001). Models of Urban Transformation, Informal Housing in Ankara. *Cities*, 18(6), 391-401.

- Dündar, Ö. (2003). Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Üzerine Kavramsal Bir Tartışma. *Kentsel Dönüşüm Sempozyumu*, TMMOB Şehir Plancıları Odası, İstanbul, 65-74.
- Eisenschitz, A. (2010). Neo-liberalism and the Future of Place Marketing. *Place Branding and Public Diplomacy*, 6(2), 79-86.
- Emini, F. T. (2009). Türkiye’de Yerel Yönetimler Reformunun İç ve Dış Dinamikleri. *Yönetim ve Ekonomi*, 16(2). 31-48.
- Erder, S. (1996). *İstanbul’a Bir Kent Kondu Ümraniye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fyfe, N. R. (2005). Making Space for “Neo-communitarianism”? The Third Sector, State and Civil Society in the UK. *Antipode*, 37(3), 536-557.
- Gunder, M. (2010). Planning as the Ideology of (Neoliberal) Space. *Planning Theory*, 9(4), 298-314.
- Güzey, Ö. (2009). Urban Regeneration and Increased Competitive Power: Ankara in an Era of Globalization. *Cities*, 26(1), 27-37.
- Güzey, Ö. (2009). Sulukule’de Kentsel Dönüşüm: Devlet Eliyle Soylulaştırma, Mimarlık, 346, 73-80.
- Hall, T., Hubbard, P. (1998). The Entrepreneurial City and the New Urban Politics. *The Entrepreneurial City*, West Sussex: John Wiley and Sons, 1-26.
- Hubbard, P. (2004). Revenge and Injustice in the Neoliberal City: Uncovering Masculinist Agendas. *Antipode*, 36(4), 665-686.
- Işık, O., Pınarcıoğlu, M. (2001). *Nöbetleşe Yoksulluk, Sultanbeyli Örneği*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kara, M., Palabıyık, H. (2009). 1980 Sonrası Türkiye’de Konut politikaları: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) Gecekondu Dönüşüm Uygulamaları. HTTP: <<http://idc.sdu.edu.tr>> (erişim 10 Nisan 2012) .
- Kurtuluş, H. (2006). Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak. *Planlama*, 2, 7-12.
- Lovering, J. (2007). The Relationship Between Urban Regeneration and Neoliberalism: Two Presumptuous Theories and A Research Agenda. *International Planning Studies*, 12(4), 343-66.
- Lovering, J., Evren, Y. (2011). Urban Development and Planning in Istanbul. *International Planning Studies*, 16(1), 1-4.
- Lovering, J., Türkmen, H. (2011). Bulldozer Neo-liberalism in Istanbul: The State-led Construction of Property Markets and the Displacement of the Urban Poor. *International Planning Studies*, 16(1), 73-96.
- Öniş, Z. (2004). Turgut Özal and His Economic Legacy: Turkish Neo-liberalism in Critical Perspective. *Middle Eastern Studies*, 40(4), 113-34.
- Peck, J., Tickell, A. (2002). Neoliberalizing Space. *Antipode*, 34(3), 380-404.
- Purcell, M. (2006). Urban Democracy and the Local Trap. *Urban Studies*, 43(11), 1921-41.
- Smith, N. (2002). New Globalism, New Urbanism: Gentrification as a Global Urban Strategy. *Antipode*, 34(3), 427-450.

- Swyngedouw, E., Moulaert, F., Rodriguez, A. (2002). Neoliberal Urbanization in Europe: Large-scale Urban Development Projects and the New Urban Policy. *Antipode*, 34(3), 542-77.
- Taşan-Kok, T. (2010). Entrepreneurial Governance: Challenges of Large-scale Property-led Urban Regeneration Projects. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 101(2), 126-49.
- Theodore, N., Peck, J. (2011). Framing Neoliberal Urbanism: Translating ‘Commonsense’ Urban Policy Across the OECD Zone. *European Urban and Regional Studies*, 19(1), 20-41.
- Türkün, A. (2011). Urban Regeneration and Hegemonic Power Relationships. *International Planning Studies*, 16(1), 61-72.
- Ulusoy, A. (2008). Kentsel Dönüşüm ve Ankara’da Toplu Konut Uygulamaları. *Mülkiye Dergisi*, 32, 151-60.
- Uzun, C. N. (2006). Yeni Yasal Düzenlemeler ve Kentsel Dönüşüme Etkileri. *Planlama*, 2, 49-52.
- İnternet Kaynakları
<http://www.resmigazete.gov.tr>. (01 Nisan 2012).
<http://www.toki.gov.tr>. (01 Nisan 2012).
<http://www.turkcebilgi.com/harita/ankara/ankara-ilceleri> (01 Nisan 2012).

Doç. Dr. Özlem Güzey: 1967 yılında Ankara’da doğdu. 1988 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden mezun oldu. 1991 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde Yüksek Lisansını, 1997 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde doktorasını tamamladı. 2005 yılında yardımcı doçent, 2010 yılında doçent unvanını aldı. Kent planlama, gecekondular, kentsel dönüşüm, kentsel ayrışma ve kent sosyolojisi alanında çalışmaları bulunmaktadır.

İletişim:

Adres: Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 06570 Maltepe/Ankara Tel: 0 312 582 37 16

E-posta: odundar@gazi.edu.tr

Bir Yaratıcı Küme Örneği: Galata*

*

Galata: An Example of a Creative Cluster

Arbil Ötkünç - Burcu Selcen Coşkun

Özet

Sanatçılar, yaratma sürecinde, sanat üretmek ve sergilemek için gereken kent mekânının doğuşuna ve biçimlenmesine önayak olurlar. Mekânı şekillendiren aktörler olarak gereksinimleri doğrultusunda birlikte hareket ederler. Böylece, bir sanat semtinde ilişkilerin 'yerleştiği' bir çevre oluşur; bir defaya özgü, kentsel ve mekânsal bir dönüşüm gerçekleşir. Bu dönüşüm, "yaratıcı küme" kavramı üzerinden okunabilir. Yaratıcı kümelerin temel özelliği kültürel ve sanatsal eylemleri tasarımından üretimine, sergilenmesinden tüketimine kadar barındırmalarıdır. Bu nedenle, mekânsal olarak farklı biçimler alırlar. Tek yapı, yapılar topluluğu, bir mahalle bütünü ya da üretim/dağıtım yerleri ağı şeklinde oluşabilirler. Kümelerin büyük bir bölümü, planlamacıların bilgisi dışında kendiliğinden ortaya çıkarlar. Çoğunlukla ilk işlevini kaybetmiş, 'yenilenmeyi' bekleyen bölgelerde oluşurlar. Tarihsel süreklilik arz eden Galata semtinde kümelerin oluştuğu alan 'herhangi bir yer' değildir. Yüzyıllar boyu, ticari, barınma, vb. işlevlere ev sahipliği yapmış çok katmanlı bir çevredir. Bu çalışmada, buradaki yaratıcı kümelerin, neoliberal küreselleşme politikalarının tetiklediği kentsel ve mekânsal dönüşüme olumlu ve olumsuz etkileri irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Yaratıcı küme, kültürel küme, soylulaştırma, turizm, Galata

Abstract

Throughout the period of creation, artists have been the initiator of the rise and the formation of the urban space where the work of art is produced and exhibited. As actors that shape the space, they move together in search of their needs. Thus, an environment in an art district comes out where the relationships 'settle' and so takes place a one-time urban and spatial transformation. It is easy to perceive this transformation through the perspective of the "creative cluster" concept. The basic characteristic of creative clusters is that they nestle all stages of artistic and cultural activities from design, production, and exhibition to consumption. Therefore, their forms vary spatially. They can be composed in a single building, in a complex of buildings, in a segment of a district or a net of places of production/distribution. Most of the clusters come out spontaneously without the awareness of the planners and principally in places waiting to be 'regenerated' that have lost their original functions. It is not 'any place' where the clusters have come out in Galata district which has an obvious historical continuity. It is a multi-layered surrounding which has hosted commercial, residential, etc. functions for years. In this study, we will try to evaluate the positive and negative effects of creative clusters on the urban and spatial transformation, triggered by the neo-liberal globalization policies.

Keywords: Creative cluster, cultural cluster, gentrification, tourism, Galata

* Bu makale, 8-10 Eylül 2011 tarihlerinde Kültür Araştırmaları Derneği ve Kadir Has Üniversitesi ortaklığında Kadir Has Üniversitesi'nde düzenlenen 'Mekân ve Kültür, 6. Uluslararası Kültür Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulan ve yayınlanmayan bildiriden geliştirilmiştir.

Giriş

Sanatçılar, yaratma sürecinde, bilinçli veya bilinçsiz olarak, sanat üretmek ve sergilemek için gereken kent mekânının doğuşuna ve biçimlenmesine önyak olurlar. Bunu yaparken de, yapılı çevre ile etkileşime geçen bir bilgi ve kültür birikimini kullanırlar. Dönüştürme sürecine birinci derecede müdahil olan kişiler olarak, seçimler yapar; iletişim, etkileşim, dayanışma, güvenlik gereksinimleri doğrultusunda birlikte hareket ederler. Böylece, bir sanat semtinde ilişkilerin “yerleştiği” bir çevre oluşur; bir defaya özgü, kentsel, mekânsal ve sosyoekonomik bir dönüşüm gerçekleşir. Bu dönüşümün giderek önem kazanan “kültürel küme” [*cultural cluster*] ya da “yaratıcı küme” [*creative cluster*] kavramları üzerinden okunması, mimarlık, şehircilik, sanat, ekonomi, sosyoloji, vb. disiplinlerarası bir değerlendirmeyi mümkün kılar. Bu nedenle, kümelelerin mekânsal karşılığını incelerken ortaya çıkışlarındaki kentsel, ekonomik ve sosyokültürel koşulları ortaya koymak önemlidir.

Dünyada son yıllarda giderek yaygınlaşan “yaratıcı kent” [*creative city*] ve “yaratıcı endüstri” [*creative industry*] kavramları (Ambrosino, 2008; Florida, 2004, 2005; Enlil ve Evren, 2011) kültürel kümelenmelerin önemli rol oynadığı yeni oluşumların habercisidir. Günümüzde bu dönüşümün yansımalarına İstanbul’da da rastlanmaktadır. Yaratıcı sınıfları çeken, besleyen ve barındıran bu alanlar, onların sosyal paylaşımına kentsel ve mimari ölçekte katkıda bulunmaktadır. Bu anlamda, Galata semtinin günümüzde yeri, tarihi dokusu ile İstanbul’daki yaratıcı sınıfın kültürel kümelenmesine ev sahipliği yapan önemli bir merkez olduğu söylenebilir. Şüphesiz, kültürel küme; ekonomik-toplumsal ve kentsel dönüşüm süreçleriyle ilişkilendirilebilecek yeni bir kavramdır ve Galata’daki mekânsal dönüşümün analiz edilebilmesi için taze bir bakış açısı sunmaktadır.

Kent mekânının küreselleşen dünyada dönüşümü sürecinde yaratıcı küme kavramının kullanımı da artmıştır. Makalede, söz konusu artışı açıklayabilmek için öncelikle kentsel dönüşüm ile neoliberalizm bağlantısı kurulmaya çalışılacak; yaratıcı küme başlığı altında “yaratıcı sektör”, “kümelenme” ve bunlarla ilişkili diğer kavramlar tanımlanacaktır. Öncelikle, kümelerin fiziksel çevre üzerindeki etkileri ve kentle kurdukları organik ilişkiler incelenecek; daha sonra, yaratıcı küme konusundaki

kuramsal araştırmalar, kavramı popülerleştiren Florida üzerinden karşı görüşlerle birlikte tartışılacaktır. Makalenin örnekleme bölümünde ise teorik arka plana bağlı kalınarak, küresel ekonominin gelişmesiyle İstanbul'un bir finans, ticaret ve turizm merkezine dönüşmesi; bu süreçte ortaya çıkan yeni orta sınıflara ait tüketim alışkanlıkları ve bunların Galata semtindeki dönüşüm üzerine etkileri aktarılmaya çalışılacaktır.

Küreselleşme Sürecinde Kentsel Mekânın Dönüşümü

Benzer iş yapan grupların kümelenmesi, aynı iş ve yaşam alanlarını paylaşması tarihsel açıdan yeni bir olgu değilken neden günümüzde yaratıcı sınıflar ve yaratıcı kümeler bu derece ön planda yer almaya ve yüceltilmeye başlanmıştır? Bu sorunun yanıtı küreselleşme sürecinde yaşanan kentsel dönüşümlerde aranabilir.

Harvey'e (1989) göre, küreselleşme sürecinde büyük kentlerde kullanım değeri yaratan mekânlar, değişim değeri yaratan mekânlara dönüşmektedir. Günümüzde kentler birbiriyle rekabet içinde mevcut küresel sermayeyi kendilerine çekmek için gerekli teşvikleri ve fiziksel altyapıyı yaratmaya odaklanan aktörler haline gelmişlerdir.

1960 ve 1970'li yıllarda Avrupa'da kent sakinleri, kentsel mekândaki mücadelelerin yanı sıra sosyal devletin geliştirdiği politikalar sonucu, barınma, sosyalleşme, eğitim ve sağlık alanlarında çeşitli haklar kazanmışlardır. Bu dönemi takiben, 1980'lerden itibaren uygulamaya konan neoliberal politikalar sonucu, söz konusu haklar geri alınmış ve kent mekânının her alanı metalaştırılmaya çalışılmıştır. Elektrik, su gibi hizmetler özelleştirilmiş, kentsel dönüşüm projeleriyle gelişen inşaat sektörünün sermaye gruplarına teşvikler verilmiş; kentin bir çok bölgesi yeni rant alanlarına dönüşmüştür. Kentsel alanlar, neoliberal politikalar çerçevesinde piyasa değeriyle ölçülebilir, alınıp satılabilir mekânlar olarak yeniden kurgulanmıştır.

Türkiye'de ithal ikameci sanayileşme döneminde ulusal ölçekte yatırım ve üretim planları yapan, sanayileşmenin ihtiyacını karşılayacak işgücünün yeniden üretimini sağlayan sosyal devlet, dışa açılma stratejisi ve liberal ekonominin gereklerine uygun olarak kent mekânındaki

sosyal sorumluluklarından çekilmiştir.¹ Ancak bu durum devletin düzenleyici rolünün tamamıyla sona erdiği anlamına gelmemektedir. Devlet, ithal ikamecilik sürecinde krize giren sermayeye yeni yatırım alanları açmak için gerekli ekonomik, altyapısal ve mekânsal düzenlemeleri üstlenmiştir.

Şengül (2009: 103) erken Cumhuriyet dönemini ulus devletin kentleştiği; ithal ikameci sanayileşme dönemini ise emeğin kentleştiği dönemler olarak sınıflandırmaktadır. Şengül'ün 'sermayenin kentleşmesi' olarak adlandırdığı, neoliberal politikaların uygulandığı dönemde ise, yerel devlet, kentlerdeki altyapı, turizm, emlak projelerini ve ihalelerini hem yerli hem yabancı sermaye açısından cazip hale getirmekle yükümlü hale gelmiştir. Örneğin, Türkiye'de 1980'lerde turizm ve emlak alanında başlatılan projeler, 1990'lardan itibaren kültürel alana da kaymıştır (Öktem, 2006). Girişimci bazı yerel yönetimler, yönettikleri kentlerde hizmetlerini özelleştirme, finans kaynağı yaratmak için borç alma ve sermayeyle ortak kamu-özel sektör ortaklığı içerisinde projeler geliştirmeye başlamışlardır.

Ulus devletin ekonomide belirleyici olma rolünden küresel ve yerel sermaye arasındaki ilişkiyi sağlamlaştıran bir arabulucu haline gelmesi sonucu, kentsel mekânlar, ulusal ekonomiyi besleyen işgücünün yeniden üretildiği alanlar olmaktan çıkarak küresel ekonominin üretim ve tüketim alanlarına dönüşmüşlerdir (Smith, 2011). Küresel kentler bir yandan küresel üretim, tüketim ve finans akışlarını kontrol eden, diğer yandan da bunların gerçekleştiği alanlar olarak sınıflandırılmaktadır. Örneğin, İstanbul'un ekonomik gelişimi küresel bir kent olarak kendine çektiği sermayenin boyutuyla ölçülmektedir (Keyder, 2004). Organize sanayi bölgeleri, finans merkezleri, büyük ölçekli/zincir oteller ve kültür-kongre merkezleri küresel sermaye ile eklenmenin mekânsal araçları olarak sunulmaktadır.

Bu çalışma kapsamında tanımlanan yaratıcı sınıf ve kümelerin ortaya çıkması ve yüceltilmesi tek başına böylesi bir sürece indirgenemese de, bu sürecin parçası olarak görülebilir. Yaratıcı kümelerin, kültürel ürünleri metalaştıran, kültür üreticilerini girişimci hale getirmeye iten

¹ Ekonomideki ve devletin rolündeki değişimlerin ayrıntılı analizi için bkz. Öniş (1998).

neoliberal bir çerçeve açısından küresel kentin mantığına oturan bir yanı vardır.²

Yaratıcı Küme

Bu çalışmada kullanılan anlamıyla “kümelenme”, benzer işlere sahip olup birbirleriyle ilişkide olan, hatta iç içe geçmiş iş yerlerinin coğrafi olarak bir bölgede toplanma eğilimidir. Örneğin, endüstriyel kümeler, ekonomik ilişkilere göre tanımlanır ve endüstriyel faaliyetlerin yoğunlaştığı bir bölgede mevcut olana göre daha etkin bir yönetimi ve verimli bir düzenlemeyi kurup güçlendirirler. Coğrafi konumlarına, yerlerine, mevcut altyapıya uyarak ve yapıları kullanarak ortaya çıkabilecek teşvikleri uzun vadede kabul edebilirler. Bunun nedeni, benzer işler yürüten işletmelerin birbirlerine yakın konumlanmalarıyla yeni bilgi ve becerileri daha kolay paylaşılabilmesi ve nakliye gibi harcamaların azalmasıdır. Kıyak İngin (2011: 32), kümelenme olarak isimlendirebileceğimiz (Şişhane, Kapalıçarşı gibi) küçük üretim bölgelerini tanımlarken, seri imalatın aksine, bir ürünün bölge içinde birçok atölyeye uğrayarak ve oluştuğu kendine has üretim rotası üzerinden şekillendiğini belirtir. Bu ortak üretim modeli ve ağ yapısı, ekonomik olduğu kadar sosyal ve kültürel ilişkileri de beraberinde getirir. Seri üretimden farklı olarak sadece üretim ve tasarımı ilişkili değil, aynı zamanda turizm, güncel sanat, eğitim gibi farklı dinamiklerle de ilişki kurmaya açık bir yapıda olur.

Küme teorisi pek çok farklı disiplinin (ekonomi, sosyoloji, vb.) konusu olmakta ve çoğunlukla ekonomik sektörlerle ilişkilendirilmektedir. Örneğin, dünyada ileri teknoloji [*hi-tech*] sektörüne ait (Seattle-Silikon Vadisi, Grenoble-nanoteknoloji sektörü, vb.) pek çok küme bulunur. Ancak, teknoloji, bilgi ve insan sermayesi gibi kaynaklar stok değil, *akımdırlar*. Temelde arazi, hammadde gibi geleneksel üretim etmenlerinden ayrılırlar. İnsanlar bir yere sonsuza kadar bağlı kalmaz, yer değiş-

² Kuşkusuz yaratıcı kümelerin kendilerine özgü mantıkları, küresel kentlerin dayattığı başka dinamiklerle birbir örtüşmeyebilir. Bu çalışmada yaratıcı bir küme olarak ele aldığımız Galata bölgesinin büyük bir turizm alanına dönüştürmeye çalışan Galataport projesiyle örtüşebilme ya da çelişebilme ihtimali olması gibi. (2006 yılında iptal edilen Galataport projesi yakın zamanda yeniden ihale için gündeme geldi. Ayrıntılar için bkz. <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/21019525.asp>)

tirirler. Dolayısıyla, insanların dolaşırlarken beraberlerinde getirdikleri teknoloji ve yetenek gibi olgular da onlarla birlikte hareket eder, adeta akarlar (Florida, 2005: 7; 2011: 80-81).

Yeni bir küme, belli bir yerde ticari işbirliği, eğitim ve öğretim, yenilik ve teknoloji, kültür üretimi gibi ortak amaçlar doğrultusunda oluşur. Bir kümenin oluşumu ve daha sonra etkisinin arttırılması için gereken özellikler altyapı, yakınlık, işbirliği, esneklik, verim ve rekabetçilik başlıkları altında özetlenebilir. Bu özelliklere sahip kümelenme, sadece şirketlerin ya da endüstrilerin bir arada bulunması demek değildir. Bunlardan daha da önemlisi, insan yaratıcılığının ve yeteneğinin uygun bir yerde kümelenmesidir. Nitekim Jacobs (2011), zeki ve yetenekli insanların birbirlerine yakın mesafede konumlanmaları durumunda elde edilen güçlü ekonomik kazanımları, büyük kentleri ve kentsel alanları canlandıran başlıca güç olarak tanımlar.

Bireysel yaratıcılığa, birikime, beceriye ve yeteneğe dayalı ekonomik faaliyetler, yaratıcı sektörleri oluştururlar. Dolayısıyla, söz konusu sektörler fikri mülkiyet hakkı doğuran ve bu haklara temellenen bir zenginlik ve istihdam yaratma potansiyeline sahiptirler. Yaratıcılığa dayalı sektörler, ekonomik değeri ağırlıklı olarak kültürel değerlerine göre oluşan ürünlerin üretilmesi, dağıtılması ve tüketilmesi ile ilgilenen faaliyetleri kapsarlar (Aksoy ve Enlil, 2011: 17). Yaratıcı sektörler, görsel sanatlar, gösteri sanatları, müzik, edebiyat gibi geleneksel kültür ürünlerinin yanı sıra, bilgi teknolojilerine dayalı multimedya, yazılım, bilgisayar oyunları gibi çağdaş 'içerik' üretimini kapsar. Ayrıca tasarım ve mimarlık gibi yetenek ve beceri talep eden etkinliklerle tüm ürünlerin çoğaltılması, yayınlanması, dağıtılması, sergilenmesi, (reklamcılık sektörü aracılığıyla) pazarlanmasını ve üretilen ürünlerin tüketimini ve ticaretini içerir (Enlil ve Evren, 2011: 22).

Aksoy ve Enlil'in (2011: 17) belirttiği üzere, yaratıcı kent söylemi, yaklaşık son on yıldır kültür, yaratıcılık ve mekân konuları arasındaki ilişkiyi sorgulayan pek çok araştırmacı için bir üst çerçeve haline gelmiştir. Yaratıcılığı yerel ekonomik gelişme ve büyümenin bir aracı olarak gören bu çerçeveye göre yaratıcı kent, yaratıcı sektörlerin, yeteneklerin ve ekonomik buluşların mekânı olarak algılanmaktadır. Bu süreçte, yaratıcılık kavramı popülerleşmiştir. Zira dünyada kabul edilirliliği artmış ve ekonomik, sosyal ve kültürel yapısı farklılaşmıştır. Bilgi teknolojileri bu de-

ğişimi tetikleyici rol üstlenmişlerdir. Günümüzde ise teknolojik yenileme, yaratıcılık, çeşitlilik ve ekonomik büyüme birbirlerini eşzamanlı olarak etkilemektedir. Geniş'e (2011: 53) göre, ekonomik gelişme süreç ve stratejileri, kültür politikalarıyla gittikçe daha fazla birbirine eklemlenmekte; kent politikaları ise, bu eklemlenmenin giderek derinleşmesine neden olmaktadır. Girişimci kent yönetimi olarak da isimlendiren bu politikalar, kenti yeni sermaye fraksiyonlarına, üst gelir gruplarına ve seçkin turistlere pazarlanması gereken bir meta olarak sunmaktadırlar. Bu eleştirel değerlendirmeye göre, kentler sermaye için çekici hale gelmekte; kentsel mekânlar sunulan metalar olarak ön plana çıkmaktadırlar.

Yaratıcı Küme Kuramları ve Araştırmaları

Son yıllarda, yaratıcı kent söylemi, başta kültür araştırmaları olmak üzere, ekonomi, sosyoloji, planlama, coğrafya, antropoloji ve hatta psikoloji alanında giderek artan yoğunlukta ilgi görmektedir (ör. Power ve Scott, 2004; Cook ve Lazzeretti, 2008). Zira kümelerin buldukları bölgeye ekonomik ve sosyal açıdan olumlu etkileri, özellikle, turizm ve kültür (müzik, plastik sanatlar, moda, vb.) sektörlerinde gözlenmektedir. Ancak, yaratıcı kümelerin salt ticari kümelere göre olumlu yönü kenti araç ya da meta olarak görmemeleridir. Temelde o yeri, antropolojik anlamda "yer" haline getiren ilişkiler üzerine kuruludurlar.

Kent, Ledrut'a göre, diğerleri tarafından satın alınması ve hatta kullanılması amacıyla bir grup tarafından üretilmiş bir obje değil, orada mevcut olan farklı alışkanlıkların etkileşimi ve bütünleşmesi sonucu şekillenen bir çevredir (Çetinkaya, 2011). Kültürel kümelerin temel özelliği, Ledrut'un kent tanımında değindiği farklı uygulamaları, kültürel ve sanatsal eylemleri tasarımından üretimine, sergilenmesinden tüketimine kadar barındırmalarıdır. Bu nedenle, mekânsal olarak farklı biçimler alırlar. Tek yapı, yapılar topluluğu, bir mahalle bütünü ya da üretim/dağıtım yerleri ağı şeklinde oluşabilirler. Bir ortam, bir bina, bir sokak, bir alan, bir şehir veya bir bölge olabilirler. Kümelerin büyük bir bölümü, yerel veya merkezi otoritenin bilgisi dışında kendiliğinden or-

taya çıkarlar. Çoğunlukla ilk işlevini kaybetmiş, “yenilenmeyi”³ bekleyen bölgelerde oluşurlar. Bu nedenle kültürel küme kavramı, çoğunlukla terk edilmiş endüstriyel bölgelerin sanatçılar tarafından dönüştürülmesi sürecinde kullanılmıştır. Londra ve New York’un SoHo vb. bölgeleri bu sürece örnek olarak gösterilebilir (Ambrosino, 2008; Haughney, 2011). Söz konusu yerlerdeki “kentsel dönüşüm”, “sanatsal bir çevre oluşumu” ve “kültürel kümelerin inşası” birlikte değerlendirilmesi gereken, birbirine organik olarak bağlı üç olgudur.

Florida’ya (2011: 25) göre, yaratıcı insanların bir yerde toplanmalarının sebebi, birbirlerine yakın olmaktan hoşlanmaları ya da pek çok kolaylık sunan kozmopolit merkezleri tercih etmeleri değildir. Bu kişiler ve şirketler, bu tür bir yoğunluktan kaynaklanan güçlü üretkenlik avantajları, ölçek ekonomileri ve bilginin dağılımı nedeniyle kümelenirler. Kültürel kümeler, ağ şeklinde biçimlenirler. İşyerlerinin birbirlerine yakın biçimde konumlanmaları kümenin fiziksel biçimi olarak görülebilir. Bunların aralarındaki iletişim ve ekonomik ilişkiler kümenin sanal biçimidir. Geleneksel ya da yeni işyerleri, ticaretin artması, bilgi paylaşımı ve birlikte gelişim için işbirliği yaparlar. Bir bölgede yer alacak işlevler/eylemler söz konusu alanda hazır bulunan benzer endüstrilere yakın konumlanmaya çalışmaktadırlar.

Florida (2005; 2011), ülkeler arasındaki yaratıcı rekabetçiliği ekonomik büyümenin –kendi isimlendirmesine göre- 3 T’sine göre sınırlar: Teknoloji (*Technology*), yetenek (*Talent*) ve hoşgörü (*Tolerance*). Kenti elitleştirme fikrini barındırdığı için eleştirilen ‘Kültürel Yaratıcılık Endeksi’, Florida’nın fikirlerinin sloganlaşıp popülerleşmesini sağlamıştır. Florida (özellikle Amerikan kentlerini gözleyerek), ekonomik gelişmenin büyük ölçüde hoşgörü, çeşitlilik ve eğlence gibi yaşam tarzı etkenlerine ve kentsel altyapıya bağlı olduğu sonucuna varmıştır (Peck, 2008).

Florida’nın geliştirmiş olduğu “bohem endeksi”, “eşcinsel endeksi” gibi kavramların, metodolojik çerçevelerinin belirsizliği nedeniyle sıkça

³ Altay “kültürel dönüşüm” olarak adlandırdığı bu yenilenme sürecinde, “kültürel sektörün ve yaratıcı disiplinlerin araçsallaştığı durumlar” a dikkatimizi çekmektedir. Zira yenilenme ve kültürel dönüşüm her zaman bilinçli bir planın parçası olmayabilir. Özellikle Batı şehirlerinde zaten güvencesiz yaşayan bir topluluk olan sanatçıların kendi ekonomik sıkıntıları yüzünden şehirlerin görece tercih edilmeyen kısımlarına yerleşmeleri sonucu bu dönüşüme sebep oldukları görülmüştür (Altay, 2009: 182).

sorgulandığı görülür. Bu noktada, yaratıcı sınıf üzerinden yapılan bu kavramsallaştırmanın yaratıcı kent yazınında yoğun olarak eleştirildiğini de gözden kaçırmamak gerekir (Peck, 2005; 2008). Florida'nın kavramı sunarken elitist bir bakış açısıyla kentlerin tüm gelişim programlarının söz konusu üst orta ve üst sınıfı o yere çekmek üzerine odaklanması, başka bir deyişle, kentleri birer "burjuva oyun alanı" olarak görmesi eleştirilmektedir. Florida, yerel kültürel ve ekonomik gelişmeyi sadece tek bir değişkene (yaratıcı sınıf) indirger. Böylece kavram basit ve popüler bir hale gelirken, ekonomik gelişmenin motoru olan üretim süreçleri ve işçi sınıfı da görmezden gelinme tehlikesiyle baş başa kalır (Enlil ve Evren, 2011: 23). Yerel yönetimlerin yaratıcı kümelerle destek vermesi, herhangi bir altyapı yatırımı yapmaksızın medyayı en önemli araç olarak kullanarak reklâm yapabilmeleri nedeniyle görece olarak kolaydır. Uluslararası alanda görünürlüğü arttırmak için iyi bir araç da olsa, bir kenti ya da kentin bir parçasını bilinçli olarak bir marka haline getirmek, o yerin farklı etnik köken ve gelir grubuna ait çeşitli sakinlerine her zaman fayda sağlamayabilir. Küresel kentlerin kozmopolit yüzü, kentsel alanda bir dizi asimetric ve eşitsiz güç ilişkisini de gizlemektedir. Kentsel mekân yaratıcı sınıfların kümelenmesine, bunun üzerinden bir dinamizm yaratılmasına katkı sunarken, yaratıcı sınıfların yararlandığı olanakların esirgendiği, metalaşma süreçleri sonucu olarak her tür eğitim, barınma ve kültür tüketimi haklarını kaybeden kesimler küresel kentin diğer yüzü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kültürel kümelerin sosyal nitelikleri farklı yönleriyle tartışılmaya devam etmektedir. Ticari kümeler model haline gelip benzerleri üretilebilirken tarihi bölgelerdeki kümelerin özelliği özgün, tek defaya özgü, bulunduğu yere ve zamana bağlı olmalarıdır. Bu kümeler, çevre ve arka planlarına bağlı olarak değişirler. Floransa'daki Fienze gibi bazı tarihi kültürel kümelerde, mevcut aktörler aynı yerde kuşaklar boyu toplanmış ve yerleşmişlerdir (Johnson, 2001).

İstanbul'da Yaratıcı Bir Küme: Galata

Genellikle terk edilmiş endüstriyel bölgeler için kullanılan kültürel küme kavramının mekânsal karşılığını değerlendirmede İstanbul'da Galata semti örneğinden yola çıkılabilir. Galata semti özelinde, kültürel ve sa-

natsal etkinliklerin kentsel ve mekânsal dönüşümdeki rolü önemlidir ve kültürel kümelerin Galata'daki mevcut dönüşüme etkileri irdelenmeye açıktır. Tarihsel süreklilik arz eden Galata semtinde kümelerin oluştuğu alan herhangi bir 'yer' değildir. Bu yer; yüzyıllar boyunca insan ilişkilerinin 'yerleştiği' bir mekândır.

Tarihi Yarımada'nın Haliç'e bakan karşı kıyısında konumlanan Galata, Beyoğlu'nun alt tarafında; Azapkapı ve Tophane semtleri ile Galata Kulesi'nin arasında kalan bölge olarak tariflenebilir. Semtin topografik yapısını tanımlayan, kıyıda başlayıp yükselen ve tepede Galata Kulesi ile düzlüğe ulaşan eğimli bir yüzeydir.

Bir liman kenti olan Galata, yüzyıllar boyu, ticaret ve barınma işlevlerine ev sahipliği yapmış çok katmanlı bir fiziksel çevredir. Semt, uzun yıllar rıhtımıyla Osmanlı'nın dışa açılan kapısı olmuş, denizcilerin uğrak yeri olma niteliğini taşımıştır. İstanbul'un Fethinden önce bir Ceneviz kolonisi olan ve etrafı daha sonra Osmanlı döneminde yıkılan surlarla çevrili olan bölgeye, Fetih'te Osmanlılara barış içinde teslim edildiği için, geniş ayrıcalıklar tanınmış ve bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar devam etmiştir (Deleon, 2000).

Osmanlı Devleti'nin yeniden yapılandığı Tanzimat Dönemi'yle birlikte Galata'da belirgin bir dönüşüm başlamıştır. Kent mekânında düzeni egemen kılma isteği gündeme gelmiştir. İstanbul genelinde Tanzimat'la birlikte iktidarın cemaate kendi kent yönetim anlayışını dayattığı söylenebilir. Fakat Galata bu konuda farklı bir tablo sunar. Semtte söz konusu dayatma iktidar eliyle değil, daha çok Levanten ve yabancı cemaatlerin kontrolünde ilerlemiştir. Konsolosluklar ve belediye etrafında örgütlenen cemaatler, kent alanını bildikleri gibi yönetme olanağını bulmuşlardır. Böylece, 19. yüzyılda Galata'daki kentsel mekânın bölgenin ileri gelenleri tarafından biçimlenmiş olduğu söylenebilir.

Yeni semtlerle oluşan nispeten düzenli kent dokusu, ulaşımın da gelişmesiyle kentin diğer bölgeleriyle ilişkisini arttırmıştır (Koçyiğit ve Aslaner, 2003). Galata, limana yakınlığı ve Pera (Beyoğlu) ile doğrudan ilişkisiyle avantajlı konumda yer almaktadır. Yerleşim, geçmişten bu yana, kullanıma bağlı oluşmuş üç katmanlı bir yapı ile karakterize olmuştur: aşağıda, limanla ilişkili olarak, mal alışverişine dayalı bir ticaret bölgesi; ortada, yine limanla ilişkili, para alışverişine dayalı bir ticaret bölgesi ve yukarıda, konut bölgesi (Coşkun ve Yalçın, 2007), (Resim 1).

Resim 1: 19. yüzyılda Galata semti ve limana bakış (Fotoğraf: Müller-Wiener, 2001: 56).

Bölgenin en önemli tarihi eserlerinden biri Galata Kulesi'dir. Çevresinde yer alan sinagoglar; Rum, Ermeni, Süryani ve Gürcü kiliseleri azalan cemaatlerine rağmen günümüzde de işlevlerini sürdürmektedirler. 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın başına kadar geçen sürede gerçekleşen yangınlara bağlı olarak Galata'daki ahşap konut dokusu ve sıkışık yol ağı hasar görmüş; fiziksel çevre değişime uğramıştır (Özyurt, 2007). Günümüzde, Kule ve çevresinde yoğunlaşan doku, büyük ölçüde 20. yüzyıl başlarına tarihlenen kâgir apartmanlardan oluşmaktadır (Öncel, 2010).

Galata'nın çoğu Levanten olan sakinleri 1950'lerin politik eğilimleri sonucunda semti terk etmeye başladılar. Bu terk edişte kentin Rum azınlığı için 6-7 Eylül 1955 olaylarının, Musevi azınlık içinse İsrail devletinin kuruluşunun etkileri yadsınamaz. Gayrimüslimlere ait konutlar, sahiplerinin Galata'yı terk etmesi ile Anadolu'dan göçle gelen düşük gelirli Müslüman nüfus tarafından kullanılmaya başlanmıştır. 1970'li yıllarda, geride kalan yaşlı Levantenlerin ölümleriyle birlikte, birçok yapı ya sahipleri bilinmediğinden ya da ortada çok sayıda hissedar bulunduğundan sahihsiz kalmış ve yasadışı yollarla işgal edilerek el değiştirmiştir

(İnci, 2003). Bu etkenlerin yanı sıra, kent merkezinin Beşiktaş, Mecidiyeköy yönüne doğru yayılmasıyla Beyoğlu ve çevresindeki mahallelerin önemi giderek azalmış (Uzun, 2006) ve bu süreçte yerleşmenin sosyal yapısı farklılaşmıştır.

Konutların alt katlarına yerleşen ve özgün kullanımına yabancı küçük imalathaneler ve depolar bu değişimi olumsuz yönde etkilemişlerdir. Çoğunlukla elektrik ve aydınlatma malzemeleri satıcıları ve tamircilerin yerleşik olduğu 1980'lerde kira değerleri düşmüş ve bu durum sanatçıların bölgeye yerleşip atölye tutmalarına vesile olmuştur. Bir dizi sanatçı, mevcut konutları satın alıp restore ederek buraya yerleşmişlerdir. Bugün dokuz mahallesi ile Beyoğlu'na bağlı bir semt olan Galata'nın mimari kimliğini oluşturan 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı, yüksek tavanlı kâgir apartmanlar, tasarım odaklı işlerle uğraşanlar tarafından satın alınarak veya kiralanarak yeniden değerlendirilmeye başlanmıştır.

David Ley'in (1994) *ilk etap soylulaştırıcı*⁴ olarak tanımladığı bu sanatçı grubu bakımsız kalıp adeta bir çöküntü bölgesine dönüşen Galata semtini sahiplenmiştir. Bu grup, daha sonraları işleri dolayısıyla İstanbul'da bulunan, dolayısıyla kentte sürekli değil geçici ikamet eden bazı yabancılar, yazarlar, gazeteciler, mimarlar, akademisyenler ve reklâmcularla birlikte, bu ilk öncü gruba dâhil olmuşlardır. Bölgenin ekonomik değeri ve kentsel yaşam kalitesi yeniden artmıştır. Konut olarak kullanılan mevcut apartman daireleri, sanatçı atölyesi ve ofis olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Zaman içerisinde, Serdar-ı Ekrem Caddesi'nde çokça örneğine rastlandığı gibi apartmanların sokağa açılan giriş katlarında bulunan dükkânlar, sanat galerileri, tasarım ürünleri pazarlayan mağazalar ve atölyelere dönüşmüşlerdir. Yayalara ait bu ortak tüketim alanları Tünel'den Galata'ya doğru yayılmıştır. Galata, günümüz İstanbul'unun kültürel aksını oluşturan ve 1990 yılında yayalaştırılan İstiklal Caddesi'ne yakın konumuyla buradaki hareketliliğin bir nevi devamı olarak algılanmaktadır.

⁴ Soylulaştırma konusunda araştırmaları olan coğrafyacı David Ley'e (1994) göre, "kültürel yeni sınıf" sanat ve uygulamalı sanatlar, medya, eğitim alanında çalışan profesyonelleri ve sosyal hizmetli olarak adlandırdığı sosyal içerikli, kar amacı gütmeyen, kamu alanında çalışanları kapsamaktadır. Soylulaştırma sözlüğünde bu kesim genelde merkezde yer alan mahallelerin burjuvalaşmasının önünü açan/ burjuvalaşmalarını hazırlayan "ilk etap soylulaştırıcı" olarak tanımlanmaktadır.

Yücel (2009: 199-200), bölgede yaşanan “mutenalaşma” sürecini yurtdışındaki benzer süreçlerle karşılaştırırken bir yandan da Türkiye’ye has farklılıklara dikkat çeker. İstanbul’da Pera ve Galata özelinde politik, ekonomik ve demografik dinamikler sonucu yaşanan mutenalaştırma sürecinin Londra’da 1960’lı yıllarda yaşanan, orta sınıfın işçi mahallelerini mutenalaştırması sürecinden ya da New York’ta SoHo loftlarının sanatçı mekânlarına dönüştürülmesiyle yaşanan mutenalaştırmadan farklı olduğunu söyler. Buna ilaveten, Yücel, Galata’da öncelikle orta sınıf gayrimüslim ve Levanten mahallelerinin boşaltılarak oluşan boşluklara iç göç ve plansız küçük imalat ve ticaret dinamikleri doğrultusunda yeni sakinler yerleştirildiğini, günümüzde ise bu sürecin tersine çalışmaya başladığını belirtir. Orta sınıfın yaşadığı mahalleler önce alt ve alt orta sınıf kesimlerin yaşadığı yerler haline gelmiş, günümüzde ise yeniden, farklı bir orta sınıf tarafından kullanılan yaşam çevrelerine dönüşme yoluna girmiştir. Bu süreç, aslında Galata’da mevcut olan kültürel kümelemenin sıra dışılığını da özetlemektedir.

İslam (2006), 1990’ların sonunda başlayan Galata’daki “konutsal soylulaştırma”yı İstanbul’daki soylulaştırma süreçlerinin “ikinci dalga”sına örnek gösterir. 2000’lerin başında bu süreci besleyen tüm hareketliliğe karşın, Galata’daki soylulaştırma sürecinin yavaş ilerlediği söylenebilir. Sürece yönelik müdahaleler bireysel, birbirinden kopuk ve mevcut konut stoğuna oranla sayıca azdır (İslam ve Enlil, 2006). İslam (2006), ayrıca Galata’daki konutların zemin katlarında faaliyet gösteren çok sayıdaki imalat atölyesinin kirlilik, pis koku ve endüstriyel gaz kullanımından doğan riskler yarattıklarını ve bu durumun konut yaşamını zedeleyici bir etkisi olduğunu vurgular (*Resim 2*).

Resim 2: Galipdede Caddesi'nde turistlere yönelik hediyelik eşya satıcıları, 2011 (Fotoğraf: Coşkun, 2011).

Günümüzde, Galata'da özellikle moda tasarımı (butikler), müzik, reklâmcılık (ajanslar), web tasarımı gibi sektörlerin yoğunlaştıkları görülmektedir. Moda sektörünün kendine yer olarak seçtiği bölgelerde dönüşümü tetikleyici rol oynadığı tespit edilmiştir (Kozaman, 2011). Markalaşan modaclar zaman içinde yabancı yatırımcıları bu merkezlere çekebilirler. Gelişen eğilimlere bağlı olarak mekân organizasyonu değişime uğrar. Nitekim moda tasarımcısı Bahar Korçan, Galata'yı mağazasını açmak için uygun bir yer olarak tanımlarken, mimarlar, antikacılar, galerici ressamlar, tasarımcılar olarak isimlendirdiği, semtte zaten var olan yaratıcı insanların zaman içinde daha da fazla burada yer edinmeye başladıklarından bahseder (Kozaman, 2011).

İstanbul'un yerel yönetiminin, Galata'daki kültürel kümelenmeye dolaylı olarak destek vermekte olduğu söylenebilir. Her yıl düzenli olarak organize edilen festivaller ve şenlikler bölgeye ilgiyi sıcak tutan ve arttıran etkinliklerdir. Yedincisi 2010'da gerçekleşen Galata Moda Festivali, son iki yıldır Taksim Gezi Parkı'na taşınan Galata Sahaf Festivali ve Ga-

lata Tasarım Festivali, Beyoğlu Belediyesi'nin desteklediği girişimler arasındadır. Galata'daki bu etkinlikler sırasında, mekân olarak yıkılan binalardan geriye kalan boş alanlar veya Kuledibi Meydanı ve çevresi kullanılmaktadır (Resim 3).

Resim 3: Galata'da etkinlik afişleri (Fotoğraf: Coşkun, 2011).

Galata'da yerel otoritenin güçlü ve görünür varlığının yanı sıra, kentin fragmente olmasına karşı duran sivil toplum örgütleri, bağımsız kuruluşlar, sanatçı inisiyatifleri, aktivistler ve herhangi bir sanat galerisi veya müzeye bağımlı olmadan işler yapan sanatçıların da mekânları bulunmaktadır. Öyle ki, Galata'da günümüzde üretilen sanatsal faaliyetlerin nerede başlayıp bittiği belirsizleşmiştir.

Oda Projesi bu alanda 1997 yılında kurulan bir sanatçı kolektifidir. Ancak Galata'da bir sokakta, "komşu"larıyla beraber farklı mekân kul-

lanımlarına dair yeni fikirler geliştiren Oda Projesi"⁵ mekânla ve yerleşik insanlarla ilişki kurma temel amacına rağmen mutenalaştırma sürecinin hem parçası olmuş, hem de kendi yerinden edilmiştir (Açıkkol, 2009: 200). Proje Birlikte'nin gerçekleştirdiği "Organsız, biçimsiz, mekânsız, nesnesiz" sergisi sanat etkinliklerine başka bir örnek olarak verilebilir. Söz konusu sanatçı birlikteliği eserlerini sergilemek için özellikle kamusal alanı tercih etmektedir (Çetinkaya, 2011).

Galata, aynı zamanda anıtsal ve sivil mimarlık mirasıyla İstanbul'un turistler tarafından tanınan ve sık ziyaret edilen yüzüdür. İstanbul, 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti olarak seçildiğinde, Galata'da pek çok mekân Avrupa Kültür Başkenti etkinlikleri için kullanılmıştır.⁶ Semtin ekonomik değer artışının bölgedeki turizm faaliyetlerine olduğu kadar, sanatsal etkinliklere de bağlı olduğu söylenebilir. Küme yapısına benzeyen çok sayıda küçük ve orta ölçekli işletme, yapılı çevrenin tarihi değerine saygı gösterirken bu değerleri yaşatabilecek çeşitlenmeyi de sağlarlar. Ekonomik yapı ile kültürel küme arasındaki bağ, kümenin mekânsal karşılığını oluşturur.

Semtin kültürel kümeler yaratmadaki doğal başarısından bahsederken Florida'nın (2011: 80-81)kültürel kümelerin oluşumunda 'hoşgörü faktörü'nün önemine yaptığı vurgu bir kez daha hatırlanmalıdır. Florida'ya göre, "gerçek anlamda başarılı toplumlar açık ve kapsayıcı olma zahmetine girenler ve insanların yaratıcı yeteneklerini harekete geçirmesi en olası olan yerlerde farklılıkları tolere etmekle yetinmeyip proaktif bir şekilde kapsayıcı olanlardır". Bugün birbirinden farklı fikir

⁵ Özge Açıkkol, Güneş Savaş ve Seçil Yersel tarafından kurulan Oda Projesi'nin "İstanbul'dan, Galata'da bir mahallenin coğrafyasından, dokusundan ve yaşayanlarından etkilenecek ve onlarla etkileşime geçerek, [...] hareketlenen bir oluşum ve sanatçı kolektifi olduğu söylenebilir. 1997 yılında tanışan Özge, Güneş ve Seçil, Galata'da Şahkulu Sokak'ta bir ev kiralarlar. Artan fiyatlar, tarihi bir semt olarak değer kazanan Galata'da yaşama koşullarının değişmesi ile ekip yerinden edilince, mahalleli onlara aynı sokakta boş bir daire gösterir, kiralanan yerde üç oda, bir mutfak, bir tuvalet vardır, toplam 45m². 2000 Ocak ayında kendilerine Oda Projesi diyen grup, 3 odanın orta odasını herkese açarlar; bu herkes, mahalleli, dostlar, sanatçılar, farklı disiplinlerden insanlar; mekân ve kullanımları, gücü ve potansiyelleri üzerine düşünmek isteyenlerdir" (Savaş, 2010).

⁶ Bu etkinlik mekânlarından bazıları: GalataPerform, Galata Mevlevihanesi, Alan-İstanbul, Barınyurt (Musevi Kimsesizler/Yaşlılar Yurdu), Bahar Korçan Butik, Giyçek Fotoğraf Stüdyosu, Galata Çayhanesi ve Galata Saatçisi'dir.

ve girdileri kendine çeken Galata'da kentsel mekânın ekonomik önemi de bu yolla artmaktadır.

Resim 4-5: Galata ve çevresindeki sanat etkinliklerini tanıtan broşür örnekleri ve Görünürlük Projesi'nin tanıtıldığı broşür kapakları.

Semtte bulunan tasarımcı ve görsel sanatlarla uğraşan kitlenin birbirleriyle etkileşime girmeleri ve diğerleri tarafından tanınır hale gelmelerine önyak olan diğer bir proje Büyük Hendek Caddesi'nde yerleşik olan GalataPerform⁷ isimli sanat kuruluşu tarafından düzenlenen ve 2010'da altıncısı yapılan "Görünürlük Projesi"dir⁸ (Resim 4-5). Projenin 2006 yılı tanıtım broşüründen alınan manifestosuna bakılırsa düzenleyicilerin etkinliği ele alış yaklaşımları görülmektedir. Proje, sanatçıların yanı sıra bölgedeki esnaf, turist, öğrenci ve üreticilerin de katılımıyla gerçekleştirerek onlara görünürlük alanı sağlamayı hedeflemektedir. Özsoy Gülan (2011), kendisiyle yapılan söyleşide, Galata'da sanatçıları besleyen pozitif bir enerjinin varlığından bahseder. Ofis ve prova alanı olarak seçtikleri tarihi apartman dairesinde oyunlarını sergileyen Özsoy Gülan, semtte sekiz yıllık sürede deneyimlediği değişimi olumlu yönde değerlendirir.

⁷ GalataPerform 2003 yılında Yeşim Özsoy tarafından, çağdaş gösteri sanatları için alternatif ve bağımsız bir alan yaratma hedefiyle kurulmuş bir mekandır.

www.galataperform.com/en/index.asp

⁸ "...Görünürlük Projesi, çağdaş gösteri sanatlarına açılan bir kapı olarak tasarladığımız GalataPerform'un kendi çığılığıydı. Bu anlamda batıda çokça görülen "open studio" – "açık atölye" kavramının ayrımsız tüm bölge sanatçılara uygulandığı ve komşuluk ilişkileriyle birleştiği bir kent-mekân projesiydi. (...) Elektrik dükkânından restoranına, fotoğrafcısından bökçisine, dans atölyesinden bölgede yaşayan tiyatroculara kadar ulaşabildiğimiz ve bize ulaşmak isteyen herkesin katılımıyla gerçekleşen proje...(....) bizi sanatın ve sanatçının "görünürlüğü üzerinde düşünmeye itiyor." Yeşim Özsoy Gülan ve Deniz Aygün, Ağustos 2006.

2000’li yıllarda, sanatçı atölyeleri ve tasarımcı dükkânlarının yanında semtin kullanılmayan mevcut yapıları da yatırımcıların ilgi odağı haline gelmiştir. İslam (2009: 277) bu süreci, “apartman/bina ölçeğinde soylulaşma” ifadesiyle tanımlamaktadır. Yatırımcı şirketler, Galata bölgesi başta olmak üzere Beyoğlu’nda soylulaşma sürecinin kendi seyrinde devam ettiği bölgelerden sistematik bir şekilde bina satın almışlar; bu binaların dairelerini üst orta ve üst sınıfların yaşam tarzlarına uygun bir şekilde yenileyerek pazarlamışlardır. Bu yeni girişimle birlikte, daha önce bağımsız bireyler veya küçük yatırımcılar öncülüğünde daire daire dönüşmekte olan semt, bina bina dönüşmeye başlamış ve soylulaşma süreci bu noktada yeni bir ivme kazanmıştır. Büyük yatırım şirketlerinin müdahalelerine ilk örnek olarak Kamando Apartmanı’nı (yapım tarihi: 1861-68, rezidansa dönüştürülme tarihi: 2006) gösterilmektedir (Kıyak İngin, 2011: 218). NOA A.Ş. tarafından Lüleci Hendek Cad. ve Tatar Beyi Sokağı’nda onarılarak yeniden işlevlendirilen iki tarihi yapı ve Ali Hoca Aralığı’ndaki renovasyon uygulaması bina ölçeğinde soylulaştırılan yapılara örnek olarak verilebilir. Galataport projesi süreci ile birlikte, Galata’nın turizm potansiyelini ve rant değerini artıran bu girişimler, semtte kısa süreli konaklamak isteyenlere mobilyalı apartman daireleri seçeneğini sunmaktadırlar. İşletmeciler, söz konusu yapıları aynı zamanda sanatçıların kullanımına açarak buldukları ‘yere duyarlılık’ göstermeye çalıştıklarını iddia etmektedirler. Öte yandan, İstanbul’un kapalı sitelerinde olduğu gibi, yüksek duvarlı bahçelerin arkasında yer alan apartmanlarda yaşamayı tercih eden diğer grubun semt sakinleriyle gireceği ilişki şüphesiz daha zayıf kalacaktır (*Resim 6-7*).

Resim 6-7: Ali Hoca Aralığı'nda yer alan "NOA-Ali Hoca 6 Apartmanı" ve yenilenmiş bir apartman bloğundan görünüşler (Fotoğraf: www.noa.com.tr ve Coşkun, 2011).

Galata'da yapı ölçeğinde yaşanan 'yersizleşme', tek merkezden üretilen, katılımcı olmayan, fiziksel ve sosyal açıdan olumsuz sonuçlar doğuracak 'yenileme projeleri' ile artma riski taşımaktadır. 05.07.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5366 sayılı 'Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun' çerçevesinde, Beyoğlu'nda 'Yenileme alanı' ilan edilen Tarlabası semti, Cezayir Çıkması (Fransız Sokağı), Tophane Bölgesi, Belediye Binası ve çevresi ile Bedrettin Mahallesi'ndeki bazı bölgeler ve Galata Kulesi çevresi için geliştirilen tartışmalı projeler bulunmaktadır. TOKİ ve yerel yönetimler işbirliğinde uygulanacak olan bu kentsel yenileme projeleri temelde mevcut

sakinlerin yer değiştirmelerini hedeflemektedir. Kültür varlıklarının korunması konusunda çalışan uluslararası örgüt Uluslararası Anıtlar ve Siteler Konseyi Türkiye Milli Komitesi, Şubat 2011 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanı'na yazdıkları bir mektupla 5366 sayılı yasayı, İstanbul'un tarihi bölgeleri ve yapılarının korunması karşısında tehdit olarak gördüklerini belirtmiştir. Mektupta özellikle, 1993 yılında kentsel sit olarak tescil edilerek koruma altına alınan ve Koruma Amaçlı İmar Planı, 2010 yılında tamamlanmış olan Galata ve Beyoğlu bölgesinin 'yenileme alanı' olarak ilan edilmesiyle geliştirilen yenileme projelerine komitenin tepkileri yer almaktadır (Akın, 2011). Beyoğlu Koruma Amaçlı İmar Planı 1993 yılında kentsel sit alanı olarak tescillenen Galata ve Beyoğlu bölgesinin düzenlenmesiyle ilgili olarak, tescilden 17 yıl sonra, 2010 yılında tamamlanarak Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nca onaylanan imar planı onaylanmasının ardından 13 Ocak 2011 tarihinde Beyoğlu Belediyesi'nde askıya çıkmıştır. Konuyla ilgili meslek odaları ve semt dernekleri tarafından açılan davalar halen sonuçlanmamıştır.

Değerlendirme

21. yüzyılın küreselleşen dünyasında ön plana çıkmaya çalışan metropoller arasında bir rekabet bulunmaktadır. İstanbul, kültürü ve köklü geçmişi ile bu rekabete dâhil olmaya adaydır (Şeni, 2011). Bu bağlamda, Galata'da gözlemlenen kentsel değişimin küreselleşme boyutundan gelen bir dinamiği vardır. Semt, günümüzde yerel yönetimler tarafından İstanbul'un tarihi bölgeleri için yürütülen "kentsel pazarlama"nın [*urban marketing*] önemli bir parçasıdır. Devlet eksenli dönüşüm politikalarıyla kentin mevcut kültürel kümeleri, kültürel mirası ve turizm potansiyeli bu amaca yönelik değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

► Kültürel kümeler:

Dünyada rekabet halinde olan pek çok bölge, kent ya da semt, farklı oluşumları bir araya getirerek kümeler oluşturmaya çalışmaktadır. Tam da bu nedenle, kültürel küme, yaratıcı sektör gibi kavramların içleri adeta boşalmaktadır. Araçsallaştırıldıkları takdirde kümelerin ekonomik avantajları artsa da sosyokültürel avantajları azalmaktadır.

Bugün İstanbul'da kültürel kümelenmenin mekânı düşünüldüğünde Galata ilk akla gelen semttir. Galata örneğine bakıldığında kümelerin

oluşumundaki kendiliğindenliğin bir avantaj olduğu söylenebilir. Bölge, merkezi otoritenin kısa sürede gerçekleştireceği müdahaleye gerek duymadan, kültüre dayalı ve tabandan gelen bir küme sistemine doğru evrilmiştir. Ancak, hızlı değişim ve yenileme projelerinin baskısının sosyal açıdan bir süreksizlik yaratma riski vardır. Bu nedenle, mevcut sivil girişimlerin, sermaye sahiplerinin ve yerel yönetimin eşgüdüm içinde çalışmaları; izleme ve değerlendirme süreçlerini birbirleriyle paylaşmaları son derece önemlidir.

► Kültürel Miras:

Galata'da korunması gerekli bir yapı stoğu bulunmaktadır. Semtte bugüne kadar devlet eliyle yürütülen koruma ve onarım uygulamaları daha çok sokak sıhhileştirme/canlandırma (revitalizasyon) ve cephe yenileme ölçeğinde ilerlemiştir. Yapıların altyapı sorunlarına çözüm bulunarak iç mekân özellikleriyle birlikte korunmaları önemlidir. Galata'nın "kamusal kültür üretim mekânı" olarak devam edebilmesi için, semte özgü bir projenin geliştirilmesi ve öncelikle semt sakinlerin yerlerinden edilmeden yaşam koşullarının iyileştirilmesi gereklidir. Semt sakinlerinin yaşam alanlarının sürekliliği, uzun vadede burada bulunan mevcut kümenin sürdürülebilirliğine de katkıda bulunacaktır.

► Turizm:

Galata Kulesi, yabancı turistlerin kenti algılamak için çıktıkları bir çekim noktasıdır. Dolayısıyla çevresi zaman içinde gelişmiş, burada çok sayıda restoran, kafe ve dükkân açılmıştır. Semtte, turizme dayalı bir ekonomik değer oluşmakta; Galata tek başına bir turizm rotası olmaktadır. Günümüzde, Galata'nın İstanbullular için küçük ölçekli yerel turizm acenteleri tarafından hazırlanmış, İstanbul'un tarihi bina ve meydanlarının tanıtıldığı günöbirlik turlara dâhil edildiği görölmektedir. Binan (1994), yerel halk tarafından Galata'ya duyulan turistik ilgiyi küreselleşmenin bir toplumsal değişim paradigması olarak modernleşmenin yerini alması gerçeğiyle açıklar. İstanbullu üst ve orta sınıflar, 40 yıllık süreçte, tanıdıkları kenti, küresel tüketim kültürünün merceğinden yeniden keşfederek şehrin tarihi mahallelerini turist bakış açısıyla algılayıp değerlendirmeye başlamışlardır. Öte yandan, bölgede gerçekleşmekte olan turizme 'aşırı odaklı' tarihi çevre korumanın bazı sakıncaları olabi-

lır. Tarihi çevrenin içinde bulunduğu toplumun değil, gelen turistin faydalanacağı bir yer veya sermaye olduğu düşüncesinin yavaş yavaş toplumun bilinçaltına yerleştirilmesi bu sakıncalardan biridir. Turizm yatırımlarının kısa sürede kâra dönüşme potansiyeli, kültür varlıklarına yapılacak müdahaleler için de motive edici bir unsurdur. Bununla beraber, turizmin yaratacağı yoğun baskı kültürel değerlere zarar verebilir (Madran ve Özgönül, 2005). Galata’da, günümüzde yerel yönetimlerce yapılmakta olan yatırımlar büyük oranda turizm endüstrisini hedeflemektedir. Bu, zayıf ve dengesiz bir gelişme riskini de beraberinde taşımaktadır. Esen (2009: 310), İstanbul’daki turizm sorununun turizmin artışına yönelik yeni tanıtım projeleri veya yatırım alanları ile özelleşmiş mekân kurguları üretmekle değil, turizmin ayrılmış bir alan olarak algılanmasının ortadan kaldırılması ve gündelik hayatın içinde eritilmesiyle çözülebileceğini ifade eder. Dolayısıyla, Galata için turizm tek seçenek olarak görülmemelidir.

Sonuç olarak, Galata özelinde kültürel miras, kültürel kümeler ve turizm birbirlerini tetikleyen, besleyen ve yakın ilişki içinde olan üç bileşendir. Bu üç bileşene ev sahipliği yapan semtle ilgili, tıpkı buradaki sanatçı ortamı benzeri çok disiplinli bir çalışmanın ürünü olan; kültürel kümeleri ve turizmi -yeteri kadar- teşvik eden yaratıcı projeler üretilmelidir. Jacobs’un (2011) deyişiyle, “yeni fikirler için eski binalar gerekmektedir”. Galata, bu anlamda zengin imkânlar sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Açikkol, Ö. (2009). Mutenalaşma (II). P. Derviş, B. Tanju ve U. Tanyeli (Der.), *İstanbullaşmak: Olgular, Sorunlar, Metaforlar* içinde (ss. 200-202). İstanbul: Garanti Galerisi.
- Akın, N. (2011, 19 Şubat). T.C. Kültür ve Turizm Bakanı Sayın Ertuğrul Günay’a Açık Mektup, <http://www.icomos.org.tr/haber.php?no=56>.
- Aksoy, A. ve Enlil, Z. (2011 Mayıs). Giriş. Z. Enlil ve Y. Evren (Der.), *Yaratıcı İstanbul, Yaratıcı Sektörler ve Kent, İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri 2010, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti*, (ss. 17-18). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Altay, C. (2009). Kültürel dönüşüm, sanat ve müzecilik alanına yapılan kapitalist yatırımların kentsel sonuçları. P. Derviş, B. Tanju ve U. Tanyeli (Der.), *İstanbullaşmak: Olgular, Sorunlar, Metaforlar* içinde (ss. 181-183). İstanbul: Garanti Galerisi.

- Ambrosino, C. (2008). Du quartier d'artistes au cluster culturel, perspective londonienne. *Actes du colloque, Arts et Territoires: Vers une Nouvelle Economie Culturelle?*, dans le cadre du 76e congrès de l'ACFAS, 6 et 7 mai 2008, Québec: Institut National de la Recherche Scientifique.
- Binan, C. (1994). *Türkiye'de Koruma Konusundaki Temel Çelişkiler ve Toplumsal Yansımaları Üzerine Saptamaları*, Ulusal Koruma Planlaması Semineri II'de sunulan bildiri, ICOMOS Türkiye Milli Komitesi, YTÜ, İstanbul: YTÜ Mimarlık Fakültesi, 29-30 Eylül 1993.
- Cooke, P. ve Lazzeretti, L. (Der.) (2008) *Creative Cities, Cultural Clusters and Local Economic Development*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing,
- Coşkun, N. ve Yalçın, B. S. (24-28 Haziran 2007). "Gentrification in a Globalising World, case study: Istanbul", *ENHR 2007 International Conference 'Sustainable Urban Areas'*, Rotterdam-Hollanda.
- Çetinkaya, N. (2011). Kentsel Hareketler ve Sanatın Müdahale Gücü, Çarşamba seminerleri'nde sunulan konferans, MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü. <http://carsambaseminerleri.wordpress.com/>
- Deleon, J. (2000). *Boğaziçi Gezi Rehberi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Enlil, Z. ve Evren, Y. (2011). İstanbul İçin Yaratıcı Kent Söylemini Tartışmak. Z. Enlil ve Y. Evren (Der.), *Yaratıcı İstanbul, Yaratıcı Sektörler ve Kent, İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri 2010, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti* içinde (ss. 17-18). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Florida, R. (2011). *Yaratıcı Sınıf Adres Değiştiriyor, Yetenek İçin Küresel Rekabet*. İstanbul: Mediacat.
- Florida, R. (2005). *Cities and the Creative Class*. New York: Routledge.
- Florida, R. (2004). *The Rise of the Creative Class and how it is transforming leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.
- Geniş, Ş. (2011), Küreselleşme, Kent ve Kültür. *İdealkent, Kent Araştırmaları Dergisi*, 3, 48-61.
- Harvey, D. (1989). From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation of Urban Governance. *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography*, 71 (1), 3-17.
- Haughney, C. (2011, 3 Ocak). SoHo'da Çatı Katları Sanatçıların Tekelinde. *Sabah Gazetesi*, http://www.sabah.com.tr/NewYorkTimes/2011/01/03/sohoda_cati_katlari_sanatcilarin_tekelinde,
- İnci, A. (2003). *Müzik Endüstrisinde Kültür Aracılarının Rolü ve Asmalımescit Semtinin Mekânsal Dönüşümü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- İslam, T. (2009). Soylulaşma. P. Derviş, B. Tanju ve U. Tanyeli (Der.), *İstanbullaşmak: Olgular, Sorunlar, Metaforlar* içinde (ss. 276-277). İstanbul: Garanti Galeri.
- İslam, T. (2006). Merkez Dışında: İstanbul'da Soylulaştırma. D. Behar ve T. İslam (Der.), *İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri* içinde, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 43-58.

- İslam, T. ve Enlil, Z. M. (2006). Evaluating The Impact Of Gentrification On Renter Local Residents: The Dynamics Of Displacement in Galata. *Istanbul 42nd IsoCarP Kongresi*'nde sunulan bildiri. İstanbul. http://www.isocarp.net/Data/case_studies/900.pdf.
- Jacobs, J. (2011). *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*. Çeviren: B. Doğan, İstanbul: Metis Yayınları.
- Johnson, S. (2001). *Emergence: The Connected Lives of Ants, Brains, Cities, and Software*. New York: Touchstone.
- Keyder, Ç. (1996). *Ulusal Kalkınmacılığın İflası* (2. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kıyak İngin, A. (2011). Made in Şişhane. P. Derviş (Der.) *İstanbul, Küçük Üretim ve Tasarım Üzerine*. İstanbul: Salt Yayınları.
- Koçyiğit, G. ve Aslaner, F. (2003). Tarihi Kent Merkezlerinde Dönüşümü Yönlendiren Ögeler: Galata Örneği. *Uluslararası 14. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu*'nda sunulan bildiri, Mimar Sinan Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul, Mayıs 2003.
- Kozaman, S. S. (2011). 2010, İstanbul'da Moda Sektörü: Üretimden Tasarıma, (Moda ve Galata). Z. Enlil ve Y. Evren (Der.) *Yaratıcı İstanbul, Yaratıcı Sektörler ve Kent, İstanbul Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri 2010*, içinde (ss. 87-110). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ley, D. (1994). Gentrification and the politics of the new middle class. *Environment and Planning D: Society and Space*, 12, 53–74.
- Madran, E. ve Özgönül, N. (2005). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayını.
- Müller-Wiener, W. (2001). *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*. Çeviren: Ü. Sayın, İstanbul: YKY.
- Öktem, B. (2006). Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeler. *Planlama Dergisi*, 2006/2, 53-63.
- Öncel, A. D. (2010). *Apartment, Galata'da Yeni Bir Konut Tipi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Öniş, Z. (1998) *State and Market: Political Economy of Turkey in Comparative Perspective*. İstanbul: Boğaziçi University Press.
- Özsoy Gülan, Y. ile kişisel görüşme (Coşkun, B. S.). GalataPerform, İstanbul, 11.7.2011.
- Özyurt, E. D. (2007). *19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyıl başındaki yangınlar sonrası Galata'da kentsel dokunun değişimi ve korunmuşluk durumunun incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.
- Peck, J. (2008). *The cult of urban creativity*. <http://www.pflasterstrand.net/blog/kultur/the-cult-of-urban-creativity>
- Peck, J. (2005). Struggling with the Creative Class. *International Journal of Urban and Regional Research*, 29 (4), 740-770.
- Power, D. ve Scott, A. J. (2004). *Cultural Industries and the Production of Culture*. New York: Routledge.

- Savaş, G. (2010). Boğaziçi'nde "Çağdaş Sanat" Röportaj Dizisi, Lisya Fins. *Contemporary Art @ Bosphorus Interview Project*. <http://istanbulmuseum.org/artists/gunes%20savas.html>
- Smith, N. (2011). *Cities after Neoliberalism*. http://neil-smith.net/wp-content/uploads/2011/06/Neil.Smith_AfterNeoliberalism.pdf
- Şengül, T. (2009). *Kentsel Çelişki ve Siyaset, Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Şeni, N. (2011). "Süleymaniye Mahallesi: hayali bir yaşam biçiminin pastışı", *Oryantalizmin Panzehiri*'nde sunulan yayınlanmamış bildiri, Dame de Sion Lisesi, İstanbul, 23 Şubat.
- Uzun, N. (2006). Kentsel Dönüşümde Yeni bir Kavram: Seçkinleştirme. A. Eraydın (Der.), *Değişen Mekân, Mekânsal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış: 1923–2003* içinde (ss. 340-360). Ankara: Dost Kitabevi.
- Yücel, C. (2009). Mutenalaşma (I). P. Derviş, B. Tanju ve U. Tanyeli (Der.), *İstanbullaşmak: Olgular, Sorunlar, Metaforlar* içinde (ss. 199-200). İstanbul: Garanti Galeri.

Dr. Arbil Ötkünç: 2002 yılında Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. 2004 yılında Ecole d'Architecture et de Paysage de Bordeaux, *Patrimoine Bâti et Risques Naturels Majeurs* Yüksek Lisans Programını tamamladı. 2005 yılında MSGSÜ, FBE, Bina Bilgisi Yüksek Lisans Programı'nda, *Transit Olarak Kullanılan Mekânlar, Modern Mimaride Yersizleşen Mekânların Değerlendirilmesi* başlıklı tezi ile yüksek mimar unvanını aldı. 2010 yılında, Grenoble Üniversitesi'nde (*Re*)*construire le lieu, A propos de l'architecture de Rafael Moneo et Jacques Herzog & Pierre de Meuron* başlıklı tezi ile doktor unvanı aldı. 2003 yılından beri Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Bina Bilgisi Bilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.

İletişim: arbil@msgsu.edu.tr

Dr. Burcu Selcen Coşkun: 2000 yılında Mimar Sinan Üniversitesi, Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. Ardından 2003 yılında, Yıldız Teknik Üniversitesi, FBE, Restorasyon Yüksek Lisans Programı'nda, *Beyoğlu Ahududu Sokağı ve Sokakta Yer Alan 31 No'lu Arapoğlu Evi'nin Korunması İçin Öneriler* başlıklı yüksek lisans tezi ile yüksek mimar unvanını aldı. 2012 yılında MSGSÜ, FBE, Restorasyon Anabilim Dalı'nda, *İstanbul'daki Anıtsal Yapıların Cumhuriyet Döneminde Koruma ve Onarım Süreçleri Üzerine Bir Araştırma* başlıklı tezi ile doktor unvanı aldı. 2005 yılından beri Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır.

İletişim: syalcin@msgsu.edu.tr

“Yeni” Liberalizmin “Yeni” Yaşam Alanları Olarak Güvenlikli Siteler: Konya Örneği^{1*}

*

Gated Communities as the “New” Living Spaces of “Neo” Liberalism: The Case of
Konya

Esra Banu Sipahi

Özet

Günümüzde, yeni-liberal politikaların ve küreselleşmenin beraberinde getirdiği dönüşümün mekândaki izdüşümü en belirgin biçimde kentsel alanda görülmektedir. Bu süreçte kent, bir yandan pek çok yeni mekânsal örgütlenmeye ve yaşam biçimine sahne olurken, diğer yandan daha önce hiç olmadığı kadar ciddi bir eşitsizliğin ortamı haline gelmektedir. Kentin bu dönüşüm sürecinde, güvenlikli siteler, yeni bir kentsel gelişme biçimi olarak gündeme gelmektedir. Bu yeni yaşam alanları, güvenlik ve seçkinlik vurgusuyla, sakinlerine yeni bir yaşam biçimi sunmakta; aynı zamanda onları, alınan güvenlik önlemleri ve inşa edilen sınırlarla, kentin diğer kesimlerinden ayırmaktadır. Bu mekânsal ayrışma süreci, günümüz kentlerinde giderek bir toplumsal ayrışma sürecine doğru evrilmektedir. Dünyada 1990’lı yıllardan itibaren ivme kazanan siteleşme eğilimi, Türkiye’de de 2000’li yılların başından itibaren yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu çalışma, yeni-liberal sürecin ürettiği konut alanları olarak, bu yeni yaşam alanlarının, farklı boyutlarıyla, nasıl bir durum ortaya koyduğunun araştırılmasını hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Yeni-liberalizm, küreselleşme, kentsel ayrışma, güvenlikli siteler, yeni-orta sınıf

Abstract

The most significant reflections of globalization and neo-liberal policies can be seen in urban area. In this process, on the one hand, the city has become a scene of different spatial organizations and lifestyles. On the other hand, it has appeared as a space of unprecedented inequalities. Gated communities have been described as one of the new urban development form marking this transformation process. These residential areas located either in the center of the cities or suburban areas. They have presented their residents with a new lifestyle emphasizing safety and status privilege. At the same time, the residents are segregated from the other city dwellers because of the barriers and security measures. This spatial segregation process is also transforming into a social segregation process. Cities are getting away from being the places of diversity and a shared common life. They are turning into places where people are segregating and getting away from each other. This trend has accelerated since 1990s in the world, and has become widespread since the 2000’s in Turkey, too. This study seeks to analyze and examine the spatial, individual and social effects of these new residential areas.

Keywords: Neo-liberalism, globalization, urban segregation, gated communities, the new-middle classes

* Bu çalışma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde, Prof. Dr. Ayşegül Mengi danışmanlığında tamamlanan, “1980 Sonrası Yeni-Liberalizm ve Küreselleşmenin Etkisinde Yeni Bir Kentsel Gelişme Biçimi Olarak Güvenlikli Siteler: Konya Örneği” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Ruşen Keleş ve Prof. Dr. Ayşegül Mengi’ye sonsuz saygı ve teşekkürlerimle.

Giriş

Kapitalizmin son iki yüzyıllık tarihi, iki ayrı uzun süreçte, iki farklı küreselleşme evresinin gerçekleşmiş olduğunu göstermektedir. Bu evrelerden ilki 18. yüzyıl sanayi devriminin teknolojik gelişmelerini takiben, 1870–1914 arasında dünya mal ve finans piyasalarında hüküm sürmüştür. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ve ulus devletlerin görece bağımsız kalkınma ve ticaret politikaları ile şekillenen 1914–1970 ara döneminden sonra ise, dünyada yeni bir küreselleşme sürecine girilmiştir (Yeldan, 2002: 22). Bu yeni süreç, kapitalizmin yeni bir biçimi olarak ifade edilen “yeni-liberalizm” (Köse ve Karahanoğulları, 2005: 24) ya da “neo-liberal küreselleşme ideolojisi” (Yeldan, 2002) olarak adlandırılmaktadır. Temelde devlet müdahaleciliğinin ve merkezîyetçi yapının özgürlüklerin önünde engel oluşturduğu ve bu nedenle, devletin etkinlik alanının sınırlandırılması gerektiği düşüncesini temel alan (Yayman, 2000) bu akım, ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar, küreselleşme olgusuyla beslenerek, tüm toplumları ve yaşam biçimlerini etkisi altına alan dünya ölçeğinde tek ve mutlak bir siyaset ve ekonomi biçimi olarak yaygınlık kazanmıştır (Köse ve Karahanoğulları, 2005: 24).

Yeni-liberalizmin yükselişiyle birlikte, uygulanmakta olan toplumsal politikaların etkinliğinin açık bir biçimde azaltıldığı ve buna bağlı olarak da, toplumsal eşitsizliklerin daha önce hiç olmadığı kadar belirgin hale geldiği görülmektedir. Kentler, bu süreçte eşitsizliğin en belirgin biçimde gözleendiği mekânlar olarak öne çıkmaktadır. Kentsel kaynakların, farklı toplumsal kesimler arasında paylaşımındaki eşitsizlikler artarken; bir tarafta kent yoksulluğu derinleşerek yaygınlaşmakta; diğer tarafta zenginlik kutuplaşarak ayrışmaktadır. Bu süreçte, geleneksel orta sınıf da kendi içinde ayrışmaktadır. Orta sınıfın önemli bir bölümünün geliri azalırken, küçük bir bölümünün de geliri aşırı artarak, konumu üst sınıfa yaklaşmaktadır. Kentsel bütünleşmeyi aşındıran bu durum, beraberinde rant gruplarının oluşumunu da getirmekte ve kenti bu gruplar yeniden biçimlendirmektedir.

Türkiye’de de, böyle bir toplumsal ve mekânsal dönüşüm süreci, dünyadaki gelişmelerle paralel biçimde ve büyük bir hızla gerçekleşmektedir. Gerçekleştirilmekte olan büyük ölçekli kentsel yenileme ve dönüşüm uygulamaları, kentsel alanda uluslararası sermayeye yer açıl-

ması, kentlerin içinde ya da çevresinde inşa edilen ayrıştırılmış lüks yaşam alanları vb. uygulamalar, bu mekânsal dönüşüm sürecinde önemli bir rol üstlenmektedirler.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan güvenli site olgusu, tam da bu noktada gündeme gelmektedir. Üst ve üst-orta sınıfa yönelik olarak inşa edilen güvenli siteler, kentlerde görülen bu yeniden biçimlenme sürecinde temel mekânsal örgütlenmelerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Çalışmada öncelikle, yeni-liberal sürecin günümüz kentlerini nasıl dönüştürdüğü ve kentlerin bu süreçte nasıl bir rol üstlendikleri ele alınmaktadır. Dünyadaki gelişmelere paralel biçimde, Türkiye kentlerinin bu süreçten nasıl etkilendikleri, hangi “yeni” mekânsal, sosyal ve ekonomik olguların gündeme yerleştiği ve bu olguların kentler ve kentliler üzerindeki etkilerine değinilerek, sözü edilen olgulardan biri olarak güvenli site konusuna odaklanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, yeni-liberal küreselleşme sürecinde kentlerin önemli unsurlarından biri haline gelen güvenli lüks sitelerin farklı düzlemlerdeki yansımalarının araştırılması çalışmanın temel amacıdır. Bu amaçla, çalışma kapsamında gerçekleştirilen bir alan araştırması ile de olgunun pratikteki durumu çözümlenmeye çalışılmaktadır.

1. Yeni-liberalizm, Küreselleşme ve Kentlerin Dönüşümü

Yeni-liberal yeniden yapılanma sürecinin küreselleşmeden güç aldığı 1990’lardan itibaren, kentleşme tarihinde yeni bir döneme girilmiştir. Yeni-liberalizmin ve küreselleşmenin ürünü olduğu için bu dönemin kenti “yeni-liberalizmin kenti” (Doğan, 2002) olarak nitelendirilebilir.

Gerçekten de, yeni-liberal politikaların uygulanma ve küresel ekonominin yaygınlaşması sürecinde kentler, yeni ve önemli işlevler üstlenir hale gelmişlerdir. Küreselleşme bir yandan sermayenin dolaşım kapasitesini artırırken, bu hareketlilik, kısmen küreselleşmenin üretildiği, yani küresel sermaye dolaşımına teknolojik, kurumsal ve toplumsal altyapının sağlandığı belirli kentler tarafından mümkün kılınmaktadır (Geniş, 2007: 69-70).

Bu durum, akademik yazında son yılların üzerinde en çok tartışılan konularından biri olmuştur. İlk olarak, Friedman’ın (1996) formüle ettiği

biçimiyle, dünya kenti, “mega kapital”in (Savran, 2009) kendisine merkezi ya da bölgesel operasyon üsleri olarak seçtiği, iletişim ağlarıyla birbirine bağlanmış, yüksek iş merkezlerinin ve “hipermekânların” (Jameson, 2009) fiziksel mekâna egemen olduğu, yüksek nitelikli işgücünün ve kozmopolit bir nüfusun yaşadığı, uluslararası ölçekte konut ve eğlence mekânları içeren, dünyadaki sermaye ve enformasyon akımlarının denetlendiği bir merkezdir (Doğan, 2005: 24-25). Öte yandan, ortaya çıkan bu kozmopolit yapı, beraberinde çelişkili durumları da getirmektedir (Atvur, 2008: 237). Bu yönüyle dünya kentleri bir yanda zenginliğin belirli kesimlerde yoğunlaştığı, diğer yanda da yoksulluğun ve sefaletin etki alanını genişlettiği mekânlar olarak, adeta birer “janus”² görünümündedir.

Dünya kentlerinden farklı olarak, turizm, ticaret, eğitim ve bilişim gibi farklı küresel akışlara eklenilen ve bu alanlarda uzmanlaşan kentler de ortaya çıkmaktadır (Geniş, 2007: 72). Bu süreçte kentler, akışkanlığı artan uluslararası sermayenin yatırım alanlarını artırabilmek için adeta birer “yarışçı” gibi başka kentlerle rekabet etmekte ve böylelikle küresel ölçekte kentler arası yarış atmosferi yaratılmaktadır (Hacısalıhoğlu, 2000: 124). Bu yarış ortamında, sermayenin özellikle belirli kentlerde toplanması, kent toprağının yüksek rantlar üretmesi ve kentsel hizmetlerin piyasa koşullarında sunulması nedeniyle kentte yaşamının maliyeti yükselmektedir. Böylece kente ayrıcalık kazandıran olanaklar, kent yoksulları için daha da erişilemez hale gelmiştir (Castells, 1997).

Bu bağlamda, yeni-liberalizmin kentinde yalnızca gökdelenlerin, lüks rezidansların, plazaların yer almadığı “janus”un diğer yüzünde ayrışma, kutuplaşma, yoksulluk, yoksunluk ve sefaletin tüm çıplaklığıyla görünür hale geldiği yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu nedenle, yeni-liberalizmin kenti dönüştürme süreci ele alınırken, ekonomik, toplumsal ve mekânsal boyutların bir arada değerlendirilmesi bir gerekliliktir. Toplumsal sınıfsal yapıdaki değişimler, alt-sınıfların niceliksel olarak artması, orta-sınıfın aşınması, yeni bir orta-sınıfın gündeme gelmesi, ötekileştirme, dışlama ya da bütünleşme sorunları, toplumsal ayrışmanın mekânsal olarak da belirgin hale gelmesi, tüketim kültürünün etkileri, kent-

² Antik Yunan’da bir yüzü gülen, diğer yüzü ağlayan heykel (Çınar, 2000: 87).

sel rantlar gibi birçok parametrenin birbiriyle ilişkili olduğu, birbirinden tamamıyla bağımsız değerlendirilemeyeceğinin altının çizilmesi gerekir.

Sözü edilen olguların odağında, “kent güvenliği” sorunu yer almaktadır. Yeni-liberal sürecin kentler üzerindeki etkilerinden biri de, artan eşitsizliklerin doğal bir sonucu olarak, kentlerde suç oranlarındaki artış ve toplumda bir suç korkusu oluşmasıdır. Bu süreçte güvenlik algısı da değişmiş, özellikle “yaşam alanlarında güvenlik”, en önemli konulardan biri haline gelmiştir. Yeni-liberal aktörler bu durumdan da yararlanmayı bilmiş; değişen güvenlik algısı üzerinden yeni kâr alanları yaratarak, oluşturulan yeni tüketim kalıpları aracılığıyla bu durumu beslemiştir. Güvenliğe olan ilgi, bu konuda üretim yapan firmaları çeşitlendirmiş, gerek özel, gerek kamusal alanda bu kaygıyla mekânlar yeniden biçimlendirilmeye başlanmıştır. Mobese kamera sistemiyle sokak ve caddelerin kontrol edilmesinden alışveriş merkezleri ve plazalara kadar tüm kamusal mekânlara, güvenlik temelli inşa edilen yeni yaşam alanlarına kadar, güvenlik endüstrisi yeni-liberalizmin kentinde görünür hale gelmiştir.

1.1. Yeni-liberalizmin “Yeni” Yerleşimleri: Güvenlikli Siteler

Genel olarak; “duvarlar, parmaklıklar veya bariyerlerle çevrelenmiş, kamuya açık olmayan, güvenlik sistemleriyle korunan, kontrollü bir girişe sahip, yerleşim alanları” (Blakely ve Snyder, 1997) olarak tanımlanan güvenlikli sitelerin temel özellikleri, kentlerin çevrelerinde veya merkezlerinde konumlanabilmeleri; giriş-çıkışların 24 saat denetlenmesi; kamusal alanlar olarak algılanan sokaklara, yürüyüş yollarına, parklara, sosyal aktivite alanlarına site dışından insanların girişlerinin kısıtlanması, yani kamusal alanların bir anlamda özelleştirilmesi; sitelerin, havuz, koşu-yürüme yolu, açık-kapalı spor alanları, sağlıklı yaşam merkezleri, sinema, tiyatro gibi farklı sosyal aktiviteler için ortak sosyal alanlar içermeleri (Candaş, 2007: 22-25) ve “homojenliğin hâkimiyet alanları” (Pérouse, 2011: 135) olarak sitelerin, benzer hale gelmeyi, aynılaştırılmış yaşam tarzını, korunaklı ve seçkin yaşam alanlarını sunmaları biçiminde sıralanmaktadır.

Bu özellikleriyle güvenlikli sitelerin ortaya çıkışını 1980’lerden itibaren yaşanan yeni-liberal dönüşümlerle açıklamak yaygın bir düşüncedir (Geniş, 2009: 121). Bu süreçte varlıklarını artıran gruplar, kendilerini

toplumun diğer kesimlerinden, diğer bir ifadeyle “kentten geri kalanından” yalıtılan ve “üretilmiş” bir kimlik şemsiyesi altında toplanmak amacıyla, güvenlikli sitelere çekilme eğilimi içine girmişlerdir. Bunu fark eden emlak ve inşaat piyasası ise oluşturulan bu tüketici kesime hitap edecek konut alanları üretmeye girişmişlerdir. Bu girişimin sonucu olarak, güvenlikli sitelerin “yaşam tarzı” kurgusu ile serbest piyasa dinamikleri içinde oluşturulması ve varlıklı gruplara pazarlanması, dolayısıyla da bunun için bir tüketici kitlesinin oluşturulması söz konusudur (Özgür, 2006: 50).

Bu yapılırken, güvenlikli sitelerin sözü edilen tüketici kitlesine sunduğu kimi olanakların altı çizilmektedir. Bu olanaklardan en önemlisi, bu yerleşim alanlarına adını veren “güvenlik” temasıdır. Nitekim konuya ilişkin yazında da, sıklıkla – ve beklenildiği gibi – “güvenlikli” sitelerin temel oluşum nedeni olarak, “güvenlik” gösterilmektedir. “Ev”in inşa edilme nedeni öncelikli olarak güven duygusudur. Bundan dolayıdır ki, bireylerin toplumsal çatışma ve suçtan ya da doğal felaketlerden korundukları bir mekân idealiyle inşa edilen güvenlikli siteler, pazarlanırken, öncelikle “güvenliğe” vurgu yapılmaktadır (Alver, 2007: 103-104).

Yazında, güvenlikli sitelere ilişkin yapılan çalışmaların neredeyse tamamında, güvenlik kadar seçkinliğin de, sitelerin tercih edilmelerinde belirleyici olduğu görüşü geçerlidir. Güvenlikli bir siteden ev alma ya da böyle bir siteye yerleşmede, yalnızca maddi bir yaşam çevresi satın alınmanın ötesinde, seçkinliği simgeleyen bir yaşam biçiminin de satın alınması söz konusudur. Bu bağlamda; sitelerin pazarlama stratejileri belirlenirken; “modernlik”, “yaşam tarzı” ve “seçkinlik” gibi unsurlar da öne çıkarılmaktadır (Alver, 2007; Bali, 2007; Çizmeci ve Çınar, 2009).

1.2. Türkiye Kentlerinde Yeni-liberal Yansımalar

Dünyadaki gelişmelerle benzer biçimde, 1980’lerden itibaren Türkiye, küresel gelişmelerden oldukça etkilenmiş ve bu dönemden sonra, yeni-liberal ekonomik politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu yıllardan itibaren, Türkiye’de zengin ile yoksul arasındaki farklar giderek daha fazla belirginleşmiş; bir yandan göç, diğer yandan yoksulluk, özellikle kentsel alanda, kutuplaşmanın derecesini artırmıştır (Bali, 2007; Kurtuluş, 2003; Öncü ve Keyder, 2003).

Bu durum, mekânda da parçalanmaya yol açmıştır. Bu süreçte, farklı gelir gruplarından insanların bir arada yaşadıkları geleneksel mahalleler anlamını yitirmeye başlamış (Alada, 2007); yaşam alanı olarak konut da dönüşmüştür. Bir yandan üst ve orta gelir gruplarını hedefleyen konutlarda seçenekler çeşitlenirken, diğer yandan da eskisinden farklı biçimde gecekondulaşmanın yerine, kamusal aktörlerin ve büyük ölçekli inşaat şirketlerinin işbirliği ile orta ve üst gelir gruplarına hitap eden konut alanları, özellikle kentlerin çevresine yayılmaya başlamıştır. Böylece, kentlerdeki yalıtılmış yaşam alanları, artık zenginlerle yoksulların birbirlerini görmediği, birbirleriyle temas etmeyecekleri bir biçimde yeniden düzenlenmeye başlanmıştır. Yine bu süreçte, konut, insanların sadece barınma ihtiyacını gideren bir ürün olmaktan öteye geçmiş, tüketicinin toplumsal hiyerarşideki statüsünü belirleyen temel göstergelerden biri haline gelmiştir (Çizmecı ve Çınar, 2009). Öte yandan, eskiyen kent merkezindeki yapılar kamusal aktörlerin inşaat şirketleriyle yaptıkları işbirliği ile kentsel dönüşüm, soylulaştırma, kentsel yenileme, vb. uygulamalar adı altında -çoğu zaman dar gelirli kesimlerin yerlerinden edilmeleleriyle- yine üst gelir gruplarının hizmetine sunulmuştur.

Öngörülebileceği üzere, Türkiye’de güvenli siteler ilk kez 1990’ların sonlarından itibaren, İstanbul’da görülmüş, giderek Ankara ve İzmir gibi metropollere de sirayet etmiştir. Yüksek gelir gruplarına yönelik olarak inşa edilen güvenli siteler, ister kentin merkezinde, isterse çevresinde yer alsınlar, ya da uydu-kent konumunda olsunlar, Türkiye’de, özellikle de metropollerde, birer çekim merkezi haline gelmişler, merkezi ve yerel yönetimlerin bu siteleri destekleyici uygulamaları aracılığıyla da kentsel gelişimi yönlendiren yerleşim alanları olarak belirmişlerdir.

Türkiye’de sözü edilen üç büyük kentin dışında, ekonomik yönden gelişme göstermiş, gerek sanayisi, gerekse de yerel üretim alanlarıyla metropollerle yarışmaya başlayan kimi büyük kentlerin de güvenli site olgusuyla karşı karşıya bulunduğu ifade edilmelidir. Bu gelişme, Kayseri, Konya, Bursa gibi geleneksel Türk kentlerinin toplumsal dokularında yeni bir unsur olarak yer almaktadır (Alver, 2007).

2. “Yeni” liberalizmin Dönüştürdüğü “Eski” Bir Kent: Konya

Geçmişten günümüze kadar, hem coğrafi konum hem de ekonomik potansiyel olarak önemli kentlerden biri olan Konya, özellikle Selçuklu başkenti olduğu dönemden itibaren, hem ekonomik hem de demografik açıdan hızla gelişmiştir. Tarihsel süreç içinde kent, sunduğu ekonomik çeşitlilikten, bünyesinde barındırdığı farklı yaşam tarzlarına kadar özgün bir yapıya sahip olmuştur (Alver, 2007: 141-142).

Sözü edilen ekonomik çeşitlilik anlamında, kentte farklı sektörlerin önem kazandığı görülmektedir. Kent için, özellikle tarımın ve ticaretin önemi büyüktür. Bu sektörlerin yanında, son yıllarda, sanayi alanında kaydedilen gelişmelerle birlikte kent, özellikle küçük ve orta ölçekli sanayinin önemli merkezlerinden biri haline gelmiştir. Keyman ve Lorasdağı'nın da işaret ettikleri gibi, Konya, “1980’li yıllardan itibaren serbest piyasa ekonomisi temelinde, küreselleşmeye açılarak ve bireysel girişimciliği ön plana çıkartarak sanayi alanında önemli atılımlar yapmış bir kent”tir (2010: 18). Yeni-liberal ekonomik dönüşümlere olanca hızıyla eklenilen kent, aynı zamanda yaşam tarzı, kentleşme ve konutlaşma eğilimi bağlamında da hızla evrilmekte, kendine özgü yapısıyla küresel sisteme hızla entegre olmaktadır.

Gerçekten, *Financial Times*’ın bir yayını olan *Doğrudan Yabancı Yatırım Dergisi*’nin 2006-2007 yılında düzenlediği Geleceğin Avrupası Kentleri ve Bölgeleri yarışmasında, en iyi ekonomik potansiyele sahip kent kategorisinde Konya, Manisa’nın ardından, ikinci sırada yer almıştır. Yüksek sanayileşme oranı, görece olarak düzenli bir kent planlaması, güçlü bir sivil toplum ağı, yoğun ve zengin toplumsal sermaye ve dayanışma ağlarının çalışması gibi özelliklerle kent birçok bilim insanı tarafından da, hem muhafazakârlığın hem de modernleşmenin gözlemlendiği bir Anadolu modeli olarak değerlendirilmektedir (Keyman ve Lorasdağı, 2010: 111).

Öte yandan, Konya coğrafi konumu ve özellikleri itibarıyla ile yatay kentleşmeye oldukça elverişlidir. Buna karşın, Konya’da da konutun gelişimi Türkiye genelinden pek farklı olmamıştır. Konut konusunda diğer kentlerde olduğu gibi, geleneksel sistem ve modellerin dışına çıkılmı; özellikle rant ekonomisinin paralelinde hızla apartman modeline

doğru evrilmiştir.³ Geleneksel Konya evlerinin işlevlerini göremeyen apartman daireleri yeni bir yaşam tarzının oluşmasına yol açmıştır. Geleneksel yaşam tarzını apartman dairelerinde devam ettirme çabasına giren kentliler çok büyük daireler yaptırmış, ancak bu da yaşam tarzının gerektirdiği ölçüde taleplere cevap veremeyip hantal bir yığın olarak ortada kalmıştır. Alver'in (2007: 147-148) değerlendirmesine göre, kentin Meram bölgesinde bahçeli villaların artışı eski evlerdeki yaşam standardının modern bir tarzda da olsa geri dönüşüne işaret edebilir. Ancak eski evlerin yok oluşu ve yıktırılışına paralel bir biçimde yaşamın da değişmesi söz konusudur. Bugün Konya'nın geleneksel mahallelerinin her biri imara açılarak apartmanlaşmayı beklemektedir. Genellikle yoksul kesimlerin oturdukları bu mahallelerin imarı bekledikleri düşünülecek olursa, yakın bir zamana kadar geleneksel Konya evinin ancak kurtarılmış birkaç konak ve kerpiç evle sınırlı olacağı öngörülmektedir. Bu bağlamda apartmanlaşma, villalaşma, uydu-kentleşme ve siteleşme kıskacında evin değişimi toplumsal yaşamı da doğrudan etkilemektedir.

Toplumsal dönüşümlerin mekândaki izdüşümlerinden biri olarak güvenli sitelerin kentteki sayısı özellikle son birkaç yılda ciddi bir artış göstermiştir. 2000'lerin başında MÜSİAD Konutları'yla başlayan bu süreç, giderek hız kazanmış, bugün kentin hem merkezinde hem de çevresinde çok sayıda güvenli konut alanı yerleşime açılmıştır. Ayrıca yapım aşamasında olan güvenli konut alanları da pek yakında bunların arasında yerini alacaktır. Adeta kentin üst ve üst-orta gelir grubunu içine çekmekte olan bu yerleşimler, Konya'da mekânsal ve toplumsal ayrışmayı hızlandırıcı rol oynamaktadır.

Bu yerleşimler her kentte olduğu gibi Konya'da da bir değer olarak ortaya çıkmış ve diğer yerleşim modellerini kendine benzetme, dolayısıyla tektipleştirme, standartlaştırma etkisini göstermiştir (Alver, 2007: 148). Yeni inşa edilen birçok konut alanı, birkaç bloktan oluşan apartmanlar, rezidans türü yapılar ya da villalar duvarlarla, kapılarla, kame-ralarla ve güvenlik elemanlarıyla donatılmaktadır. Bu yeni yapı örnek-

³ Özellikle Meram ilçesi Konya'da az katlı ya da müstakil konutların yaygın olduğu ve çok katlı binaların yapımına izin verilmeyen bir bölge iken; son 10 yılda önemli bir bölümü güvenli sitelerin yoğun olduğu Meram bölgesinde yer alan çok katlı inşaat, toplu konut alanları ve sitelerin önü açılmış durumdadır.

ri, geleneksel mahalle aralarında inşa edilebildikleri gibi, kentin dış çevresinde ya da dışında da inşa edilebilmektedir.

Bu bağlamda kentin genelinde güvenlikli sitelerin gelişimi ele alındığında, Konya'nın merkez ilçelerinden biri olan Meram'da inşa edilen güvenlikli sitelerin, daha çok kent merkezinde ya da merkeze yakın yerlerde konumlandığı ifade edilebilir. Meram'da özellikle Havzan Mahallesi güvenlikli sitelerin yoğun bir biçimde konumlandıkları bir bölge niteliğindedir. Bölgenin en belirgin özelliği, kent merkezine yakın ancak merkezin kalabalığı, karmaşası ve kirliliğinden uzak, havadar, sakin ve seçkin bir mahalle olmasıdır. Bu bölgedeki siteler, ya çok katlı apartman bloklarından oluşmakta, ya da az katlı bloklar ve villalardan meydana gelmektedir. Konya'daki ilk güvenlikli site olan MÜSİAD Konutları da yine bu bölgede yapılmıştır. Bu ilk güvenlikli sitenin ardından, Havzan Beyzade Konutları, Sültem, Güzel Bahçe, Sertler, Altınel, Şehzade Siteleri ve Meram Yeni Yol Konakları inşa edilmiş ve son olarak da Altın Koza Sitesi tamamlanmıştır. Bölgede yer alan siteler; farklı büyüklükteki (3+1, 4+1, 5+1 vb.) dairelerden oluşan, çok katlı apartman blokları biçiminde inşa edilmiş, Meram Yeni Yol Konakları⁴ ise az katlı bloklar ve müstakil villalardan oluşan bir site olarak yapılmıştır. Bölgede, geçmişte hiçbir zaman çok katlı yapılara izin verilmediği halde, inşa edilen bu sitelerle birlikte, Havzan mahallesinin dört bir yanı apartman bloklarıyla çevrelenmiştir.⁵ Havzan mahallesinin devamındaki bölgede yer alan eski, yoksul mahalleler de, kentsel dönüşüm uygulamalarıyla yeniden düzenlenerek TOKİ konutlarına ayrılmış durumdadır. Yine Meram ilçesinin farklı bölgelerinde de az sayıda villalardan oluşturulmuş, güvenlikli sitelere rastlamak olasıdır. Konya'da en üst gelir grubuna hitap eden Asude Konakları, İhlamur Konakları, Dört Mevsim Sitesi bunlara örnek verilebilir.

⁴ Araştırmanın örneklemini oluşturan iki siteden ilkidir. Blakely ve Snyder'ın (1997) güvenlikli sitelerin türlerine ilişkin yaptıkları sınıflandırmada “elit gruplar” olarak nitelendirdikleri sitelerin örneği olarak değerlendirilebilir. Konya'nın en gözde yaşam alanlarından biri olarak nitelendirilen Meram Yeni Yol Konakları'nın yapımına 2006 yılında başlanmış, sitede yaşayanların verdikleri bilgilere göre sitenin yapım süreci 2009 yılında tamamlanmıştır.

⁵ Havzan mahallesi, aynı zamanda mekânsal farklılaşmanın belirgin biçimde gözlenebildiği bir mahalledir. Lüks güvenlikli sitelerin hemen yanında, köhne, eski yıpranmış yapılara, tek katlı eski bahçeli evlere rastlamak olasıdır.

Konya'nın diğeri bir merkez ilçesi Selçuklu'dur. Selçuklu, aynı zamanda nüfus yoğunluğunun ve yüksek katlı apartman bloklarının en fazla olduğu ilçedir. Geçmişte orta ve alt gelir gruplarına yönelik gecekondu önleme bölgeleri olarak oluşturulan Aydınlikevler, Dört No'lu Gecekondu Önleme Bölgesi, Bosna Hersek Mahallesi gibi mahalleler bu ilçede yer almaktadır. Otogar, üniversite ve hastanelerin de bu ilçede yer alması, zamanla ilçenin kalabalıklaşmasına ve rantın yükselmesine neden olmuştur. Kent çevresinde inşa edilen bir alışveriş merkezi de zaman içinde bir çekim merkezi oluşturmuş ve bu bölgede güvenli sitelerin hızlı bir biçimde yaygınlaşmasını sağlamıştır. Kardelen, Tepe, Elitkent, Lalepark, Menekşe, Gesapark Siteleri, Tepe Villaları ve Prestij Konutları bu bölgedeki güvenli sitelerden birkaçıdır. Ayrıca kentin yaklaşık 10 km uzağında yer alan ve yörekent düşüncesiyle inşa edilmiş Garanti Konutları ya da diğeri adıyla Azra Tatil Köyü⁶ de Selçuklu ilçesine bağlıdır. Bunların dışında Selçuklu ilçesine bağlı olan ve kent merkezinde yer alan güvenli sitelerden bazıları da, Manolya ve Mavi Palmiye Siteleri, Selçuklu Rezidans, Selçuklu Kuleleri ve yapımı halen devam eden Gökkonaklar'dır.

2.1. Alan Araştırmasının Konusu, Amacı, Yöntemi, Evreni ve Örneklemi

Siteleşme eğiliminin belirgin bir biçimde gözlemlendiği Konya örneğinde, güvenli sitelerin etkilerinin saptanması ve analiz edilmesi amacıyla niceliksel yöntemin kullanıldığı bir alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırma evrenini, Konya'nın merkez ilçeleri olan Meram ve Selçuklu ilçelerinde yer alan güvenli sitelerde yaşayan 20 yaşını doldurmuş kişiler oluşturmaktadır. Araştırmada tesadüfi örneklem seçim yöntemi kullanılmıştır. Örneklemenin belirlenmesi aşamasında, henüz bir anket formu oluşturulmadan önce, konuyla ilgili olan öğretim üyesi, mimar, mühendis, vb. meslek gruplarına üye kişilerden ve konuyla ilgili

⁶ Araştırmanın örneklemini oluşturan iki siteden diğeridir. Blakely ve Snyder'ın (1997) yaptıkları sınıflandırmada, "yaşam tarzı toplulukları" olarak betimledikleri sitelere bir örnek oluşturduğu düşünülen Garanti Konutları, Konya'da ilk defa kent merkezinden uzakta, uydu-kent olarak inşa edilmiştir. Zamanla bir çekim merkezi haline de gelen sitenin yakınında TOKİ konutları ve Beyhekim Devlet Hastanesi inşa edilmiş, bu faaliyetler de sitenin çekim merkezi olma özelliğini artırmıştır.

olmayan kentlilerden oluşan 15 kişilik bir grupla ön görüşme yapılmıştır. Bu görüşmelerde, kişilerin Konya’da güvenlikli site olarak ilk akıllarına gelen Meram Yeni Yol Konakları adlı site, aynı zamanda 2010 yılında kentteki en gözde site olarak değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler sonucu kent merkezinde yer alan, Konya’da üst-orta sınıfa yönelik bir yerleşim alanı olarak Meram Yeni Yol Konakları (MYVK) çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Öte yandan, kentin dışında bir uydu-kent olarak oluşan, oluştuğu yerde bir çekim merkezi haline gelen, bilinen ilk ve tek örnek⁷ olarak Garanti Konutları da diğer bir araştırma alanı olarak belirlenmiştir.

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesi amacıyla yapılan hesaplama göre; MYVK’nda en az 20; GK’nda da en az 95 kişiyle görüşülmesi öngörülmüştür.⁸ Bu doğrultuda, toplam 150 kişiye anket dağıtılması uygun görülmüş, geri dönen 140 anketten ise sağlıklı bir ölçüme imkân verecek olan 137 tanesinin araştırmada kullanılmasına karar verilmiştir. Çalışmada hedeflenen sayıya bu kadar yaklaşılabilmesinde, anketlerin cevaplandırılması aşamasında, anketlerin dağıtılıp yeniden toplanmasından (*self-report*) çok, bizzat yazarın kendisi ve anketörler tarafından anket formlarının katılımcılarla yüz yüze görüşülerek doldurulması önemli bir etken olmuştur.

2.2. Alan Araştırmasının Bulguları

Çalışmanın kapsamı gereği alan araştırmasının ayrıntılı bulgularına ve hipotez analizlerine burada ayrıntılı olarak yer verilmeyecektir. Bulgular genel hatlarıyla ortaya konulduktan sonra, çalışmanın önceki kısımlarında ele alınan konularla ve konuya ilişkin olarak gerçekleştirilmiş olan görgül araştırmalarla ilişkilendirilerek, genel bir değerlendirme yapılacaktır.

⁷ Garanti Konutları, yöre kentte ilk olarak inşa edilen güvenlikli sitedir. Ancak şu anda yapımına devam edilen bu tür sitelerin sayısı giderek artmaktadır.

⁸ Anketlerin sitelere göre dağılımında, sitelerde yer alan mevcut daire sayıları dikkate alınmış ve buna göre örneklem sayısı belirlenmiştir. Pilot çalışma sonrasında ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach's Alpha 0,6 (% 66,9) olarak bulunmuştur. Bu orana göre ölçeğin oldukça güvenilir olduğu ifade edilebilir.

A. Sitelerde Yaşayanların Genel Profili

Sitelere yaşayanların ekonomik sermayeleri göz önünde bulundurulduğunda, görece olarak homojen bir yapıda oldukları ifade edilebilir. Bununla birlikte, ekonomik sermayeleri açısından yakın olsalar da, bireylerin sitelerde yaşama gerekçeleri, amaçları ya da siteden beklentileri birbirlerinden oldukça farklıdır. Alver'in (2007) de Konya'da gerçekleştirdiği çalışmasında ele aldığı gibi, her birey veya aile, ortak amaçlar doğrultusunda sitelerde buluşmamaktadır. Aynı şekilde, siteyi tercih edenler arasında mesleki, ideolojik, ailesel, hemşehrilik gibi bağlar, diğer bir ifade ile topluluk (*community*) birliktelikleri bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Konya'da güvenli sitelerde yaşayanlar, kültürel, sembolik ya da sosyal sermayeleri açısından homojen bir görünüm sergilememektedirler. Güvenli sitelerde yaşayanların sosyo-ekonomik özellikleri, oturulan siteye göre de değişiklik göstermekte, sitelerin içinde yer aldıkları muhite, kent merkezine yakın ya da uzak oluşlarına, sakinlerinin kültürel, ekonomik ve sosyal sermayelerine göre farklılaşmaktadır. Güvenli sitede yaşayan aileler, genellikle az çocuklu, çekirdek ailelerdir. Güvenli sitede yaşayan aile reislerinin meslek dağılımında ağırlıklı oranı esnaf, tüccar ve serbest meslek sahipleri (% 26,9)⁹ olurken; avukat, doktor, mühendis, vb. profesyonellerin (% 15,4) ve öğretim üyelerinin oranının (% 10,8) da, bu orana yakın olduğu ifade edilebilir. Öte yandan, güvenli sitede yaşayan çalışan kadınların oranı (% 51,9) yüksektir. Sitelerde yaşayan kadınların çoğunlukla öğretmen (% 16,8), öğretim üyesi (% 3,8) ve avukat, doktor profesyoneller (% 8,4) oldukları görülmüştür. Güvenli sitede yaşayan bireylerin (aile reisi % 63 ve eşi % 48,5) eğitim düzeyleri yüksektir. Katılımcıların önemli bir bölümünün üniversite mezunu oldukları belirlenmiştir.

Güvenli sitelerde yaşayanların önemli bir bölümü (yaklaşık % 80'i) ev sahibidir. Ancak burada, sitelerde oturan kiracıların da site yaşamının yüksek maliyetlerini ve konutların kentin diğer yerlerinden daha yüksek olan kiralarnı karşılayabilecek gelire sahip olduklarının vurgulanması gerekir. Yine, katılımcıların önemli bir bölümünün (yaklaşık % 70'inin)

⁹ Yapılan görüşmelerde bu meslek grubunun önemli bir bölümünü, fabrikası ya da büyük ölçekli işletmesi olan kişilerin oluşturduğu gözlemlenmiştir. Ancak burada altının çizilmesi gereken nokta, bu meslek grubunda yer alan önemli bir oranda katılımcının da eğitim düzeyinin yüksek olduğudur.

oturdıkları konutun dışında, başka konuta sahip oldukları görülmüştür. Gelir düzeyini gösteren diğer bir ölçüt olarak otomobil sahipliği oranı % 90’dır. Örneğin, MYYK’nda bir katılımcının dışında, her hanede otomobil bulunurken, GK’nda otomobil sahipliği oranı % 90’a yakındır. Bununla birlikte, kent merkezinde yer alan MYYK’nda otomobil sahibi olma oranının ve her ailenin sahip olduğu otomobil sayısının fazla olmasına karşın, yörekente yer alan GK’nda bunun tersine, otomobil sahibi olma oranının ve her ailenin sahip olunduğu otomobil sayısının daha az olması ilgi çekici bir bulgudur. Ancak, bu durumu her iki site arasındaki gelir düzeyi farklılığıyla ilişkilendirmek olasıdır. Bu bağlamda, MYYK ve GK’nda yaşayanlar arasında gelir düzeyi bakımından belirgin bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucu MYYK’nda oturanların % 31,4’ünün gelirinin 7500 TL ve üstü olduğu belirlenirken, GK’nda bu oranın ancak % 2,9 olduğu görülmektedir. Buna karşın, gelirinin 2500 TL’nin altında olduğunu belirtenlerin oranı GK’nda % 44,1 iken; MYYK’nda 2500 TL ve altında geliri olan yoktur.¹⁰

B. Site Yaşamına İlişkin Öyküler

Sitelerde yaşayan bireylerin siteye ilişkin öykülerinin belirlenmesi için de farklı sorular sorulmuştur. Kişilerin önceki konutlarının niteliği, onların güvenlikli siteye taşınma nedenleri hakkında fikir verebilir. Daha önce yine bir güvenlikli sitede yaşadığını belirtenlerin oranı da % 10 civarındadır. Bu bağlamda, güvenlikli sitede yaşamak, bu kişiler için yeni bir durum değil, “deneyimlenmiş” ve “memnun kalınmış” bir durumdur. Daha önce yine bir güvenlikli sitede yaşadığını belirten katılımcılardan bir bölümü, daha önce Beyzade Sitesi, MÜSİAD Konutları gibi sitelerde yaşadıklarını, bu siteler eskidiği için, daha yeni olan MYYK’na taşındıklarını ifade etmişlerdir. Diğer taraftan, sitede yaşayanların çok önemli bir bölümü (% 82,5), şu anda oturdukları siteye apartman dairelerinden taşındıklarını belirtmişlerdir.

¹⁰ Anket formunda, katılımcılara gelir durumuna ilişkin olarak sorulan soruda, (2010 yılı için) en az 2500 ve altı, en çok 10000 ve üzeri olarak seçenekler sunulmuştur. Bununla birlikte birçok katılımcının gelir durumuna ilişkin bilgi vermekten kaçındığı ya da gelir durumunu olduğundan daha düşük olarak belirttiği araştırmacı tarafından sıklıkla gözlemlenmiştir.

C. Sitelerin Tercih Nedenleri

Sitelerin öncelikli tercih nedeninin güvenlik olduğu yönünde ağırlıklı bir görüş olmasına karşın, Angora evleri üzerinde yapılan bir çalışmada (Şanlı, 2008), sitenin asıl tercih nedeninin daha çok doğa içinde yaşam ve rahatsız edilmeyecekleri bir sosyal ortam olduğu belirlenmiştir. Ancak, Konya’da görüşülen kişilerin çok büyük bir oranı, güvenlik nedeniyle bu siteleri tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların siteye taşınma nedenlerinden en önemlileri¹¹, çevrenin temiz ve düzenli olması (% 95,6), evin konforlu ve kullanışlı olması (% 92,7), depreme dayanıklı olması (% 86,13), otoparkının bulunması (% 86,8), güvenli olması (% 78,1), seçkin olması (% 62), spor olanaklarının olması (% 77,4), site içi komşuluk ilişkilerinin iyi olması (% 54,7) ve sitede ev almanın akıllıca bir yatırım olarak değerlendirilmesidir (% 66,4). Öte yandan, katılımcıların gelir dağılımı dengesizliklerinin kendilerini ve ailelerini rahatsız etmesi, kendi gibi insanlarla birlikte olmak, site yaşamının kendilerine saygınlık kazandırıyor olması gibi nedenleri “önemsiz” olarak değerlendirdikleri görülmüştür.

D. Siteden Memnuniyet

Katılımcıların siteden memnuniyet düzeylerinin belirlenmesi de alan araştırması kapsamında ele alınan temel konulardan biridir. Buna yönelik olarak tekrar bir tercih yapmaları gerekirse, yine bu sitede oturmayı tercih edip etmeyecekleri, sitede yaşamaktan memnun olup olmadıkları, muhitten memnuniyet dereceleri, siteden taşınmayı düşünüp düşünmedikleri ve bu kararın nedenleri ve site yaşamını yakınlarına tavsiye edip etmeyeceklerine yönelik sorular sorulmuştur. Katılımcıların genel olarak site yaşamından memnun oldukları, siteden taşınmayı çoğunlukla düşünmedikleri ve sıklıkla yakınlarına da site yaşamını önerdikleri görülmüştür. Bununla birlikte yapılan analiz sonucu, *bireylerin, MYYK’nda ya da GK’nda yaşamalarına göre muhitten memnun olma durumları farklılaştığı* görülmektedir. Kent merkezine yakın, seçkin bir muhitte konumlanmış olan MYYK ile, yöre kentte yer alan GK’nın “muhit” açısından farklılığı söz konusudur. Ancak, site ya da konut tercihi yaparken, muhit ölçütü-

¹¹ Sitenin tercih nedenlerine ilişkin olarak sorulan derecelendirme sorusuna, “önemli” ya da “çok önemli” biçiminde cevap veren site sakinlerinin toplam oranıdır.

nü temel alan katılımcıların yanında, kentten uzak olmayı seçen ve muhitin dışındaki ölçütler doğrultusunda karar veren katılımcılar bulunduğu da altı çizilmelidir. Yapılan analiz sonucunda, MYYK’nda oturan katılımcıların çok yüksek bir oranı (% 89,7’si) muhitten memnun olduklarını ifade ederlerken; GK’nda oturan katılımcıların sınırlı bir kısmı (% 17,4) muhitten memnun olduklarını dile getirmişlerdir. Öte yandan, “güvenlikli sitelerde yaşayan bireylerin, daha önce yaşadıkları mekân ile şu anda oturdukları siteden memnun olma durumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu”na ilişkin hipotezin de doğrulandığı görülmüştür. Buna göre; daha önce bir güvenlikli sitede yaşamamış olan kişiler arasında siteden memnun olanların oranı % 86 gibi çok yüksek bir rakamdır. Diğer taraftan, daha önce güvenlikli bir sitede yaşamış olan kişilerin oturdukları siteden memnuniyet düzeyleri % 68,8’dir. Dolayısıyla, site yaşamının sağladığı olanakların daha önceki yaşadıkları mekânın sağladıklarından daha iyi olması, kişilerin memnuniyet düzeylerini olumlu yönde etkilediği görülmektedir.

E. Site Yaşamına Atfedilen Değer ve Seçkinlik Algısı

Katılımcıların siteye ve site yaşamına ilişkin duygu ve düşüncelerinin ölçülmesine yönelik olarak, onların siteye karşı hissettikleri aidiyet duygusunun, siteyi kentteki diğer yaşam alanlarına göre nasıl değerlendirdiklerinin, ayrıcalıklı hissetme durumlarının belirlenmesine yönelik sorular sorulmuştur. Kendini site yaşamıyla özdeşleştirme ve kendini siteye ait hissetme duygusu, bireylerin site yaşamından memnuniyetlerinin de önemli bir göstergesidir. Buna göre, katılımcıların siteye karşı yüksek bir oranda aidiyet hissettikleri (%87,6) görülmüştür.

Katılımcıların seçkinlik algılarını ölçmeye yönelik olarak; “Sizce sitede oturanların taşınması gereken bazı nitelikler olmalı mı?”; “Bu sitede oturmak sizi ayrıcalıklı hissettiriyor mu?”; “oturduğunuz siteyi kentin diğer oturma alanlara göre nasıl tarif edersiniz?” gibi sorular yöneltilmiştir. Bu sorular aracılığıyla, bireylerin seçkinlik algıları ölçülmeye çalışılmış, ancak katılımcıların bu konudaki düşüncelerini doğrudan dile getirmekten kaçındıkları gözlemlenmiştir. Bu durum, çalışmanın niceliksel yöntemle yapılmasının getirdiği doğal bir sınırlılık olarak değerlendirilmelidir. Çalışma nitel araştırma biçiminde gerçekleştirilseydi, katılımcıların seçkinliğe ilişkin gerçek algılarının saptanması daha kolay olabilirdi. Öte yandan, nitelik-

sel yöntemin daha az sayıda kişiyle görüşme olanağı vermesi de bu yöntemin genel bir yargıya ulaşma konusunda önemli bir sınırlılığını oluşturmaktadır.

Güvenlikli sitelere ilişkin yapılan çalışmaların neredeyse tamamında, güvenlik kadar seçkinliğin de, sitelerin tercih edilmelerinde belirleyici olduğu görüşü geçerlidir. Örneğin, Kurtuluş (2005: 161-186) çalışmasında, sitede konut tercihi yapılırken, yalnızca maddi bir yaşam çevresi satın almanın ötesinde, seçkinliği simgeleyen bir yaşam biçiminin de satın alındığını ifade etmektedir. Araştırmaya göre, burada yaşayanlar, bir yaşam biçimi oluşturmaktan çok, kendileri için yaratılmış beğeni ve rutinlerden oluşan hazır bir yaşam biçimini satın almaktadırlar. Konya örneğinde de benzeri bir durum söz konusudur. Katılımcıların kendilerini site yaşamıyla özdeşleştirmeleri, tercih nedenleri gibi veriler de bu yargıyı doğrular niteliktedir. Bu bağlamda, *bireylerin güvenlikli siteleri tercih etmeleri ile site yaşamının kendilerini ayrıcalıklı hissettirdiği algısı* arasında anlamlı ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan analizde, beklenildiği gibi, bireylerin tercih nedenlerinden birini oluşturan seçkinlik ile kendilerini ayrıcalıklı hissetmeleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Yine, *güvenlikli sitelerde yaşayan bireylerin, kendilerini ayrıcalıklı hissetme durumları ile yaşanan mekânın seçkin bir muhitte yer almasına önem vermeleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu* yönündeki hipotezin geçerliliği gözlemlenmiştir. Buna göre, muhitin seçkinliğinin önemli olduğunu düşünen geniş bir kesimin, aynı zamanda kendilerini ayrıcalıklı hissettikleri görülmektedir.

Kendi gibi insanlarla bir arada yaşama isteği, güvenlikli sitelerin tercih edilmelerinde önemli bir konudur. Araştırma kapsamında, *böyle bir konuya verilen önemle, kişilerin kendilerini ayrıcalıklı hissetmeleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığına* yönelik olarak yapılan analiz sonucunda, kendilerini ayrıcalıklı hissedenler (% 70,1) arasında, kendi gibi insanlarla bir arada olma durumuna önem verenlerin oranı (% 53) daha fazla iken, ayrıcalıklı hissetmediklerini (% 24,8) ifade edenlerden, kendi gibi insanlarla bir arada olma durumuna önem verenlerin oranı (% 26,8) azdır.

Diğer taraftan katılımcılar, oturdukları siteyi kentin diğer yerleriyle karşılaştırırlarken; ağırlıklı olarak; “güvenli”, “huzurlu” ve “temiz” nitelendirmelerini yapmaktadırlar. “Seçkinlik” ve “konfor” da çoğunlukla

katılımcıların siteyi diğer yerlerle karşılaştırdıkları kavramlardır.

F. Güvenlik Algısı

Sitelerin öncelikli tercih edilme nedenlerinden ve bu anlamda temel pazarlama stratejilerinden biri olarak güvenlik algısının, sitede yaşayanlar açısından hangi düzeyde olduğunun ortaya konulabilmesine yönelik olarak çeşitli sorular oluşturulmuş, alınan cevaplar doğrultusunda, güvenlik algısına yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur. Çalışmada, özel güvenlik sistemleri kullanılarak, sitelerde yaşayanlara güvenli ve ayrıcalıklı bir yaşam sunulduğu şeklindeki bir ön kabulden hareket edilmektedir.

Katılımcıların önemli bir oranı (% 94), kendini yaşadığı sitede güvende hissettiğini ifade etmiştir. Buna karşın, yaşadıkları sitede alınan güvenlik önlemlerini yeterli bulmadığını belirtenlerin oranı % 57,7 gibi yüksek bir orandır. Bu bağlamda, *güvenlikli sitelerde yaşayanların alınan güvenlik önlemlerini yeterli bulmalarıyla, kendilerini güvende hissetmeleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığına ilişkin hipotezin analizi sonucunda, güvenlik önlemlerini yeterli bulan katılımcıların %90'ının aynı zamanda kendilerini güvende hissettikleri görülmektedir.* Alınan güvenlik önlemlerinin yeterli olmadığını düşünen katılımcıların yarısı ise her şeye rağmen kendilerini güvende hissettiklerini belirtirlerken, diğer yarısı da güvende hissetmediklerini ifade etmişlerdir.

Diğer taraftan, suçtan arındırılmış mekânlar olarak algılanan güvenlikli sitelerde suçun meydana gelip gelmemesi konusu, bireylerin güven algılarının biçimlenmesinde önemli hale gelmektedir. Site içinde herhangi bir suçun işlendiğini duyan ya da bilen site sakinleri kendilerini daha az güvende hissederlerken; site içinde herhangi bir suçun işlendiğine tanık olmayan ya da suça ilişkin bir duyumu olmayan ya da bilmeyen site sakinleri, kendilerini daha çok güvende hissetmektedirler.

G. Site içi Sosyal Paylaşım-Etkileşim

Katılımcıların site yaşamıyla ve site sakinleriyle bütünleşme düzeylerinin ölçülmesi amacıyla sorulan sorular ve alınan cevaplar doğrultusunda, site içi etkileşimlerine ilişkin genel bir fikir edinmek mümkün olmuştur. Genel olarak, katılımcılar komşularla olan ilişkilerini “iyi”

olarak tanımlamışlar, önemli bir grup ise (%70'i aşkın) komşularıyla zaman zaman ya da sıklıkla görüştiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, yapılan analiz sonucunda, kadınların komşularıyla görüşme sıklığının erkeklerle göre daha fazla olduğu görülmüştür. Öte yandan, *MYYK'nda ve GK'nda oturan bireylerin komşularıyla az görüşme/ hiç görüşememe nedenleri farklılık göstermektedir*. Komşularla ilişkilerin az olması ya da olmaması durumunun temel nedeni zaman yetersizliği olmakla birlikte, oturlan sitedeki komşuların profili de bu tercihi etkilemektedir.

Bu noktada, Danış'ın (2002) İstanbul'da gerçekleştirdiği çalışmasında, sitelerde yakın ilişkiler kurulmadığı, güven ve katılıma dayalı bir mahalleli ya da site sakini kimliğinden söz edilemeyeceği saptamasının, Konya örneğinde de geçerli olduğu ifade edilebilir.

H. Site dışı Sosyal Paylaşım-Etkileşim

"Mekânsal ayrışmanın bir boyutu olarak güvenli siteler Konya'da toplumsal bir ayrışma yaratır mı?" sorusuna Alver, sitelerin mekânsal ayrışmanın dışında, kaçınılmaz olarak toplumsal ayrışmaya da yol açtığı yönünde bir çıkarımda bulunmaktadır. Bunu yaparken de, sitelerin ayrılmış, yalıtılmış, "steril" bir yaşamı meydana getirdiğini ve bunu özendirdiğini, bunun sonucunda da toplumsal bir ayrışmanın ortaya çıktığını ifade etmektedir (Alver, 2007).

Ancak, burada güvenli sitelerde yaşayanların, kentle, toplumla, "öteki" ile kurdukları ilişkiler arasında belirgin farklılıklar olduğuna vurgu yapılmalıdır. Kimileri kentten tamamen izole olmayı seçerlerken; kimileri de mahalleliyle ve akrabalarıyla ilişkilerini devam ettirmektedirler. Bu bağlamda, ayrışmanın hangi düzeyde olduğunun ölçülmesini sağlamak amacıyla, katılımcıların kentle ilişkileri, diğer bir araştırma sorusunu oluşturmuştur. Katılımcıların ev-iş-alışveriş merkezi üçgeninde yaşadıkları ve kentle olan ilişkilerinin sınırlı olduğu varsayımından hareketle, sorulan sorulardan elde edilen bulgular, bu ön kabulü doğrular niteliktedir. Bu bağlamda katılımcılara; "mutfak alışverişlerini nereden yaptıkları", "serbest zamanlarını daha çok hangi mekânlarda geçirdikleri", "mahalleyle olan ilişkileri", "yerel gündeme olan ilgileri" gibi sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların, beklenildiği gibi alışverişlerini çoğunlukla büyük marketlerden yaptıkları saptanmıştır. Serbest zamanla-

rını da ağırlıklı olarak evde, site içi alanlarda ve alışveriş merkezlerinde geçirdiklerini ifade etmişlerdir.

Katılımcıların ayrışma eğilimlerinin olup olmadıklarını belirlemeye yönelik olarak, sitenin içinde bulunduğu mahalle sakinlerini değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcıların çoğu (% 55), mahalle sakinleriyle herhangi bir sorunu olmadığını belirtmiş; yaklaşık onda biri ise mahalle sakinlerinin sitede oturanlara karşı tepkili davrandıklarını dile getirmiştir. Ayrıca, katılımcılara mahalleden görüştükları kişiler olup olmadığı da sorulmuştur. Yüksek bir oranda katılımcının (% 73) mahalleden kişilerle görüştükları belirlenmiştir. Yine toplumsal ayrışma düzeyinin belirlenmesine yönelik olarak, mahalle sakinleriyle görüşmeyenlere bunun nedeni sorulmuştur. Önemli bir oran (% 59) henüz ilişki kurma fırsatı olmadığı için görüşmediklerini belirtirken; dışarıya karşı güven sorunu yaşadığı için, mahalleden kimseyle ilişki kurmak istemediği için ya da site dışındaki mahalle sakinlerini kendilerine uygun bulmadıkları için görüşmediklerini belirtenlerin oranı da % 25 civarındadır.

Araştırma kapsamında, katılımcıların kentle olan ilişkilerinin belirlenmesine yönelik olarak sorulan sorulardan elde edilen bulgular bize, sitelerde oturan bireylerin site dışındakilere karşı önyargılı oldukları ve onlarla görüşmekten çekindikleri gibi önyargıların geçerli olmadığını ve Konya örneğinde belirgin bir toplumsal ayrışmadan söz edilemeyeceğini göstermektedir. Ancak, bu durum, Özgür’ün (2006) betimlediği “ikili yapı”nın Konya örneğinde bulunmadığı anlamına gelmez. TOKİ konutlarıyla komşu olan GK örneğinde, bu ikili yapı belirgin biçimde gözlemlenebilir. Yalnızca bir cadde ile bölünen iki sitenin, her bakımdan farklılığı hemen göze çarpmaktadır. Örneğin, GK’nın lokanta, bahçe, spor tesisleri, kafe gibi alanlarında, hizmet işlerinde çoğunlukla TOKİ konutlarında yaşayan kişiler çalışmaktadır.

Diğer taraftan, Erder’in kentle ilişkilerin sınırlılığının daha çok kadınlar ve çocuklar için geçerli olduğu saptamasının (1996) Konya örneğinde de geçerli olduğunu dile getirmek olasıdır. Yapılan görüşmelerde, kadınların site içi alanlarda daha çok zaman geçirdikleri, site içi ilişkilerinin daha güçlü olduğu görülmüştür. Katılımcılarla yapılan görüşmeler sırasında sıklıkla çocuklarının kenti tanımadan, dışarıdaki yaşamdan yalıtılmış olarak yetiştiklerini ve bu durumun kendilerini kaygılandırıldığını dile getirenler olmuştur. Siteden okul servisleri ya da özel şoförleri aracılı-

lığıyla alınan çocuklar, özel okullara gitmekte, burada yine kendileri gibi ailelerin çocuklarıyla birlikte olmakta ve okul çıkışında da yine aileleri, servisleri ya da ailelerinin şoförleri aracılığıyla okuldan alınarak siteye getirilmektedirler. Katılımcıların önemli bir bölümü, bu yalıtılmış yaşamın çocuklarının güvenliği için aynı zamanda gerekli olduğunu düşünmektedirler.

Kentle ilişkilerin diğer bir boyutunu da yerel gündemi takip etme ve sivil toplum kuruluşunda çalışma gibi etkinlikler oluşturmaktadır. Katılımcıların yerel gündemi takip etme konusunda yetersiz olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaklaşık % 40'ı yerel gündemi takip etmediklerini ifade etmişlerdir. Yerel gündemi takip etmeyenlere bunun nedeni sorulduğunda; "kendisini ilgilendirmediği için" cevabını verenlerin oranı da % 60 gibi ciddi bir rakamdır. Kentte yaşayıp da gündemi takip etmemek, kentsel sorunlara duyarlı olmamak kentlilik bilinci açısından önemli bir eksikliklerdir. Bu noktada, kente kapılarını kapayan, kentsel sorunlar, kentsel uygulamalar, vb. konulara duyarsız olan önemli bir kesimin sitelerde yaşadığını ifade etmek gerekir. Yine, katılımcıların toplumsal ve kentsel gelişmelere ve sorunlara duyarlılıklarına ilişkin olarak, herhangi bir sivil toplum kuruluşuna üye olma durumu önemli bir veridir. Sivil toplum kuruluşu sayısının oldukça yüksek olduğu bir kentte, site sakinlerinin yalnızca % 10'unun bir sivil toplum kuruluşuna üye olması da, toplumsal duyarlılık ve örgütlenme eksikliği anlamında dikkate değer bir bulgudur. Bu durumda, Konya'da güvenli sitelerde yaşayanların kentsel ve toplumsal konulardaki duyarlılıklarının oldukça az olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

3. Sonuç Yerine: Güvenlikli Sitelerde Yaşayanların Profiline İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Bu çalışmada, öncelikli olarak yeni-liberalizmin kentsel alandaki etkilerine değinilerek, günümüz kentlerinin yaşadığı dönüşümün temelinde yatan nedenlere dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Sözü edilen dönüşüm sürecindeki rolü yeni fark edilmeye başlanan güvenli site olgusu, bu çalışmanın temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda çalışmada, "yeni bir kentsel gelişme biçimi" olarak nitelendirilen güvenli site olgusunun ne olduğu, nedenleri, dünyada ve Türkiye'de nasıl geliştiği ele alınmıştır. Ayrıca çalışmada, olgunun Konya örneğindeki gelişimine yer veril-

miş ve gerçekleştirilen bir alan araştırmasının bulguları okuyucuyla paylaşılmıştır. Umuyoruz ki, bu sayede Tanülkü'nün *İdeal Kent'in* bir önceki sayısında kaleme aldığı, “güvenlikli sitelerle ilgili yazında sitelerin hem kentler hem de diğer güvenlikli sitelerle olan ilişkilerinin incelenmediği ve çalışmaların ilgisinin güvenlikli sitelerin alt sınıflarla ilişkilerine odaklandığı” (Tanülkü, 2012: 131) yönündeki haklı eleştirisine bir olumlama yapılabilmektedir.

Çalışmanın önceki kısımlarında çizilmeye çalışılan kuramsal çerçeve dâhilinde ele alınan konular ve yazında yer alan görgül çalışmalar (Alver, 2007; Ayata, 2005; Bartu, 2001; Candaş, 2007; Çizmeci ve Çınar, 2009; Danış, 2001, 2002; Doğuç, 2005; Firidin Özgür, 2006; Geniş, 2009, 2012; Kurtuluş, 2005a, 2005b; Pérouse ve Danış, 2005; Şanlı, 2008; Tümer, 2006) ışığında, güvenlikli sitelerde yaşayanların genel profillerine ilişkin genel bir değerlendirme yapıldığında, şu sonuçlara varmak mümkündür:

- Dünyanın hemen her yerinde, güvenlikli sitelerde yaşayanların genel profilleri itibariyle benzerlik gösterdiği görülmektedir.
- Güvenlikli sitelerde yaşayanlar, genellikle ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeleri yüksek bireylerdir. Bununla birlikte, site sakinleri, ekonomik sermayeleri bakımından benzerlik gösterebilirler de, kültürel, sembolik ya da sosyal sermayeleri açısından homojen bir görünüm sergilememektedirler.
- Güvenlikli sitelerin öncelikli tercih nedenini “güvenlik” oluştururken, “seçkinlik” vurgusu da, diğer bir tercih nedeni olarak öne çıkmaktadır.
- Dünyada sitede yaşama ölçütleri (ekonomik yeterlilik, seçkinlik, meslek, belirli gruplara üyelik gibi) ülkelere, kentlere göre değişkenlik göstermektedir. Türkiye deneyiminde ise, güvenlikli sitede yaşama ölçütünü çoğunlukla (birkaç istisnai örnek dışında) ekonomik yeterliliğin oluşturduğu görülmektedir. Diğer bir ifade ile “bedelini ödeyebilen herkes”, hangi sosyo-kültürel düzeyde olursa olsun bu yaşam alanlarında yaşayabilmektedir.
- Güvenlikli sitelerde, komşuluk ilişkilerinde belirli bir mesafe bulunmaktadır. Site sakinleri arasında, bireyselleşme ve diğerinin yaşam tarzına karşı hoşgörü gözlenmektedir.

• Siteler, sakinlerini kentten, kent yaşamından ayırıştırarak; onlara yapay, homojen bir yaşam alanı sunmak yoluyla, diğer toplumsal kesimlerden yalıtılmaktadırlar. Bu tür bir “yalıtılmışlık” ekseninde, güvenli sitelerde yaşayan bireylerin, ev-iş-alışveriş merkezi üçgeninde yaşadıkları ve kentle olan ilişkilerinin oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

• Sitelerde yaşayan bireylerin, site dışında yaşayanlara karşı çoğu zaman önyargılı oldukları ve onlarla görüşmekten çekindikleri görülmektedir. Ancak, Konya örneğinde sözü edilen davranış biçimlerinin geçerli olmadığı gözlemlenmiştir.

Site sakinlerinin profillerine ilişkin olarak sunulan bu temel bulguların, güvenli site olgusunun, belirli bir perspektiften resmedilmesi açısından, önemli olduğu kanısındayız. Bununla birlikte, sitelerin günümüz kentlerini dönüştürücü etkisini tam anlamıyla kavramak, kuşkusuz resme farklı açılardan da bakmayı gerektirmektedir. Bu gereklilikten yola çıkan çalışma kapsamında, olgunun temelinde yatan ekonomik, politik, toplumsal boyutlar birlikte değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerden yola çıkıldığında, günümüz kentlerini kuşatan, onları biçimlendiren güvenli sitelerin bir kentleşme olgusu haline geldiğini; günümüz kentlerini biçimlendirdiği gibi, geleceğin kentlerini de biçimlendireceğini ifade etmek yanlış olmayacaktır.

KAYNAKÇA

- Alada, A. B. (2007). Küreselleşen Şehrin ‘Geleneksel Mahalle’ sine Reddiye. A. Mengi (Der.) *Kent ve Politika: Antik Kentten Dünya Kentine* (ss. 27-46). Ankara: İmge.
- Alver, K. (2007). *Siteril Hayatlar: Kentte Mekânsal Ayrışma ve Güvenlikli Siteler*. Ankara: Hece.
- Atvur, S. (2008). Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülkelerde Dünya Kentleri. *Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Antalya.
- Ayata, S. (2005). Yeni Orta Sınıf ve Uydu-kent Yaşamı. D. Kandiyoti ve A. Saktanber (Der.) *Kültür Fragmanları-Türkiye’de Gündelik Hayat* (ss. 37-56). İstanbul: Metis yayınları.
- Bali, R. N. (2007). *Tarz-ı Hayattan Life Style’a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekânlar, Yeni Yaşamlar*. İstanbul: İletişim.
- Bartu, A. (2001). Kentsel Kentsel Ayrışım: İstanbul’da Yeni Yerleşimler ve Kemer Country Örneği, F. Gümüşoğlu (Der.) *21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan* (ss. 145-149), İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Blakely, E. J. & Snyder, M. G. (1997). *Fortress America: Gated Communities in the United States*, Washington D.C.: Brookings Institution Press.
- Candaş, E. (2007). *İstanbul'da Dışa Kapalı Konut Sitelerinin Tasarımında Güvenlik Konusunun İrdelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Ün. Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Castells, M. (1997). *Kent, Sınıf ve İktidar*, Asuman Erendil (Çev.), Ankara: Bilim ve Sanat.
- Çizmeçi, F. & Çınar, C., İstanbul Konut Piyasasında Kitlesel Tüketimin Şekillendirdiği Yeni Konut Yerleşimleri, <http://istanbulkentsempozyumu.org> (02.11.09).
- Çınar, T. (2000). *Dünya Kenti ve Toplumsal Kutuplaşma (İstanbul Bir Dünya Kenti Olmalı mı?)*, Ayı Basım-Yıllık 97-98, Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Danış, D. (2001). İstanbul'da Uydu Yerleşmelerin Yaygınlaşması: Bahçeşehir Örneği, F. Gümüşoğlu (Der.) 21. *Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan (ss.151-160)*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Danış, D. (2002). Bahçeşehir Bir Mahalle mi? *İstanbul Dergisi*. Ocak.
- Doğan, A. E. (1999). *Küreselleşme ve Kentlerin Dönüşümü-Mersin Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Doğan, A. E. (2002). *Birikimin Hamalları*. İstanbul: Akademi.
- Doğan, A. E. (2005). Dünya Kenti-“Mega Kondu” Arasında İstanbul. *Mimarist*, 5 (16), 24-28.
- Doğuç, S. (2005). Yeni Orta Sınıfların Gözünden Zenginlik ve Yoksulluk. *Toplum ve Bilim*, 104, 92-123.
- Erder, S. (1996). *İstanbul'a Bir Kent Kondu Ümraniye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Friedman, J. The World City Hypothesis (1986). <http://geog.hkbu.edu.hk/geog3750/-reference/World%20City%20Hypothesis1.doc>
- Geniş, Ş. (2007). Küreselleşme, Toplumsal Eşitsizlik ve Mekânsal Ayrışma. *Sivil Toplum*, 5 (17-18), 69-84.
- Geniş, Ş. (2009). Neo-liberal Kentleşmenin Mekânda Yansımaları: İstanbul'da Güvenlikli Siteler. *Toplum ve Bilim*, 116, 121-156.
- Hacısalıhoğlu, Y. (2000). *Küreselleşme, Mekânsal Etkileri ve İstanbul*. İstanbul: Akademik Düzey Yayınları.
- Jameson, F. (1984). Post-modernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantiği. <http://www.scribd.com/doc/21362369/Fredric-Jameson-Postmodernizm>
- Keyder, Ç. (2000). *İstanbul Küresel ve Yerel Arasında*. İstanbul: Metis yayınevi.
- Keyman, E. F. & Lorasdağı B. K. (2010). *Kentler: Anadolu'nun Dönüşümü, Türkiye'nin Geleceği*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Köse, A. H. & Karahanoğulları, Y. (2005). Türkiye'de Faktör ve Varlık Gelirlerinin Sınıfsal Temellerine İlişkin Gözlemler. *Toplum ve Bilim*, 104, 48-72.
- Kurtuluş, H. (2003). Mekânda Billurlaşan Kentsel Kimlikler: İstanbul'da Yeni Sınıfsal Kimlikler ve Mekânsal Ayrışmanın Bazı Boyutları. *Doğu-Batı*, 23.
- Kurtuluş, H. (2005a). Bir Ütopya Olarak Bahçeşehir, H. Kurtuluş (Der.), *İstanbul'da Kentsel Ayrışma (ss. 77-123)*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Kurtuluş, H. (2005b). İstanbul'da Kapalı Yerleşmeler: Beykoz Konakları Örneği, H. Kurtuluş (Der.), *İstanbul'da Kentsel Ayrışma (ss. 161-186)*. Ankara: Bağlam Yayıncılık.

- Kurtuluş, H. (2005c). Kente Bir Sosyo-mekânsal Ölçek Olarak Bakmak ve 'Kentsel Dönüşüm', *Evrensel Kültür*, 164, 60-76.
- Low, S. (2003). *Behind The Gates: Life, Security and the Pursuit of Happiness in Fortress America*. New York: Routledge.
- Öktem, B. (2005). Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekânı Dönüştürmedeki Rolü. H. Kurtuluş (Der.), *İstanbul'da Kentsel Ayrışma* (ss. 25-76). Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Öncü, A. (1997). The Myth of 'Ideal Home' Travels Across Cultural Borders to Istanbul, A. Öncü ve P. Weyland (Der.), *Space, Culture and Power: New Identities in a Globalising Cities*. Londra: Zed Book.
- Öncü, A. (1999). İdealinizdeki Ev' Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı. *Birikim*, 123, 26-30.
- Öncü, A. & Weyland, P. (2007). Giriş: Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanları ve Kimlik Mücadeleleri. A. Öncü ve P. Weyland (Der.), *Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler* içinde. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özgür, E. F. (2006). *Sosyal ve Mekânsal Ayrışma Çerçevesinde Yeni Konutlaşma Eğilimleri-Kapalı Siteler: İstanbul-Çekmeköy Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Pérouse, J. F. (2011). *İstanbul'la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek*. İstanbul: İletişim.
- Pérouse, J. F.& Danış, A. D. (2005). Zenginliğin Mekânda Yeni Yansımaları: İstanbul'da Güvenlikli Siteler. *Toplum ve Bilim*, 104, 93-103.
- Savran, S. (2009, 20 Ekim). *Küreselleşme mi, Uluslararasılaşma mı?*
http://www.iscimucadelesi.net/arsiv/kuresel/kurmu_ulmu.htm
- Sipahi, E. B. (2011). *1980 Sonrası Yeni-Liberalizm ve Küreselleşmenin Etkisinde Yeni Bir Kentsel Gelişme Biçimi Olarak Güvenlikli Siteler: Konya Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şanlı, T. (2008). *Üst Gelir Grubunun Sosyo-mekânsal Ayrışımı Ankara Bilkent Anğora Evleri Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).Gazi Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tanülkü, B. (2012). Güvenlikli Siteler Arası Rekabet: "Ahlaklı Kapitalizmin Kimlik Üzerindeki Etkisi. *İdeal Kent*, 6, 124-153.
- Tümer, Ö. (2006). *Dışa Kapalı Konut Yerleşmelerinin Bursa'daki Örnekler Kapsamında Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniv. Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Yayman, H. (2000). 1980 Sonrası Türkiye'de Özelleştirme Uygulamalarının Gelişimi ve Kamu Yönetimi Üzerine Etkileri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 3, 135-156.
- Yeldan, E. (2002). Neo-liberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler. *Praksis*,7, 1-14.

Yrd. Doç. Dr. Esra Banu Sipahi: Lisans ve Yüksek lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi'nde tamamlamasının ardından, doktorasını Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde, Kent ve Çevre Bilimleri alanında yapmıştır. Kentleşme, kent sosyolojisi, çevre sorunları, yönetim ve

yerel yönetimler alanlarında çalışmaları bulunan Sipahi, 2011 yılından beri Necmettin Erbakan Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde kurucu öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Sulukule: Kentsel Dönüşüme Etno-Kültürel Bir Direniş

*

Sulukule: An Ethno-Cultural Resistance Against Urban Regeneration

Ülke Evrim Uysal

“The traditional city has been killed by rampant capitalist development, a victim of the never-ending need to dispose overaccumulating capital driving towards endless and sprawling urban growth no matter what the social, environmental or political consequences.” (Harvey,2012)¹

Özet

Türkiye’de neoliberal kentleşme politikalarının benimsenmesi çoğunlukla kentsel dokunun korunması, depreme dayanıklı konutların inşa edilmesi, yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve turizme katkı sağlanması gibi olumlu söylemler içeren çok sayıda kentsel dönüşüm projesinin uygulanmasına zemin hazırladı. İstanbul’un Roman tarihi mahallesi Sulukule’de uygulanan kentsel dönüşüm projesi, mahalle sakinlerinin karar verme sürecinin dışında tutulması ve tek taraflı kararların uygulamaya konulması üzerine, mahalledeki hak sahiplerinden ve bağımsız aktivistlerden oluşan bir kentsel toplumsal hareketin (Sulukule Platformu) kurulmasına neden oldu. Bu çalışmada Sulukule Platformu kentsel toplumsal hareketler çerçevesinde analiz edilecektir. Çalışmada Sulukule Platformu’nun yapısı, talepleri, eylemleri ve stratejileri ile birlikte hareketin Sulukule’deki kentsel dönüşüm süreci üzerindeki etkileri tartışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Sulukule, Sulukule Platformu, kentsel yenileme, kentsel toplumsal hareketler, yerinden edilme

Abstract

The adaptation of Neoliberal urbanization policies in Turkey paved the way for the implementation of several urban regeneration projects, which often include positive discourses such as conservation of urban tissue, construction of earthquake-resistant buildings, improvement of life standards and contribution to tourism. The urban regeneration project implemented in Istanbul’s historical Romany neighborhood and the denial of participation of locals in decision making caused the formation of an urban social movement (The Sulukule Platform) by locals and independent activists. This study analyzes the Sulukule Platform in the context of urban social movements. The study discusses the Sulukule Platform’s structure, demands, activities and strategies and its influences on urban regeneration process in Sulukule.

Keywords: Sulukule, Sulukule Platform, urban regeneration, urban social movements, eviction.

¹ “Geleneksel kent, önlenemez kapitalist gelişme tarafından yok edilmiş, toplumsal, çevresel ve siyasi sonuçları ne olursa olsun aşırı birikimi, kentsel yayılma ve büyümeye yönlendiren bitmek bilmeyen ihtiyacın kurbanı olmuştur.” (Çev. Ü.E.U)

1. Piyasanın Egemenliği

Türkiye’de neoliberal kentleŖmenin hegemonik bir proje olarak benim-senmesinin yaklaŖık otuz yıllık bir gemiŖi vardır. Ancak Adalet ve Kal-kınma Partisi’nin (AKP) 2002 yılında iktidara gelmesinin getirdiği siyasi istikrar ortamında neoliberal kentleŖme daha güçlü ve kapsamlı bir bi-imde uygulanmıŖtır (Öktem, 2011). KuŖkusuz bu projede İstanbul’un dönüŖümü önemli bir rol oynayacaktı. Bu dönemde İstanbul’da tarihi mahallelerin yenilenmesi, kentsel dokunun korunması, depreme daya-nıklı konutların inşa edilmesi, yaŖam koŖullarının iyileŖtirilmesi ve tu-rizme katkı sağlanması gibi olumlu söylemler içeren çok sayıda kentsel dönüŖüm projesi hazırlandı ve uygulandı. Ancak çoğunlukla ekonomik ve toplumsal olarak savunmasız İstanbulluların yaŖadığı mahalleleri hedef alan kentsel dönüŖüm uygulamaları, olumlu söylemlerinin aksine toplumsal çatıŖmaları tetikledi. İstanbul 2010 Avrupa Kültür BaŖken-ti’nin arifesinde, ‘dönüŖtürülen’ tarihi Roman mahallesi Sulukule, kent-sel dönüŖümün özünde yerinden etme politikası olduğunun adeta bir prototipiydi. İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Fatih Belediyesi ve TOKİ iŖbirliđi ile uygulanan Sulukule Kentsel DönüŖüm Projesi, bir yandan yıkımlara, mülksüzleŖtirmeye ve mahalle sakinlerinin yerinden edilme-sine neden olurken, diğer yandan yatırımcıların bölgeye akın etmesiyle konut spekülasyonlarına yol açtı. Sulukulelilerin karar verme sürecinin dıŖında tutulması ve tek taraflı kararların uygulamaya konulması üzeri-ne mahalledeki hak sahiplerinden ve çeŖitli aktivistlerden oluŖan bir kentsel koalisyon (Sulukule Platformu) kuruldu. Sulukule Platformu, kentsel dönüŖümün neden olduğu yıkımları ve yerinden edilmeyi engel-lemeyi, Sulukule’den ayrılmak zorunda kalan ailelerin mahalleye dönü-Ŗünü sağlamayı ve Sulukule’nin geleceği için alınacak kararlarda mahal-ledeki hak sahiplerinin çıkarlarını gözetmeyi amaçlıyordu. Ancak yakla-Ŗık dört yıl süren mücadele sonuç vermedi; Sulukule’deki geleneksel konut dokusu korunamadı. Sulukuleli kiracılar ve mülk sahipleri mahal-leyi terk etmeye zorlandı.

Bu alıŖmada Sulukule Platformu’nun yapısı, aktörleri, eylemleri ve hareketin taleplerini dile getirmek için geliŖtirdiđi stratejiler analiz edile-cektir. Ayrıca sözü edilen eylem ve stratejilerin mahalledeki kentsel dö-nüŖüm sürecini nasıl etkilediği incelenecektir. alıŖmada, Sulukule Plat-

formu kentsel toplumsal hareketler çerçevesinde değerlendirilecek ve mahalle düzleminde gelişen hareketlerin kentsel ve toplumsal politikalara etkisi tartışılacaktır. Çalışmadaki veriler büyük ölçüde yıkımlardan önce (2009) ve yıkımlardan sonra (2010) yapılan iki saha araştırmasından elde edildi. Saha çalışması süresince yapılan on iki mülakat üç kategori altında analiz edildi: aktivistler ve uzmanlar, Sulukuleli mülk sahipleri ve kiracılar ve komşu mahalle Çarşamba'da yaşayanlar ile yapılan mülakatlar. Aktivistler ve uzmanlar ile yapılan mülakatlar Sulukule Platformu'nun kentsel dönüşüme karşı nasıl bir örgütlenme modeli geliştirdiğini ortaya koydu. Sulukule'de yaşayan hak sahipleri ile yapılan mülakatlar ise belirsiz mülkiyet ilişkileri ve yerinden edilmenin neden olduğu sorunlara odaklandı. Son olarak Çarşamba'da yapılan mülakatlar Sulukuleli Romanlara yönelik tavırların belgelenmesini sağladı. Buna ek olarak, konuyla ilgili gazete makaleleri, dilekçeler, istatistik veriler, mahkeme belgeleri, yasal düzenlemeler, ulusal ve uluslararası raporlar incelendi. Sulukule Platformu, Fatih Belediyesi ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin internet sitelerindeki projeye ilişkin veriler ve görüşler analiz edildi. Veriler analiz edilirken kentsel dönüşüm sürecindeki gelişmeler arasındaki neden-sonuç ilişkisi kurulmaya çalışıldı.

Bu çalışmada öncelikle kentsel toplumsal hareketler tartışılacaktır. Daha sonra Sulukule'deki mücadelenin aktörleri ve bu aktörlerin talepleri, stratejileri ve eylemleri incelenecek; Sulukule Platformu'nun taleplerini ortaya koyarken yararlandığı unsurlar ve hareketin karşılaştığı zorluklar analiz edilecektir. Son olarak, Sulukule Platformu, kentsel toplumsal hareketler çerçevesinde değerlendirilecek ve mahalle düzleminde gelişen hareketlerin kentsel politikalara ne ölçüde etki edebileceği sorgulanacaktır.

2. Kentsel Toplumsal Hareketler

Kentsel toplumsal hareketler terimi ilk kez 1970'li yıllarda Manuel Castells tarafından kullanıldı. Althusser'in yapısalcı yaklaşımından etkilenen Castells, kent mekânında siyasi güç ve katılım iddiasında bulunan baskı gruplarını, radikal veya nispeten uzlaşmacı direniş hareketlerini, mahalli ya da daha geniş düzlemlerde faaliyet gösteren muhalif oluşumları sınıflandırdı. Castells'in temel beklentisi bu hareketlerin işçi sınıfıyla

birleŖerek siyasi erkte radikal deęiŖikliklere yol açacak bir 'kentsel devrimi' gerekleŖtirmesiydi (Castells, 1977; 1978a, 1983; Pickvance, 2003a, 2003b). 1980'lerde Marxist epistemoloji ile bağlarını koparan Castells, kuramsal alıŖmalarının merkezine devrimci kentsel hareketlerin yerine yerel kimliklerin korunmasını (Nicholls, 2008: 842–843) ve sınıf mücadelesi yerine kentsel aktörleri (Milicevic, 2001: 767) yerleŖtirdi. Kentsel toplumsal hareketleri ise dört unsurun varlığı ile tanımladı (Castells, 1983: 322): siyasi ve kültürel hedeflerini gerekleŖtirmek için kollektif tüketim taleplerine, topluluk kültürüne ve siyasi özyönetime sahip olmak, kentsel toplumsal hareket olarak rolünün bilincinde olmak, baŖta medya, profesyoneller ve siyasi partiler olmak üzere çeŖitli araçları kullanarak toplumsal bağlar kurmak ve örgütsel ve ideolojik olarak bir siyasi partiden bağımsız olmak.²

Castells'in klasik alıŖmalarından bugüne kentsel toplumsal hareketlerde radikal deęiŖiklikler yaŖandı. Rejim deęiŖiklikleri, kentsel toplumsal hareketler ve devlet arasındaki iliŖkiler (Pickvance, 1995), kentsel geliŖimin rekabeti biçimleri, geleneksel refah devletinin erozyona uğraması ve yönetimden yönetiŖime evrim kentsel toplumsal hareketlerdeki deęiŖimi etkiledi (Mayer, 2000). Ancak bu deęiŖim bir anda gerekleŖmedi. Mayer'e (2009) göre kentsel toplumsal hareketler farklı dönemlerde farklı özellikler gösterdi. 1960-1980 yılları arasında Fordist üretimin kriziyle bağlantılı olarak ortaya ıkan hareketler kökten siyasi ve toplumsal özümleri savunuyordu. 1980-1990 yılları arasındaki hareketler ise neoliberal paradigmaya karşı bir tepki olarak örgütlendi. Öncelikli konular neoliberal uygulamaların neden olduğu işsizlik, evsizlik ve yoksulluktu. 1990-2000 yılları arasındaki üçüncü dönemdeki hareketler ise kent mekânının pazarlanmasına ve bunun doğurduğu kentsel ayrışma, soylulaŖtırma, yerinden etme gibi kentsel toplumsal sorunlara karşı örgütlendi. Son olarak Mayer, uluslararası sermayenin akışkanlığı ve mali piyasaların entegrasyonuna bağlı olarak kentlerin birer küresel yatırımcı ve girişimci haline gelmesiyle kentsel hareketlerde dördüncü aşamanın baŖladığına dikkat eker. Kentsel mekânı yatırımcılara cazip kılmak amacıyla yerel ve ulusal iktidarlar kentsel dönüŖümü bir araç olarak

² Castells burada kentsel toplumsal hareketin siyasi olması gerektiğini ancak hareketin bir siyasi partinin (örneğin gençlik kolları) uzantısı olmaması gerektiğini vurguluyor.

kullanmakta ve çoğunlukla ekonomik ve toplumsal olarak savunmasız kentlilerin yaşadığı alanları piyasanın tasarrufuna sunmaktadır. Bu durum tepkilere, eylemlere, kitlesel gösterilere ve neoliberal kentleşme biçimlerine karşı örgütlenmiş hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Brenner, Marcuse ve Mayer, 2009). Günümüzde kentsel toplumsal hareketlerin geçmişteki örneklerine göre daha fazla ortak noktası vardır; iletişim teknolojileri daha etkili olarak kullanılmakta, ortak sorunlara sahip hareketler daha kolay bir şekilde örgütlenmekte ve küresel düzlemde işbirliği yapmaktadırlar (Leontidou, 2006; Mayer, 2009).

Kentsel toplumsal hareketlerin bir diğer ortak özelliği de genelde kurumsal mantığa ve uygulamalara karşı çıkmalarıdır (Castells, 1978b; Harvey, 2008). Kentsel hareketler sivil toplumun aksi görüşlerinin ve ihtilafların otoritelere duyurulmasında bir araçtır (Nicholls, 2008: 78). Yerel düzlemde devlet, kentsel toplumsal hareketlere karşı böl ve yönet stratejileri uygulayabilir, aktivistler arasındaki bağlantıları kesmeye yönelik tedbirler alabilir ve hareketleri sindirmek için fiziksel güç kullanımına başvurabilir (Nicholls, 2008). Kurumsallaşmış kentsel hareketler ise radikal doğasını kaybeder ve Post-Fordist üretim ve dağıtım ilişkileriyle uyumlu eylemlere yönelirler (Kavoulakos, 2006).

Kentsel toplumsal hareketler belli bir tehlike (*stake*) (kentsel bunalım, kentsel dönüşüm, yenileme veya konut projesi, yer değiştirme veya yerinden edilme, vs.) sonucunda ortaya çıkar. Belli bir toplumsal tabana (*social base*) dayanan ve zamanla toplumsal bir güce (*social force*) dönüşen kentsel toplumsal hareketler taleplerini çeşitli eylemlerle (gösteriler, yürüyüşler, imza kampanyaları, kültürel etkinlikler, konferanslar, bildirimler, vs.) kamuoyuna duyururlar (Castells, 1977; 1983; Pickvance, 1986). Taleplerin niteliği, eylemlerin uygulanabilirliği ve harekete verilen toplumsal destek hareketin başarısına doğrudan etki eder (Castells, 1983).

Kentsel toplumsal hareketlerin örgüt yapıları hedeflere ulaşılmasında belirleyicidir. Nicholls'a (2008, 2009) göre kentsel toplumsal hareketlerin yapısında ve eylemlerinde birbiri ile ilişkili üç temel kavram ön plana çıkmaktadır: ağlar, bağlantı noktaları ve güçlü/zayıf bağlar. Ağlar (*networks*) eylemlerin eşgüdümünde önemli rol oynar; aktivistlerin kendi aralarında ve müttefikleriyle ilişki kurmalarını sağlar. Bilgi ve kaynak akışını hızlandırır. Ağların gelişimi ise bağlantı noktalarının (*contact points*) verimli olarak kullanımına bağlıdır. Bağlantı noktaları kamusal

alanlarda yapılan gösteriler, yürüyüşler, forumlar ve toplantılar gibi aktivistlerin bir araya geldiği ve fikir alışveriŖinde bulunduğu düzlemlerdir (Nicholls, 2009: 83–85). Bağlantı noktalarında aktivistler arasında kurulan güçlü bağlar (*strong ties*) eylemler için kollektif kapasiteyi artırır ve gerekli motivasyonu sağlarken, zayıf bağlar (*weak ties*) hareketin tabanını genişleterek yeni kaynaklara eriŖim olanaklarını genişletir (Nicholls, 2008: 844–845, 856).

3. Sulukule Platformu

Bu bölümde Sulukule Platformu'nun oluşumu, yapısı, aktörleri ve eylemleri, kentsel toplumsal hareketler kuramsal çerçevesi kapsamında analiz edilecektir. Sulukule Kentsel DönüŖüm Projesi'ni ayrıntılı olarak analiz etmek bu çalışmanın konusu değildir; ancak proje Sulukule için bir tehlike (*stake*) teşkil etmiş ve Sulukule kentsel toplumsal hareketinin oluşumunu tetiklemiştir. Bu nedenle projenin içeriği ve gelişimi üzerinde kısaca durulacaktır.

3.1. Sulukule Kentsel DönüŖüm Projesi

11. yüzyıldan bu yana kesintisiz Roman yerleşimi olan (Marsh, 2008) Sulukule'de (resmi olarak NesliŖah ve Hatice Sultan Mahalleleri) 2006 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Fatih Belediyesi ve TOKİ ortaklığında bir kentsel dönüŖüm projesi hazırlandı. Projenin amacı "sur içinde yer alan iki mahallenin tarihi kent dokusuyla uyumlu, Tarihi Yarımada'nın kentsel ve mimari mirasına uygun sağlıklı binalarla ve altyapıyla yenilenmesi" olarak sunuldu (Fatih Belediyesi, 2011). Proje turizmi teşvik etmek, kültürel dinamikleri ve mahallenin durgun ekonomik hayatını canlandırmak amacıyla modern altyapıya sahip 'Osmanlı tarzı' konutlar, yeni dükkânlar, kültür merkezi, okul ve otel yapımını öngörmekteydi. Otoriteler Sulukule sakinlerine üç seçenek sundu: yapılacak yeni evleri satın almak, yeni dükkânları satın almak ve belediye tarafından tespit edilen mülk değerini kabul ederek Sulukule'yi terk etmek. Yeni konut ve dükkânların devredilmesi ise mülk değeri ve inŖaat maliyetleri arasındaki farktan kaynaklı borcun uzun vadeye yayılarak ödenmesi ile gerçektelecekti.

Aralık 2006'da verilen kamulaştırma kararıyla mahalledeki yıkımların önü açıldı. Yaklaşık 500 aile Sulukule'den 40 kilometre uzaklıkta Taşoluk toplu konutlarına yerleştirildi. Taşoluk'a giden Roman aileler yüksek kira ve faturaları ödemekte zorluk çektiler (Gönenç ve Baştürk, 2009; Gümüş, 2007). Taşoluk'un farklı sosyokültürel profili de yerinden edilmiş Sulukulelileri daha da zor durumda bıraktı (Saymaz, 2007; Özden, 2008). Sulukule'deki eğlence sektöründe çalışanlar ise ulaşım zorluğu nedeniyle işlerini kaybettiler. İşsizlik ve yoksulluk nedeniyle yasadışı faaliyetlere eğilim gösterenler ise Taşoluk'un diğer sakinlerini tedirgin etti (Somersan, 2007: 726). Hayatları boyunca yalnızca Sulukule'de yaşamış Romanlar için toplu konutlardaki 'hayat tarzına' uyum sağlamak da sorun oldu. Mahalledeki toplumsal dayanışmanın yok olması (örneğin Sulukule'dekin aksine Taşoluk'taki dükkânların veresiye alışverişi kabul etmemesi) ve etno-kültürel pratiklerin sürdürülmesi önündeki engeller (örneğin geceleri yapılan müziğin komşuları rahatsız etmesi) çok sayıda Sulukuleli'nin hayal kırıklığına uğrayarak yeniden mahalle çevresine yerleşmesine neden oldu (Uysal, 2012). Projenin dayatmalarını kabul etmeyen ve Sulukule'de kalmayı seçenler ise giderek kötüleşen yaşam koşullarıyla mücadele etmek zorunda bırakıldılar. Yıkımların getirdiği sıkıntıların yanı sıra elektrik ve su kesintileri mahalledekilerin sağlığını tehdit eder hale geldi.

3.2. Hareketin Oluşumu

Sulukule'nin planlı bir şekilde Romanlar'dan arındırılması ve mahallenin giderek bir inşaat alanı haline gelmesinden önce 'tehlikeyi' sezmiş bulunan STK'lar örgütlenmeye ve mahalleye yönelik olası yıkımlara karşı beraber hareket etmeye başladılar (Tan, 2007). 24 Mart 2007'de düzenlenen 40 Gün 40 Gece Festivali'yle Sulukule'nin geleceğine yönelik kaygılar dile getirildi. 40 Gün 40 Gece bir festivalden fazlasıydı; çok sayıda müzikal performans, sergi, atölye çalışmaları, film gösterimleri, akademik konferans ve panelleri kapsayan bir dizi etkinlik Sulukule'de

kalıcı bir koalisyon oluşturulmasının ve aktivistlerin seferber edilmesinin hazırlayıcısı oldu. Bu koalisyon üç ana gruptan oluşmaktaydı:³

1-STK'lar (Sulukule Roman Kültürünü Geliştirme ve Dayanışma Derneği, İnsan Yerleşimleri Derneği ve Ulaşılabilir Yaşam Derneği, daha sonra Sulukule Gönüllüleri Derneği),

2-Projeye karşı çıkan Sulukule sakinleri,

3-Bağımsız aktivistler (Mimarlar, şehir plancıları, sanatçılar, akademisyenler, hukukçular, araştırmacılar ve yazarlar gibi mahallede ikamet etmeyen profesyoneller).

Birinci grup kentsel dönüşüme karşı sürdürülen mücadeleye destek sağlamak için çeşitli etkinlikler düzenlerken, Sulukule Roman Kültürünü Geliştirme ve Dayanışma Derneği tarafından örgütlenen ikinci grup süreçte mağdur olanların taleplerinin birinci elden duyurulmasını (örneğin Sulukulelilerin Avrupa Parlamentosu'nda bir oturumda söz almaları) sağladı. Bağımsız aktivistler ise kamuoyunun ilgisini Sulukule'ye çekmek amacıyla uzmanlık alanlarını kullandılar ve uluslararası platformlarda müttefikler edindiler.

3.3. Sulukule Platformu'nun Amaçları

Sulukule Platformu'nun mahalledeki kentsel dönüşüm sürecini tersine çevirmek için benimsediği hedefler üç ana başlık altında toplanabilir:

1- Aktivistlere göre kentsel dönüşüm projesinin Sulukule için sundukları ilüzyondan ibarettir. Proje, Tarihi Yarımada'da soylulaştırılmış ve Romanlar'dan arındırılmış bir mahalle öngörmektedir; projenin Sulukule'deki hayat standartlarını iyileştirmek ya da mahallenin tarihi ve mimari dokusunu korumak gibi bir kaygısı yoktur. Bu nedenle projenin kabul edilmesi söz konusu değildir.

2- Proje, Sulukule sakinlerinin katılımı olmadan alınmış tek taraflı kararları içermektedir (Çavdar, 2008).⁴ Sulukule Platformu ise

³ Sulukule Platformu kendini herkesin kendi öncelik ve uzmanlık alanına göre katkı sağladığı, farklı kökenlerden gelen aktivistlerin dayanışma içinde hareket ettiği merkezsiz ve sınırsız bir oluşum olarak tanımlamaktadır (<http://sulukulegunlugu.blogspot.com>).

⁴ Tolga İslam'a (2009) göre belli aşamalarda katılımdan söz edilebilir. Projenin uygulanmasından önce Fatih Belediyesi mülk sahiplerini proje hakkında bilgilendirdi. İslam'a göre bilgilendirme süreci belediye tarafından 'katılım' olarak yorumlandı. Ancak Sulukule Platformu tarafından yapılan bir araştırmaya göre Sulukule sakinlerinin ancak yüzde 7,5'i konuyla ilgili belediyenin kendi fikirlerine başvurduğunu söylemektedir.

Sulukuleliler'in kendi gelecekleri adına kendilerinin karar vermesini talep ederek, iyileştirilmiş belediye hizmetlerine ve altyapıya sahip korunmuş ve sürdürülebilir bir Sulukule için alternatif projeler geliştirilmesini önerir.

3- Sulukule'deki yıkımlar hemen durdurulmalı ve mahallenin eşsiz kimliğini oluşturan sakinleri geri dönmelidir (<http://sulukulegunlugu.blogspot.com/>).

3.4. Eylemler

Aktivistler Sulukuleliler'in haklarını, düzenledikleri çok sayıda eylemle (dilekçeler, imza kampanyaları, açılan davalar, yürüyüş ve basın açıklamaları) ve etkinlikle (sergiler, atölye çalışmaları, konferanslar, bildiriler, vs.) savundular. Eylemlerde ana tema başta müzik olmak üzere Sulukule'ye özgü Roman kültürüydü. Sulukule Platformu öncülüğünde düzenlenen çok sayıda müzikal etkinliğe yerli ve yabancı Roman müzik gruplarının katılımı sağlandı ve Sulukule'nin İstanbul'un korunması gereken bir kültürel değeri olduğunun altı çizildi. Aktivistlerin farklı kökenleri Sulukule'nin medya, üniversiteler, meslek odaları gibi değişik platformlarda tartışılmasına neden oldu. Sulukule Platformu'nun mahallede ve mahalle dışında örgütlediği eylemler aynı zamanda aktivistlerin bir araya geldiği ve etkileşim içine girdiği 'bağlantı noktaları'ydı (Nicholls, 2008). Bu bağlantı noktalarında aktivistler arasında kurulan 'güçlü ve zayıf bağlar' Sulukule Platformu'na işlerlik kazandı. Sulukule sakinleri arasındaki güçlü dayanışma bağları kolektif eylemleri kolaylaştırdı ve bilgi akışını hızlandırdı. Öte yandan bağımsız aktivistlerin kurduğu zayıf bağlar ise Sulukule'deki direnişe ulusal ve uluslararası müttefikler kazandı. Sulukule Platformu, internet portalından (<http://sulukulegunlugu.blogspot.com>) Sulukule'deki kentsel dönüşüm sürecini ve gelişmeleri değerlendirerek kamuoyunu bilgilendirdi.

4. Kentsel Dönüşüme Etno-Kültürel Bir Direniş

Eylül 2009'da Sulukule'deki bütün binaların yıkımı tamamlandı ve kalan Roman ailelerin tahliyesiyle mahalle bir şantiyeye dönüştürüldü. Geniş

tabanlı eylemlere, ulusal ve uluslararası kiŖi ve kuruluşlarca verilen desteğe rağmen Sulukule Platformu yıkımlara neden engel olamadı? Hangi engellerle karŖılaŖtı? Bu sorulara yanıt vermek için Sulukule'nin özkaynakları analiz edilecek ve hareketin faaliyetlerini sınırlayan faktörler incelenecektir.

4.1. Sulukule'nin özkaynakları

Castells'e (1977, 1983) göre kentsel toplumsal hareketler ve kent mekânı arasındaki iliŖki hareketlerin mekânı bir faaliyet alanı olarak kullanılmasıyla sınırlı değildir. Kentsel toplumsal hareketlerin taleplerinin ortaya konmasında ve eylemlerinin hazırlanmasında mekânın kimliği (sokak, mahalle, semt ya da kentin tümü) belirleyicidir. Bu çerçevede Sulukule Platformu'nun Sulukule'nin mahalle kimliğini oluŖturan üç çeŖit sermaye modelini kullandığı öne sürülebilir: sosyal sermaye, kültürel sermaye ve sembolik sermaye.

Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye, son yıllarda kentsel çalışmalarda yaygın olarak kullanılan bir kavram haline geldi. Özellikle sosyal sermayenin bölgesel ve kentsel ekonomik gelişim için gerekliliğinin vurgulandığı Coleman (1990) ve Putnam'ın (1993) liberal yaklaşımları, kentsel toplumsal hareketlerin analizinde de sıklıkla kullanılmıştır. Mayer'e (2003) göre ise Coleman ve Putnam'ın vurguladığı sosyal sermayenin karŖılıklılık, gönüllülük, güvenilirlik, toplumsal bağların sıklığı ve demokratik katılım ilkeleri daha çok 'suya sabuna dokunmayan', apolitik ya da muhalefet iddiasında bulunmayan kurumsallaşmış hareketlere (örneğin spor toplulukları, korolar, 'güzelleştirme' dernekleri, vs.) odaklanmıştır. Sözü edilen sosyal sermaye analizleri sivil toplum, devlet ve piyasa arasındaki iliŖkileri gölgelemekte ve muhalif kentsel toplumsal hareketleri göz ardı etmektedir (Mayer, 2003: 118). Bu çalışmada ise sosyal sermaye, Bourdieu'nun (1986) yaklaşımında analiz edildiği şekilde toplumsal alışkanlıkların ve normların 'birikimi' ve bir iktidar biçimi olarak ele alınmıştır. Bu sermaye modelinin Sulukule Platformu tarafından kullanılması Sulukule'deki mahalle kimliği ile yakından ilişkilidir.

Mahalle yakınlık ve komşuluk iliŖkileri, ortak geçmiş ve bilinç, ortak toplumsal ve kültürel özellikler ve ortak faaliyetler ve çıkarlar gibi çeŖitli

unsurlarla tanımlanabildiği gibi aynı zamanda toplumsal bir örgütlenme ve politik bir olgudur (Alada, 2001). İstanbul'un birçok semtinin aksine Sulukule'de mahalle kimliği Romanların etno-kültürel özelliklerinin bir sonucu olarak fazlasıyla belirgindir. Yıkımlar öncesi mahallede yaşayanlar arasındaki sosyo-ekonomik ve kültürel dayanışma (örneğin aynı konutta çok sayıda ailenin bir arada yaşaması, su ve elektrik faturalarının ortaklaşa ödenmesi, alışverişlerde veresiyenin kullanılması) Sulukule'deki direnişin örgütlenmesini kolaylaştırıcı bir faktördü (Uysal, 2012). Mahallenin geleceğini tehdit eden ve hak sahiplerini mağdur bırakan bir uygulama olarak kentsel dönüşüm projesi de Sulukuleliler'in örgütlenmesini tetikledi.

Kültürel Sermaye

Bourdieu (1986) kültürel sermayeyi, bireyin hayatı boyunca edindiği, gerektiğinde ekonomik sermayeye dönüşebilecek davranış kalıpları ve entellektüel birikimi ifade etmek için kullanmıştır. Benzer bir kültürel sermaye birikimi mahalleler için de söz konusudur. Tarihsel geçmiş, mimari yapı ve kültürel karakteristikler mahallenin sahip olduğu kültürel sermayenin önemli öğeleri arasında sayılabilir (Bridge, 2006). Sulukule Platformu, Sulukule'nin mahalle kimliğini oluşturan bu öğeleri, özellikle kentsel dönüşüm projesi ile yok edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalan 'kültürel birikimi', mücadeleye destek kazanmak amacıyla etkili bir biçimde kullanmıştır.

Sulukule'deki konutların yıkılması ve sakinlerinin yerinden edilmesi yalnızca evsizlik, işsizlik ve yoksulluğa neden olmadı; aynı zamanda İstanbul'un kentsel kültürünün yerine konulamaz bir parçasının da yok olmasına yol açtı. Şüphesiz ki İstanbul'un kültürel mirasına yönelik bu tehdit, ulusal (meslek odaları⁵, akademisyenler ve araştırmacılar, STK'lar⁶ ve siyasi partiler) ve uluslararası (UNESCO, Roman dayanışma dernekleri ve ağları⁷, akademisyenler, araştırmacılar ve sanatçılar) kişiler

⁵ Sulukule Platformu'na destek veren meslek odaları arasında Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Mimarlar Odası, Şehir ve Bölge Plancılar Odası sayılabilir.

⁶ Sulukule Platformu'na destek veren başlıca STK'lar Helsinki Yurttaşlar Derneği, Toplumun Şehircilik Hareketi, Dayanışmacı Planlama Atölyesi ve Sınır Tanımaz Otonom Plancılar'dır.

⁷ Sulukule Platformu'na destek veren uluslararası Roman dernekleri European Roma Rights Center, Roma Foundation ve Roma Rights Network'tur.

ve kuruluşların Sulukule Platformu'nu desteklemesi sonucunu doğurdu. Bu destekler kimi zaman kısa bir bildiriden ibaretken, bazen de sürecin gidişatını doğrudan etkiledi. Örneğin Şehir ve Bölge Plancıları Odası'nın açtığı, Sulukule Kentsel Dönüşüm Projesi'nin yasal dayanağını oluşturan 5366 sayılı *Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun*'un anayasaya aykırılığına ilişkin dava (Sulukule Dava Metni, 2008) ve STK'ların Sulukule'de insan haklarının ihlallerine yönelik yaptığı tespitler ve yasal girişimler kentsel dönüşüm uygulamalarını sekteye uğrattı. Benzer bir şekilde Sınır Tanımayan Otonom Plancılar (STOP) girişiminin kentsel dönüşüm projesini eleştirerek ortaya koyduğu alternatif Sulukule önerisi de tartışmaların kapsamını genişletti (Kuyucu, 2009). Öte yandan İstanbul'un kültürel mirasının tehdit edilmesi, UNESCO'nun 2009 yılındaki raporunda da eleştirildi. Raporda 5366 sayılı kanunun uygulanmasının Sulukule'nin kentsel dokusunda kökten değişikliklere neden olduğu belirtilerek fiziksel mekânın ve sakinlerin kültürel kimliklerinin korunması ile toplumsal gereksinimler arasında bir denge kurulması önerildi (UNESCO World Heritage Centre Report, 2009).

Sulukule Platformu'nun üzerinde durduğu bir diğer unsur da Sulukule'nin kendine has etno-kültürel yapısıydı. Sulukule tarihsel olarak kendine özgü müzik, dans ve eğlence kültürünün merkeziydi (Göncüoğlu ve Yavuztürk, 2009; Yavuz ve Göreci, 2008). Öncelikle, Sulukule Romanlarının müzik, dans ve eğlence alanlarındaki bireysel yetenek ve becerileri (Sulukule Roman Kültürünü Geliştirme ve Dayanışma Derneği başkanı Şükrü Pündük aynı zaman Sulukule Roman Orkestrasında perküsyon çalmaktaydı) hareketin etno-kültürel kimliğinin ortaya konulmasında rol oynadı. Ayrıca, Sulukule Platformu'nda görev alan farklı kökenlerden gelen gönüllüler kendi uzmanlık alanlarını ve bireysel becerilerini platformun hizmetine sundular.

Sembolik Sermaye

Bourdieu'ya (1986) göre sembolik sermaye (örneğin prestij, gurur, statü) de önemli bir iktidar kaynağıdır. Sembolik sermaye, sosyal ve kültürel sermaye kadar olmasa da mücadelenin gidişatını belli ölçüde etkiledi. Sulukule'deki direnişi destekleyenler arasında Roman kimliklerini ön planda tutan figürler de vardı. Fransız-İspanyol müzisyen Manu Chao

Fransa'daki bir konserine "Sulukule Susmayacak" yazılı tişörtüyle çıktı. Fransız yönetmen Tony Gatliff ve New York'lu müzik grubu Gogol Bordello Sulukule'yi ziyaret ederek kentsel dönüşüm uygulamasını eleştirdiler. Bu destekler hiç şüphesiz Sulukule direnişinin uluslararası platformlarda tanınmasına neden oldu.

4.2. Hareketin karşılaştığı zorluklar

Sulukule Platformu'nun faaliyetlerini sınırlayan ve hareketin taleplerinin gerçekleştirilmesini zorlaştıran üç ana unsur sayılabilir: Romanlara yönelik önyargılar, iktidarın baskıcı politikaları ve belirsiz mülkiyet ilişkileri.

Romanlara yönelik önyargılar

Sulukuleli Romanlar tarih boyunca ayrımcılığa uğradı. Bizans döneminde Sulukuleliler Hıristiyan Ortodoks Kilisesi'nin baskılarıyla mücadele etmek zorunda kaldı; birçok aile şehir dışına sürülerek kamplarda yaşamaya zorlandı (Foggo, 2007: 41). Osmanlı İmparatorluğu'nda ise Romanlar içki ve eğlence alışkanlıkları nedeniyle sık sık baskılara ve ayrımcılığa maruz kaldılar. Romanlar'ın baskın toplumsal değerlere uymayan kültürel kimlikleri, kullandıkları farklı dil, hayvanlarla birlikte yaşamaları, kent yaşamında sıkça rastlanmayan kollektif hayat tarzları ve yarı göçebe alışkanlıkları Osmanlı toplumunun diğer kesimlerince 'iffetsiz' ve 'kirli' olarak adlandırılmalarına neden oldu (Mischek, 2002, Somersan ve Kırca-Schroeder, 2008). Diğer İstanbul Romanları gibi Sulukuleli Romanlar da sıkça yerinden edildiler ve zorunlu kamu hizmetine yahut angaryalara tabi tutuldular. Cumhuriyet döneminde de Sulukule'nin kaderi değişikliğe uğramadı; 1960'ların ortasında ve 1982'deki iki yıkım dalgası mahallede büyük tahribata yol açtı. Sulukule'deki eşsiz eğlence kültürünün üretildiği ve Romanlar için geleceksel geçim kaynağı olan *eğlence evleri*'nin 1990'lı yılların başında belediye tarafından 'ahlaki kaygılarla' kapatılması mahallenin yoksullaşmasına ve zamanla bir çöküntü alanı haline gelmesine neden oldu (Somersan, 2007; Karaman, 2008). Bu dönemde Sulukule'nin nüfusu da 10.000'den 3.500'e kadar geriledi (Foggo, 2007: 45). Sulukule'nin 'nihai temizliğine' neden olan Sulukule Kentsel Dönüşüm Projesi de, tarihte mahalleyi tehdit eden diğer girişimler gibi Romanlar'a yönelik toplumsal

önyargılardan ve bu önyargıların meŖrulaŖtırıldıđı yasal çerçeveden beslendi. Örneğin 2006'ya kadar yürürlükte olan İŖkân Kanunu'na (1934) göre Roman kökenli göçmenlerin Türkiye'ye giriŖi yasaktı. Polis Karakolları TeŖkilatı ile Vazifelerine Dair Talimatnamenin 134. maddesi de Romanlar'ı "suç işlemeye meyilli" olarak adlandırmaktadır (Somersan ve Kırcı-Schroeder, 2008). Romanların bir güvenlik sorunu olarak algılanması yalnızca resmi düzenlemelerle sınırlı değildir. Türkiye'de Romanlar baskın ahlaki normları benimsemedikleri için potansiyel suçlu olarak görölmektedir. Bu durum Roman kültürünün korunmasına dayanan etno-kültürel bir kentsel hareketin genişlemesinin önünde engel teŖkil etmektedir. Sulukule'deki saha araŖtırmasında görüŖülen komŖu mahalle ÇarŖamba sakinleri her görüŖmede kendilerinin "onlardan farklı" olduklarını altını çizdiler ve "Sulukule'nin kendilerini yıllardır rahatsız eden hırsız ve ahlaksızlardan temizlenmesini" olumlu karŖıladıklarını belirttiler (Uysal, 2012). Sonuç olarak, İstanbul'da muhafazakâr kimliği ile bilinen Fatih ilçesinde içki ve eğlence kültürünü yansıtan bir adacığın varlığına tahammülsüzlük, Sulukule'deki kentsel toplumsal hareketin bölgede yeteri kadar desteklenmemesi sonucunu doğurdu.

İktidarın baskıcı politikaları

Sulukule'de kentsel dönüŖümün yasal çerçevesinin hazırlanması ve projenin uygulanması bakımından altının çizilmesi gereken bir nokta da hem merkezi hükümetin hem de yerel yönetimlerin aynı siyasi partinin güdümünde olmasıdır. AKP'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki çoğunluğu (22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri sonucunda 341 sandalye) ve hem Fatih hem de İstanbul Büyükşehir Belediye başkanlıklarını elinde bulundurması projeye yönelik muhalefetin sindirilmesini kolaylaŖtırdı ve projenin uygulanmasını hızlandırdı. Hem merkezi hem de yerel düzlemde uyumluluk ve bütünlük gösteren iktidarın politikaları söylem ve uygulama açıısından analiz edilebilir.

Sulukule'de projeye yönelik muhalefet sesini duyurduğuça, kentsel dönüŖüm projesini savunan iktidarın söylemleri de sertleŖti. 2007'de bir meclis oturumunda AKP milletvekili Köksal Özer Sulukule'de bir eğlence kültürü olmadığını iddia ederek Sulukule'yi "13, 14 ve 15 yaŖındaki kızların fuhuş yatağına sürüklendikleri" bir yer olarak tanımlayarak

“değişimin zorunluluğundan” bahsetmektedir (Foggo, 2008).⁸ Benzer bir şekilde Fatih Belediye Başkanlığı Başkanuşmanı Mustafa Çiftçi Sulukule’de eğlence kültürü değil ahlaki bozulma olduğunu söylerken adını vermek istemeyen bir Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkilisi de “bir avuç klarnet çalgıcısının bir kültürü temsil etmediğini” savunuyordu. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan da Sulukule’nin “ucube” halinden kurtarılması gerektiğini belirtti (Placing Sulukule Report, 2007; Şahin, 2009). Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları Komisyonu’na göre ise Sulukule’de Roman kültürünün yok edilmesi söz konusu değildi (Başaran, 2008).

Söylem düzlemindeki sertlik, uygulamada da kendini gösterdi. Sürece zaman zaman polis ve belediye ekipleri de müdahil oldu. Sulukule’de kolluk kuvvetlerinden duyulan kaygı ve korku yeni olmamakla beraber⁹ kentsel dönüşüm projesinin kabul edilmesiyle birlikte mahalleye yönelik baskılar da arttı (Somersan ve Kırca-Schroeder, 2008). Örneğin belediye ekipleri yıkım yapılacak evleri işaretleyerek ve mahallenin elektrik ve suyunu sıkça keserek Sulukule sakinlerine gözdağı verdi. Bir diğer uygulama da Sulukule’deki kentsel koalisyonun bütünlüğünü bozmaya yönelikti. Nicholls’a (2009: 80) göre mekân merkezli sosyal ağlar aktivistler arası bağların ve dayanışmanın güçlendirilmesinde önemli rol oynamasına rağmen çıkar gruplarının farklılaşmasına ve bölünmeye de yol açabilir. Sulukule’de bu bölünmenin ilk işaretleri proje uygulayıcılarının mülk sahipleri ve kiracılara yönelik farklı yaklaşımlarıyla ortaya çıktı (İslam, 2009). Bazı mülk sahipleri belediyenin ilk etapta önerdiği bedelleri “hayatlarında hiç bu kadar parayı bir arada görmediklerini” söyleyerek tereddütsüz kabul ettiler (Uysal, 2012). Toplu konutlarda dahi olsa mülk sahibi olmanın cazibesi Sulukule sakinlerinin bir kısmının Sulukule Platformu’yla görüş ayrılığına düşmesine neden oldu (Çavdar, 2008). Sommersan ve Kırca-Schroeder’e (2008) göre ise, mahallede siyasi ve kültürel ayrılıklar kentsel dönüşümden önce de mevcuttu. 2002 Genel Seçimleri’nde muhafazakâr Adalet ve Kalkınma Partisi’nin zaferi mahalle içi dayanışmanın zedelenmesine neden oldu. Mahalle

⁸ TBMM’de Sulukule Platformu’na verilen destek İstanbul Milletvekilleri Ufuk Uras (ÖDP), Mehmet Sevigen ve Çetin Soysal’ın (CHP) bireysel çabalarıyla sınırlı kaldı.

⁹ Örneğin 1992 yılında Sulukule’de polis ekipleri müzisyenleri darp ederek enstrümanlarını kırmıştı (Foggo, 2007)

sakinlerinin bir kısmı Roman kimliklerini kabul etmeyerek muhafazakar eğilimleri benimsediler ve Sulukule'nin "dejenere" yapısını açık bir şekilde eleŖtirmeye başladılar (Sommersan ve Kırca-Schroeder, 2008). Buna ek olarak Fatih Belediyesi'nin öncülüğünde Sulukule Kentsel DönüŖüm Projesi'nin sözcülüğü yapan alternatif bir hareket (NesliŖah ve Hatice Sultan Mahalleleri YardımlaŖma ve DayanıŖma Derneği ya da kısaca NesliŖah Derneği)¹⁰ oluŖturuldu. Bu durum mahalledeki toplumsal dayanıŖmayı da tehdit eder hale geldi. Örneğin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları Komisyonu toplantısında NesliŖah Derneği'den bir temsilci Sulukuleli Romanları uyuŖturucu ve fuhuş gibi yasadıŖ faaliyetlere "yatkın" olmakla suçladı (Ozan, 2008).

Belirsiz mülkiyet iliŖkileri

Haila'ya (2008: 811) göre mülkiyet iliŖkileri sürekli bir deđiŖim içindedir; mülkiyet hakları devamlı olarak yeniden oluŖturulur, yeniden tanımlanır ve meŖrulaŖtırılır. Özel mülkiyetin net bir biçimde tanımlanması, korunması ve kentsel politikaların uygulanmasında hegemonik bir değer haline gelmesi neoliberal kentsel dönüŖümü eleŖtirel bir biçimde okuyabilmek için son derece önemlidir (Harvey, 2012: 15-16). Mülkiyet iliŖkilerinin belirsiz olduğu kentsel alanlarda, örneğin hak sahiplerinin (ev sahipleri ve kiracılar) mülkiyet haklarını belgeleyemedikleri mahallelerde kentsel dönüŖüm projelerinin uygulanması daha hızlı ve masrafsız, ancak bir o kadar da sert olabilmektedir. Türkiye'de kentlerin belli alanlarında konut piyasasının informal karakteri mülkiyet iliŖkilerinin yeniden üretilip açık bir içimde tanımlanmasını zorlaŖtırmaktadır (Buğra, 1998). Sulukule'nin de yer aldığı Fatih'te gecekonduların yoğun olarak bulunduğu mahallelerde mülkiyet haklarının net bir şekilde tanımlanması güçtür. Sulukule'de ise durum daha da karmaŖıktır. Kentsel dönüŖüm projesi uygulamaya konulduğunda adeta "belge telaŖına" düşen sakinlerin önemli bir kısmının mülkiyet haklarından habersiz oldukları gözlenmiŖtir. Hak sahibi olduklarını kanıtlamak için nesilden nesile geçen, eski yazıyla hazırlanmıŖ tapuları belediyeye sunanlar, bir konutta yaŖayan birden fazla ailenin üyelerinden ancak birinin (çoğu zaman da

¹⁰ Derneğin adında Roman kültürünü yansıtan Sulukule yerine mahallenin resmi isimlerinin kullanılması dikkat çekicidir.

ev sahiplerinin adına) üzerine kayıtlı faturalar nedeniyle mükellef olduklarını belgeleyemeyenler yahut kiracı veya ev sahibi olduklarından dahi emin olamayan Roman ailelerin durumları bu karmaşıklıkta ortaya koymaktadır (Uysal, 2012). Kiracıların ise yaklaşık yüzde 55'i kiracı olduklarını kanıtlayamamaktaydı (Gümüş, 2007). Sulukule'de yaşayan M. Özkula, projeden önce kimsenin kendilerinin durumuyla ilgilenmediğini belirterek kırk yıldır kiracı olduğu halde kira sözleşmesi olmadığı için evinde hiçbir hak iddia edemediğinden söz etmektedir:

Belediye benden kiracılığımı kanıtlamam için sözleşme istedi. Sözleşme yapmadık ki, üzerinden kırk sene geçmiş. Onun yerine su ya da elektrik faturası istediler. Biz bir evde dört aile yaşıyorduk, bütün faturalar da ev sahibinin adınaydı. Bunun üzerine Sulukule'de ikamet ettiğimi kanıtlamam için benden sabıka kaydı istediler. Bende sabıka kaydı ne arar? Sulukule'de yaşadığımı kanıtlamam için illa suç mu işlemem lazım? Benimle birlikte kâğıtları olmayan yüz yirmi kişi var, hepimizi evlerimizden attılar.

Kiracıların önemli bir kısmı bugüne kadar hiçbir belgeye gereksinim duymadan yaşadıkları mahallede hak sahibi olduklarını belgeleyemedikleri için yerinden edilmişlerdi. Ancak kiracı olduklarını kanıtlayabilenler Taşoluk'taki toplu konutlara yerleştirilmiştir. Ev sahipleri için süreç daha farklı işlemiştir. Bir kısmı Taşoluk'a yerleşmeyi kabul etmeyerek evlerini üçüncü şahıslara sattılar ancak kentsel dönüşümün yarattığı rant değerleri çok yüksek seviyelere ulaşmıştır. Kentsel dönüşümün erken safhalarında 5.000 Lira'dan başlayan fiyatlar, daha ilk aylarda 40.000 Lira'ya kadar yükselmiştir (İslam, 2009) Projenin son aşamalarında ev fiyatları ise 100.000 Lira'yı aşmıştır.¹¹ Belediyenin önerdiği bedelleri kabul edenler (metrekare başına yaklaşık 500 Lira) ve Taşoluk'taki evlere yerleşerek uzun dönemli borçlara girenler de kentsel dönüşümün diğer kaybedenleri olmuşlardır. Sulukule'deki belirsiz mülkiyet ilişkileri ve belediyenin de kamulaştırma tehditleriyle¹² körüklediği konut spekülasyonu, Sulukulelilerin yerinden edilmesini hızlandırmış ve proje ta-

¹¹ Yeni yapılan dairelere ise 400.000-500.000 Lira değer biçilmektedir.

¹² Sulukule Platformu'nun yaptığı bir araştırmaya göre Fatih Belediyesi mülkiyet sahiplerinin yüzde 54'ünü önerilen koşulları kabul etmedikleri takdirde kamulaştırmaya maruz kalacaklarını konusunda uyardı (Foggo, 2007, 44).

mamlandığında mahalle sakinleri sistematik bir biçimde mülksüzleştirilmiştir.

4.3. Özkaynakların engellere dönüŖmesi

Sulukule'nin eşsiz etno-kültürel yapısı, müzikal kültürü ve toplumsal dayanışma merkezli kimliği direniŖin örgütlenmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak asıl dikkat çekici olan bu avantajların aynı zamanda mücadelenin gidiŖatını etkileyecek ve hareketin taleplerinin gerçekleştirilmesinde engel teşkil edecek faktörler olarak ortaya çıkmasıydı (Tablo 1).

Sulukule'nin özkaynakları	Zaaf lar ve engeller
1- Sosyal sermaye	1- Belirsiz mülkiyet ilişkileri
2- Kültürel sermaye	2- Romanlara yönelik önyargılar
3- Sembolik sermaye	3- İktidarın baskıcı politikaları

Tablo 1 Sulukule'nin özkaynakları ve hareketin önündeki engeller

Sulukule'nin sosyal sermayesi aynı zamanda belirsiz mülkiyet ilişkilerinin kurulmasında etkili oldu. Sulukule'deki mahalleli dayanışmasını esas alan kolektif yaşam (birden fazla ailenin bir arada yaşaması veya çok sayıda faturanın yalnızca bir kişinin adına kayıtlı olması) mülkiyet haklarının tanımlanmasını zorlaştırdı. Benzer bir şekilde Sulukule'nin kültürel sermayesi hareketin taleplerinin duyurulmasında ve harekete destek sağlanmasında etkili olurken aynı zamanda Romanlara yönelik önyargılar ve ayrımcılığın sık sık gündeme getirilmesine neden olmuştur. Aktivistler, Sulukule'nin İstanbul'un kent kültürünün eşsiz bir mirası olduğunun ve korunması gerektiğinin üzerinde dururken, proje uygulayıcıları ise Sulukule'yi baskın ve 'meşru' kültüre bir tehdit olarak algılamıştır. Romanların müzikal eğlence kültürü muhafazakâr çevrelerce ve mevcut iktidar tarafından hoş karşılanmamıştır. Son olarak, Sulukule Platformu'na katkıda bulunan ve çeşitli platformlarda Sulukule'nin korunmasını dile getiren bireysel yetenek ve becerilere sahip ulusal ve uluslararası kişiliklere (kültürel ve sembolik sermaye) karşılık proje uygulayıcıları, yerel ve merkezi otorite temsilcileri ve hatta Sulukule'de kurulmuş proje yanlısı Neslişah Derneği temsilcileri ise karşı-söylemleriyle kentsel dönüŖümün savunuculuğunu yapmıştır.

Özetle, Sulukule'nin sahip olduğu sosyal, kültürel ve sembolik sermaye Sulukule Platformu'nun kentsel dönüşüme karşı duruşunda ve hareketin taleplerinin geniş kesimlere duyurulmasında etkili olmuştur. Sulukule'de hem fiziksel mekânın ve hem de nesiller boyu süreklilik gösteren özgün bir kültürün korunmasına yönelik verilen mücadele farklı kökenlerden destekçileri bir araya getirmiş ve Türkiye'de uzun süreler gündemi meşgul etmiştir. Ancak Romanlara yönelik önyargılar, bu önyargıları yeniden üreten yasal çerçeve ve Fatih'in muhafazakâr yapısı Sulukule Platformu'nun faaliyetlerini sınırlamıştır. Sulukule kentsel toplumsal hareketi, karşısında tutarlı ve güçlü bir blok teşkil eden iktidarın söylemleri ve uygulamalarıyla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Sulukule'de kentsel dönüşümü kolaylaştıran belirsiz mülkiyet ilişkileri de aktivistlerin taleplerinin gerçekleşmesini olanaksız kılmıştır. Sonuç olarak, Sulukule'deki konut dokusu korunamamıştır. Sulukuleliler farklı süreçlerden geçseler de sonuçta yerlerinden edilmişlerdir. Mahalle, Roman kimliğini tamamen kaybederek Tarihi Yarımada içinde korunaklı bir adacığa dönüştürülmüştür.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Geride bıraktığımız 2011 yılı dünya kentlerinde sivil aktivizm ve direnişin yılı olmuştur. Direniş kimi zaman New York ya da Londra'nın finans merkezlerinde, ekonomik krizle boğuşan Akdeniz ülkelerinin, Madrid'in, Atina'nın, Barcelona'nın mahallelerinde, Arap Baharı'nın yaşandığı Ortadoğu'nun meydanlarında ve diğer sayısız kentte kendini göstermiştir. Farklı sosyo-ekonomik bağlamda ve coğrafyada yer alan ve görünürde farklı hedeflerle (ekonomik kriz, yoksulluk, işsizlik, evsizlik, sansür, siyasi baskılar, yolsuzluk, cinsiyet ayrımcılığı, insan hakları ihlalleri ve eşitsiz gelir dağılımına yönelik protestolar, soylulaştırma, yerinden edilme ve kentsel ayrışma odaklı protestolar, kültürel ve etnik özerklik talepleri, vs.) örgütlenen bu hareketlerin aynı düzlemde tanımlanması kimi zaman yanıltıcı olabilir (bkz. Adanalı, 2011). Ancak bu hareketlerin iki ortak noktasından söz edilebilir: kenti bir mücadele alanı olarak görmeleri ve neoliberal kentin eşitsizliklerini ortadan kaldırarak kentin kaynaklarını eşit ve özgürce kullanmak istemeleri -(Lefebvre ve Harvey'in vizyonuna göre *kent hakkı*; kenti kollektif bir biçimde toplum-

sal gereksinimlere göre biçimlendirme özgürlüğü talepleri). Kentsel toplumsal hareketler değişimin araçları olabilir mi? Birbirleriyle neredeyse hiç bağlantısı olmayan, çok sayıda farklı motivasyonla 'kentsel elitlerin' toplumsal çıkarları hiçe sayarak aldığı başına buyruk kararlara karşı çıkan, dünya kentlerindeki toplumsal hareketleri ortak bir politik düzlemde buluşturmak (ya da en azından kentsel toplumsal hareketlerin bölgesel ve küresel dayanışmasını kuvvetlendirmek) olanaklı mıdır? Eğer bu iki soruya yanıtımız evet ise farklı sosyo-ekonomik ve kültürel coğrafyadaki hareketlerin başarılı ya da başarısız olmasını etkileyen faktörler üzerinde daha çok durmamız gerekmektedir. Bu çerçevede, Sulukule'den çıkarılacak dersler günümüzün kentsel toplumsal hareketlerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir.

Öncelikle Sulukule Platformu'nun üç temel amacını (Sulukule Kentsel DönüŖüm Projesi'ni reddetmek, Sulukulelilerin katılımının sağlanacağı mevcut gereksinimlere göre alternatif bir proje üzerinde uzlaşmak ve yıkımların durdurularak yerinden edilmiş sakinlerin mahalleye yeniden yerleşmesini sağlamak) gerçekleştirememesi ilk bakışta hareketin 'başarısızlığı' olarak değerlendirilebilir. Bir önceki bölümde tartışılan engeller (Romanlara yönelik önyargılar, iktidarın baskıcı politikaları ve belirsiz mülkiyet ilişkileri) Sulukule Platformu'nun mahalleyi 'kurtarma' çabalarına set çekmiştir. Sulukule'nin sahip olduğu üç sermaye modeli (sosyal, kültürel ve sembolik sermaye) aynı zamanda birer engel olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, bu çalışma hazırlandığı sırada Mimarlar Odası, Şehir ve Bölge Plancıları Odası ve Sulukule Roman Kültürünü Geliştirme ve Dayanışma Derneği tarafından açılan davalar sonuçlanmış ve İstanbul 4. İdare Mahkemesi Sulukule Kentsel DönüŖüm Projesi'nin iptaline karar vermiştir. 2010 yılında Sulukule Roman Kültürünü Geliştirme ve Dayanışma Derneği başkanı Şükrü Pündük ile yapılan mülakatta Pündük, Sulukule'de yerinden edilenlerin mahalleye geri dönüşleri durumunda "kavganın kazanılacağını" belirtmişti. Ancak 'Osmanlı tipi geleneksel' konutların yükseldiğı ve tüm konutların aylar öncesinden pazarlandığı mahallede artık sürecin geriye nasıl işleyeceği yeni bir tartışma konusu yaratmıştır. Son gelişmeler, Sulukule Platformu'nun amaçlarını gerçekleştirememesine rağmen aktivistleri bir arada tutmayı başarak, uzun süren mücadeleyi hukuken kazandığını göstermektedir.

Sulukule örneğinin neoliberal kentleşmenin neden olduğu çok sayıda sorunu yansıtan bir süreç olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Sulukule'deki kentsel dönüşüm, yalnızca rant değerinin her geçen gün yeniden tanımlandığı, küresel sermayeye açılan bir megapolisin merkezinde yaşayan alt sınıfların yerinden edilmesi ile açıklanamaz. Sulukule süreci aynı zamanda baskın kültürün 'absürd' olarak adlandırdığı bir kentsel kültüre yaşam hakkı tanımamasının, muhafazakar iktidarın farklı yaşam tarzlarına hoşgörüsüz yaklaşımının, etnik ayrımcılığın ve son olarak hukuksuzluğun öyküsüdür. Kentsel toplumsal hareketler açısından bakıldığında da, Sulukule'den çok sayıda ders çıkarmak olanaklıdır. Sulukule deneyimi kültürel özelliklerin dile getirilmesinin önemli olduğunu, ancak siyasi destek olmadan hedeflere ulaşmanın zorluğunu da göstermiştir. Öyle ki, Sulukule Kentsel Dönüşüm Projesi 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti seçilmiş bir kentin, UNESCO'nun Dünya Kültür Mirası listesine dâhil ettiği tarihi merkezinde uygulanmıştır. Bu durum, neoliberal kentleşme uğruna kentin kültürel mirasının ne derece göz ardı edildiğinin önemli bir göstergesidir. Üzerinde durulması gereken bir diğer nokta da, Sulukule Platformu'nun tüm iyi niyetli çabalarına rağmen harekete verilen desteğin yetersiz kalmasıdır. Aktivistler arasında kurulan ağlar (*networks*) hareketin erişim alanını genişletmişse de, komşu mahalle Çarşamba'da ve hatta Sulukule'de harekete destek vermeyen sakinlerin olması hareketin kapsamını daraltmıştır. Mahallenin 'marjinal' kimliği aktivistlerin örgütlenmesini ve eylemlerin gerçekleştirilmesini hızlandırır da, mücadelenin mahalle dışında kentsel ve ulusal tabana yayılamaması önemli bir engel teşkil etmiştir. Son olarak, mülkiyet haklarının belirsizliği ise projenin uygulanmasını kolaylaştırarak, mahal-
lelilerin yerinden edilmesine ve mülksüzleştirilmesine neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- Adanalı, Y. A (2011). Dünya'dan "Kent Hakkı" İçin Kentsel Mücadele Örnekleri: Hindistan, Dominik Cumhuriyeti, Brezilya, Venezuela ve ABD. *Eğitim Bilim Toplum*, 9(36), 14-30.
- Alada, A. (2001). Yeni Bir Toplumsal Yapılanma için İşlevsel bir Kamu Alanı: Mahalle, Avrupa Birliği Süreci ve Planlama, 7 – 9 Kasım 2001, 25. Dünya Sehircilik Günü, 5. Türkiye Sehircilik Kongresi, Ankara: TBMMOB – ODTÜ

- Başaran, R. (2008, 18 Ocak). 'Meclis Sulukule dosyasını kapattı'. *Radikal*.
- Bourdieu, P. (1986) The forms of capital. J. Richardson (Der.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* içinde (ss. 241-258). New York: Greenwood.
- Bridges, G. (2006). Perspectives on Cultural Capital and the Neighbourhood. *Urban Studies* 43(4), 719-730.
- Buğra, A. (1998). The immoral economy of housing in Turkey. *International Journal of Urban and Regional Research*, 22(2), 303-317
- Castells, M. (1977). *The Urban Question*. London: Edward Arnold.
- Castells, M. (1978a). Urban social movements and the struggle for democracy: The Citizen's Movement in Madrid. *International Journal of Urban and Regional Research*, 2(1), 133-146.
- Castells, M. (1978b). *City, Class and Power*. London: Macmillan.
- Castells, M. (1983). *The City and the Grassroots: A Cross-cultural Theory of Urban Social Movements*. London: Edward Arnold.
- Coleman, J. (1990). *Foundations of Social Theory*, Cambridge: Harvard University Press.
- Çavdar, A. (2008). Akıntıyı tersine çevirmek. *Express*, 9.
- Foggo, H. (2007). The Sulukule affair: Roma against expropriation. *Roma Rights Quarterly*, 4, 41-47.
- Foggo, H. (2008, 13 Ocak). Sulukulelileri saklasak mı yeŖil alan mı yapsak? *Radikal* 2..
- Göncüoğlu, S. F., & Yavuztürk, S. P. (2009). Sulukule ve çingeneleri. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 23, 107-134.
- Göneç, M., ve BaŖtürk, D. (2009, 27 Mart). 'Yerel seçim Sulukuleli'nin umurunda bile değil.' *Taraf*.
- Gümüş, K. (2007, 4 Aralık). Sulukule Projesi'nin asıl amacı ne? *Radikal* 2.
- Haila, A. (2008). From Annankatu to Antinkatu: Contracts, development rights and partnerships in Kamppi, Helsinki. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32(4), 804-814.
- Harvey, D. (2008). The Right to the City. *New Left Review*, 53, 23-40.
- Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution*, New York: Verso.
- İslam, T. (2009). Implications of an urban renewal based state-led gentrification process in Roma neighbourhood in Istanbul. In ISA RC21 conference: Inequality, inclusion and the sense of belonging, 23-25 Ağustos, Sao Paolo.
- Karaman, O. (2008). Urban pulse: (Re)making space for globalization in Istanbul. *Urban Geography*, 29(6), 518-525.
- Kavoulakos, K. (2006). The emergence, development and the limits of the alternative strategy of the urban movements in Germany. *City*, 10(3), 343-354.
- Kuyucu, T. (2009). Romantik olmayan alternatif. *Express*, 1.
- Leontidou, L. (2006). Urban social movements: From the 'right to the city' to transnational spatialities and flaneur activists. *City*, 10(3), 259-268.
- Marsh, A. (2008). A brief history of gypsies in Turkey. E. Uzpeder, S. Roussinova, S. Ozceli, ve S. Gokcen (Der.), *We are here: Discriminatory Exclusion and Struggle for Rights of Roma in Turkey* içinde (ss. 5-21). Istanbul: Mart Matbacılık Sanatları Tic.ve San. Ltd.

- Mayer, M. (2000). Urban social movements in an era of globalisation. P. Hamel, N. Lushiger-Thaler, ve M. Mayer (Der.) içinde, *Urban Movements in a Globalising World* içinde (ss. 141–152). London and New York: Routledge.
- Mayer, M. (2003). The Onward Sweep of Social Capital: Causes and Consequences for Understanding Cities, Communities and Urban Movements. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27(1), 110-132.
- Mayer, M. (2009). The 'Right to the City' in the context of shifting mottos of urban social movements. *City*, 13(2–3), 362–374.
- Milicevic, A. S. (2001). Radical intellectuals: What happened to the new urban sociology? *International Journal of Urban and Regional Research*, 25(4), 759–777.
- Mischek, U. (2002). The professional skills of gypsies in Istanbul. *KURI Journal of Dom Research Centre*, 1(7).
- Nicholls, W. J. (2008). The Urban Question revisited: The importance of cities for social movements. *International Journal of Urban and Regional Research*, 32(4), 841–859.
- Nicholls, W. J. (2009). Place, networks, space: Theorizing the geographies of social movements. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 34(1), 78–93.
- Ozan, N. (2008). Romanlara İnsan Hakları Komisyonun'da ayrımcılık ve aşağılama (<http://www.bianet.org/bianet/biamag/103963> Erişim tarihi 25.05.09)
- Öktem, B. (2011) İstanbul'da Neoliberal Kentleşme Modelinin Sosyo-Mekansal İzdüşümleri. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 44, 23-40.
- Özden, P. P. (2008). An opportunity missed in tourism led regeneration: Sulukule. F. D. Pineda & C. A. Brebbia (Derl.) içinde, *Sustainable Tourism III*. UK: Wessex Institute of Technology.
- Pickvance, C. (1986). Concepts, contexts and comparison in the study of urban movements: A reply to M. Castells. *Environment and Planning D: Society and Space*, 4(2), 221–231.
- Pickvance, C. (1995). Where have the urban movements gone? C. Hadjimichalis, ve D. Sadler,(Der.) içinde, *Europe at the margins: New mosaics of inequality* içinde (ss. 197–218). London.
- Pickvance, K. (2000). The diversity of Eastern European social movements: Urban movements, new social movements and nationalist movements in postsocialist societies. P. Hamel, N. Lushiger-Thaler, & M. Mayer (Derl. içinde, *Urban Movements in a Globalising World* (ss. 191–208). London and New York:Routledge.
- Pickvance, C. (2003a). A review of M. Castells, the city and the grassroots. F. Webster ve B. Dimitrou (Derl.) içinde, *Manuel Castells, Masters of Modern Social Thought 1* içinde (ss. 185–188). London: John Wiley.
- Pickvance, C. (2003b). From urban social movements to urban movements a review and introduction to a symposium on urban movements. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27(1), 102–109.
- Placing Sulukule Report (2007). *Towards an alternative proposal to conserve the living heritage of Romani culture*. University College London, Development Planning Unit.
- Putnam, R. (1993). *Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy*, Princeton: Princeton University Press.
- Şahin, O. (2009, 6 Mayıs). Sulukule Hidrellez'i bu sene Hafriyat'ta karşılıyor. *Radikal*.

- Saymaz, I. (2007, 5 Aralık). Yeni Sulukule: TaŖoluk. *Radikal*.
- Somersan, S. (2007). Swapping identities in Sulukule. *INTER: A European cultural studies conference in Sweden* (ss. 721–732), Norrköping, 11–13 June.
- Somersan, S., & Kırca Schroeder, S. (2008). Resisting eviction: Sulukule Roma in search of right to space and place. *Anthropology of East Europe Review: Central Europe, Eastern Europe and Eurasia*, 25(2), 96–107.
- Sulukule Dava Metni, 07.04.2008 (Ŗehir ve Bölge Plancıları Odası).
- Tan, P. (2007). 40 Gun 40 Gece Sulukule Platformu (http://www.arkitera.com/soylesi_68_asli-kiyak-ingin.html EriŖim tarihi 22.11.09)
- Fatih Belediyesi Resmi Sitesi. (<http://www.fatih.bel.tr>, EriŖim tarihi 13.12.11).
- Sulukule Platformu İnternet Portalı (<http://www.sulukulegunlugu.blogspot.com>, EriŖim tarihi 04.07.12).
- UNESCO World Heritage Centre Report (2009). Resmi olmayan Türkçe çevirisi, Ŗehir ve Bölge Plancıları Odası.
- Uysal, Ü. E. (2012) An Urban Social Movement Challenging Urban Regeneration, The Case of Sulukule, Istanbul. *Cities*, 29(1), 12-22.
- Yavuz, F., ve Göreci, I. (2008). Sulukule'nin tarihcesi (<http://www.mimarizm.com/KentinTozu> EriŖim tarihi 13.07.09).

Ülke Evrim Uysal: 2004 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nü bitirdi. 2008 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde "Cihangirde SoylulaŖtırma" konulu yüksek lisans tezini tamamladı. Uysal 2008 yılından bu yana Helsinki Üniversitesi Sosyal AraŖtırmalar Bölümü Kentsel Çalışmalar anabilim dalında "İstanbul'da kentsel turizm" konulu doktora çalışmalarını sürdürmekte ve aynı kurumda kentsel turizm üzerine dersler vermektedir. Yazarın araŖtırma alanlarından bazıları kentsel sosyal hareketler, kentsel dönüŖüm, kültürel turizm, kentsel kültürü ve mirası ve kentsel marka değerleridir.

İletişim bilgileri:

Adres: University of Helsinki, Faculty of Social Sciences Department of Social Research (Urban Studies) Unioninkatu 37 P.O Box 57 Helsinki, Finland

Tel. +358 41748 2546

e-posta: ulke.uysal@helsinki.fi

Kentsel Ayrışma ve Mekânsal Kümelenme Biçimleri

*

Urban Segregation And Spatial Clustering Forms

İhsan Çetin

Özet

Bu makale kentsel ayrışmayı ve bu ayrışma temelinde ortaya çıkan mekânsal kümelenme biçimlerini incelemektedir. Başta ekonomik sebepler olmak üzere, etnik, dini ve mezhepsel gibi siyasal ve kültürel nedenler neticesinde parçalanmış şehirlerde kentsel ayrışma kaçınılmaz bir sonuç olabilmekte, bu ise sınıf, etnik kimlik, dini kimlik, bölgesel köken gibi değişik kategorilere mensup bireylerin oluşturdukları mekânsal kümelenmeler ortaya çıkarabilmektedir. Makalede ayrıntılı şekilde izah edilmeye çalışılan bu kümelenme biçimleri şunlardır: Slum, getto, enklav ve banliyö. Bu kavramlar aynı zamanda Türkiye'nin kendine özgü bir kentsel kümelenme biçimi olan gecekondu kavramıyla karşılaştırılmakta, aralarındaki benzerlik ve farklılıklar tartışılmaktadır. Dolayısıyla, bu makale dünya literatüründe kentsel ayrışma ve kümelenme üzerine yazılıp çizilenler üzerine genel bir değerlendirme yapmasının yanı sıra, kentsel ayrışmayı mesele edinen Türkiye'deki kent çalışmalarına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: *kentsel ayrışma, mekânsal kümelenme, slum, getto, enklav, banliyö, gecekondu, neo-liberalizm*

Abstract

This article examines urban segregation and forms of spatial clustering caused by urban segregation. Urban segregation seems to be an inevitable outcome due an urban landscape fragmented by economic relations and inequalities as well as ethnic, religious, political and cultural differences. This trend results in creation of urban zones by individuals who identify themselves with various class, religious, and regional identities. This article discusses the following forms of urban segregation in detail: slum, ghetto, enclave and suburb. These concepts are also compared with gecekondu, the peculiar form of urban clustering in Turkey, and the differences and similarities between them are discussed. Hence, this article, in addition to evaluating the world literature on urban segregation and concentration, also seeks to contribute urban studies in Turkey that tackle with these questions.

Keywords: *urban segregation, spatial clustering, slum, ghetto, suburb, enclave, gecekondu, neo-liberalism*

Giriş

Kentsel mekân sosyal bir mekândır. Süreç içerisinde toplumun sosyokültürel ve ekonomik ihtiyaçlarına ve bu ihtiyaçların karşılanma biçimine bağlı olarak üretilir. Kentsel mekân aynı zamanda parçalanmış bir mekândır. Etnik, sınıfsal ve kültürel farklılıkların yanı sıra ekonomik işlevler ve coğrafi faktörlere göre bölgelere ayrılmıştır. Lefebvre'nin (1991) mekân anlayışından hareketle, kentte her bölgenin işgal edildiği gruplarca dönüştürüldüğü ve yeniden üretildiği ifade edilebilir. Toplumsal olarak üretilen mekân, bu dönüşüm sürecinde çeşitli biçimler alır ve onu işgal eden kişilerin yaşamları üzerinde etkide bulunur. Ama aynı zamanda mekân, bu grupların paylaştığı ortak kimi kimlikleri de taşır hale gelir. Böylece mekân ile mekânı paylaşan sosyal gruplar arasında bir aidiyet duygusu gelişir.

Kentlerin parçalanmış dokuları aynı zamanda kentlerin kurulma biçimleri ve sahip oldukları üretim ve paylaşım ilişkileriyle de yakından bağlantılıdır. Davis'e göre, kapitalizmle birlikte kent sınıf mücadelesinin alanı haline gelmiştir. Bugün kent, sermayenin kendini yeniden ürettiği ve bunu yaparken yeni toplumsal-mekânsal eşitsizlikler ve çelişkiler yarattığı vazgeçilmez alanlardan biridir. Dolayısıyla günümüz kent sorunları kapitalizmin dinamikleri ve içkin sorunlarıyla birlikte düşünülmelidir (Duncan, 1996: 261). David Harvey'e (2009) göre kapitalizm, kent ve sosyal adalet arasında kaçınılmaz ancak sorunlu bir ilişki vardır. 1970'lerden itibaren piyasa dinamiklerini ve sermayeyi gözetten neoliberal kapitalist yeniden yapılanmayla birlikte bu ilişki daha da sorunlu hale gelmiştir. Harvey'e göre neoliberal ekonomide sermaye ve emek arasındaki ilişkiler sermaye lehine yeniden tanımlanırken, yeniden dağıtım sınıflar arasındaki uçurumu derinleştiren politikalardan oluşmaktadır. Bu tür politikaların kaçınılmaz olarak mekânsal bir karşılığı bulunmaktadır. Kentsel mekânda sermayenin etkisinin artan oranda görünürlülüğü ve mekânsal ayrışmaların keskinleşmesi günümüz kentlerinin temel izleklerini oluşturmaktadır.

Kentsel ayrışmanın bu denli derin hale gelmesi hiç şüphe yok ki son dönemlerde uygulanan ekonomik makro politikalarla yakından bağlantılıdır. 1970 sonlarından itibaren IMF, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kurumlar aracılığıyla uygulanmaya başlanan

neoliberal politikalar küresel ekonominin yanı sıra dünya çapında kentlerin gelişimini, büyümesini ve ayrışmasını da etkilemiştir. Ekonomik kalkınmanın başlıca hedef olduğu neoliberalizmde kentsel mekân diğer tüm alınıp satılabilen mallar gibi bir metaya dönüşmüştür. Lefebvre'nin (1991) kavramsallaştırmasıyla kapitalizmle birlikte kentsel mekân ikincil sermaye döngüsünü oluşturmuştur. Bunun yanı sıra neoliberalizm ekonomik büyüme için sermayeyi gözetken uygulamaları, dolayısıyla devletin sosyal boyutunu törpüleyen politikaları sebebiyle toplumsal alanda ayrışmayı şiddetlendirmiştir. Bu ayrışma süreci bir kentin kendi içinde farklı sınıf ve alt kültür gruplarını içinde barındıran değişik bölgeler şeklinde olabilirken, aynı zamanda küresel ölçekte kentlerin de işlevlerine göre farklılaşması şeklinde gerçekleşebilmektedir.

Bu bağlamda kentler, makro düzeyde devlet politikaları ve büyük sermaye sahiplerinin çıkarları doğrultusunda şekillenen ekonomik ve mekânsal politikalar ve mikro düzeyde de etnik ve mezhepsel çatışmalar, gerginlikler gibi kültürel ve siyasal etkenler neticesinde sosyal ayrışmayla karşılaşabilmektedir. Bu durum kaçınılmaz olarak mekânsal kullanıma yansımakta ve doğal olarak kentsel ayrışmayı da beraberinde getirmektedir. Kentsel ayrışmanın yaşandığı bir şehirde bireylerin sınıfsal durumlarına, etnik/dini kimliklerine göre ayrı yerlerde yaşadıkları farklı mekânsal kümelenmeler ortaya çıkmaktadır.

Bu konuda yabancı kaynaklardaki kent çalışmaları incelendiğinde kentin öteki yakası olarak nitelendirilebilecek alanlar hakkında farklı kavramların geliştirildiği görülmektedir; slum, getto, enklav, banliyö gibi. Bu kavramların her biri kendine özgü niteliklere sahip sosyo-mekânsal kümelenmeleri ifade eder. Yakın özellikler taşımaları sebebiyle de çoğu zaman karıştırılan ve birbirilerinin yerine geçebilecek şekilde kullanılan bu kavramlar arasındaki farklılıklar birçok araştırmacı tarafından kaydedilmiştir (Marcuse, 2005; Peach, 2005; Rasmussen, 1960; Varady, 2005).

Bu duruma paralel olarak, Türkiye özelinden bakıldığında, gecekondu kavramının neredeyse kentlerdeki tüm mekânsal kümelenmeleri içine alır şekilde kullanıldığını görmekteyiz. Oysa bir gecekondu bölgesi ekonomik ve/veya sosyal yapısı bakımından yanı başındaki bir başka gecekondu bölgesinden birçok yönüyle ayrılmasına karşın, dünyanın öbür ucundaki bir başka bölgeyle benzerlikler taşıyabilmektedir. Yine bu

konuda çalışan bazı sosyal bilimciler gecekondunun diğer yabancı kentlerde görülen kümelenme biçimlerinden ayrıştığı hususlara dikkat çekmişlerdir (Karpat, 1976; Keleş, 2006; Şenyapılı, 1978; Tatlıdil, 1989). Türkiye’de kentleşme sürecine bakıldığında, bugüne kadar kentsel ayrışmanın daha çok gecekondudan üzerinden incelendiği görülmektedir. Bu durumu yaratan başlıca koşul hiç şüphe yok ki gecekondulaşmanın Türkiye’de hâkim kentleşme biçimi olmasından kaynaklanmaktadır. Oysa 1980’ler ve özellikle de 2000’li yıllardan beridir yaşanan dönüşümlerle gecekondulaşmada kırımlar yaşandığı, hatta kentsel dönüşüm projeleriyle gecekondulaşmanın tarihe karışmaya başladığı ileri sürülebilir. Bu süreçle birlikte yeni kentsel ayrışma, kümelenme biçimlerinin de ortaya çıktığı görülmektedir. Kent politikaları nedeniyle (kentsel dönüşüm, kentsel iyileştirme gibi) daha önce ortaya çıkmamış bazı kümelenme biçimleri görülebilmektedir. Bir başka deyişle, Türkiye’nin özellikle metropol şehirlerinde kabaca gecekondudan semtleri olarak nitelendirilen bölgeler sosyal, ekonomik ve kültürel durumlarına bağlı olarak farklılıklar taşımaktadır. Bu gibi farklılıklar taşıyan bölgelerin doğru anlaşılabilmesi için ise bunların yeni kavramlar altında incelenmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda makale Türkiye’de kentlerde ortaya çıkan çeşitli mekânsal kümelenmeler arasındaki farklılıkları dünya literatüründe geliştirilen farklı kavramlar ışığında tartışmayı ve böylece bunların doğruya en yakın şekilde kullanılmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Kavramların netleştirilmesi aynı zamanda Türkiye’de kentleşmenin ve ona eşlik eden mekânsal ayrışma biçimlerinin daha iyi analiz edilebilmesine katkıda bulunacaktır. Bu amaçla makalede mekânsal kümelenme formlarını oluşturan başlıca kavramlar incelenmektedir. Bunlar sırasıyla; slum, getto, enklav (*enclave*) ve banliyö (*suburb*) şeklindedir. Elbette mekânsal kümelenme konusu kentsel ayrışma olgusundan bağımsız ele alınamaz. Bunun için makalede öncelikli olarak kentsel ayrışma kavramı farklı yazarların, özellikle Amerika kentleri bağlamında, kuramsal düzeyde yaptıkları analizler doğrultusunda tartışılmaktadır.

1- Kentsel Ayrışma

Kentsel ayrışma, kabaca söylenecek olursa, kentin belirli bir semtinde izole halde bulunan etnik veya sınıfsal grupların kentin konut ve emek

piyasasından yeterince faydalanamadığı, kentte yaşayan diğer gruplarla yeterli düzeyde sosyal ve kültürel ilişkileri geliştiremedikleri durumu ifade eder. Kentsel ayrışma her şeyden önce sosyal düzeyde gerçekleşir. Bunun fiziksel yansıması ise mekânsal ayrışmadır. Mekânsal ayrışma belirli bir grubun kentin belirli bir bölgesini mesken edinmesi sonrasında semtin o grubun kimliğiyle özdeş hale gelmesini ifade eder. Bu durum elbette, mekâna kendi kimliğini kazandıran o etnik veya sınıfsal grubun, o mekânda belirli bir süre için yaşamış olmasını gerektirir. Mekânın kimlik kazanımı onu işgal edenlerin mekânla aidiyet kurmalarının dışında, mekân dışındakilerin de o mekân ile o sosyal grup arasında belirli bir özdeşlik düşüncesini inşa etmeleri sonucunda gerçekleşir.

Kentsel ayrışma toplumsal ayrışmanın mekânsal temsilidir. Bu bağlamda her iki kavram birlikte düşünülmelidir. Marcuse'a (2005: 20-22) göre, toplumsal ayrışmanın temelinde, bir grubun diğer bir grubu hariçte tutması, onu dışlaması yatar. Dışlama ise mekânsal veya sosyo-ekonomik düzeyde olabilir. Toplumsal alanda gerçekleşen dışlama kentte kendine somut bir yer bulur. Bu ise farklı sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklere sahip grupların içinde yaşadığı, farklı fiziksel koşullara sahip mekânsal kümelenmeler yaratır.

Kent tartışmaları içinde *kentsel ayrışma (urban segregation)* daha çok *kentle bütünleşme (urban integration)* tartışmalarına karşılık yapılır. Bu kavram ilk dönem kent çalışmalarının başlıca kavramlarından biri olmuştur. Chicago Okulu'yla başlayan bu süreç, *düzen, uyum ve denge* gibi kavramları öne çıkaran yapısal-işlevselci kuramın Amerika Birleşik Devletleri'nde hakim paradigma olduğu dönem süresince kent çalışmalarına öncülük etmiştir. Bu anlayışa göre, kentin çeperini veya kentin çöküntü alanlarını işgal eden sosyal grupların kente tutunma çabaları içinde kentle bütünleşecekleri varsayılmıştır. Oysa zaman içinde bu tür bir bütünleşmenin gerçekleşmediği, kentlerdeki sosyal, ekonomik ve kültürel ayrışmanın mekânsal anlamda yapısal hale geldiği anlaşılmıştır. Bu ayrışma sürecinde farklı isimlendirmeler altında, çoğu yoksul grupların özel mekânları olan, alt grupların kentte tutunmalarını sağlayıcı ucuz konut ihtiyaçlarını sağlayan mekânsal kümelenmeler ortaya çıkmıştır.

Kentle bütünleşme ve asimilasyon süreci Chicago Okulu'nun kent çalışmalarının önemli bir bölümünü oluşturur. Chicago Okulu'nun asimilasyon süreci ile kentle bütünleşme kavramlarını özdeş anlamda kullan-

dığı altı çizilmesi gereken bir husustur. “Chicago Okulu’nun geleneksel asimilasyonist dağılımcı modeline göre asimilasyon üç kuşakta gerçekleşir: Yerleşim birinci kuşakla birlikte kent merkezinde (*inner-city*) başlar. İkinci kuşak az oranda dışarı çıkar ve biraz asimile olur. Üçüncü kuşak banliyölere taşınır, dağılır ve tümüyle asimile olur. Erken dönemde merkez dahi bir grubun özel bir bölgesi değildir” (Peach, 2005: 35-36).

Chicago Okulu’nun izinden giden merkezi teori etnik kökene göre sosyal grupların kent içindeki dağılımları ile bunların kentle bütünleşmeleri arasında bir paralellik olduğunu savunur (Duncan ve Lieberman, 1959; Massey, 1984; Park, 1926). Buna göre, bir grubun kendisine yakın etnik kökene sahip gruplarla yakın mesafede yaşaması, bu etnik grup içinde bütünleşmeyi arttırırken, etnik grup dışı gruplarla azaltmaktadır. Böylece mekânsal kümelenme etnik kimliğin sürdürümünü sağlarken, toplumun çoğunluğuyla entegrasyon seviyesini düşürmektedir.

Chicago Okulu’nun ekoloji kuramına paralel olarak, kentsel mekânda nüfus yoğunluğunun toplumsal ayrışma üzerine olan etkisini Amerika kentleri bağlamında değerlendiren Pendall (2005: 176), hem sabit bir zaman diliminde hem de zaman içinde artan nüfus yoğunluğunun, elde edilen gelire bağlı olarak, sosyal ayrışmayı daha da arttırdığını belirtir. Araştırmasında yüksek arazi değeri nedeniyle, yüksek nüfus yoğunluğunun, hem bir sebep hem de bir sonuç olduğunu ifade eder. Ona göre yoksul insanlar kentsel mekân üzerine yapılan mücadeleyi genelde kaybeder. Mekân üzerine olan bu mücadeleler yoğunluğun yüksek ve artmakta olduğu semtlerde gerçekleşir. Bu semtler ise, genelde kent merkezine yakın konumda olan mekânlardır. Bunun sonucunda yoksul insanlar genelde düşük yaşam standartlarına sahip yüksek nüfus yoğunluklu belirli semtlerle ilişkilendirilirler.

2- Mekânsal Kümelenme Biçimleri

Farklı isimlerle kavramsallaştırılan kentsel kümelenmeler kent sosyolojisinin önemli araştırma konularından biridir. Bir disiplin olarak kent sosyolojisinin ortaya çıktığı yirminci yüzyılın başından bugüne değin kentler üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunu farklı isimlendirmeler altında araştırılmış olan bu tür mekânsal kümelenmeler oluşturmuştur. Meydana geliş biçimleri, sosyal yapıları, kültürel sistemleri gibi fark-

lı özelliklere sahip bu gibi mekânlar genelde kentin öteki yakaları olarak görülmüşlerdir. Kimi yerde suç bataklıkları, kimi yerde fuhuş ve ahlaki çöküntü merkezleri, kimi yer de marjinal grupların mekânı ama çoğunlukla yoksulların başlıca semtleri olmuşlardır.

Parçalara ayrılmış kentsel mekânların bazıları “*tehlikeli bölge*” olarak nitelendirilir. Mekânın tehlikeli olması durumunu Shields kentin bir temsil olduğu savıyla izah etmeye çalışır. Bunu da Jacques Derrida’nın *yapı-söküm* kavramı bağlamında açıklar. Shield karşıt iki sözcüğün kullanıldıkları bağlamlar dâhilinde farklı manalara gelebileceklerini, örneğin, kent ve kır sözcüklerinin kent ve kırdaki büyümüş iki ayrı insan için farklı çağrışımlar yapabileceklerini ileri sürer. Birer mekânsal düzenleme olan kentler ve semtler karmaşık bir çevreyi ifade ederler ve bunlar belirli kültürel pratiklerin ürünüdürler. Shields, buradan hareketle, “mekân”ın iletişimsel özellikleri olduğunun iddia edilebileceğini ifade eder. Zaman ve mekân, durum ve bağlamlarına göre basit mesajların manalarını bile etkileyen iletişimsel faktörlerdir. Bu açıklamasının ardından Shields, tehlikeli bölge kavramını ele alır. Ona göre, kentin sözde “tehlikeli bölgeleri” olduğu söylenen yerler, sadece bazı insanlar ve bazı zamanlar için tehlikelidir. Oysaki bir bölgeyi “tehlikeli” olarak tanımlamak, tüm insanların bu bölgeden kaçınmasına sebep olabilir. Bu tür mekânsallaştırmada korku mekâna yansıtılmıştır. *Korkunun coğrafyası* bir yerin kent-içindeki çürümüş bir yere dönüşmesini başlatabileceği gibi, buna yardımcı da olabilir (1996: 231-236).

Genel anlamda, bir kentin formel yerleşim sahası dışında kalan, kentin “öteki yakasını” oluşturan bu bölgeler için sosyal bilimlerde çeşitli kavramlar geliştirilmiştir. Slum, getto, varoş, banliyö gibi. Bu terimler birbirlerinin yerine geçecek şekilde sıklıkla kullanılmış olsa da, birçok sosyal bilimci bunlar arasındaki ayrıma dikkat çekmiştir (Karpat, 1976; Keleş, 2006; Marcuse 2005; Peach, 2005; Rasmussen, 1960; Şenyapılı, 1978; Tatlıdil, 1989; Varady, 2005).

2.1. Slum

Slum terimin bilinen ilk yazılı tanımı, hırsızlıktan hüküm giymiş yazar James Hardy Vaux’nun 1812’de yayımlanan *Vocabulary of the Flash Language* başlıklı sözlüğünde geçer ve haraç alıp vermek veya yasadışı ticaret yapmak fiilleriyle eşanlamlı olarak kullanılır. Kolera salgının hü-

küm sürdüğü 1830'larla 1840'lar arasındaki yıllarda yoksulluk "slum" faaliyetlerinde bulunmaktan ziyade "slum"larda hüküm sürmekteydi. Sokak dilinde kullanılan "slum" teriminin (adi şeylerin yapıldığı oda) kibar bir dili tercih eden yazarların rahatça kullanabileceği bir terim haline gelmesinde Cardinal Wiseman'ın kent reformuyla ilgili yazılarının payı olduğu söylenir (Davis, 2007: 36-37).

Slum kavramı yoksul davranışların ve civarın gevşek bir tanımıdır. Toplumdan dışlanmış slum yerleşimcilerinin hem şimdiki kültürel eğilimleri hem de yoksulluklarının bir sonucu olarak sapkın bir yaşam sürdükleri varsayılır. Bir yüzyıldan fazla süreden beri slumlar çok kirli ve patolojik sosyal koşullara sahip civar yerleşim yerlerini tanımlayan sabit ve buna benzer çağrışımlar yapan bir kavram olmuştur (Ward, 1976).

Slum houses kavramı, 19. yüzyıl Londra'sında arsa sahiplerinin *jerry-builders* olarak tanımlanan, en ucuz malzemeyi kullanarak insan yaşamı için gerekli hiçbir hijyen ve kalite koşulunu önemsemeyen gecekonduların inşaa eden "müteahhitler"le anlaşması sonucu oluştu. Arsaların, sahiplerinden değerinin çok altında satın alınarak slumlaştırılması, tipik görüntülerle sonuçlandı: Kaldırım döşenmemiş dar yollar, onarımı ve bakımı yapılmamış, rutubet izolasyonuna sahip olmayan, odalara ayrılmış, aşırı kalabalık, taze hava ve gün ışığının girmediği evler... Kentin sağlığı bozulurken, polis bile çekinip giremediği bu semtlerde suç oranı da günden güne yükseliyordu. Slumlar Amerikan şehirlerinde genelde Afrika kökenli insanların yaşadığı yerleşim bölgeleri olarak da bilinmektedir. Örneğin bu tür semtler İngilizce *Black Housing* olarak da kavramsallaştırılabilmektedir ve bunlar genelde patolojik yerler biçiminde tanımlanmaktadır. Getto ve slum gibi kavramlar daha çok siyahların evlerine (*Black housing*) referansla kullanılmaktadır. Bu ise klişeleşmiş bir anlayışa, yani siyahların evlerinin slum evleri biçiminde düşünülmesine sebep olmaktadır (bkz. Meyer, 1973)

Bir şehrin başka bir şehirden farklılaşması gibi, slumlar da kendi aralarında farklılıklar gösterir. Buna rağmen slumlar her zaman sosyal ve ekonomik anlamda güçsüz insanların yaşadığı yerler olmuştur. Anderson slum bölgelerini yoksul ve kente uyum sağlayamamış kesimlerin nihai varış yeri olarak tarif eder. Anderson'a göre kent arazisi potansiyel bir işgal mekânıdır. Bu demektir ki, herhangi bir yerleşim bölgesi nihai bir aşamada bir slum bölgesine dönüşebilir.

Her bir slum kendi sosyal değerlerine, kendi söylemine, kısacası kendi kültürel kalıplarına sahiptir. Slum “kötü” anlamıyla özdeşleşen bir terimdir. Bildiğimiz anlamda slum kendisinin de bir parçası olduğu, onunla ilişkili fakat kendi yaşam biçimiyle tüm kentten ayrı olabilen modern endüstriyel toplumlardan daha eski değildir. Slum geçen yüzyılın ortalarından şehrin geri kalan kısmı olarak keşfedilmiştir. Slumların dikkat çekici bir özelliği, kentin diğer bölgeleri gibi, onların da kendi doğalarını daha çok mekân değerinde yaratılan değişimlerden almalarıdır. Slumların diğer bir özelliği, hareket ve işgaldeki başarıda aranabilir. İşgaldeki başarı sadece slumların bir yönü değil, fakat tüm kente aittir. Hiçbir alan bundan muaf değildir. Slumlar işgalin odağıdır ve bu yüzden nüfusun arttığı merkezlerdir (Anderson, 1928: 87).

Anderson’a (1928) göre kent arazisi potansiyel bir işgal mekânıdır. Bu demektir ki, herhangi bir yerleşim bölgesi nihai bir aşamada bir slum bölgesine dönüşebilir. W. Zorbaugh, Chicago’daki slum bölgelerini ve sosyal organizasyonlarını tanımlarken, bu kavramı düzensizlik ve uyum sağlayamamış ayrı bir saha olarak tarif eder. Ona göre bu semt, konut sahiplerinin çoğunun ticari amaçla evlerini satmak için beklediği, çöküntüye uğramış yerleşimcilerin yaşadığı, gerilemeye terk edilmiş bir yerdir. Slum özgürlüğün ve bireyciliğin mekânıdır. Geniş bir sahaya yayılan slum insanları, ne komşularını tanır, ne de onlara güvenir. Dünyayla ilişkisini kesmiş birkaç aile dışında nüfusun çoğunluğunu; geçici kalınlar, fuhuş yapanlar, suçlular, kanun kaçakları ve serseriler oluşturur (Dhadave, 1989: 5).

Zorbaugh (1971) bu tür bölgelerin özelliklerini ise şu şekilde sıralar: Slum, toplumun çöküntü, ayrılmış kasvetli bir bölgesidir. Aşırı yoksulluk, ucuz kiralık evler, köhne binalar, ödenmeyen kiralar, çalışan anneler ve çocuklar, yüksek doğurganlık ve bebek ölümleri, illegalite ve ölüm, tefeciler, ikinci el dükkânlar, çeteler ve her yatağın bir oy olduğu bir yerdir. Ahlaksızlık semti olarak ayrılmış bir çevreye sahip slum, çürümenin sınırlarına ulaşmış bir yerleşim yeridir. Slumda yaşam yorucu ve istikrarsızdır... Slumlar çok çeşitli insan tiplerini barındırır... Chicago’nun Kuzey Bölgesindeki slumlar tam anlamıyla kozmopolitan özelliklidir. Kişi sokaklarda yürürken zıtlıklarla birlikte kültürel izolasyonu da hissediyor... Kalabalık halde bir arada izole halde bulunan nüfusun yüzeysel ve dışta kalan temasları, onları ayıran sosyal mesafeler, kendi küçük

dünyalarında kendi işlerini massetmeleri gibi meseleler kent içi sosyal problemleri oluşturur. Herkesin bir diğerini tanıdığı kasaba veya köyde temsil edilen topluluk burada kaybolmuştur. *Kentin geniş mekânında "topluluk" daha çok coğrafik bir ifadedir.* Eski kontrol geleneği değişen koşullara rağmen sürer. Kaçınılmaz sonuç ise kültürel düzensizliktir (Zorbaugh, 1971: 9-14).

Slum bölgeleriyle ilgili diğer bir husus yoksulluktur. Bu durum slumların rahatsız edici özelliklerinden bir tanesidir. Slum yaşamından ayrı düşünülemez. Bazen slumlarla birlikte tanınlanır. Slumların genelde yoksulluğun mekânları oldukları, yoksulluğun ise bozuk döngüyü devam ettirdiği ve insanları bunu kırmak için zora soktuğuna inanılır (Dhadave, 1989: 7-10).

Reckless (1971: 239-246), slum semtlerini moral değerler açısından ele aldığı çalışmasında, slumları ahlâki çöküntünün pazarlandığı bölgeler olarak analiz eder. Slumlar ahlâki ve coğrafik olarak izole edilmiş, genlevlerin doğal alanlarıdır. Fuhuşla genelde ilişkili olan suç slumların diğer bir özelliğidir. Slum bölgeleri ucuz konut ihtiyacının karşılandığı bölgeler olması sebebiyle, göçmenlerin tercih ettiği yerleşim mekânlarıdır. Buna karşın Reckless, her göçmen yerleşim bölgesinin pazarlanır hale getirilen ahlaki çöküntüyle ilişkilendirilemeyeceğini, güçlü komşuluk dayanışması ve aile düzenine sahip Küçük İtalya (*Little Italy*) ve Getto gibi yerlerde fuhuştan söz edilemeyeceğini belirtir.

William Foote Whyte, birçok sosyologun slum bölgelerine orta sınıfın ahlak anlayışıyla yaklaştıklarına, bunların orta sınıftan nasıl ayrıştıklarını ortaya koymaya çalıştıklarına, fakat slumlar üzerinde çalışmanın gerçek anlamda bu olmadığına, köşe başı slumların kendi sosyal organizasyonlarına, kendi davranış normlarına sahip olduklarına işaret eder (Dhadave, 1989: 5).

Türkiye’de gecekondulu olgusu üzerine yazılmış çoğu kaynakta gecekondulu ile slum kavramları arasında ayrıma dikkat çekilmiştir (Karpat, 1976, 2003; Keleş, 2006; Şenyapılı, 1978; Tatlıdil, 1989, Yörükân, 2006). Bir mekân olarak gecekondulu olgusu üzerinde duran Tatlıdil (1989: 17), Türkiye’deki gecekondulu bölgeleri ile gelişmiş ülkelerin büyük kentlerinde yer alan “slum”ların gelir düzeyi düşük veya tüketim harcamaları sınırlı olan bireylerin toplanmış olduğu bakımsız, düşük standartlı konutlar arasındaki ayrıma dikkat çeker.

Her iki yerleşim yerinde gecekondular ve "slum"larda (eğer deyim yerinde olursa sefalet mahallelerinde) oturanların, genel ve kentsel gelir dağılımından aldıkları pay, onların konumunu ortalamadan çok altında tutmaktadır. Bununla birlikte gecekondular mahallelerinde oturanların büyük bir kısmı kırsal yerleşim alanlarından kente gelmiş, kentsel yaşamda yer almak için çaba harcayan ve dikey bir sosyal hareketlilik içinde bulunma eğiliminde olan bireylerden oluşmaktadır (Tatlıdil, 1989: 17).

Slum ve gecekondular arasındaki farka değinen bir diğer isim Kemal Karpat'tır. Karpat (2003: 52-54), gecekondulaşmanın hızlı göç ve kentleşme ile yetersiz sanayileşmenin bir sonucu olarak tüm üçüncü dünya kentlerinin ortak bir özelliği olduğuna işaret eder. Ona göre, bu bölgeler özellikle ABD'deki slumlarla karıştırılmamalıdır. Çünkü gecekondular semtleri hızlı iktisadi kalkınma ve sanayileşmenin, tarımdaki değişimlerin ve mesken kıtlığının bir yan ürünü olarak görünmektedir. Başka bir ifadeyle, gecekondular köyde ya da kentteki kamusal veya psikolojik bir çözülmenin sonucu değildir. Gecekondular, göçmenin kendini kent hayatıyla bütünleştirme çabasının umutlu bir başlangıcı olarak düşünülebilecekken, slum göçmenin buna ulaşmadaki başarısızlığını simgeleyen bir şey olarak düşünülebilir. Karpat, İstanbul gecekondularını üzerine yaptığı araştırmanın sonuçlarına dayanarak Türkiye'deki gecekondular semtlerinde yoksulluğun olduğunu, fakat kültür yoksunluğunun olmadığını iddia eder. Bazı istisnalar dışında gecekondular yerleşimlerinin suç, fahişelik, genç sapkınlığı, iktisadi tükenmişlik ve radikalizmin merkezleri değil, daha yüksek yaşama standartlarına ve daha tatmin edici bir varoluş tarzına ulaşmayı arzulayan insan toplulukları olduğuna inandığını belirtir. Karpat, üçüncü dünyadaki gecekondular bölgeleri arasında da ayırım yaparak, bunlardan bazılarının slumlaşma eğilimi taşıdıklarına işaret eder. Ona göre, Türkiye'deki bazı gecekondular bölgeleri çeperde yer alan gecekondulardan farklı olarak daha kapalı ve kent yaşamından daha uzak bir nitelik gösterirler (2003: 53).

2.2. Getto

Getto sözcüğünün kökeni Venedik'te Yahudi bir semtin adıydı. Daha sonra, şehirdeki Musevilerin yaşadığı her bir semtin adı haline aldı (Clark, 1965: 11; Erder, 2006: 3). Marcuse (2005: 17), getto terimini "ege-

men toplum tarafından aşağı tabakada görülen ve ikinci derecede muamele edilen, genelde ırksal, etnik veya yabancı olarak tanımlanan, ege-men güçler tarafından belirli bir yerle sınırlandırılmış ve ayrıştırılmış mekânsal toplanmayı ifade eden bir olgu olarak tarif eder. Erder'e (2006: 11) göre ise, bu kavram göç sürecinin bir ürünü olarak toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel olan ile mekânsalın kesiştiği bir alanı anlatır bize.

Gettonun sosyal bilimler açısından tanımlanması ilk kez 1928'de Amerikalı sosyolog Louis Wirth tarafından yapılmıştır. Wirth, geleneksel Yahudi "getto"larını tanımlarken, burada yaşayanların kendilerine özgü yaşam biçimleri ve kurumları olmasını ve genellikle bu yerleşmelerin oluşumunda, yerleşen grubun toplumun bütününe göre şiddetli bir ayrımcılığa uğramış olmasını vurgulamaktaydı. Wirth, Yahudi gettoları üzerinde yaptığı araştırmalar sonrasında, Avrupa gettolarını tarihsel olarak inceleyerek, Amerika'daki "getto"lardaki oluşumları sorgulamakta ve oradan kalkarak gönüllü getto/zorunlu getto ayrımını getirmektir. Wirth, Avrupa'daki Yahudi gettolarını zorunlu, Amerikan kentlerindeki gettoları ise gönüllü gettolar olarak tanımlamıştır. Amerikan kentlerindeki gettolar, yalnızca Yahudilerin değil, İtalyan, Çinli gibi diğer göçmenlerin de oluşturdukları gönüllü gettolardır (Erder, 2006: 2-4).

Peach (2005: 45) de Amerikan getto modelinin gönüllülük esasına dayanan, çoğulcu bir model olduğunu savunur. Peach'e göre, getto kentin merkezinde başlar. Siyah nüfusun büyük çoğunluğu bu tür yerlerde yaşar ve aynı şekilde bu tür mekânların çoğunluğunu da siyahlar oluşturur. Bir getto zamanla parçalara ayrılmış bir biçimde dışarı doğru genişler, fakat dışarıda durur. Hemen yanında daha iyi konumda olan bir semt olabilir ve bu semtte ikamet edenlerin gettoyla bağları da olabilir, fakat yine de bu insanlar kendi semtlerinin getto olarak nitelendirilmesine itiraz edebilirler.

Rasmussen (1960), öncelikli olarak, gettoda yaşayan insanların sahip olduğu düşüncelerin, değerlerin baskın olan kültürden farklılıklar taşıdığını, bu anlamda gettonun bir alt dünyayı (*sub-world*) oluşturduğunu ve genel anlamda kentin "öteki yakası"yla ilişkilendirildiğini ileri sürer. İkinci olarak, gettolar kronik işsizliğin hüküm sürdüğü, az gelişmişliğin meskenleri olarak tanımlanmıştır. Burada yaşayan nüfus ise genelde alt sınıflara mensup, kalifiye olmayan insanlar şeklinde resmedilmiştir. Bu

bakış açısına ilaveten getto yerleşimleri toplumun tıkanan damarlarının kurbanlarıdır, reddedilenlerdir. Rasmussen'e göre getto otorite tarafından polisle kontrol altına alınmış, ayrıca istismar edilmiş bölgelerdir. Bu bağlamda, gettolar yenilenmesi ve tedavi edilmesi gereken hasta bölgeler olarak betimlenmiştir.

Getto, Chicago Okulu anlayışına göre tüm grupların içinden geçmek zorunda olduğu bir aşama olarak görüldü. Bunun için İrlanda gettosu, Alman, İtalyan gettoları gibi terimler geliştirildi. Tek bir modelin olması sebebiyle sorunun temelde *süre* olduğu, zamanla siyahların da İrlandalı veya Almanlar gibi dağılarak asimile olacağı varsayılmaktaydı. Farklı gruplar için bu süreç, zaman/mekân ikamesi olarak görülmekteydi. Eski gruplar yeni grupların gelecekteki durumlarını yeni gruplar eski grupların geçmişini temsil etmekteydi. Oysa siyah gettosu ayrışma düzeyi bakımından diğer gruplardan farklı bir örneği oluşturmaktaydı. Yüksek oranda yoğun bir nüfusa sahip ve çift yönlü ayrılmış bir mekândı. Neredeyse tüm siyahlar gettolarda yaşamaktaydı ve neredeyse getto nüfusunun tümüne yakını siyahlardan oluşmaktaydı. Nihayetinde, siyah gettoları zaman içinde çözülmedi (Peach, 2005: 47).

"*Dark Ghetto*" eserinde Clark (1965) Amerika'nın getto terimine bazı insanların belirli bir bölgeyle sınırlandırılması ve ten renklerine göre özgürlüklerini kısıtlaması anlamında katkıda bulunduğunu ifade eder. Ona göre Amerika'daki tüm şehir gettoları, sosyal ve ekonomik yapıları, topluluk kültürü, eğitim kalitesi gibi birçok bakımdan birbirinin aynısıdır. Amerikan kent gettolarının bilinen özellikleri ise şunlardır:

Fazlasıyla kalabalık, kötü koşullara sahip konutlar, yüksek bebek ölümleri, suç ve hastalıkların olduğu yerler şeklindedir. Öznel yanları ise hınç, husumet, çaresizlik/umutsuzluk, kayıtsızlık, özsaygı düşüklüğü (*self-depreciation*) ve ironik yönüyle birlikte telafi edici abartılı davranışlardır. Getto karışıklık, paradoks, çatışma ve ikilemdir. Yaygın patolojisi içinde şaşırtıcı bir şekilde insani bir direnç vardır. Getto umuttur ama çaresizliktir. Kiliseler ve barlardır. Değişim için istektir ama kayıtsızlıktır. Cesarettir ama mağlubiyettir. İşbirliği ve ilgidir ama şüphe, hırs ve reddetmedir. Asimilasyona karşı kabarmadır ama gettoların koruyucu duvarları içerisinde yabancılaşma ve geri çekilmedir (Clark, 1965: 11-26).

Clark, karanlık gettonun ekonomik yapısını tanımlarken gettonun mesleki örgütlenmesini enformel sektör içine yerleştirir. Ona göre karan-

lık getto, insanlarına destek olamaz. Burada yaşayan insanlar işleri nedeniyle her gün burayı terk eder, çünkü getto dayanıklı malların üretim yeri değildir. Bireylerin uğraş alanları daha çok enformel sektörde yer alan gündelik işlerle ilişkilidir. En sağlam ticaret kolları bile (emlak, sigorta gibi) çoğunlukla marjinaldir. Bunların çoğu da düşük gelir getiricidir. Bu sebeple getto refahın gelişimine katkıda bulunmaz. Clark'a göre getto topluluklarında görülen patolojilerin kaynağı getto yerleşimcilerinin uğraş alanları olan bu tür nitelik gerektirmeyen düşük gelirli mesleklerde aranmalıdır (1965: 27-28).

Wilson (2005: 16), Amerika'daki kent içi siyah gettoların oluşumunu siyah orta sınıfın gettoları boşaltmasıyla ilişkilendirir (Urry, 2001). Marcuse'e göre ABD'deki gettoların çoğu ırk temellidir ve bunların oluşumunda devletin önemli bir rolü vardır. Irksal ayrışma ABD'nin tüm kentsel yaşamının her bir özelliğinde görülür. Beyazlar, ortalama olarak yaklaşık yüzde 83'ünün beyaz olduğu, siyahlar, %56'sının siyahların oturduğu, Latin Amerikalılar, %42'sinin Latin Amerikalı olduğu bölgelerde ikamet etmektedir (Squires, vd., 2005: 128).

Getto konusunda Erder (2006) her toplumda ayrımcılığın, sınıfsal ve mekânsal tabakalaşmanın olduğunu ancak bir yerin "getto" olarak adlandırılması için orada ayrımcılığın çok şiddetli, sınır çizecek boyutlarda olması gerektiğini ifade eder.

Getto ile slum çoğu zaman birbirinin yerine geçebilen kavramlar olarak kullanılır. Kavramlar arasındaki bu karışıklık iki bölgenin yoksulluk, tehlikeli ve kentin öteki yakası olma gibi ortak birtakım özellikleri taşıyor olmalarından kaynaklanır. Oysa bunlar sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda birçok açıdan farklı niteliklere sahiptir. Bunların dışında iki bölge sahip olduğu fiziksel yapı ve mekânsal doku bağlamında da farklı özellikler gösterir. Bu özellik bir gözlemci için dışarıdan göze çarpan ilk husustur. Slum bölgelerinde sağlıksız koşullara sahip, üst üste yığılmış gibi duran, nerdeyse hiçbir planlamanın olmadığı dar sokak yapısı ve mekân dokusu mevcut iken, bu özellik bir getto için her zaman için söz konusu değildir. Getto bir dönem kentin ilk yerleşimcileri tarafından kullanılan sıradan bir semti de olabilir. Amerika'da Güney Chicago ve Harlem buna iyi birer örnektir. Bu bölgeler dışarıdan bakıldığında mekân dokusu bağlamında kentin normal kabul edilen diğer semtlerinden çok büyük farklılıklar taşımaz. Oysa slum böyle değildir. Örneğin, Rio

de Jenerio ve Mexico City şehirleri sluma verilebilecek ideal örneklerle doludur. Türkiye’de ise fiziksel anlamda slum bölgelerine en çok benzebilecek mekânlara Ankara Kalesi çevresindeki Çiçin ile İzmir’deki Kadifekale semtleri örnek olarak verilebilir.

Buna paralel olarak Rasmussen (1960) slum ile getto kavramlarının birbirinden farklı anlamlara sahip olgular olduklarını, kent-içi slumlarla gettoların genelde birbirlerine karıştırıldığını vurgular. Gettolar ve slumlar çoğunlukla birbirleriyle ilişkili veya birbirlerine yakın civarda olmalarına karşın, bunlar aynı özelliklere sahip olgular değildir.

Slumun bir düzeni yoktur. O yabancı ve yalnızdır. Slumun bir su şebekesi yoktur. Getto gücünü soy, sosyal farkındalık, sözleşme ve iyileşme ile değişme eğilimi bilincinden alır. Gettolarla birlikte slumların bulunduğu yerde (ör, getto içi slumlar) gelişmenin motivasyonu çevrede bulunan gettolardan gelir. Bir gettonun meydana gelmesi yıllar alır. Oysa slum bölgeleri çok daha kısa bir süre içerisinde oluşabilir. Terkedilmiş binalar, boş dükkânlar slumlaşmanın başlaması için yeterli olabilmektedir. Slum bölgeleri daha köhne yapılardan oluşabilirken, gettolarda bu her zaman için söz konusu değildir. Getto sluma göre daha sosyal çağrışımı olan bir kavramdır. Getto izole olmuş insanların yaşadığı bir yerdir ve bu mekânlarda yalnızca Afrika kökenli Amerikalılar değil, Latin kökenli Amerikalılar da yaşayabilir. Kısacası, getto, slum kavramının yerine kullanılamaz, bunlar ayrı anlama gelmez (Rasmussen, 1960: 289-290).

Gettonun gecekondu ve slum kavramlarından farklılığına bakıldığında, Tatlıdil (1989: 20), gecekondu ile getto kavramları arasında önemli bir ayrım yaparak, gecekondulaşmanın gettolaşmadan farklı olduğunu vurgular. Ona göre Türkiye’deki gecekonducular gettolaşmadan çok John Rex’in işaret ettiği manada kolonileşme eğilimi taşır. Bir başka anlatımla, gecekonducular tıpkı kolonileşmede olduğu gibi, içinde barındırdığı toplumsal grupların toplumun geri kalanıyla bütünleşmesinde bir atlama tahtası işlevi görmektedir. Oysa bu durum gettolarda gerçekleşmez. Gettolarda daha çok düşük gelir grubuna mensup, çalışamaz halde bulunan, sosyal ve mesleki dikey hareketlilik beklentisi olmayan ve buna ek olarak etnik kimlikleri nedeniyle dışlanmış sosyal gruplar yaşar.

2.3. Enklav (Enclave)

Marcuse, enklav'ın (*enclave*) tanımını şu şekilde yapar: "Etnik, dinsel veya başka bir şekilde öznel kimlik tanımlaması temelinde enklav (*enclave*) belirli bir nüfus grubunun ekonomik, sosyal, politik ve/veya kültürel gelişimlerini korumak ve sürdürmek amaçlı olarak mekânsal olarak kümelendiği yerleri ifade eder." (2005: 17).

Getto kavramıyla sıkça karıştırılan enklav (*enclave*) bu kavramdan birçok yönüyle ayrılır. Her şeyden önce enklav bölgelerinde yaşayanlar etnik veya kültürel temelde ortak bir kimliği paylaşırlar. Gettolarda da var olan bu özelliğe karşın bir arada yaşama arzusu enklavlerde gönüllülüğe daha yatkındır. Louis Wirth'in "gönüllü getto" kavramıyla kastettiği mekânsal kümelenme biçimi enklav kavramıyla örtüşür. Diğer bir özellik, bu tür mekânların zorunlu olarak yoksul bölgeler olmamasıdır. Bunun dışında enklavler sosyal yapı bakımından muhafazakâr bir nitelik de taşıyabilir.

Abrahamson, enklav sözcüğünün başlarda ırksal veya etnik azınlıkların bir arada yaşadığı, ekonomik anlamda kendine yeten mekânlar için kullanıldığını (Miami'deki Küçük Havana gibi), fakat sözcüğün bunun dışında ayrıca refah düzeyi, yaşam biçimi veya bu her iki nitelik temelinde ortaklığa sahip bireylerin ikamet ettiği mekânları tarif ettiğini belirtir. Abrahamson buna örnek olarak çoğunluğunu geylelerin oluşturduğu San Francisco'daki Castro Bölgesini gösterir. Burada, temel niteliği ortak bir yaşam biçimi oluşturmaktadır. Castro Bölgesi aynı zamanda sakinlerinin kimliğinin önemli bir parçasını da oluşturur.

Enklav olgusu hakkında iki kabul vardır; 1- Enklavler geleneksel anlamlarıyla genelde kent-içinde bulunan mekânlar olarak tarif edilir. 2- Bu konuda yapılan çalışmalar enklavlerin ticari anlamda kendine yeten bölgeler olduklarını vurgular. Bu da onları gettolardan ayıran temel bir özellik olarak kabul edilir. Fakat Abrahamson (1996: 2-3) enklavler hakkında yaygın şekilde bilinen bu iki kabulün ötesine geçmeye çalışır. Ona göre büyüyen kentlerle birlikte enklavler farklı formlarda kentin çeperlerinde de oluşturulmaya başlanmıştır. Bu nedenle bu tür yerleşim yerlerinin sadece kent içinde düşünülmesi artık yeterli değildir. İkinci kabul konusunda ise Abrahamson, enklavlerin kendilerine yeten ekonomik yapılarının önemli bir özellik olarak kabul edilmesini gerektiğini, fakat bunun yanında bugün ekonomi dışı alanda ortaya çıkan kurumsal ge-

lişmelerin de vurgulanması gerektiğini ifade eder. Enklav özel bir grup ile bir yer arasında özel bir ilişkiyi barındırır. Bu sebeple, enklav grup içerisindeki yüksek etkileşim aracılığıyla düzenli şekilde sürdürülen ortak gelenek ve değerleri paylaşan grubun alt-kültürünün bazı özelliklerini taşır. Alt-kültürlerin enklav olarak tanımlanmaları için yer ile bağlantılı olmaları gerekmez iken, yine yer ile ilişkili olan tüm grupların da zorunlu şekilde alt-kültür olarak tanımlanmaları şart değildir. Abrahamson alt-kültür olup da yer ile bağlantılı olmayan grup için, Amerika'nın çeşitli şehirlerinde yaşayan yaklaşık 15.000 nüfuslu modern Çingeneleri örnek gösterir. İkinci durum için ise yerel bir bağları olan Texas'ın Austin semtindeki evsiz insanları verir. Abrahamson (1996: 8), kişinin enklavlerde yaşamasının, ister istemez oraya ait baskın kimliği taşımasına sebep olduğunu ifade eder. Her ne kadar kişi farklı statü ve rollere sahip olsa da başkaları tarafından öncelikle bu kimliğiyle değerlendirilir. Enklavlerde yaşamak kaçınılmaz olarak mekânın baskın kimliğini taşımayı gerektirir.

Enklav ile getto arasında yapılan önemli bir ayırım kişilerin bu tür semtlerde yerleşmelerinin gönüllü veya koşulların zorlaması sonucu alınan bir karar olup olmadığıyla ilişkilidir. Birinci durum enklave denk gelirken ikincisi gettoya işaret eder. "Getto-Enklav paradigmasına göre, gettolar kötüdür. Çünkü insanlar orada yaşamaya zorlanmışlardır ve bunlar sosyal gerginlikler yaratan kişilerdir. Buna karşın enklavler iyidir. Çünkü orada yaşamayı tercih etme gönüllük esaslı olmaktadır" (Varady, 2005: 7).

Gönüllülük esaslı çoğulcu model süreğendir. Bu model San Francisco özelliğidir. Bu model San Francisco veya New York'taki Çin mahallelerinde temsil edilir. Nüfusun çoğunluğu Çinlilerden oluşurken bu grubun kentteki nüfus oranı ise azınlık düzeyindedir. Bu yerleşkeler genelde sembolik ve turistik merkezlerdir. Kurumsal veya pazar özelliğidir. Zaman içinde varlığını sürdürebilir fakat bir etnik grubun münhasır (*exclusive*) bir merkezi değildir (Peach, 2005: 45).

Peach de (2005: 31) getto ve enklav arasında temel bir ayırım yapar. Ona göre, Amerikan sosyolojisi geçmişten beri enklav, getto ve suburb (banliyö) kavramları arasında ayırımı net biçimde yapmamış, bunun yerine her üç yerleşim mekânını etnik asimilasyonun kaçınılmaz süreci olarak görmüştür. Bu anlayışa göre enklav bu süreçte aşamalardan bi-

riydi, fakat getto kendi içinde bir sondu. Getto ile enklav arasındaki ayrımın yeterince açık şekilde yapılmamış olması Peach'e göre ABD kentlerindeki etnik sahaları anlamada olumsuz bir etkide bulunmuştur. Birincisi, gettolar geçici birer olgu olarak kavramsallaştırılmıştır. Gerçekte ise kalıcı hale gelmişlerdir. İkincisi, sosyo-ekonomik ilerleme getto için çözülme mekanizması olarak tasavvur edilmiştir. Gerçekte ise zengin siyahlar zengin beyazlardan, yoksul siyahlar da yoksul beyazlardan ayrılmıştır. Üçüncüsü, akademisyenlerin gettolardaki ayrışmayı ırktan çok, refah düzeyi üzerinden yapmalarında görülür (Harvey, 1973; Peach, 1998; Wacquant, 1997). Dördüncüsü, Amerika Birleşik Devletleri'nin etnik tarihi hakkında tüm etnik grupların erken dönemlerinde gettolaşmayı yaşadıkları ve İrlandalı, İtalyan ve diğer etnik enklavların homojen oldukları yanlışını ortaya çıkarmıştır. Gerçekte bu mekânlar hiçbir zaman homojen olmamıştır. Beşincisi, bu bilgi Afrikalı-Amerikan gettoların "doğal" ve kaçınılmaz bir şekilde çözüleceği fikrini ortaya çıkarmıştır. Gerçekte ise bu semtlere yerleşmeleri için herhangi bir baskı görmeyen gruplar için bir arada toplanma birçok faydalar sağlamıştır (Peach, 2005: 48).

Qadeer (2005: 60) Toronto'daki etnik gruplarda sosyal ayrışma ve entegrasyon üzerine yaptığı çalışmada, etnik enklavleri kent-içi veya banliyölerde sabit olarak değil, sürekli hareket halinde, akış içinde bulunan mekânlar olarak tarif eder. ABD'nin aksine, erime potası politikasını benimsemek yerine farklılığı desteklemiş olan Kanada'da, Qadeer'e göre etnik kümelenmeler getto olarak nitelendirilemez. Buralarda oturan insanların geneli kendileriyle aynı etnik kimliği paylaşan insanlara yakın olmak amacıyla gönüllü şekilde buralarda yaşamayı tercih etmeleri ve bir arada bulunmanın sağladığı avantajları elde etmeleri, çoğu zaman konforlu evlere sahip olmaları onların bu tanımlamanın dışında tutulmasının gerekçelerini oluşturmaktadır.

Türkiye'de pek bilinmemekle birlikte kent çalışmalarında neredeyse hiç kullanılmayan enklav sözcüğü gerçekte birçok gecekondu bölgesini en iyi tarif edebilecek bir kavramdır. Çevredeki insanların bir bölgeyi tanımlarken "Erzurumluların, Mardinlilerin, Sivaslıların mahallesi" şeklinde ifade ettiği gecekondu bölgeleri gerçekte birer enklav örneğidir. Kültürel temelli homojen grupların sosyal ve ekonomik dayanışma gibi gerekçelerle oluşturdukları mekânsal kümelenmeler Türkiye'de gece-

kondu bölgelerinin oluşmasında sıklıkla izlenen bir süreç olmuştur. Ki-reçle çevrilen büyük arazinin parseller şeklinde akraba ve hemşerilere pazarlanması sonucunda oluşan bu gibi mekânsal kümelenmeler nihai aşamada birer enklav formunu almaktadır. Hemşerilik temelinde gerçek-leşen bu kümelenme bireylerin dayanışma, yardımlaşma, nüfuz sahibi olma gibi gerekçelere dayalı gönüllü birlikliklerinden ileri gelmektedir. Türkiye'deki kent çalışmalarında ihmal edilen bu gibi kavramsal ayrımlar neticesinde ise tüm alt bölgeler gecekondular kavramı altında değerlendirilmiştir.

2.4. Banliyö (Suburb)

Türkçeye genelde banliyö olarak çevrilen *suburb* terimi; daha çok kent merkezlerinin uzağında konumlanmış, düzenli bir çevrede, özellikle çekirdek aileye hitap eden kendine ait bahçesi ve garajıyla bir aile için fazlasıyla büyük denebilecek bir ev, şehrin merkezine göre daha güvenli, sakin bir yaşam olanağı sunan, bireysel yaşamın vazgeçilmezi olan otomobil temelli ulaşım dayalı bir yaşam biçimini ifade eder. Banliyöler daha çok orta ve üst sınıf ailelerin yaşadığı bölgelerdir. Bu ailelerin büyük bir çoğunluğu ise beyazlardan oluşmaktadır.

Mumford (2007: 589), Wolley'in "Büyük Ur"undaki kentin kurulduğu bölgenin ötesindeki banliyö gelişimine işaret eden bulgulara dayanarak, banliyönün ortaya çıkış tarihinin kentin ortaya çıkışıyla neredeyse denk düştüğünü iddia eder. Elbette bahsedilen bu antik banliyö biçimi 20. yüzyılda ortaya çıkan banliyölerden bir hayli farklıdır.

ABD özelinde konuşulacak olursa, modern banliyö yerleşkelerinin ilk adımları 1939 yılında 40. New York Dünya Fuarında atılmıştır. Bu fuar-da, daha çok *Futurama* olarak da bilinen *Highways and Horizons* (Anayollar ve Ufuklar) isimli sergide geleceğin Amerikan yaşam biçimi temsil edilmekteydi. Son derece planlı çizilmiş bir yerleşim yeri, gökdelenlerin yanı sıra, etrafı yeşilliklerle dolu, bahçeli, garajlı evler, vs. *Futurama*'dan 7 yıl sonra Amerikalı insanın banliyölerde yaşama süreci için ilk adımlar atıldı ve yaklaşık 50 yılda bu yaşam biçimi neredeyse tüm ülke insanını içine aldı (bkz. Leinberger, 2008). Kısaca merkez, çevreye taşınıyordu. Mumford (2007: 603), kentlerden banliyölere doğru yapılan bu göçlerin kentlerin içten çürümesini hızlandırdığını ve yıkıma hizmet ettiğini savunur. Fishman ise, bu süreci 19. yüzyılın büyük kentler çağından 20.

yüzyılın büyük banliyöler çağına geçiş olarak ifade eder (Kurtuluş, 2010: 185).

Avrupa ve Amerika'nın güney bölgelerinden Chicago ve New York gibi metropol kentlere yapılan göçler kentin nüfus yapısını değiştirmekle kalmıyor, buna bağlı olarak mekân dokusunu da değiştiriyordu. "Bir yandan bu yeni düzenlemeler yaşama geçirilirken bir yandan da kentlere gelen göçün yarattığı nüfus orta ve üst gelir gruplarının kent dışına kaçma eylemlerini, bir diğer söylemle banliyölerin oluşum sürecini başlatmıştır" (Mumford, 2007: 592).

Şehir merkezlerinden banliyölere kaçış, merkezde semtlerin boşalmasına, bunların ise genelde siyah aileler tarafından doldurulmasına sebep oluyordu. Bu süreci engellemeye çalışan beyaz ev sahipleri, evi kiralamak isteyen siyah ailelere normal kira ücretinin çok üstünde fiyat biçiyor, buna karşın beyaz ailelere cüzi bir fiyatla evlerini kiralamaya çalışıyorlardı. Kira konusunda uygulanan bu çifte standart bir süre için işlediyse de, zamanla bu tür yerlerin siyah aileler tarafından tümüyle işgal edilmesinin önüne geçilemedi. Bu dönemlerde siyahlara karşı uygulanan ayrılıkçı uygulamalar, yaşadıkları mekânlara da yansımaktaydı. Bir süre sonra bu tür semtler, içlerinde neredeyse hiçbir beyazın yaşamadığı, alt gelir grubuna mensup yoksul insanların bulunduğu, genelde suçla ilişkilendirilen siyah gettolar haline geldi. 1990'lı yılların sonlarında geçirdiği uzun soylulaştırma (*gentrification*) çalışmaları sonucunda bugün turistik bir mekâna dönüştürülen, siyah kültürün rönesansının yaşandığı merkez olarak da kabul edilen *Harlem* bu tür semtlerin en bilinenlerinden biriydi.

Banliyöleşme süreci Amerikan kentlerinde yeni gelişmeleri ortaya çıkarmıştır. Bir yanda kentin çeperinde yeni yerleşimler meydana gelirken, öte yandan kentin merkezi köhneleşmeye başlamıştır. Kent merkezlerinde bulunan semtlerin üst ve orta gelir gruplarına mensup sakinlerini kaybetmesi sebebiyle buralarda bulunan konut ve iş merkezleri yeni işlevleriyle birlikte düşük gelirli ve dışlanmış grupların mesken tuttuğu alanlar haline gelmiştir. Erder (2006: 38), "kentiçi çöküntü alanları" (*inner city decay*) olarak isimlendirilen bu alanların ileri sanayi toplumlarının farklılaşmış tabakalaşmış toplum yapısının ortaya çıkardığı tipik bir yerleşme düzeni olduğunu belirtir.

Banliyö yaşamının teşvik edildiği 1950'li yıllar sonrasındaki süreçte, sadece aileler taşınmıyor, fakat aynı zamanda kurumlar da merkezlerini

bu tür yerleşim bölgelerine kuruyordu. Örneğin, ABD’de 1960 ile 1980 yılları arasında ortaya çıkan yeni iş alanlarının tamamının üçte ikilik bir kısmı banliyölerde hizmete girmiştir. Bu yerlerde kurulan işyerlerine girmek ana kentlerde oturan yoksul kesim için çok zordur. Çünkü elle- rinde banliyölere taşınacak imkânları yoktur, hem sonra banliyölere ya- pılan toplu ulaşım seferleri de çok kısıtlıdır. Toplu taşıma seferleri daha çok sabah banliyöden kente, akşam da kentten banliyöye giden alışılmış çalışan kesimin ihtiyaçlarına göre düzenlenmiştir (Freund ve Martin, 1996: 75). Diğer yandan, bu banliyöleri kente bağlayan kilometrelerce otoyol, binlerce postane binası, adliye binaları ve hidroelektrik santralleri gibi altyapı inşaatları da yine genişletilmiş yeniden üretimin bir parçası olarak büyük kamusal yatırımlara konu olmuşlardır (Kurtuluş, 2010: 185).

Banliyöler bugün Amerikan kentlerinin başat yerleşim bölgelerini oluşturmaktadır. Kentin merkezinden bir hayli uzakta kurulan bu tür yerleşkeler altyapı sistemleri ve rekreasyon alanlarıyla düzenli bir me- kân dokusuna sahipler. Mekân dokusunun bu son özelliği özellikle kuş bakışı bir perspektiften daha net görülebilir.

Kuruluşlarından itibaren banliyöler sosyal yapıları bakımından ge- nelde başka etnik grupların işgaline uğrayan kent merkezlerinden kaçan orta ve üst sınıfa mensup beyaz ailelerin yaşadığı bölgeler iken, sosyal hareketlilik neticesinde refah düzeyi artan Afrika ve Latin Amerika kö- kenli ailelerin de ikamet etmeye başladığı alanlar haline gelmiştir. Bu tür ailelerin çoğalmasına paralel olarak, kent merkezlerine dönüş yapan beyaz Amerikalı ailelerdeki artış (Hope, 2010) banliyölerdeki sosyal ve etnik yapıyı son yıllarda bir hayli dönüştürmüştür

Merkezden çevreye doğru gerçekleşen bu hareket kent bölgelerinde uygulanan kentsel dönüşüm ve mütenalaştırma uygulamaları sonucun- da bugün tersine dönme eğilimindedir. Bu tür uygulamalar, bir dönem yoksul, çoğunluğu Afrika kökenli ve Latin Amerikalıların yaşadığı böl- geleri yeniden cazibe alanı haline getirmiş ve daha çok sanatçı ve profes- yonel meslek sahiplerinin tercih ettiği mekânlara dönüştürmüştür. Mu- tenalaştırma süreci sonrasında mekân yeniden düzenlenirken buna paral- el konut ve kira bedelleri de artmış ve nihayetinde birileri de her za- manki gibi yerinden edilmiştir. Bunlar ise doğal olarak bu bölgede yaşa- yan farklı etnik gruplara mensup çoğunluğu alt sınıftan olan birey ve

aileler olmuştur. *Harlem ve Soho, East Village, Lover East Side* bölgeleri New York kentinde mutenalaştırmanın uygulandığı bilindik yerleşke-lerden bazılarıdır.

Amerikan banliyölerine ilişkin belirtilebilecek son gelişmelerden biri ise bu tür yerleşkelerin slumlaşması tehlikesidir. *The Next Slum* makalesinde Leingerber (2008), 2005 yılı sonrasında ABD’de yaşanan mortgage krizi nedeniyle ev sahiplerinin taşınmadığı yüzlerce banliyö bölgelerinin henüz hiç kullanılmadan dar gelirli aileler tarafından işgal edilmeleri sebebiyle muhtemel bir slum bölgelerine dönüşme ihtimalle-lerine dikkat çekmektedir.

Avrupa kentlerinde ise durum farklıdır. Tarihsellik içinde farklı bir mekân dokusuna sahip Avrupa kentlerinin gelişimi birçok yönden Ame-rikan kentlerinden ayrılmıştır. Sanayileşmeyle birlikte nüfus baskısının yaşandığı bu tür kentlerin işçi mahalleleri son derece sıhhsiz koşullara sahipti. Veba salgını gibi bulaşıcı hastalıkların yanı sıra sanayileşmenin yarattığı kirlilik kent dışındaki bölgelere kaçmanın başlıca sebeplerinden birini oluşturmaktaydı (Mumford, 2007: 594). Bu tür koşullar elbette da-ha çok işçi mahalleleri için geçerliydi. “Bazı kentlerde bu işçi mahalleleri o derece iyi yerleştirilmişti ki, Manchester’da olduğu gibi, varlıklı birisi, bir işçi mahallesi ya da işçilerle karşılaşmadan “yıllarca yaşayabilirdi”. Ama zamanla burjuva mahallelerinin de tam bir güvenlik sağlamadığı, biraz ilerideki sefaletle birlikte yıllarca yaşamayacağı anlaşıldı. İşçiler yaklaşmıyorlardı, ama kolera, tifo, tifüs gibi bulaşıcı hastalıklar oralara da ulaşmıştı. Burjuvalar, Ortaçağ zenginlerinin vebadan kaçmaları gibi, ya kentin merkezini yoksullara bırakarak banliyölere çekildiler ya da kentin merkezindeki işçi mahallerinden geniş caddeler geçirerek onları kentin dışına sürdüler” (Bumin, 1998: 83-85).

Avrupa’da banliyöler Amerikan banliyölerinden farklı bir süreci ta-kip etmiştir. Amerika’ya göre Avrupa kentlerinde çok daha önce başla-yan banliyöleşme, o dönem henüz emekleme aşamasında olan otomobil endüstrisine göre daha gelişmiş bir ulaşım imkânı sunan demiryolu hat-ları boyunca yayılmıştır. Oysa Amerika’da bu tür yerleşim birimleri yeni otoyol ağları ile kentlerin çeperlerini sarmalayacak biçimde inşa edilmiş-lerdir (Kurtuluş, 2010: 185). Yine Avrupa kentlerine özgü olabilecek di-ğer bir özellik Fransa ve İsveç gibi ülkelerin metropollerinin uzağında daha çok alt sınıfa mensup ailelerin yaşadığı banliyölerin de bulunuyor

olmasıdır. Bu gibi banliyöler Amerikan örneklerinden farklı olarak son derece bakımsız konutlardan oluşmakta ve içinde daha çok kentin çeperinde tutunmak isteyen grupların barındığı bölgeleri oluşturmaktadır.

Banliyö tipi yerleşim birimlerine yapılan başlıca eleştiri, bu tür bölgelere sağlanan ulaşım hizmetinin temelde otomobile dayanması ve bu durumun yarattığı sorunlara ilişkindir. Ulaşımın sağlanması için yapılan otoyollar, otomobiller için kent merkezinde yapılan park ve garajlar kent arazisinin büyük bir bölümünün işgal edilmesine sebep olmaktadır. Örneğin Los Angeles'ın merkezinin üçte ikisini cadde, otoban, otopark ve garajlar istila etmiştir (Mumford, 2007: 620). İşgal edilen bu araziler elbette rekreasyon gibi amaçlar için kullanılabilir kamusal alandan çalınmaktadır. Bu tür alt yapı çalışmaları için yapılan harcamalar diğer hususu oluşturmaktadır. Otomobil temelli ulaşımın yarattığı diğer bir sorun ise fosil yakıtın kullanılmasının yarattığı ekolojik sorunlardır. Tıkanan trafiğin yarattığı hava kirliliği ile zaman ve yakıt kaybı gibi hususlar banliyölerin diğer olumsuz yönlerinden bazılarıdır.

Banliyö tarzı yerleşkelere getirilebilecek eleştirilerden bir diğeri; bu tür yerleşim birimlerinin kentsel ayrışmaya sebep olduklarıdır. Banliyöler Amerika örneğinde olduğu gibi ister içinde orta sınıfa mensup beyazların yaşadığı mutena muhitler olsun, isterse de Avrupa metropollerinde görülen ve daha çok ötekileştirilmiş genelde yoksul olan, çeşitli etnik grupların ikamet ettiği ve zamanla getto özelliklerini de taşıyor hale gelen semtler olsun, her iki biçim de kentsel ayrışmayı somutlaştıran örnekleri oluşturmaktadır.

Sonuç olarak denebilir ki, banliyö, enklav, getto, slum türü yerleşkeler kentsel ayrışmanın somutluk kazandığı kentsel formları oluşturmaktadır. Her bir kavram farklı yapılarla sahip değişik sosyal grupları içinde barındıran, bunun yanında farklı ülkelere rağmen ortak kimi nitelikler taşıyan mekânsal kümelenme biçimlerini ifade etmektedir. Bu bakımdan değerlendirildiklerinde ise kent sosyolojisi disiplini içinde oldukça işlevseldirler. Bunun ötesinde Türkiye'de kent sosyolojisi alanında yapılan çalışmalarda üzerinde sıkça durulan konulardan bazıları olan gecekondulaşma, güvenli siteleri ve şimdi de 'TOKİleşme' gibi olguların daha doğru anlaşılabilmesi için bu kavramlar vazgeçilmez bir nitelik taşımaktadır. Tüm bunlar ise toplamda kentsel ayrışma ve mekânsal

kümelenme konuları bağlamında incelenmesi gereken olguları oluşturmaktadır.

Sonuç

Kentsel ayrışma ve bunun mekânsal yansıması günümüz kentlerinin başlıca özelliğidir. Kent çalışmalarının ilk dönemlerinde yapıldığı gibi kentle bütünleşmeden çok günümüzde ağırlıklı olarak kentsel ayrışma üzerinde durulmaktadır. Bu durum tabii bir sonuçtur. Çünkü ayrışma aynı zamanda kentleri de tanımlar hale gelmiştir. Etnik, sınıfsal, siyasal, kültürel düzeydeki ayrışma mekânda somutlaşmıştır. Bu ayrışmayı yaratan dinamikler büyük ölçekli ekonomik ve siyasal politikalar olabileceği gibi genelde kent arazisi üzerine rekabet eden büyük sermaye sahipleri, yerel yönetimler ve bizzat devlet organları gibi kurumlar olabilmektedir. Son zamanlarda Türkiye’de kentsel dönüşüm, mutenalaştırma gibi politikalar adı altında büyük inşaat şirketleri, yerel yönetimler ve devlet organlarının işbirliği sonucunda bu tür bir sürecin yaşandığı görülmektedir.

Bu konuda Türkiye’de son on yılda yaşanan gelişmeler baş döndürücü bir hızda gerçekleşmiştir. Kentsel dönüşüm kapsamında kentlerin bazı alanları, özellikle gecekondu bölgeleri, neredeyse tümüyle yıkılıp yeniden inşa edilmektedir. Kentsel dönüşüme tabi tutulan alanların daha çok gecekondu bölgeleri olmalarının yanında, bu tür bölgelerin konum olarak kentin stratejik alanlarını oluşturuyor olması, beraberinde rant tartışmalarını getirmektedir. Kent merkezine yakın değerli arazilerin bu şekilde kamulaştırılarak yeni bir şehir planlamasıyla orta ve üst sınıflar ile şirketlere tahsis edilmesi ve böylece mekân üzerinden rant elde edilmesi süreci, yalnızca Türkiye’de cereyan etmekte olan bir olay değildir elbette. Benzer süreç bundan önce Chicago, New York, Londra gibi büyük metropollerde uygulanmıştır. Kentsel dönüşüm, genel anlamda, birilerinin yerinden edilmesi ile temizlenen mekâna başka birilerinin yerleştirilmesini ifade eder. Bu ise kentte yaşayanların sınıf temelinde mekânsal olarak ayrışması anlamına gelmektedir.

Mekânsal kümelenmeler kent dokusunun ayrılmaz öğelerini oluşturmaktadır. Bir başka deyişle kentlerin gelişiminde izlenen mekânsal süreçler çeşitli kümelenme formlarıyla sonuçlanmaktadır. Makalede ayrı

ayrı incelenen slum, getto, enklav, banliyö gibi kentsel kümelenme biçimleri kentsel mekânın analizinde oldukça kullanışlı kavramlardır. Bunun yanı sıra neoliberal politikaların şekillendirdiği günümüz kentlerinin ortak bir niteliği haline gelen ayrılmaya ilişkin önemli veriler sunmaktadırlar. Bu bağlamda slum, getto, enklav ve banliyö kavramları kent sosyolojisi alanında önemli anahtar kavramları oluşturmaktadır. Bunların sınırlarının iyi çizilmesi ve tanımlanması kent analizlerinde daha isabetli analizlerin yapılmasına imkân tanıyabilecektir.

Bu ihtiyaç özellikle Türkiye'deki kent çalışmalarında kendini göstermektedir. Türkiye'ye özgü bir mekânsal kümelenme örneği olan gecekondu ortaya ilk çıktıkları 1950'li yıllardan bu yana bir hayli değişmiş ve farklı formlar almışlardır. Bu sebeple bunların makalede incelenen yukarıdaki kavramlar ışığında yeniden değerlendirilmeye ihtiyacı bulunmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde bir furyayı andıran imarlaşma ve kentsel dönüşüm sürecinde hedef tahtasına oturtulan gecekondu bölgelerinin daha iyi tanımlanabilmesi için makalede incelen kavramların bu gibi analizlere dâhil edilmesi işlevsel olabilecektir.

Köhne evleri ve daracık sokaklarıyla özellikle az gelişmiş ülkelerin kentlerinde görülebilecek türden olan *slum* bölgeleri, başta etnik olmak üzere sınıfsal olarak da homojen yapıları oluşturan *getto* bölgeleri, yine etnik kimlik anlamda homojen ancak bireylerin gönüllü şekilde bir arada yaşamayı tercih ettiği *enklavler* ve son olarak daha çok orta sınıf ve üst sınıfların yerleşim bölgeleri olan, kentin çeperinde kurulan tek katlı bahçeli evlerden oluşan *banliyö* bölgeleri arasında nispeten benzerlikler bulunmasına karşın aralarında birçok farklılıklar bulunmaktadır. Bunlar arasında çoğu zaman karıştırılan ve bu sebeple birbirinin yerine kullanılan başlıca kavramlar slum ve gettodur. Her ikisi de temelde alt sınıfların oturduğu, sosyal dışlanmaya maruz kalmış ve çoğu zaman çoğunluğu oluşturan nüfusun dışında bir etnik kimliğe sahip kişilerin ikamet ettiği bölgelerdir. Ancak slum biraz daha pejoratif bir çağırışma sahip olmakla birlikte mekân dokusu olarak da daha düzensiz bir durumu ifade etmektedir. Getto ve slum kavramlarından farklı niteliklere sahip enklav kavramı ise Türkiye'de yeterince kullanılan bir kavram değildir. Oysa Türkiye'de etnik ve bölgesel köken bağlamında homojen denebilecek bazı gecekondu bölgelerinin enklav kavramı içinde değerlendirilmesi olasıdır.

Teşekkür

Makalenin yeniden düzenlenmesi sürecinde verdiği geri dönüşler ve yaptığı düzeltmeler için değerli hocam Şerife Geniş'e ne kadar teşekkür etsem azdır. Bu makalenin revize edilmesinde benim harcadığım emeğin bir o kadarını kendisi harcamıştır. Kendisine ve diğer editörlere teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- Abrahamson, M. (1996). *Urban Enclaves, Identity and Place in America*. New York: St. Martin's Press.
- Anderson, N. (1928). The Slum: A Project for Study. *Social Forces*, 7 (1), 1-11.
- Benjamin, W. (1995). *Pasajlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Bumin, K. (1998). *Demokrasi Arayışında Kent*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Clark, K. B. (1965). *Dark Ghetto, Dilemmas of Social Power*. New York, Evanston and London: Harper and Row Publishers.
- Davis, M. (2007). *Gecekondu Gezegeni*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Dhadave, M. (1989). *Sociology of Slum*. New Delhi: Archives Books.
- Erder, S. (2002). *Kentsel Gerilim*. Ankara: um:ag Yayınları.
- Erder, S. (2006). *Refah Toplumunda Getto*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Freund, P. ve Martin, G. (1996). *Otomobilin Ekolojisi*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hope, Y. (2010, 9 Mayıs). White Flight? Suburps Lose Young Weight to Cities. *The Associates Press*. <http://www.wvnews.net/story.php?id=8875>
- Işık, O. (1994). Değişen Toplum/Mekân Kavrayışları: Mekânın Politikleşmesi, Politikanın Mekânsallaşması. *Toplum ve Bilim*, (64-65), 7-38.
- Karpat, H. K. (2003). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2006). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kurtuluş, H. (2010). Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye'nin Kentleşme Deneyimi. Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak ve M. Şiriner (der.), *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları* içinde (ss. 177-225). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Marcuse, P. (2005). Enclaves Yes, Ghettos No, Segregation and The State. D. P. Varady (Der.) *Desegregating The City, Ghettos, Enclaves & Inequality* içinde (ss. 15-30). Albany: State University of New York Press.
- Meyer, D. R. (1973). Blacks in Slum Housing: A Distorted Theme. *Journal of Black Studies*, 4, 139-152.
- Peach, C. (2005). The Ghetto and The Ethnic Enclave. . P. Varady (Der.) *Desegregating The City, Ghettos, Enclaves & Inequality* içinde (ss. 31-48). Albany: State University of New York Press
- Pendall, R. (2005). Does Density Exacerbate Income Segregation. D. P. Varady (Der.) *Desegregating The City, Ghettos, Enclaves & Inequality* içinde (ss. 175-199). Albany: State University of New York Press.
- Rasmussen, K. R. (1960). The Multi-Ordered Urban Area: A Ghetto. *Phylon*, 29 (3), 282-290.

- Reckless, W. C. (1971). The Distribution of Commercialized Vice In The City: A Sociological Analysis, Short, James F. (Der.) *The Social Fabric of The Metropolis*, içinde, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Şenyapılı, T. (1978). *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu*. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Squires, D. G., Friedman, S. ve Saidat, C. (2005). Experiencing Residential Segregation. . D. P. Varady (Der.) *Desegregating The City, Ghettos, Enclaves & Inequality* içinde (ss. 127-144). Albany: State University of New York Press.
- Suttles, G. D. (1970). *The Social Order of The Slum*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Tatlıdil, E. (1989). *Kentleşme ve Gecekondu*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Urry, J. (2001). The Sociology of Space and Place. J. R. Blau (Der.). *The Blackwell Companion to Sociology* içinde (ss. 3-15). Oxford: Blackwell Publishing.
- Ward, D. (1976). The Victorian Slum: An Enduring Myth? *Annals of The Association of American Geographer*, 66 (2), 323-364.
- Yörükkan, T. (2006). *Gecekondu ve Gecekondu Sektörünün Sosyo-Kültürel Özellikleri*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Zorbaugh, H. W. (1971). The Shadow of The Skyscraper. J. F. Short (Der.) *The Social Fabric of The Metropolis* içinde (ss. 17-32). Chicago: The University of Chicago Press.

Dr. İhsan Çetin:1978 yılında Mardin’de doğdu. Lisans eğitimini 2001 yılında Çukurova Üniversitesi, Felsefe Grubu Öğretmenliği Bölümü’nde bitirdi. 2005 yılında yüksek lisans, 2010 yılında da doktora eğitimini Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim dalında tamamladı. Halen Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümünde, araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Yazarın *Midyat’ta Etnik Gruplar* adlı kitabı 2007 yılında Yaba Yayınevi tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca etnisite ve kent sosyolojisi alanlarında yayımlanmış ulusal, uluslararası makale ve bildirileri bulunmaktadır.

“Neoliberalizmin Kısa Tarihi”

Zafer Çelik

Harvey, D. (2005). A brief history of neoliberalism.
Oxford: Oxford University Press.

David Harvey, bu çalışmasında, neoliberalizmin nasıl hâkim bir hegemonik paradigma hâline geldiğini, ikna gücünün kaynaklarının ne olduğunu, tüm sorunlarına ve çelişkilerine rağmen kitlelerin rızasını nasıl kazandığını açıklamaya çalışmaktadır.

Harvey, 1978-1980 arasında alınan kimi siyasal ve ekonomik kararların insanlık tarihinde çok ayrıcalıklı bir dönüm noktasını oluşturduğunu ve geleceğin tarihçilerinin, bu yılları dünyanın sosyal ve ekonomik tarihinde devrimci bir dönüm noktası olarak tanımlayacağını belirtir. 1978 yılında Deng Xiaoping Çin’i komünist yönetim altında ekonomiyi liberalleştirerek dünyaya açmış; 1979 yılında Paul Volcker Amerikan Merkez Bankasına maliyeti ne olursa olsun para politikalarını değiştirme ve enflasyonla savaşıma emrini vermiş; 1979 yılında Atlantik’in bir ucunda Margaret Thatcher İngiltere’de, Atlantik’in diğer ucunda 1980 yılında Ronald Reagan ABD’de açık ve düzensiz bir ekonomi politikalarını uygulamaya başlamışlardır. Harvey, şu kritik soruyu yöneltmektedir: Xiaoping, Volcker, Thatcher ve Reagan bu kadar önemli olan neyi gerçekleştirmişler? Harvey bu iki yıllık süreçte bu liderlerin aldıkları kararlarla bir müddettir dolaşımında olan fakat tali öneme sahip düşünceleri merkeze taşıyarak, alternatifsiz hâkim bir düşünce hâline getirdiğini belirtir. Farklı gerekçelerle uygulanan ve benzer sonuçlar veren bu kararlar ile neoliberalizm olarak tanımlanan, deregülasyon, özelleştirme, devletin sosyal provizyonlara ilişkin birçok alandan çekilmesi gibi birçok uygulama tüm dünyada yaygınlaşmaya başlamıştır.

Harvey, neoliberalizmin politik-ekonomisinin ilk denemesinin 1973 yılında Şili’de Pinochet’in yerel iş adamları ve Amerika Birleşik Devlet-

leri (ABD)'nin desteği ile Salvador Allende hükümetine karşı yapılan askeri darbe sonrasında uygulanmaya konduğunu ifade eder. Darbe sonrasında Şili, Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin önerdiği yapısal uyum programlarını uygulamaya koymuş ve ekonominin yönetimi neoliberal düşüncenin önemli bir merkezi olan Chicago Çocukları'nın yanında öğrenim gören Şilili ekonomistlere devretmiştir. Ekonomi yönetimi ve politikalarında yaşanan bu değişim ile birlikte, Allende'nin millileştirme hareketleri tersine çevrilmiş ve ikameci ekonomik yaklaşım terk edilmiştir. Kamu teşekkülleri ve malları özelleştirilmiş, doğal kaynaklar (balıkçılık ve kereste) piyasaya açılmış, sosyal güvenlik bireysel alana bırakılmış ve özelleştirilmiş, yabancı yatırımlara geniş imkânlar sağlanmış, yabancıların kârları garanti altına alınmış ve ihracat yönelimli bir büyüme tercih edilmiştir. Sadece bakır madenleri özelleştirilmemiştir. Harvey, Şili'de yaşananlardan otuz yıl sonra yine ABD müdahalesi ile Irak'ın yeniden yapılanması sürecindeki benzerliğe dikkat çekmektedir: Irak'ın savaşı kaybetmesinden sonra Koalisyon Güçleri'nin Irak'ı "özgürleştirmek" için yayımladığı dört emir -1. Kamu teşekküllerinin tamamen özelleştirilmesi; 2. Irak'taki işlerde yabancı şirketlerin tam mülkiyet hakkı; 3. Yabancı yatırımların tam olarak korunması; 4. Irak bankasının yabancıların kontrolüne açılması, yabancı şirketlere herhangi bir zorluk çıkarılmaması-kamu, medya, üretim, ulaşım, finans gibi tüm sektörlerde uygulanmıştır. Irak'ta sadece petrol devletin sorumluluğuna bırakılmıştır. Buna ilaveten, emek piyasası sert bir şekilde düzenlenmiş ve bazı kilit alanlarda sendika yasağı uygulanmıştır. Bu kararlarla Irak'ın kâra açık tüm sektörleri hem iç hem de uluslararası piyasaya açılmıştır.

Harvey, neoliberalizmin felsefi kökenlerinin, Friedrich Hayek ve Ludwig von Mises'in 1940'lı yıllardaki yazılarında bulunduğunu ifade eder. Hayek'in öncülüğünde Mont Pelerin Topluluğu'nda bu fikirler yaygınlaşmaya başlamış; Milton Friedman'ın çalışmaları ile neoliberalizmin ekonomik ve politik programı olgunlaşmıştır. Bu düşüncüler, insanın refahının güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasa ve serbest ticaret ile gerçekleşeceğini ifade etmişlerdir. İnsanın refahını mümkün kılacak olan serbest piyasa ve ticaret ilkeleri ise ancak bireysel girişimciliğin, özgürlüğün ve becerilerin geliştirilmesi ile gerçekleşecektir. Dahası, bireysel ve toplumsal ideallerin en iyi dizginsiz piyasa anlayışı ile gerçekleşeceğini iddia etmişlerdir. Neoliberalizm olarak tanımla-

nan bu yaklaşım, kamu malları ve hizmetlerinin özelleştirilmesini, ticaret düzenlemelerinin tamamen piyasaya bırakılmasını, devletin sermaye ve emek kontrollerini azaltmasını ve yabancı yatırımlara yönelik her türlü engelin kaldırılmasını vurgular. Başka bir ifadeyle, neoliberalizm her şeyin finansallaşması, ekonomi dâhil tüm insani alanların metalaşması, hatta günlük yaşamın dahi bir meta haline gelmesini savunur. Bu yaklaşımda her şeyin bir meta olarak değerlendirildiği, alınıp satılabildiği piyasa ve piyasanın işaretleri, en iyi kararların verildiği yer olarak tanımlanmaktadır. Metalaşma, mülkiyet haklarının, sosyal ilişkilerin ve şeylerin belirli bir yasal sözleşme ile ticarileştirilmesi sürecidir. Neoliberalizm, piyasanın tüm insan eylemleri için en uygun rehber olduğunu, bireysel ve toplumsal ideallerin en iyi şekilde piyasa yoluyla gerçekleşeceğini iddia eder. Neoliberalizmin en önemli vurgularından biri de her bireyin kendi saadeti ve eyleminin sorumlusu ve açıklayıcısı olduğudur. Bu yaklaşıma göre bireysel başarı veya başarısızlık tamamen kişisel çaba ve performans ile açıklanır. Dahası bu anlayışa göre herkes, benzer fırsat eşitliğine sahiptir ve piyasada eşit bir şekilde yarışır. Harvey, neoliberallerin kişinin refahı için her şeyi kişisel performansa indirgemesini, kurumsal ya da sınıfsal bağlamları tamamen dışarıda bıraktığı için eleştirir. Dahası, Harvey, neoliberalizmin piyasada gerçekleşen alışverişin, insanların tüm eylemlerine rehber olarak tanımlanmasının, bireysel ve piyasanın yararının maksimize edilmesinin kamu yarınının maksimize edeceği söylemlerinin bireylerin tüm eylemlerini piyasa ilişkilerinin tahakkümü altına soktuğunu ifade eder.

Neoliberalizm devlete attığı rol ile klasik liberalizmden ayrıştadır. Klasik liberaller, devleti tamamen reddederken; neoliberaler devletin piyasanın oluşması için ve piyasa pratiklerinin gerçekleşmesi için uygun kurumsal çerçeveyi yaratmak ve korumak zorunda olduğunu belirtirler. Başka bir ifadeyle, devlet, piyasaların oluşmasında tarafsız olmamalıdır hatta bizzat askeri, polisi ve yasaları ile özel mülkiyeti korumak ve piyasanın uygun şekilde işlemlerini sağlamakla yükümlüdür. Dahası, devlet, piyasa oluşmamış sektörlerde (mesela, su, eğitim, sağlık sosyal güvenlik, çevre kirliliği vb.) gerektiğinde kendi eliyle tüm bu sektörlerin piyasalaştırılması ve metalaştırılmasını gerçekleştirmekten sorumludur. Daha açık ifade etmek gerekirse neoliberaler, tamamen yasal düzenlemelerden bağımsız kendisine içkin bir mantığı olan bir piyasa

ekonomisi ve kapitalizm anlayışına sahip değildir. Belirli sektörlerin piyasaya açılması için politik-yasal, kurumsal düzenlemelerin varlığını kabul etmekte ve bunu müdahaleci bir devlet tavrı olarak tanımlamaktadırlar. Neoliberaller, piyasalar bir kez oluştuktan sonra ya da piyasalar devlet tarafından kurulduktan sonra, devlet müdahalesinin minimum düzeyde kalmasını ve sadece devletin süpervizör görevi görmesini eşitlik ve adalet adına istemektedirler. Neoliberalizm, devletin asli vazifesini bireysel hak ve özgürlükleri, özel mülkiyet haklarını, piyasanın özgürce işlemlerini garanti etmek ve koruma altına almak olarak tanımlar.

Harvey, neoliberalizmin 1940'larda politik bir program olarak ortaya çıkmasına ve bu tarihten itibaren dolaşımda olmasına rağmen neden daha önceleri değil de 1970'lerde etkin bir paradigma hâline geldiği sorusuna cevap aramaktadır. Harvey, Soğuk Savaş döneminde devletlerin, savaştan kaçınma isteği ve 1930'lardaki ekonomik krizlerin etkilerinden dolayı, Keynesci refah devleti politikalarını uyguladığını belirtmektedir. Bu politikalar sonucunda 1950'ler ve 1960'larda ekonomik büyüme devam etmiştir. Ancak 1970'lerde petrol krizinin ortaya çıkması, ekonomik elitlerin toplam gelirdeki paylarının azalması sonrasında kapitalist sistem bir kriz içine girmiştir. Bu krizden çıkmak için neoliberal politikalar tercih edilmiştir. Harvey, kapitalizmin, içine girdiği bu krizden çıkmak için neoliberalizmi tercih etmesinin rastlantısal olduğunu ve bu dönemde kimsenin hangi politikanın nasıl bir sonuç vereceğini bilmediğini belirtmektedir. Harvey, neoliberal politikaların uygulanmasını sermaye birikimlerini yeniden oturtmak ve ekonomik elitlerin gücünü restore etmeye çalışmak olarak değerlendirir. Zaten bu dönemden itibaren ekonomik elitlerin millî gelirdeki payları büyümeye ve zenginler ile yoksullar arasındaki gelir farkı açılmaya başlamıştır.

Harvey'in cevabını aradığı bir diğer soru ise, neoliberalizmin hegemonik, hâkim ve alternatifsiz bir söylem hâline nasıl geldiği; kitlelerin rızasını nasıl kazandığı ve ikna gücünün kaynaklarının ne olduğudur. Harvey, neoliberalizmin ikna gücünün Batı medeniyetinin temel değerleri olarak tanımlanan insanın saygınlığı ve bireysel özgürlüğe vurguda olduğunu belirtir ve bu iki söylemin oldukça zekice seçilmiş, cazip ve tahrik edici olduğunu ifade eder. Faşizm ve komünizm gibi otoriter yönetim biçimlerinin hâkim olduğu ya da bireysel hak ve özgür-

lüklerin devletin menfaati için, dikkate alınmadığı bir dönemde bireysel hak ve özgürlüklerin kutsallığından ve insanın saygınlığından bahsetmek oldukça cezbedicidir. Özgürlük söylemi ve insanın saygınlığına vurgu, Doğu Bloğu ülkeleri başta olmak üzere birçok baskıcı sistemin çökmesinde oldukça etkili olmuştur.

Harvey, Şili ve Arjantin gibi ülkelerde neoliberal politikaların uygulanmaya başlamasının ve rızanın nasıl kazanıldığı sorusunun cevabının daha kolay verildiğini belirtir. Bu iki ülkede de askeri darbeler sonrasında her türlü dayanışma ve örgütlenme biçimleri sert bir şekilde bastırılmış, işçi hareketleri ve tüm kentsel hareketler yasaklanmıştır. Buna ilaveten kamu harcamalarında kesintilere gitmek, sosyal provizyonları azaltmak, kamu teşekküllerini özelleştirmek, tarımsal sübvansiyonları kaldırmak suretiyle neoliberal devlet yapısı güçlenmiştir. Ayrıca, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve çeşitli bölgesel ulus-üstü kuruluşlar ile birlikte gerçekleşen serbest ticaret anlaşmaları ile neoliberal yapı pekiştirilmiştir.

Harvey, Reagan ve Thatcher’ın ABD ve İngiltere’de kitlelerin desteği ile demokratik seçimler sonrasında iktidara gelip neoliberal politikaları sert bir şekilde nasıl uyguladıkları sorusunun cevabının ise kolay verilemediğini belirtir. Harvey’ göre, Thatcher ve Reagan’ın en önemli başarısı bir siyasal ideoloji ve entelektüel pozisyon olarak tali öneme sahip bir düşünceyi, ana akım hâline getirmiş olmalarıdır. Thatcher’ın refah devleti karşıtı politikaları, üst ve orta sınıfların desteklediği bir projeydi. Thatcher, özgürlük ve mülkiyet hakları söylemini çok etkili kullanarak kitlelerin desteğini almıştır. Bireysel özgürlük ve mülkiyet hakları ile bireyciliği güçlendirmiş ve toplumsal dayanışmayı çözerek neoliberal yapılanmanın temellerini atmıştır. Her türlü dayanışma biçiminin sarılması ile sendikalar da güçlerini kaybetmiştir. Kamu yatırımlarının özelleştirilmesi, vergilerin azaltılması, girişimciliğin pekiştirilmesi, cazip bir iş ortamı yaratarak yabancı sermaye akışının sağlanması ile refah devleti tamamen çökmüştür. Bu dönüşümü Thatcher veciz bir şekilde ifade eder: “toplum diye bir şey yoktur, yalnızca bireyler vardır” (s. 82). Bütün sosyal dayanışma biçimleri, bireycilik, özel mülkiyet, kişisel sorumluluk ve aile değerleri adına çözülmüştür. Dahası, Thatcher asıl amacının “ruhları” değiştirmek olduğunu belirtmiştir. Thatcher’ın refah vaatleri, piyasa ekonomisinden başka ekonomik modelin olmadığı ve

insanlığın geleceğinin ancak piyasa ekonomileri ile kurtulacağı söylemine dayanmaktadır.

Neoliberalizmin toplumsal rızayı kazanma sürecinde öncelikli olarak güçlü ideolojik etkileri olan söylemler, korporasyonlar, medya ve çeşitli kuruluşlarda -üniversiteler, okullar, kiliseler ve profesyonel örgütlenmelerde- dolaşıma girerek güç kazanmıştır. Özellikle, ABD’de Heritage Foundation, the Hoover Institute, the Center for the Study of American Business ve the American Enterprise Institute gibi düşünce kuruluşları, ciddi ampirik ve teknik çalışmalarla, gerektiğinde polemiklere girerek ve politik felsefi tartışmalara katılarak, neoliberal politikaları desteklemişlerdir. Sermaye gruplarının üniversitelerle etkin bir ilişki kurması, yaptıkları akademik çalışmalarla neoliberalizmin çok daha etkin ve verimli bir politika olacağını ifade etmeleri neoliberalizmin yaygınlaşmasını hızlandırmıştır. Ayrıca, STK’ların da bu gruplara eşlik ederek devletin sosyal provizyonlarla ilgilenmemesi gerektiğini vurgulaması ve yaptıkları çalışmalarla özelleştirmeyi desteklemeleri, neoliberalizmin kitleler nezdindeki meşruiyetini pekiştirmiştir.

Ulus-üstü örgütler, çeşitli uluslararası STK’lar ve ulus-aşırı korporasyonlar, neoliberalizmden başka alternatif olmadığını ve neoliberalizmin herkes için iyiyi ifade ettiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda neoliberaler, her türlü devlet korumasının kalkmasını, serbest ticaret anlaşmaları ile gümrük ve ticari engellerin kaldırılmasını, serbest sermaye akışının sağlanması ile büyümenin sağlanacağını vurgulamışlardır. Fakat bu politikaların oldukça ağır sonuçları olmuştur. İhracat için mal üretim talebi, yerel ihtiyaçları karşılamaya yönelik olmadığından, bazı temel maddelerin erişiminde güçlük çekilmiş, devletin sosyal provizyonları terk etmesiyle özellikle sağlık ve eğitimde halk olumsuz etkilenmiş, kamu teşekküllerinin özelleşmesi ve fiyat denetimlerinden devletin çekilmesi ile birlikte maliyeti yüksek bazı ürünlere dezavantajlı gruplar ulaşamaz olmuş, küçük çiftçilere yönelik sübvansiyonların kalkması ve çok uluslu şirketler için yapılan düzenlemelerin hayata geçirilmesi ile küçük çiftçi ve esnaflar ile gelişmemiş ülkeler ve onların yoksul halkları olumsuz etkilenmiştir.

Harvey, neoliberalizmin teorik olarak birçok çelişkinin olduğunu, dahası birçok vaadini de gerçekleştirmediğini belirtir: 1. Neoliberaler, devletin herhangi bir müdahalesini istemezken, piyasanın düzenlenmesi

adına müdahaleyi destekler. Dahası, milliyetçi tutumların neoliberal bakış ile çelişmesine rağmen, Thatcher hem Falkland savaşlarında hem de Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecinde milliyetçi söylemleri kullanmıştır; 2. Piyasa otoriteriyenizminin bireysel özgürlüğü sınırlaması ve baskı altına alması konusunda neoliberalizmin bir cevabı yoktur; 3. Finansal sistemin, kendi içinde düzeni sağlayacağını ifade etmesine rağmen birçok skandal gün yüzüne çıkmıştır. Örneğin ABD’deki Enron vakası gibi; 4. Serbest piyasada rekabetin herkesin faydasına olduğu ifade edilmesine rağmen, oligopoliye ve monopoliye doğru gidiş söz konusudur. Bu süreçte küçük şirketlerin ulus-aşırı korporasyonlarla mücadele etmesi pek mümkün değildir; 5. Piyasa özgürlüğü ve bireysel özgürlük vurgusu ile her türlü dayanışmanın yıkılması, bazı negatif özgürlük alanlarının açılmasına neden olmaktadır.

Özetle belirtmek gerekirse, ekonominin düzensizleştirilmesi, kamu teşekküllerinin özelleştirilmesi ve devletin birçok sosyal provizyon alanından çekilmesi gibi neoliberal ekonomik politikalar, 1970’lerin ikinci yarısından itibaren dünyanın hemen her yerinde -farklı biçim ve düzeylerde- uygulanmaya konmuştur. Neoliberalizm, bugün eğitim kurumlarının (üniversiteler ve think tankler) devletin ekonomiyi ve finansı düzenleyen kurumlarının, medyanın, finans sektörünün, IMF, DB ve DTÖ gibi küresel finans ve ticareti düzenleyen uluslararası kurumların politika ve söylemlerinin merkezindedir. Dahası, neoliberalizm sadece ekonomik bir program değildir. Neoliberalizm dünyanın nasıl anlaşılacağı, yorumlanacağı, daha iyiye nasıl gideceği, yaşama ve düşünme biçimleri, yeniden üretme aktiviteleri, insani ilişkileri ile ilgili tüm alanlara yönelik politik ekonomik programdır. Harvey, bu çalışmasında günümüz dünyasının hâkim paradigması olan neoliberalizmin kısa tarihini yalnızca neoliberalizmin, felsefi kökenleri ve temel argümanları ekseninde tartışmamakta, buna ilaveten, neoliberalizm literatüründe sıklıkla ihmal edilen neoliberalizmin meşruiyet ve ikna gücünün kaynaklarının ne olduğu, kitlelerin rızasını nasıl kazandığı sorularına da cevap aramaktadır. Bu çalışmanın bir diğer en önemli özelliği ise indirgemecilikten uzak bir şekilde, neoliberalizmin tarihsel süreç içinde farklı kültürlerde ve coğrafyalarda nasıl işlediğini açıklamasıdır. Bu çalışma bir yandan hem tarihsel hem de kültürel ve coğrafi olarak neoliberal politikalar arasındaki ilişki ve benzerlikleri vurgularken, diğer yandan neoliberalizmin farklı

tarihsel dönemlerdeki, kültürlerdeki ve coğrafyalardaki kendine özgü yapısını da göstermektedir. Harvey bu çalışmasında aslında tek bir neoliberalizmden ziyade, farklı siyasal, sosyal ve kültürel yapılardan etkilenerek çok çeşitli neoliberalizmlerin ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu bağlamda, Harvey'in bu çalışması, her ne kadar neoliberalizmin Türkiye'deki seyri üzerine doğrudan bir şeyler söylemese de, neoliberal politikaların Türkiye'deki kendine özgü tarihsel gelişmesini anlamak ve açıklamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Neoliberalizmin kısa tarihini oldukça sade, anlaşılır ve etkin bir şekilde tartışan bu kitabın Türkçe'de olmaması önemli bir eksikliklerdir.

Dr. Zafer Çelik: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü mezunudur. Yüksek Lisansını, aynı bölümde, Doktorasını ise Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji bölümünde tamamladı. Doktora çalışmaları süresince altı ay Chemnitz Teknoloji Üniversitesi (Almanya) Sosyoloji Bölümünde, bir yıl Berlin Humboldt Üniversitesi Karşılaştırmalı Eğitim Merkezi'nde araştırmacı olarak çalıştı. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde araştırma görevlisi olarak, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı çeşitli okullarda bir müddet öğretmen olarak çalıştı. Hâlen, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Eğitim Sistemleri ve Politikaları Grup Başkanı olarak görev yapmaktadır.

YAZARLARA NOTLAR

Yayın İlkeleri

idealkent, disiplinlerarası bir yaklaşımla kenti merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi; Ocak, Mayıs ve Eylül aylarında olmak üzere, yılda üç kez yayımlanır. idealkent'in yayım dili Türkçe'dir. Bununla birlikte, yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.

Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayın organında yayımlanmamış, ilk defa idealkent'te yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgarî 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın idealkent'te yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.

idealkent'te yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları idealkent'e aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da idealkent'e ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılarına aittir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılabilecek şekilde e-postayla ya da cd içerisinde teslim edilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, "kör hakem" yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

idealkent'e ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Yazım Kuralları

idealkent'e gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 2500-6000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Yazılarla birlikte, toplamda 1700 karakteri (boşluklu) geçmeyen; Türkçe ve yabancı dilde özetle, 5-10 kelime arası Türkçe ve yabancı dilde anahtar kelimeler, yabancı dilde başlık ve ilaveten Türkçe kısa özgeçmiş de iletilmelidir. Ayrıca, yazarla irtibat kurabilmek için gerekli telefon numarası, adres ve e-posta bilgileri de gönderilmelidir.

idealkent'teki makalelerin imlâ ve noktalamasında yazarın tercihleri geçerlidir. Ancak sehven yapıldığı anlaşılan yazım ve noktalama hataları düzeltilir.

Yayımlanması talebiyle idealkent'e ulaştırılan yazılarda, metin içindeki alıntı ve göndermeler, araç içinde (yazar soyadı, kaynağın basım yılı: sayfa numarası sırasıyla), APA (American Psychological Association)'nın en son gönderme ve kaynak gösterme kılavuzuna uygun olarak yapılmalıdır. Metin dışında yapılan açıklamalarda, sonnot yerine, o sayfanın altında yer alacak olan dipnot kullanılmalıdır.

idealkent'te yayımlanan makalelerin yazarlarına, yazıların bulunduğu sayıdan iki adet verilir.

idealkent'e yazı göndermek için, idealkentdergisi@hotmail.com e-posta adresini veya Nasuh Akar Mah. 1401. Sok. 11/2 Balgat/ANKARA adresini kullanabilirsiniz. idealkent'in gelecek sayılarında işlenecek dosya konuları internet sitesinden öğrenilebilir: www.idealkentdergisi.com

Geleceğin kentleri için...

ADAMOR Kent Araştırmaları Merkezi; Mimariden ekonomiye, çevre sorunlarından sosyal ilişkilere kadar kenti ilgilendiren bütün konularda fikir üreten bir merkezdir. Kentlerimizde yaşanan değişim ve dönüşümün etkilerini araştırarak varolan sorunların çözümüne katkı sunmayı da hedefleyen ADAMOR kentin kaderinde söz sahibi olan kurumlara da akademik kadrosuyla destek vermektedir.

ADAMOR Kent Araştırmaları Merkezi'nin hedef kitlesini, kent politika ve uygulamalarını etkileyen kurumlar başta olmak üzere yerel yönetimler, belediyeler, valilikler, il özel idareleri, STK'lar ve üniversiteler oluşturmaktadır. Merkezin temel amacı, kapsamına giren konularda ulusal ve uluslararası kentlerle ilgili nitelikli bilgiler üreterek, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal gelişimine katkıda bulunmaktır.

PROGRAMLARIMIZ

KENT POLİTİKASI ARAŞTIRMALARI

YEREL YÖNETİM ARAŞTIRMALARI

KENT SOSYOLOJİSİ ARAŞTIRMALARI

KENT TARİHİ ARAŞTIRMALARI

KENT EKONOMİSİ ARAŞTIRMALARI

KENTSEL DOKU ARAŞTIRMALARI

KENT VE ÇEVRE SORUNLARI ARAŞTIRMALARI

KENTSEL KALKINMA ARAŞTIRMALARI

YEREL DEMOKRASİ ARAŞTIRMALARI

ADAMOR
KENT ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Nasuh Akar Mah. 1401. Sok. 11/2 Balgat-ANKARA
Tel: 0312 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99
www.adamor.com.tr
info@adamor.com.tr